

OSKAR KOLBERG CZŁOWIEK I DZIEŁO

Część II
BIOGRAFIA

Część I — Biografia

Karty tytułowe

Wstęp (bez tytułu)

Ag. Skrukwa *Życie Oskara Kolberga w Warszawie (1814–1871)*

E. Millerowa *Lata krakowskie w życiu Oskara Kolberga (1871–1890)*

Spis rycin

Wykaz skrótów

Spis rzeczy

Ryciny (16)

Podpisy do rycin

Część II — Studia monograficzne

Karty tytułowe

P. Dahlig *Oskar Kolberg jako muzykolog i etnomuzykolog*

D. Pawlakowa *Dokumentacja folkloru muzycznego w pracach Oskara Kolberga*

M. Prochaska *Kompozycje Oskara Kolberga*

E. Millerowa *Literatura ludowa w zbiorach Oskara Kolberga*

E. Antyborzec *Oskar Kolberg jako badacz terenowy i autor monografii etnograficznych*

Z. Jasiewicz *Etnografia Oskara Kolberga*

Wykaz skrótów

Spis rzeczy

Ryciny (16)

Podpisy do rycin

Część III — Dokumentacja pomocnicza

Karty tytułowe

Ag. Skrukwa *Spuścizna rękopiśmienna Oskara Kolberga. Jej dzieje, edycje i stan obecny*

E. Millerowa *Kalendarium podróży Oskara Kolberga*

A. Skrukwa *Bibliografia prac Oskara Kolberga*

A. Skrukwa *Wykaz tek Oskara Kolberga i pozostałych zachowanych zespołów jego rękopiśmiennych*

Indeks nazwisk do cz. I–III

Indeks nazw geograficznych do cz. I–III

Mapy ?

Wykaz skrótów

Spis rzeczy

Ryciny (80)

Spis rycin

TOM 85/I s. III

Elżbieta Millerowa i Agata Skrukwa

OSKAR KOLBERG CZŁOWIEK I DZIEŁO

Część I
STUDIA MONOGRAFICZNE

Poznań 2022

Wydano pod opieką...

Recenzenci

Dr hab. Prof. UMK Violeta Wróblewska

Dr Hubert Czachowski

Redakcja tekstów

Stefania Lewandowska

Copyright by:

KOMITET REDAKCYJNY

Spis treści

Wstęp (bez tytułu)	13
Agata Skrukwa: Życie Oskara Kolberga w Warszawie (1814–1871)	17
I. Pochodzenie rodziny Oskara Kolberga. – Rodzice i bracia. – Związki Kolbergów z Przysuchą. – Środowisko, w którym dorastał. – Pierwsze spotkania z muzyką Chopina. – Śmierć ojca. – Sytuacja w Królestwie po powstaniu listopadowym. – Studia kompozycji w Berlinie. – Praca nauczyciela muzyki na prowincji. – Powrót do Warszawy w końcu roku 1837.	17
II. Pierwsze kompozycje Oskara Kolberga. – Początki jego zainteresowania się folklorem około roku 1839. – Zamiar wydania drukiem zebranych w terenie pieśni ludowych. – Życie muzyczne Warszawy w okresie międzypowstaniowym. – Badania terenowe Kolberga w okolicach Warszawy i w innych regionach Królestwa. – Początek przyjaźni z Józefem Konopką. – Edycja pierwszego zbioru pieśni ludowych w latach 1842–1845 w Poznaniu i w „Przyjacielu Ludu” w latach 1846–1847.	41
III. Podjęcie pracy w dyrekcji kolei warszawsko-wiedeńskiej. – Kompozycje: mazury i kujawiaki. – Druk zbiorów pieśni czeskich i litewskich (1846). – Druk <i>Pieśni ludu weselnych</i> w „Bibliotece Warszawskiej” (1847–1849) i <i>Pieśni ludu obrzędowych</i> w „Album Literackim” (1848). – Pierwsze spotkanie ze Stanisławem Moniuszką. – Początek pracy nad <i>Królem pasterzy</i> . – Wydanie <i>Pieśni ludowych do śpiewu z towarzyszeniem fortepianu</i> (1862). – Reakcja na śmierć Fryderyka Chopina.	74
IV. Premiera <i>Króla pasterzy</i> i <i>Sceny w karczmie</i> w prywatnym salonie muzycznym. – Następne kompozycje fortepianowe. – Badania terenowe w zaborze rosyjskim.	98
V. Sytuacja w Królestwie Polskim po klęsce Rosji w wojnie krymskiej. – Powstanie nowego programu edytorskiego Kolberga i wydanie przez niego <i>Pieśni ludu polskiego</i> w latach 1856–1857. – Oceny tego zbioru przez współczesnych.	111

- VI. Pierwsze spotkanie z muzyką góralską w Tatrach latem 1857 r. – Podróż do Wiednia, Lublany i Zagrzebia i jej wyniki – zapisy muzyki i zakupione druki, m.in. zbiór pieśni słoweńskich E. Korytki. – Początek pracy w zespole autorów *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda. – Rezygnacja z pracy etatowej w Dyrekcji Dróg i Mostów. – Kompozycje. – Podróże w latach 1859–1861. – Artykuł o ludowych źródłach muzyki J. Stefaniego do *Krakowiaków i Górali* W. Bogusławskiego. – Wystawienie *Króla pasterzy* w operze warszawskiej. – Rozpoczęte dwa inne utwory sceniczne. 130
- VII. Zmiana planu wydawniczego: oddanie do druku w 1862 r. *Sandomierskiego* – zbioru pieśni regionalnych prezentowanych wraz z opisami obrzędów i zwyczajów. – Podróże w latach 1859 i 1860. – Druk artykułu *Rzut oka na pierwotne muzyki dzieje*. – Wydarzenia w Warszawie poprzedzające powstanie styczniowe. – Podróż na Wołyń w 1862 r. i przywiezione stamtąd materiały. 150
- VIII. Królestwo po powstaniu styczniowym. – Ostateczna zmiana zakresu badań i publikacji Kolberga – ukształtowanie w ciągu roku 1864 programu *Ludu* przedstawionego w lutym 1865 r. w liście otwartym *Do Redakcji „Biblioteki Warszawskiej”*. 170
- IX. *Sandomierskie* jako niepełna jeszcze monografia regionalna. – Nawiązanie kontaktów z wydziałem etnograficznym Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. – Badania terenowe na Kujawach w roku 1865. – Druk pierwszego tomu monografii tego regionu. – Współudział w opracowaniu *Zbioru pieśni duchownych ewangelickich*. 186
- X. Zakończenie prac nad *Encyklopedią powszechną* (1868). Coraz trudniejsza sytuacja materialna Kolberga, zwłaszcza wobec druku *Ludu* na własny koszt. – Druk drugiej części *Kujaw*. – Poszukiwanie instytucji i osób, które mogłyby finansować prace nad *Ludem*. – Podróże w tym celu do Poznania, Lwowa i Krakowa w latach 1867–1870. – Obietnica częściowej pomocy ze strony Towarzystwa Naukowego Krakowskiego w 1869 r. – Decyzja o przeniesieniu się do Galicji. 209

Oddawana obecnie do rąk czytelnika trzyczęściowa publikacja *Człowiek i dzieło. Biografia Oskara Kolberga* pomyślana była od początku edycji *Dzieł wszystkich* jako jej zwieńczenie. W zamierzeniu miała się opierać na wszystkich dostępnych źródłach drukowanych i rękopiśmiennych, by podjąć próbę możliwie całościowego spojrzenia na osobę i dorobek Kolberga w oparciu o pełną zachowaną dokumentację.

Postać i dorobek Oskara Kolberga były przedmiotem zainteresowania jeszcze za życia badacza. Jego niezwykła wizja, determinacja, pracowitość i konsekwencja z jednej strony, z drugiej zaś ogrom zebranego materiału ze wszystkich ziem dawnej Rzeczypospolitej i kolejne wydawane tomy monografii regionalnych, stanowiące dzieło jednego człowieka w czasach niewoli w kraju podzielonym przez zaborców, fascynowały kolejne pokolenia, począwszy od współczesnych autorowi *Ludu* i świętujących jubileusz 50-lecia jego prac w 1889 roku aż po obchodzone w 2014 roku dwusetlecie jego urodzin. Ukazujące się na przestrzeni tego czasu liczne publikacje biograficzne, bądź tylko przybliżające postać wielkiego etnografia i jego dzieło, bądź też sięgające głębiej i analizujące jego dorobek, przynosiły materiały do portretu zbieracza, badacza, wydawcy, wykorzystując dostępne źródła z różnym efektem i w różnym zakresie. Odnotować tu trzeba przede wszystkim cenny artykuł Izzydora Kopernickiego w „Nowej Reformie” z 1889 roku (w nr 107–109), rozwinięty we wstępie do *Przemyskiego* (DWOK T. 35), tomu wydanego w roku 1891 przez tego autora już po śmierci Kolberga. Kopernicki był bezpośrednim świadkiem życia i pracy, a także badań terenowych autora *Ludu*, jego relacja ma więc wyjątkowe znaczenie dokumentacyjne, jako jedno z nielicznych świadectw z autopsji. W ciągu następnych lat powstawały okazjonalne artykuły poświęcone i osobie, i pracom Kolberga, a także obszerniejsze opracowania wykorzystujące dostępne wówczas źródła. Do najważniejszych należy biografia opracowana przez Ryszarda Górskiego, wydana pt. *Oskar Kolberg. Zarys życia i działalności* w 1970 roku (wyd. II:

1974 r.), oraz obszerny artykuł Ludwika Bielawskiego zamieszczony w *Encyklopedii Muzycznej PWM* (tom KLL, Kraków 1997, s. 136–151), a także praca popularyzująca postać i dorobek Kolberga przygotowana przez Agatę Skrukwę i wydana z okazji dwusetnej rocznicy urodzin badacza w 2014 roku. Publikacje te powstawały jednak bądź bez dostępu do spuścizny rękopiśmiennej Kolberga czy gruntowniejszych studiów nad nią, bądź też abstrahowały od nich jako skierowanych do szerokiego kręgu odbiorców, opierając się przy tym na tomach drukowanych za jego życia, później na kolejnych, ukazujących się sukcesywnie już w ramach *Dzieł wszystkich*. Siłą rzeczy przynosiły materiał bardziej lub mniej fragmentaryczny, zebrany bez pełnego rozpoznania w niespotykanym zasobie źródeł, jakie kryje ogromne archiwum autora *Ludu*. A rękopisy w nim zachowane mówią wiele o niezwyklej postaci i pracy badacza. Mówią tym więcej, że on sam w swojej wyjątkowej skromności i świadomym samoograniczeniu nie pozostawił szczegółowych wskazówek biograficznych i warsztatowych, zapisów pamiętnikarskich czy notatek osobistych, a korespondencję badacza cechuje pełna dyscypliny rzeczowość i powściągliwość, z rzadko pojawiającymi się akcentami osobistymi.

Prezentowana tu część pierwsza biografii Kolberga przedstawia jego życie, działalność i prace w ujęciu chronologicznym z mechanicznym podziałem na dwa okresy. Autorki wiążą bieg jego życia z ewolucją poglądów od romantycznego zbieractwa „rzeczy” ludowych, a zwłaszcza folkloru muzycznego, do pozytywistycznej pracy nad całokształtem kultury ludowej zgodnie z uformowanym już, dojrzałym programem jej badań, realizowanym poprzez monografie regionalnych w seriach wydawniczych *Lud* i *Obrazy etnograficzne*. Konieczne było także ukazanie tła, jakie życiu i pracy Kolberga stwarzał burzliwy w historii Polski wiek XIX, z jego powstaniem, uporczywą refleksją nad utratą niepodległości i nadzieją na jej odzyskanie, walką o zachowanie tożsamości i kultury narodowej poprzez świadomą pracę na ich rzecz. Badacz był jedną z wielkich postaci tego wieku, których dokonania w dziedzinie kultury i nauki zdecydowały o przetrwaniu polskiej świadomości narodowej.

Część druga zawierać będzie sześć niezależnych prac kilku autorów, sprofilowanych według dziedzin działalności i dorobku Kolberga: jako muzykologa, muzyka-kompozytora, dokumentatora muzyki i literatury ludowej, etnografa współtworzącego fundamenty tej nauki poprzez zgromadzenie unikatowego zasobu źródeł i ukształtowanie modelu regionalnej

monografii etnograficzno-folklorystycznej. Prace te – jako od siebie niezależne – siłą rzeczy zawierać będą pewne powtórzenia i nawiązania do faktów już znanych, oświetlanych jednak od różnych stron, zależnie od tematów prac i założeń autorów.

W części ostatniej znajdują się teksty o charakterze dopełniającym dwie poprzednie, tj. opis dziejów i edycji spuścizny Kolberga, łącznie z historią i realizacją wydawnictwa *Dzieł wszystkich* oraz kilka opracowań pomocniczych. Na te ostatnie złożą się: kalendarium podróży Kolberga, bibliografia jego prac z pełnymi notami pierwodruków i tomów *Dzieł wszystkich* oraz wykaz zachowanych zespołów rękopisów składających się na jego archiwum. W tej części znajdują się także indeksy nazwisk i nazw geograficznych obejmujące pełny materiał tej biografii.

Tak pomyślana całość, przygotowana po latach analiz i studiów nad zachowanymi i wydanymi materiałami Kolberga przynosi – przynajmniej w zamierzeniu autorów – możliwie pełny i zadowalający obraz „człowieka i dzieła”. Jednak obraz ten jest odzwierciedleniem i efektem obecnego etapu badań u końca edycji *Dzieł wszystkich*. Mamy nadzieję, że utworuje drogę przyszłym autorom do dalszych studiów specjalistycznych nad unikatowym dziełem Oskara Kolberga i jego niezwykłą osobowością.

Elżbieta Millerowa i Agata Skrukwa

Agata Skrukwa

SPUŚCIZNA RĘKOPIŚMIENNA OSKARA KOLBERGA JEJ DZIEJE, EDYCJE I OBECNY STAN

Rękopisy Oskara Kolberga opublikowane w monografiach wydanych w ramach *Dzieł wszystkich* oraz wcześniej w drukowanych przez niego w wieku XIX tomach *Ludu* i *Obrazów etnograficznych* są charakteryzowane we wstępach do tomów, w których je wykorzystano (T. 39–69) lub w suplementach (T. 70–84). Tu, w tomie zamykającym *Dzieła wszystkie* i prezentującym dokonania Kolberga, trzeba te szczegółowe charakterystyki zrekapitulować i uzupełnić, wskazując czytelnikom uwarunkowania, które miały decydujące znaczenie dla obecnego stanu źródeł zgromadzonych przez Kolberga i ich wydania w *Dziełach wszystkich*. Opisać zatem trzeba działania zmierzające do udostępnienia jego spuścizny w latach 1890–1961 i te wydarzenia, które miały wpływ na stan rękopisów oraz scharakteryzować obecny zasób archiwum Kolberga mający zasadnicze znaczenie dla ostatecznego kształtu *Dzieł wszystkich*. Zebrane niżej informacje na te tematy są wynikiem analizy dokumentacji zawartej przede wszystkim w wydawnictwach Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiej Akademii Nauk, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Redakcji *Dzieł Wszystkich* O. Kolberga oraz w niedrukowanych archiwaliach tych instytucji. Dokumentacja ta pozwoliła zapoznać się z ponad stuletnimi dziejami spuścizny Kolberga, historią opracowywania jej do druku i stosowanymi w tym czasie zasadami wydawania źródeł zgromadzonych przez tego muzyka, folklorystę i etnografa. Wskazała też jakie zmiany zachodziły w jego archiwum. Prezentowane opracowanie to w dużej mierze także wynik wielostronnej i wieloletniej analizy rękopisów Kolberga wykonanej przez zespół pracujący od 1963 r. nad ich inwentaryzacją oraz nad przygotowaniem do druku kolejnych tomów jego *Dzieł wszystkich*.

I

Ostatnie lata życia Oskara Kolberga wypełniała coraz bardziej dojmująca troska o opublikowanie dokumentacji kultury ludowej zgromadzonej przez niego w ciągu wieloletnich badań. Już w 1882 r. w liście do Zygmunta Glogera (1845 – 1910) pisał:

Materiał tak liczny, który w ciągu lat tylu zdobyłem, wymaga bezustannego przeglądu, obróbki i ślęczenia, ażeby się istotnie kiedyś mógł badaczom na cośkolwiek przydać. Co będę mógł za życia mego odrobić, to odrobię, resztę szpargałów pozostawię Akad[emii] Um[iejętności], wierząc, że zużytkować go naukowo potrafi.¹

Przygotowywał wtedy do druku rocznie dwa, a nawet trzy tomy *Ludu i Obrazów etnograficznych*, przeprowadzał ich korekty, ciągle zabiegał o pieniądze na druk i porządkował swe materiały, jednak był w pełni świadomy, że sam nie zdąży już wydać planowanych tomów. W czerwcu 1890 r. miał jeszcze w ręku pierwszą część *Chełmskiego* i korekty początkowych arkuszy *Przemyskiego*, ale obie te monografie zakończył już kto inny. W testamencie sporządzonym 3 czerwca 1890 r. przekazał w ręce Izzydora Kopernickiego (1825–1891) wszystkie uprawnienia do dysponowania zgromadzonymi zbiorami etnograficznymi:

Książki, rękopisma w tekach, rysunki, nuty itp. materiały oddaję do dyspozycji memu przyjacielowi, dr Izydorowi Kopernickiemu. Odda on Akademii, co za stosowne uzna. Co do wydawnictwa pod swoją opieką i kierunkiem porozumie się z Akademią Umiejętności i z Kasą Mianowskiego, a nikt dr. Izzydora Kopernickiego pod tym względem krępować ani kontrolować nie ma prawa².

Dokładnego stanu spuścizny wymienionej w tej części testamentu nie znamy, jednak w świetle dostępnych faktów możemy mieć pewność, że

¹ Brulion listu do Z. Glogera z 10 IX 1882 r. *Korespondencja Oskara Kolberga* cz. II (DWOK T. 65), s. 694.

² Odpis testamentu ręką I. Kopernickiego z notą: „Dla W. Pani Kar. Wąsowskiej z oryginału najwierniej przepisane przez dr I. Kopern.” Odpis ten znajduje się w Bibl. Narodowej (sygn. II 6487). Karolina Wąsowska była wychowanicą Karoliny Kolberg, matki Oskara Kolberga i żoną jego młodszego brata, Antoniego. Kilka lat po śmierci Antoniego Kolberga wyszła za mąż za Antoniego Wąsowskiego.

była ona do pewnego stopnia rozproszona już za życia Kolberga, a potem ulegała dalszym podziałom.

W roku 1871 Kolberg, zachęcony obietnicą dotacji ze strony Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i zaproszony przez Józefa Konopkę (1818–1880), przeniósł się z Warszawy w okolice Krakowa. Wyjeżdżając, zabrał — jak sądzić można — wszystkie materiały zgromadzone do *Ludu*, zabrał też zapewne książki potrzebne do dalszej pracy oraz druki i rękopisy wybranych nut własnych kompozycji i utworów innych autorów. Ale w Warszawie poza jego fortepianem zostały inne nuty, książki i większość egzemplarzy wydanych czterech tomów *Ludu*. Książki i nuty przechowywane były w firmie wydawniczej Gebethner i Wolff, nuty także u jednego z przyjaciół, Władysława Wierzbowskiego³ (1825–1876), a w drukarni J. Jaworskiego (1815–1875) pozostały tomy *Ludu*, wydawane nakładem autora w latach 1857–1869, tj. *Pieśni ludu polskiego*, *Sandomierskie* i *Kujawy*. Pieczę nad majątkiem pozostawionym w Warszawie sprawował Wilhelm, starszy brat Oskara. W roku 1877, po śmierci Wilhelma, Oskar pisał do Gustawa Gebethnera:

Co do papierów, nut i książek moich pozostawionych u Panów przy moim odejściu w Warszawy, to istotnie postanowienia jeszcze żadnego względem nich dotąd powziąć nie mogłem⁴.

U Gustawa Gebethnera (1831–1901), księgarza i wydawcy, znajdowały się wtedy także egzemplarze trzech monografii, odzyskane z drukarni J. Jaworskiego przez Wilhelma. Te tomy Oskar sprowadzał do Krakowa w miarę potrzeby, ale nie podjął decyzji co do innych książek i nut pozostawionych w Warszawie. Jak wynika z późniejszej korespondencji z rodziną oraz z firmą Gebethner i Wolff, a także z testamentu, swój księgozbiór zamierzał oddać Bibliotece Jagiellońskiej. Dziś w tej bibliotece znajdują się egzemplarze różnych książek z wyraźnymi śladami pracy Kolberga, pochodzące

³ W. Wierzbowski w liście z 1 kwietnia 1876 r. pisał: „Wyjeżdżając z Warszawy, Kochany Oskarze, zostawiłem u mnie paczkę różnych nut, między którymi są i tańce, i kościelne melodie. Są to rzeczy, z których zdaje mi się nie zamierzasz korzystać, czybyś więc nie zgodził się, aby te nuty przesłać do biblioteki Towarzystwa Muzycznego, lub też wskaż, jaki by z nich użytek zrobić”. *Korespondencja ... cz. I* (DWOK T. 64), s. 589.

⁴ Brulion listu O. Kolberga do Gebethnera i Wolffa z 19 VIII 1877 r., *Korespondencja ... cz. II* (DWOK T. 65), s. 58.

niewątpliwie z jego podręcznego zbioru, ale nie zawsze wiadomo, czy są to jego bezpośrednie dary, czy też druki przekazane przez Kopernickiego, wykonawcę testamentu⁵.

Nie wiadomo też, jakie dokumenty osobiste pozostały w Warszawie, ponieważ archiwum rodzinne złożone w Bibliotece Krasieńskich przez potomków profesora Juliusza Kolberga, tj. przez rodziny Wilhelma i Antoniego, dwu braci Oskara, spłonęło w czasie niszczenia Warszawy przez Niemców po upadku powstania jesienią 1944 r.

Następna przeprowadzka Kolberga — z Modlnicy do Krakowa, nie była tak dokładnie zaplanowana jak wyjazd z Warszawy do Modlnicy. W październiku 1884 r. pisał do Karoliny Kolberg, bratowej, po przyjeździe z kilkumiesięcznych badań terenowych w Sanockiem:

[...] do Modlnicy na to tylko wróciłem, ażeby stamtąd zabrać wszystkie moje manatki i rekwizyta i z nimi podążyć do miasta⁶.

Nie mógł wtedy czy nie chciał, zabrać całości swych materiałów i część z nich pozostała w Modlnicy. Nie zabrał ich także później, a po śmierci Kolberga rodzina Konopków, choć jej członkowie znali postanowienia testamentu⁷, nie przekazała posiadanych materiałów ani w ręce Kopernickiego bezpośrednio po śmierci etnografa, ani później do zbiorów Akademii Umiejętności. Maria Turczynowiczowa (1906–1986), muzykolożka, która w latach 1937–1939 miała zamiar przygotować do druku korespondencję Kolberga i gromadziła potrzebną dokumentację, pisała, że w Modlnicy w okresie jej poszukiwań znajdowały się rysunki, fotografie, notatki, listy

⁵ Niektóre z nich mają w XIX-wiecznym katalogu adnotację „od Kopernickiego” lub „darem dra I. Kopernickiego”, jest to m.in. egzemplarz *Littauische Volkslieder* G. H. Nesselmana (Berlin 1853), z widocznymi jeszcze ołówkowymi notatkami wykonanymi charakterystycznym pismem Kolberga, a także A. Schleichera *Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder* (Weimar 1857). Część posiadanych druków Kolberg sam ofiarował wcześniej Bibliotece Jagiellońskiej, np. pięć tomików zbioru słoweńskich pieśni Emila Korytki, które nabył w Lublanie w 1857 r., a także kupione tam wtedy dwa kalendarze: „Koledarček Slovenski za navadno leto 1855” i następne wydanie tegoż na rok 1856, obydwa z glosami Kolberga.

⁶ Brulion listu O. Kolberga do Karoliny Kolberg z 17 X 1884 r., *Korespondencja ... cz. III* (DWOK T. 66), s. 200.

⁷ Tadeusz Konopka (1844–1903), syn Józefa, przyjaciela O. Kolberga, był jednym ze świadków spisania i odczytania testamentu w przededniu śmierci etnografa.

Kolberga i nuty⁸. Nie precyzowała dokładniej, czy te ostatnie to kompozycje Kolberga, czy jego zapisy folkloru muzycznego, jednak pewne późniejsze informacje wskazują, że były to materiały nie tylko folklorystyczne, a wśród nut znajdowały się rękopisy i druki kompozycji Kolberga i wielu innych autorów.

Tak więc w chwili śmierci Kolberga jego zbiory były już rozproszone. W Warszawie nie pozostały zapewne żadne rękopisy związane z badaniami etnograficznymi. Sądzić też można, że zasadnicza część materiałów źródłowych do wydanych i niewydanych monografii, tzw. teki Kolberga, po jego śmierci znajdowała się u Kopernickiego, u którego etnograf mieszkał w ostatnich miesiącach życia. Ale niewątpliwie ich część pozostała we dworze Konopków w Modlnicy, a wśród nich były ryciny, akwarele i fotografie gromadzone przez Kolberga jako źródła etnograficzne w specjalnym albumie i w osobnej tece.

Wykonawca naukowej części testamentu, Izydor Kopernicki, zakończył podjęte przez Kolberga prace nad drugą częścią *Chełmskiego* i nad *Przemyskiem*. Zajął się także Kolbergowskimi tekami z materiałami etnograficzno-folklorystycznymi i sporządził cenne dziś notatki⁹ o ich zawartości oraz o pochodzeniu i przeznaczeniu niektórych rękopisów. Sam pisał do Jana Karłowicza (1836–1903):

Od czterech dni pogrążony jestem w przeglądaniu i porządkowaniu spuścizny po śp. Kolbergu. Od 6 z rana do zmroku przesiaduję nad tym w jego pokoiku¹⁰.

Jednak dysponujemy notatkami Kopernickiego dotyczącymi tylko części tek. Albo Kopernicki nie objął nimi całej spuścizny rękopiśmiennej, albo niektóre karty z jego uwagami zaginęły. Informacje odnoszące się do

⁸ M. Pleuss-Turczynowiczowa *Niewydane zbiory Oskara Kolberga*. „Ruch Muzyczny” 1948, nr 10, s. 13., zob. też jej wstęp do cz. I *Korespondencji ...* (DWOK T. 64, s. VII), taki stan rzeczy opisywała również w ustnych relacjach.

⁹ Większość tych notatek znajduje się dziś w Muzeum Etnograficznym w Krakowie w zbiorach Seweryna Udzieli, tam mają nadany przez niego tytuł *Kopernickiego charakterystyka tek Kolbergowskich* (sygn. muzeum I 191, s.m. II 155). Są to informacje bardzo ważne, ponieważ w stosunku do niektórych rękopisów jedyne, wykorzystano je m.in. w wykazie spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, zob. s. 000.

¹⁰ I. Kopernicki *Listy do Jana Karłowicza, Adama Honoriusza Kirkora i Benedykta Dybrowskiego*, wydał i wstępem opatrzył A. Wrzosek, „Przegląd Antropologiczny” T. XXVI: 1960, s. 90, list z 10 czerwca 1890 r.

całej teki notował Kopernicki na osobnych kartach, zapiski dotyczące tylko niektórych rękopisów czasem zamieszczał bezpośrednio na obejmującej je obwolucie, czasem na pierwszej ich karcie. Notatki Kopernickiego na temat rękopisów składają się na jedyny inwentarz Kolbergowskiego archiwum, informujący o jego stanie w roku 1890. Jest on jednak niekompletny i w odniesieniu do większości tek ograniczony do kilku zaledwie krótkich zdań. Nieco wcześniejsze dane o ilości tek z rękopisami, ich tytuły, a także zawartość, choć tę ostatnią też bardzo ogólnie, znamy z kilku wykazów¹¹ z lat 1883–1887. Sporządzał je Kolberg dla Akademii i innych instytucji, do których zwracał się z petycjami o finansowanie badań i druku *Ludu*. Jednak dziś trudno porównać obecny stan spuścizny etnografa z przedstawionym przez niego i przez Kopernickiego z powodu lakoniczności wykazów obydwu autorów. Charakteryzowali oni w kilku słowach tylko większe zespoły notatek, ale nie podawali ilości kart ani choćby przybliżonej objętości zapisów. Jedynie spis zawartości teki 3 *Mazury pruskie* wykonany przez Kopernickiego jest tak szczegółowy, że pozwala odtworzyć pierwotny jej stan i ustalić, jakie materiały z niej zaginęły¹². Notatki Kopernickiego nie dotyczą korespondencji i innych dokumentów osobistych Kolberga ani kompozycji.

Kopernicki przeżył Kolberga zaledwie o nieco ponad rok i w tym czasie, kosztem własnych badań i wielkiego wysiłku, zdążył zakończyć prace nad dwoma wspomnianymi już tomami: *Przemyskiem* i częścią II *Chełmskiego*. We wstępie dołączonym do *Przemyskiego* zamieścił życiorys autora oraz cenne wiadomości o jego badaniach terenowych, podał tam bowiem nie tylko roczne daty pobytu Kolberga w różnych regionach, ale opisał także jego sposób przeprowadzania wywiadów z informatorami, czego bywał naocznym świadkiem, i scharakteryzował stosunek Kolberga do wykonawców folkloru. Obydwie monografie zawierały jednak tylko część ze zgromadzonej przez Kolberga dokumentacji kultury ludowej tych regionów¹³, bowiem Kopernicki nie zdążył opracować trzeciej części *Chełmskiego*,

¹¹ Zachowały się spisy z r. 1883, 1886 i z 1887 (rkp. w BN PAU i PAN, sygn. 2184, k. 71–80), spis z 10 stycznia 1886 r. został opublikowany w aneksach do *Korespondencji ... cz. III* (DWOK T. 66), aneks 12, s. 743–749, oraz wykorzystany w wykazie spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, zob. s. 000–000 w tej części biografii. W aneksie do *Korespondencji ...* wykaz ten przytoczony jest z datami wydania tomów *Ludu* i kosztami ich druku.

¹² Zob. *Wykaz zachowanych zespołów rękopisów Oskara Kolberga*, s. 000–000 w tej części biografii.

¹³ O udziale I. Kopernickiego w opracowaniu tych dwu monografii zob. E. Millerowa „*Chełmskie*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberga *Chełmskie. Suplement do tomów 33 i 34* (DWOK T. 82),

a objętość *Przemyskiego* ograniczona była do dwudziestu arkuszy druku przez finansujące ten tom Muzeum Przemysłowe im. Dzieduszyckich we Lwowie¹⁴. Monografie wydawane przez Kolberga dzięki dotacji Akademii Umiejętności lub finansowane z innych źródeł, obejmujące region porównywalny obszarem, zwykle miewały nie jeden, a dwa lub więcej tomów i to o nieco większej objętości.

Z relacji¹⁵ Kopernickiego wiadomo, że w ostatnich dniach życia Kolberga otrzymał od niego wskazówki dotyczące materiałów do kilku tomów: drugiej i trzeciej części *Chełmskiego* oraz *Przemyskiego*, do części VI i VII *Mazowsza*¹⁶ i drugiej części *Kaliskiego*. Kopernicki zamierzał wydać ponadto rękopisy opublikowane później w *Dzielnach wszystkich* w tomach *Sanockie-Krośnieńskie*. Niektóre zespoły materiałów uznał za zbyt szczupłe i niekompletne, aby „złożyć tom osobny” i zamierzał wydrukować je w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej”, roczniku Akademii albo w oddzielnym tomie gromadzącym dokumentację Kolbergowską z różnych regionów. Niektóre, jako cząstkowe tylko lub bardzo szczupłe, chciał włączyć do prac innych autorów. Część wreszcie uznał za nieprzydatne do jakichkolwiek publikacji i albo usunął, albo zostawił w tece jako świadectwo pracy Kolberga. Np. o zawartości jednej z tek pisze:

Muzykalia, obertasy, pieśni itd. Zawiera poprzekreślane, a więc wydane już melodie i pieśni, w brulionach najpierwotniejszych, tak jak były zapisywane. Nie tykając ich, zachowałem jako autografy i okazy, dające wyobrażenie o tym, w jaki sposób śp. O. Kolberg spisywał te rzeczy z ust ludu¹⁷.

Poznań 2004, s. XXXVII i nast., oraz tejsze „*Przemyskie*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberg *Przemyskie. Suplement do tomu 35* (DWOK T. 83/1), Poznań 2011, s. XXXVI i nast.

¹⁴ Materiały źródłowe zebrane przez Kolberga w Przemyskiem, pominięte z konieczności w edycji z 1891 r. finansowanej przez Muzeum Dzieduszyckich, wydano w 2012 r. w suplemencie (tom 83 *Dzieln Kolberga*), zajęły tam blisko 50 arkuszy druku. W. Bieńkowski w artykule *Oskar Kolberg a Akademia Umiejętności w Krakowie* („Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 1999 T. 1, s. 15 i 19) mylnie podaje, że druk *Przemyskiego* w 1891 r. finansowała Akademia.

¹⁴

¹⁵ I. Kopernicki Śmierć Oskara Kolberga, „*Wisła*” T. 4, 1890, s. 510.

¹⁶ Miały to być tomy zawierające monografię *Mazury pruskie* oraz zapisy mazowieckich bajek i wierszy. Zob. E. Antyborzec „*Mazowsze*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberg *Mazowsze. Suplement do tomów 24–28* (DWOK T. 80/1), m.in. s. XXXVI, LXXIV–LXXVII.

¹⁷ Rkp. *Kopernickiego Charakterystyka tek Kolbergowskich...*, k. 24, prawdopodobnie notatka ta dotyczy rękopisów znajdujących się dziś w tece 43 *Miscellanea*, o czym niżej.

W testamencie Kolberg przekazał swemu przyjacielowi i zarazem wykonawcy ostatniej woli nieograniczone prawo dysponowania pozostawionymi materiałami etnograficzno-folklorystycznymi. Jeżeli chodzi o rękopisy wykorzystane w *Ludzie i Obrazach etnograficznych*, „nieograniczone prawo” oznaczało także możliwość usunięcia ich, czyli praktycznie zniszczenia. Stąd o niektórych tekach lub zespołach rękopisów Kopernicki pisał:

Teka 28 [...] Na koniec niewielka paczka pieśni przez kogoś spisanych w Borowej, w Pińszczyźnie, nie wiadomo czy dobrze, bo językiem wołyńskim, lecz nie polskim, białoruskim, zupełnie odmiennym od Zienkiewicza. Te pieśni wszystkie były już drukowane w XIII tomie «Zbioru Wiadomości» i na rękopisie poprzekreślane. Wszystkie wyrzuciłem¹⁸.

Uwagę „poprzekreślane, więc wydane” zauważamy kilkakrotnie, np. w notatkach o tekach 16, 17, 20 i 35. Niektóre z tak charakteryzowanych zespołów Kopernicki usunął bezpowrotnie. Potrzebę zachowania innych rękopisów określał też często według tego kryterium, np. o części zawartości teki 7 *Kujawy* pisał:

Wszystko wyczerpane w serii III–IV (*Kujawy*) i XXII (*Łęczyckie*). Zostały odpadki muzyczne: melodie pieśni i tańców, nie przekreślone przez O.K., więc mogące się przydać komuś, o ile podobne lub takie same nie zostały już podane przez O.K. w innych seriach¹⁹.

Dziś wiemy, że Kolberg swe zapisy terenowe przygotowywał do druku i przepisywał czasem nawet kilkakrotnie, ponieważ służyły mu one do różnie sprofilowanych publikacji, które wydawał od roku 1842. Przekreślenie w notatkach terenowych skośną kreską całej pieśni lub melodii na ogół wskazuje, że sporządził czystopis tego utworu, selekcjonując materiały do planowanego, lecz nie zawsze ostatecznie oddanego do druku tomu. Dokładniejsze analizy potwierdziły, że nie wszystkie skreślane zapisy były opublikowane. Pamiętać musimy, że Kopernicki miał prawo usunąć wybrane materiały, ale wartość oryginalnych rękopisów Kolberga, zwłaszcza jego bezpośrednich zapisów ze słuchu, nawet jeżeli były wydane w *Ludzie*,

¹⁸ Tamże, k. 19.

¹⁹ Tamże, k. 5.

oceniaamy obecnie inaczej niż wykonawca testamentu, a także sam ich autor w ostatnim okresie życia.

Pewną część swych rękopisów usunął już wcześniej Kolberg, co kilkakrotnie odnotował w wykazie tek z 1886 r. O zapisach z Poznańskiego pisał np.: „Odpadki od materiałów z Wielkopolski, użytych w latach 1875–1882 przy wydawnictwie[...]”, o materiałach z Krakowskiego: „Odpadki od drukowanych już rzeczy w 4 tomach [...]”, podobne informacje podał przy spisie zawartości teki 7. *Kujawy*, 17. *Lubelskie* i 21. *Pokucie*²⁰.

Znajdujące się w spuściznie Kolberga rękopisy i druki jego własnych kompozycji i utwory innych autorów Kopernicki zamierzał przesłać do zbiorów Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego. W grudniu 1890 r. prosił Karłowicza o wywiedzenie się, czy Towarzystwo przyjmie te rękopisy²¹. Obecnie biblioteka Towarzystwa nie ma informacji o pochodzeniu przechowywanych tam muzykaliów Kolberga i daty ich otrzymania, jest więc prawdopodobne, że znalazły się one w zbiorach WTM z inicjatywy Kopernickiego w roku 1891, mógł je jednak przekazać znacznie wcześniej W. Wierzbowski, o czym już tu wspomniano. Ponad 200 kart z Kolbergowskimi kompozycjami znajduje się obecnie w jednej tek Kolberga, co może świadczyć, że Kopernicki nie zdążył przekazać ich do Warszawy.

Korespondencja według testamentu miała być oddana Bibliotece Jagiellońskiej. Składały się nią listy otrzymane przez Kolberga od rodziny, przyjaciół, współpracowników, wydawców i uczonych oraz bruliony listów pisanych przez niego. Dziś wiemy o dwu jej zespołach. Jeden zawierający przede wszystkim listy związane z badaniami Kolberga i jego publikacjami to blisko 900 listów i brulionów²² znajdujących się w Bibliotece Naukowej PAU i PAN. W drugim, mniejszym, znajdującym się już przed rokiem 1936 w zbiorach Biblioteki PAU przechowywane były głównie listy do i od rodziny. Nie udało się ustalić, czy na dwa odrębne zespoły korespondencję podzielił jeszcze Kolberg, czy też zrobił to Kopernicki w trakcie przeglądania rękopisów pozostawionych przez przyjaciela. Być może dokonał tego dopiero Roman Zawiliński (1855–1932), który w lutym 1914 r. na uroczystym posiedzeniu Komisji Antropologicznej zobowiązany został do napisania

²⁰ Zob. *Wykaz tek rękopiśmiennych* z datą 10 stycznia 1886 r. w: *Korespondencja ... cz. III* (DWOK T. 66) s. 744–746, oraz opis zawartości odpowiednich tek w *Wykazie zachowanych zespołów rękopisów ...* w tym tomie.

²¹ I. Kopernicki *Listy do Jana Karłowicza ...*, s. 91, list z 14 grudnia 1890 r.

²² W zbiorach BN PAU i PAN mają one sygnaturę 2185, t. 1-4.

biografii Kolberga. Z późniejszych informacji wynika, że wypożyczył wtedy dokumenty Kolberga przechowywane w pomieszczeniach Komisji Antropologicznej Akademii, w tym potrzebną mu część korespondencji. Interesowały go prawdopodobnie głównie listy dotyczące kontaktów Kolberga ze światem nauki, więc jeżeli korespondencja nie była podzielona wcześniej, właśnie on mógł przeprowadzić ten podział, pozostawiając w zbiorach Komisji inne listy, w większości poruszające sprawy ściśle prywatne.

II

Teki Kolberga po śmierci Kopernickiego w październiku 1891 r. zostały przekazane Akademii i oddane do dyspozycji Sekcji Etnologicznej²³. W gmachu Akademii przy ul. Sławkowskiej znalazła się wtedy także część korespondencji Kolberga. Księgozbiór zdążył przynajmniej w części przekazać Bibliotece Jagiellońskiej jeszcze Kopernicki, podobnie jak niektóre wyselekcjonowane dokumenty²⁴, które uznał za cenne, ale nieprzydatne do dalszych tomów *Ludu*.

Po śmierci wykonawcy testamentu prace nad przygotowaniem do druku spuścizny Kolberga zostały na około dziewięć lat zarzucone. J. Karłowicz po wydaniu *Przemyskiego* zadał retoryczne pytanie:

Kto i kiedy dostarczy nam reszty spuścizny po Kolbergu? Przyjazną rękę Kopernickiego niestety śmierć już ubezwładniła²⁵.

Na przerwanie prac nad rękopisami Kolberga złożyło się wiele przyczyn. Jednym z powodów było to, że wśród niedrukowanych rękopisów przeważały pieśni i melodie, a Sekcja Etnologiczna Komisji Antropologicznej

²³ Nie były one przekazane do zbiorów biblioteki PAU, co potwierdzają późniejsze dokumenty, *Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie* wydany przez J. Czubka w 1906 r. nie wymienia tek Kolberga, jego nazwisko widnieje tam dwukrotnie w związku z innymi materiałami: w opisie rękopisu pieśni litewskich zebranych przez J. Juskiewicza (sygn. 1438) ponieważ Kolberg przygotował do druku część melodii z tego rkp., oraz jako darczyńcy autografu F. Chopina: *Wariacje E-dur na temat piosenki „Steh’ auf, steh’ auf, o du Schweitzer Bub”* (sygn. 1439).

²⁴ Zob. np. spis zawartości teki 30 i 38 w notatkach Kopernickiego przytoczonych w wykazie spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, w tym tomie s. 000 i 000.

²⁵ Tak J. Karłowicz zakończył recenzję *Przemyskiego* w „Kwartalniku Historycznym” T. VI: 1892, s. 357.

AU otrzymywała tak wiele materiałów pieśniowych, że zdominowałyby one przeznaczony dla niej dział „Zbioru Wiadomości do Antropologii Krajowej” i jego kontynuacji, „Materiałów Antropologiczno-Archeologicznych i Etnograficznych”. Już znacznie wcześniej zarząd sekcji starał się ograniczyć i napływ, i druk pieśni, ponieważ zapisywane były najczęściej bez melodii i przysyłane bez krytycznego opracowania i ich zbiory stawały się gąszczem nieuporządkowanych materiałów trudnym do wykorzystania w dalszych pracach naukowych. Ponadto zredagowanie do druku zapisów Kolberga wymagało specjalistycznych umiejętności, takich jakie miał ich autor — wykształcony muzyk, a w kręgu Sekcji Etnologicznej brakowało ludzi o takim przygotowaniu. Niewątpliwie zabrakło też osoby tak zdeterminowanej jak Izidor Kopernicki, który, przekonany o znaczeniu materiałów przyjaciela, skłonny był odłożyć własne prace, aby przygotować do druku kolejny tom *Ludu*.

Starania o wydanie spuścizny Kolberga zostały wznowione dopiero w r. 1900 dzięki inicjatywie Romana Zawilińskiego, wówczas sekretarza sekcji etnologicznej. Zawiliński 30 października 1900 r. na posiedzeniu Komisji Antropologicznej stwierdził, że po śmierci Kolberga pozostało do opublikowania 21 tek materiałów o różnej objętości i postulował:

Chodzi tu o to, aby opracować wszystko i w krótkim czasie wydać; uczynić to można przy współpracownictwie członków Komisji krajowych, którym po porozumieniu się należy przesłać rękopisy z instrukcją, celem jednolitości w opracowaniu. Ponieważ się znaleźli ochotnicy, należy rzecz bezzwłocznie rozpocząć²⁶.

Wniosek Zawilińskiego Komisja uchwaliła. Trzy lata później w sprawozdaniu z posiedzenia Komisji odbytego dnia 31 marca 1903 r. czytamy:

Sekretarz p. Zawiliński zdał następnie sprawę z dalszych przygotowań do wydania materiałów etnograficznych po Kolbergu i wyjaśnił stronę finansową tego wydawnictwa. Po ożywionej dyskusji, która rozwinęła się nad sposobem dalszego wydania tych materiałów przyjęto za zasadę, aby materiały będące

²⁶ *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji [...] MAAE T. V 1901, s. VII. Określenie „członków krajowych” wskazywało na współpracowników Komisji mieszkających w Galicji.*

wycinkami z rzadkich czasopism i dzienników drukować, natomiast wyjątki z dzieł tylko zacytować²⁷.

W latach 1902–1912 podjęto prace nad kilkoma zespołami rękopisów i starania R. Zawilińskiego i innych członków Komisji doprowadziły do wydania czterech pozycji: uzupełnień do *Pokucia*²⁸ przygotowanych przez Stanisława Zdziarskiego w 1904 r., *Szląska Górnego*²⁹ przez Seweryna Udzięłę w 1906 r., *Wołyń*³⁰ przez Józefa Tretiaka w 1907 r. i *Tarnowa–Rzeszowa*³¹ w 1910 r. również przez Udzięłę. Kilka innych opracowań, w różnym stopniu zaawansowanych, drukiem się nie ukazało, głównie z powodu braku pieniędzy.

Pewne znaczenie dla prac nad rękopisami Kolberga miała dyskusja wokół zasad drukowania folkloru tocząca się w latach 1888–1900 w Komisji Antropologiczno-Archeologicznej, do której należała Sekcja Etnologiczna. Językoznawcy postulowali zapisywanie w terenie i wydawanie tekstów ludowych w pisowni fonetycznej (zwanej wówczas także pisownią organiczną). Etnografowie byli przeciwni takiej metodzie notowania i publikowania bajek i pieśni³². W czasie posiedzenia 19 grudnia 1900 r. R. Zawiliński dramatycznie pytał:

Dialektologia zażądała od etnografii materiału i zaprząwszy ją do swego pług, poganiała nią do ostateczności. Powstało hasło przeciwne dawnemu zwyczajowi: pisać wszystko jak najwierniej, a że do tej wierności nie wystarczał zasób

²⁷ *Sprawozdania z posiedzeń Komisji...*, MAAE T. VII 1904, s. VIII. „Zacytować” — tu w znaczeniu: zamieścić jako notę bibliograficzną.

²⁸ O. Kolberg *Pokucie*. Uzupełnienia dawniej ogłoszonego dzieła śp. Oskara Kolberga z rękopisów pozgonnych wydał dr S. Zdziarski, MAAE T. VII 1904, s. 174–194. Teksty i melodie tam zamieszczone zostały na nowo opracowane i wydane na podstawie zachowanych rękopisów w tomie *Ruś Karpacka* (T. 54–55 DWOK).

²⁹ *Szląsk Górny*. Materiały etnograficzne zebrane przez Oskara Kolberga z papierów pośmiertnych wydał S. Udzięła, MAAE T. VIII 1906, s. 140–212 i odbitka. Rękopisy wykorzystane przez Udzięłę zostały wydane ponownie w tomie *Śląsk Górny*, zob. tom 43 *Dzieł* Kolberga.

³⁰ O. Kolberg *Wołyń*. *Obrzędy, melodie, pieśni*. Z brulionów pośmiertnych przy współudziale St. Fischera i F. Szopskiego wydał J. Tretiak, Kraków 1907; wydanie Tretiaka w *Dzielał wszystkich* przedrukowano w serii fotooffsetowej jako tom 36.

³¹ O. Kolberg *Tarnów–Rzeszów*. *Materiały etnograficzne*. Uporządkował i wydał S. Udzięła. MAAE T. XI: 1910, s. 116–323. Odbitka: Kraków 1910. Materiały z tego regionu zostały opracowane na nowo i wydane w tomie *Tarnowskie–Rzeszowskie* (T. 48 DWOK).

³² Sprzeciw wobec stosowania pisowni fonetycznej dla druku folkloru wyrażał już w 1888 r. I. Kopernicki, zob. jego *Listy do Jana Karłowicza...*, list z 15 stycznia 1888 r., s. 65–66.

grafiki języka literackiego, potworzono nowe znaki i znaczki, ciągle nowe i ciągle inne, a zawsze jeszcze niewystarczające. Nad rozwojem naszej etnografii zaciążyła kłątwa, podana w służbę językoznawcom zaledwie dycha. Czyśmy nie zaszli za daleko?³³

Na tym posiedzeniu uchwalono, że teksty ludowe Komisja drukować będzie w swoich wydawnictwach „wiernie podług opowiadania ludu, ale środkami graficznymi języka literackiego, z dodaniem do abecadła stpol. á, é”³⁴.

Już w marcu w r. 1902 Zawiliński zawiadomił Komisję, że Śląsk Górny opracowany przez Jana Bystronia (1860–1902) jest gotowy³⁵, jednak do wydania tej pozycji nie doszło. Bystron, członek utworzonej w 1895 r. komisji Akademii do uporządkowania metod zapisu twórczości ludowej, był zwolennikiem notacji fonetycznej. Na jego wniosek Komisja postanowiła w 1898 r. wydać bajki śląskie zapisane przez Lucjana Malinowskiego (1839–1898) w czasie badań terenowych w pisowni stosowanej w pracach dialektologicznych. Teksty bajek śląskich Kolberga, najcenniejszą część przygotowywanej publikacji, poddał Bystron transkrypcji wbrew uchwale Komisji z 1900 r. i chciał je w takiej postaci oddać do druku. Jego rękopis Kolbergowskiej bajki *Jak to syn rzeźnicki został królem* w notacji fonetycznej zachował się w tece śląskiej³⁶ wraz z notatką sporządzoną prawdopodobnie przez Jana Łosia (1860–1929), kwestionującą celowość takiego opracowania:

Teksty zebrane przez Kolberga drukujemy tak, jak przez niego zostały zapisane, z zachowaniem wszystkich właściwości jego ortografii. Pisownia ta nie zawsze jest konsekwentna; do sprawdzenia jednak, o ile ona odpowiada istotnemu wymawianiu ludowemu, należałoby tekst zapisany sprawdzić w tych samych okolicach Szląska, które badał Kolberg. Bez tego każdy językoznawca z równą łatwością poprawi to, co mu się wyda błędnym, jak by to zrobił redaktor, wydający pracę Kolberga. Lepiej ściśle wydać tekst tak, jak został zapisany, aniżeli narażać się na niebezpieczeństwo zepsucia go przez poprawki, które choćby

³³ *Sprawozdania z posiedzeń Komisji...* MAAE T. V 1901, s. VIII.

³⁴ Tamże.

³⁵ *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji...*, MAAE T. VI 1903, s. XII.

³⁶ Rękopis J. S. Bystronia w Arch. PTL., teka 10, sygn. 1170, k. 27, oryginał Kolberga tamże, k. 25, chodzi o bajkę opublikowaną w tomie Śląsk Górny (DWOK T. 43), s. 109–119.

z pozoru najracjonalniejsze, mogłyby nie zgadzać się z faktycznym wymawianiem ludu śląskiego³⁷.

Bajki śląskie Malinowskiego zapisane były przez językoznawcę w postaci, jaką uzyskały w druku, tj. w pisowni fonetycznej, natomiast śląskie bajki Kolberga, zapisane jego własną metodą, w znacznej mierze oddającą wymowę narratora, zanotowane były w roku 1868, ponad trzydzieści lat przed próbą ich transkrypcji i weryfikacją ich brzmienia u informatora Kolberga była nie tylko niemożliwa, ale także pozbawiona sensu. Prawdopodobnie opinia Łosia i głos Zawilińskiego, przeciwnika stosowania zapisu fonetycznego w publikowaniu materiałów folklorystycznych, zaważyły na tym, że opracowania Bystronia nie oddano do druku.

Kolbergowski Śląsk przygotował do wydania cztery lata później Seweryn Udziela (1857–1937), sekretarz Komisji Antropologicznej w latach 1903–1925 i redaktor jej rocznika „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”. Udziela oddał do druku³⁸ w roku 1906 w VIII tomie „Materiałów” 13 bajek, 21 pieśni, garść notatek słownikowych, noty bibliograficzne różnych publikacji dotyczących regionu, kilka wypisów z prasy z połowy XIX w. oraz szkic stroju „wieśniaka ze Szląska Górnego”. Nie wprowadził pisowni fonetycznej, nie odwzorował też w zapisach bajek pisowni Kolberga³⁹, zastosowanej przez tego muzyka o znakomitym słuchu do notowania odcieni wymowy narratora. Zapewne nie pozwoliłyby na to ówczesne metody druku i koszty — Kolberg używał zapisu piętrowego, więc trzeba by było w drukarni sporządzać odlewy wielu nowych, specjalnych czcionek. Monika Gruchmanowa (1922–2001), która przygotowała bajki śląskie do druku w *Dzieltach wszystkich*, nie zgadzała się z powtórzoną przez Udzielę za Łosiem opinią o niekonsekwencji zapisów Kolberga: „Sądzę, że to informator miał już rozchwiejany system gwarowy, zaś Kolberg po prostu

³⁷ Notatka zachowana w tece Śląsk (Arch. PTL, teka 10, sygn. 1170, k. 1) nie ma daty i nie jest podpisana, pod tekstem inną ręką (prawdopodobnie przez S. Udzielę) dopisane „prof. dr Jan Łoś”. Tekst ten Udziela zacytował w całości (bez podania autora) w swoim krótkim wstępie do *Szląska Górnego*, zamieszczonym w MAAE w r. 1906, s. 140. Tam w końcowym zdaniu błędnie „fonetycznym” zamiast „faktycznym” jak w oryginale notatki.

³⁸ Wszystkie zgromadzone przez Kolberga materiały ze Śląska, także nieliczne pominięte przez S. Udzielę, a znajdujące się w innych tekach, zostały wydane w T. 43 *Dzieł wszystkich*.

³⁹ Zob. M. Gruchmanowa *Oskar Kolberg jako gwaroznawca*. W: *Oskar Kolberg 1814–1890*. Kraków 1998, seria „W Służbie Nauki” nr 1, s. 27–34, o zapisach bajek śląskich s. 31–33.

zapisów nie ujednociał”⁴⁰. Analizując notację bajek śląskich Kolberga, M. Gruchmanowa podsumowała swe rozważania następująco:

Kolberg nie tylko dostrzegał gwarowe niuanse fonetyczne, lecz potrafił je także oddać właściwym zapisem (piętrowym), jakim posługuje się współczesna dialektologia przy szczegółowych opracowaniach systemów fonetyczno-fonologicznych⁴¹.

Jeszcze przed wydaniem Śląska Górnego, na początku roku 1902 był gotowy do druku tom zatytułowany *Galicja Wschodnia*⁴². Na podstawie rękopisów z teki 19. *Ruś Czerwona II* i 20. *Ruś Czerwona III* przygotował go Wojciech Grzegorzewicz (1864–1931), filolog, nauczyciel gimnazjum najpierw w Stryju, a po roku 1897 we Lwowie. Grzegorzewicz pisał do Zawilińskiego, że rękopisy przeczytał, trudniejsze do odczytania przepisał, zawartość tek ułożył według powiatów, a w obrębie materiałów z jednego powiatu zgodnie z porządkiem, jaki „zaprowadził sam Kolberg w [...] dziele *Lud*”⁴³. Informował wtedy o ukończeniu pracy nad tomem pierwszym, wkrótce też miał odesłać drugi. Śladem pracy Grzegorzewicza są jego liczne kopie umieszczone bezpośrednio obok oryginałów Kolberga w tekach 19 i 20, a także wprowadzony przez niego nowy układ materiałów, odmienny od pozostawionego przez Kolberga. Na posiedzeniu komisji 20 marca 1902 r., na którym Zawiliński przedstawił stan prac nad materiałami Kolberga, postanowiono „zwrócić się do Wydziału III z prośbą, aby wyznaczył stosowną kwotę na wydawnictwo dawniej przerwane”⁴⁴. *Galicja Wschodnia* miała być wydana w dwu tomach, na co potrzebne było „około 6 200 koron”. W protokole dodano zastrzeżenie, że koszt ten ma być pokryty „z dochodów nadzwyczajnych, o ile zdoła je Komisja uzyskać”⁴⁵. Jednak potrzebnej dotacji komisja nie otrzymała i opracowanie Grzegorzewicza nie zostało wydane. W trakcie przygotowywania do druku w ramach *Dzieł*

⁴⁰ Tamże, s. 31.

⁴¹ Tamże, s. 33.

⁴² Mówił o tym R. Zawiliński na posiedzeniu Komisji Antropologicznej 20 marca 1902 r., zob. MAAE T. VI 1903, s. XII. Nie był to nowy rękopis, ale uporządkowane geograficznie i tematycznie rękopisy Kolberga, a w części ich kopie, znajdujące się w tekach 19 i 20.

⁴³ List W. Grzegorzewicza do R. Zawilińskiego z 5 II 1902 r., rkp. w BN PAU i PAN, *Korespondencja ...*, sygn. 2185/3, k. 338.

⁴⁴ Protokół z posiedzenia 20 marca 1902 r., MAAE T. VI 1903, s. XII.

⁴⁵ Protokół z posiedzenia 20 listopada 1903 r., MAAE T. VII 1904, s. IX.

wszystkich monografii *Ruś Czerwona* (tomy 56-57 DWOK) porównano kopie Grzegorzewicza z oryginałami i stwierdzono, że jego odpisy tekstów i nut są dokładne. Dlatego wydawcy postanowili wykorzystać je w kilku przypadkach, gdy były jedynymi śladami dokumentacji Kolberga, tj. gdy oryginały zaginęły.

W 1904 roku w „Materiałach Antropologiczno-Archeologicznych i Etnograficznych” Stanisław Zdziarski (1878–1928) zamieścił część niedrukowanych tekstów z teki 21/22 jako uzupełnienia do *Pokucia*, monografii wydanej przez Kolberga w latach 1882–1889. Wybrał do publikacji m.in. niedrukowane przez Kolberga teksty z rękopisu Bazylego Jurczeński⁴⁶. Mimo wcześniejszej uchwały komisji zapisy te Zdziarski dał do druku w transkrypcji fonetycznej. Jurczeński sporządził swoje rękopisy alfabetem łacińskim jako eksponat na wystawę etnograficzną w Kołomyi, która odbyła się we wrześniu 1880 r., był wtedy młodym nauczycielem w Ispasie. Jego manuskrypt to 62 karty zawierające 74 pieśni i 189 przyśpiewek, wszystkie z notami lokalizacyjnymi, ale bez melodii. Znaczną część materiału z tego rękopisu Kolberg zamieścił w *Pokuciu*, uzupełniając tam niekiedy zapis nutowy⁴⁷, część pominął, przede wszystkim dlatego że nie pochodziły z „dolnego Pokucia”, które było przedmiotem monografii. Zapisy z Huculszczyzny (np. z Kosmacza) Kolberg zamierzał wydać w osobnej monografii poświęconej „górnemu Pokuciu”, czyli Huculszczyźnie i wybór tych właśnie opublikował Zdziarski⁴⁸. Porównał on dokładnie zawartość rękopisu Jurczeński z monografią Kolberga i opatrzył w rękopisie teksty już drukowane odsyłaczami do *Pokucia*, sygnując je swoim podpisem. W krótkim wstępie zaznaczył, że rękopis pieśni pochodzi z roku 1880, nie podał jednak

⁴⁶ O udziale B. Jurczeński w gromadzeniu materiałów do monografii *Pokucia* zob. A. Skrukwa „*Pokucie*” *Oskara Kolberga*, w: O. Kolberg *Pokucie. Suplement do t. 29–32* (DWOK T. 81), s. XXX–XXXIII. Tam też charakterystyka rękopisów Jurczeński i innych wybranych do druku przez Zdziarskiego.

⁴⁷ Kolberg był w 1880 r. kuratorem naukowym wystawy etnograficznej w Kołomyi, znał Jurczeńkę i jego rękopisy eksponowane na tej wystawie, w okresie organizacji wystawy mógł w tych samych miejscowościach usłyszeć i zanotować melodie do tekstów znajdujących się w rękopisie Jurczeński.

⁴⁸ Materiały dotyczące „górnego Pokucia” zawarte były głównie w tece 23, zatytułowanej *Huculi*, natomiast w tece 21/22 *Pokucie* znajdowały się tylko te z huculskich, które na jednej karcie lub w jednym zespole przemieszane były z pochodzącymi z „dolnego Pokucia” lub z innych regionów Ukrainy.

nazwiska autora⁴⁹ i nie poinformował, że sam dokonał transkrypcji oryginalnych zapisów. Celowość takiego potraktowania ukraińskich tekstów Jurczeńki po dwudziestu czterech latach od daty ich powstania jest tym bardziej wątpliwa, że już notacja autora zapisu była uproszczona. Zatem autorytet Zdziarskiego, filologa i folklorysty, mógł sugerować, że rękopisy Jurczeńki sporządzone były od początku metodą fonetyczną i zamieszczone w takiej postaci w druku oddają wymowę mieszkańców „górnego” Pokucia około roku 1880.

Na początku roku 1905 S. Zdziarski zakończył również prace nad dwuczęściowym tomem *Sąde[c]czyzna i Podhale*⁵⁰ zawierającym materiały z teki 11. *Górale*. Zawartość pierwszego tomu z tytułem *Sąde[c]czyzna* to pieśni, a w większości tylko ich teksty, do drugiego, pt. *Podhale*, Zdziarski znalazł w tece materiały także do kilku innych rozdziałów, choć i tu przeważają pieśni. W krótkim wstępie zwrócił uwagę na ograniczony zakres rzeczowy zawartych w tece zapisów, podkreślił bogactwo melodii z Podhala i na końcu zauważył:

Co się tyczy strony czysto wydawniczej, nie mam nic do dodania, gdyż stosując się do uchwały Komisji Antropologicznej, przyjąłem układ rzeczy taki, jakim posługiwał się śp. Kolberg⁵¹.

Do druku przeznaczył jednak tylko część materiałów znajdujących się w tece i odnoszących się do regionów podanych w tytule. Dla swoich potrzeb rękopisy w Kolbergowskiej tece ułożył w trzech działach: materiały oryginalne (tj. notatki z badań Kolberga), materiały wypisane i — na końcu — dotyczące Spiszu. Karol Hławiczka (1894–1976), kompozytor i pedagog, który w 1936 r. zapoznał się z tekami Kolberga, pisał, że przygotowany przez Zdziarskiego rękopis monografii, przechowywany wówczas również w tece 11, zawiera m.in. 689 pieśni, w tym 363 z melodiami, i dodał:

⁴⁹ S. Zdziarski mógł nie dotrzeć do wskazówek na temat autorstwa tego rękopisu, nie podał jednak, że autorem opracowywanego rękopisu nie był Kolberga.

⁵⁰ Rękopis S. Zdziarskiego *Sąde[c]czyzna i Podhale* znajdował się do roku 1936 w Kolbergowskiej tece 11 *Górale*, został z niej wyjęty prawdopodobnie jeszcze przez S. Udzielę i znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie.

⁵¹ S. Zdziarski, rkp. *Sąde[c]czyzna i Podhale ...*, k. nlb. Do swego opracowania włączył jedną kartę z czystopisami melodii tańców wyjętą z manuskryptów Kolberga z teki 11.

Tom *Sąddeckczyzna i Podhale* jest zbiorem tak cennych materiałów, że można wyrazić tylko zdziwienie, iż możliwy jest fakt zapomnienia co najmniej przez 30 lat gotowego do druku manuskryptu⁵².

Opracowany przez historyka literatury Józefa Tretiaka⁵³ (1841–1923) i wydany w 1907 r. *Wołyń* jest najobszerniejszym spośród Kolbergowskich materiałów opublikowanych w latach 1890–1914. Wydawca dał mu podtytuł *Obrzędy, melodie, pieśni*, a z teki wołyńskiej wybrał do druku opisy wesel z trzech miejscowości, 148 pieśni obrzędowych, głównie weselnych, 484 pieśni innych i 25 bajek, facecji i innych tekstów prozą. Jako zasadę przyjął publikowanie tylko materiałów zebranych przez Kolberga w terenie, a pomijanie wszystkich odpisów i wyciągów z druków. Porównanie obecnej zawartości teki wołyńskiej⁵⁴ z edycją Tretiaka pozwala stwierdzić, że kryteria jego wyboru nie są czytelne, nie uwzględnił wielu zapisów z badań terenowych Kolberga, a systematyka pieśni w druku jest bardzo niekonsekwentna. Niemniej udostępnił do dalszych badań duży, bo liczący ponad 630 utworów zbiór pieśni, w większości z melodiami, zanotowanych głównie jesienią 1862 roku, oraz jeszcze wcześniejsze zapisy 25 bajek⁵⁵.

J. Tretiak, podobnie jak inni współcześni mu wydawcy materiałów Kolberga, nie odtworzył w druku pisowni badacza. We wstępie zaznaczył:

Co się tyczy gwarowych właściwości pod względem wymowy pewnych głosek (w szczególności samogłosek), to i te właściwości widocznie starał się Kolberg uwzględnić, ale bardzo często, jak to widać z jego brulionów, wahał się między użyciem takiej lub innej litery. Już z tego tylko powodu ubieganie się o zupełną ścisłość dialektologiczną przy wydaniu niniejszego zbioru jego pieśni uważałem

⁵² K. Hławiczka *Niewydane zbiory Oskara Kolberga*, „Pion” R. IV : 1936, nr 47.

⁵³ Edycja Tretiaka została bez zmian i uzupełnień włączona do *Dzieł wszystkich* Kolberga jako ostatni tom z serii wydawanych techniką fotooffsetową (DWOK T. 36), niedrukowane tam materiały z tek Kolberga i komentarze źródłowe do wydania Tretiaka zamieszczone są w tomie: *Wołyń. Suplement do t. 36* (DWOK T. 84).

⁵⁴ Teką ta miała w spisach Kolberga numer 26. Dziś są to dwa zespoły rękopisów opatrzone w BN PAU i PAN w Krakowie sygnaturami 3206 i 3207. Dokładniejsze informacje o edycji J. Tretiaka zawarte są w: A. Skrukwa „*Wołyń*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberg *Wołyń. Suplement do tomu 36* (DWOK T. 84), s. XIV–XX i L–LIV.

⁵⁵ Tretiak nie wiedział, kto jest autorem rękopisu bajek. Na podstawie notatki Kopernickiego i listów Kolberga, do których Tretiak nie mógł zapewne wtedy dotrzeć, wiemy dziś, że bajki zapisał około roku 1835 Jan Prusinowski (1818–1882), wówczas student, później adwokat z zawodu, a literat z zamiłowania, mieszkający w Żytomierzu.

za rzecz niewłaściwą, bo niepodobną w danych warunkach do osiągnięcia. [...] Trzeba więc było zrezygnować z tego, aby zbiór niniejszy mógł być materiałem dialektologicznym, za jaki np. może być uważane *Pokucie*, owoc ostatnich lat pracy Kolberga i dlatego sądziłem, że wypada mi w pewnej mierze ujednostajnić pismo, albo raczej wymowę⁵⁶.

Brulionami nazywa Treściak zapisy prymarne, wykonane ze słuchu w czasie badań terenowych, a zastosowana w nich notacja nie ukazuje wahania Kolberga co do „użycia takiej lub innej litery”, ale jest udaną próbą odtworzenia głosek pośrednich przez zapis piętrowy.

Po wydaniu *Wołynia* na trzy lata zamarły prace nad rękopisami Kolberga. Odnotowano jedynie w r. 1909, że na posiedzeniu Komisji Antropologicznej 16 grudnia „prof. Rostafiński wyraził życzenie, aby Komisja zajęła się sporządzeniem i wydaniem indeksu do dzieł Kolberga”⁵⁷.

W roku 1910 Seweryn Udziela ponownie zajął się spuścizną Kolberga i opublikował materiały z teki 15 *Tarnów–Rzeszów*. Tak jak inni ówcześni edytorzy rękopisów Kolberga do wydania przeznaczył tylko zapisy z tej teki. Wybrane materiały w druku ułożył według porządku stosowanego przez Kolberga w tomach *Ludu*, a nowy układ według kolejności zapisów przyjętej w edycji teki nadał również rękopisom. Recenzent, Mieczysław Treter (1883–1942), pisząc o tej publikacji, podkreślił zasługi wydawcy:

Na gorące uznanie jednak zasługuje sumienna praca wydawnicza Seweryna Udziela, który sam będąc jednym z najwybitniejszych polskich etnologów, skąpy czas swój poświęca na rzecz tak żmudną, niewdzięczną, zamiast obracać go na własne prace krytyczne, które przecież o tyle więcej zadowolenia przynoszą⁵⁸.

Wyjaśnić tu trzeba, że członkowie Sekcji Etnologicznej zarabiali na życie najczęściej jako nauczyciele, a Udziela był w tym okresie inspektorem szkolnym. Dlatego własnym badaniom i opracowywaniu ich wyników nie mogli poświęcić wiele czasu i na przygotowanie do druku zbiorów Kolberga oddawali skąpe godziny potrzebne im na własne badania naukowe lub wypoczynek.

⁵⁶ J. Treściak *Od wydawcy*, W: O. Kolberga *Wołyń* (DWOK T. 36), s. X–XI.

⁵⁷ Sprawozdanie z posiedzenia 16 XII 1909 r., MAAE T. XI 1910, s. XIII. Józef Rostafiński (1850–1928), botanik, był członkiem czynnym Akademii od 1887 r.

⁵⁸ Recenzja M. Tretera była zamieszczona w czasopiśmie „Lud. Kwartalnik Etnograficzny”, R. 16: 1910, s. 410–411.

Tarnów-Rzeszów opracowany przez Udzielę był ostatnim zbiorem materiałów Kolberga opublikowanym przed pierwszą wojną światową. Nie oddano bowiem do druku, poza wcześniej opracowanymi przez W. Grzegorzewicza *Galicją wschodnią* i przez S. Zdziarskiego *Sądę[c]czyznę...*, także przygotowanych przez Jana Bielę w 1911 r. *Materiałów etnograficznych z Podkarpacia*⁵⁹ i nieco późniejszego *Podgórze zachodniej Galicji* Władysława Kosińskiego.

Jan Biela⁶⁰ (1853–1931), filolog, pedagog, zajął się rękopisami znajdującymi się wówczas w tece 18. *Ruś Czerwona I. Jasło, Sanok, Sambor, Przemysł*. Starannie przepisał notatki Kolberga, opatrując je własnym wstępem datowanym „Lwów, we wrześniu 1911”. Przepisując materiały Kolberga, zgodnie z instrukcją Komisji opuścił niektóre teksty zaczerpnięte z druków i parę innych, nie mających not lokalizacyjnych, bądź treścią wykraczające jego zdaniem poza Kolbergowski *Lud*. Porównał materiały przejęte ze zbiorów poprzedników z ich podstawą, tj. z *Pieśniami ludu ruskiego* Ż. Paulego i *Ruskim weselem* J. Łozińskiego (i we wstępie scharakteryzował odpisy Kolberga z tych źródeł⁶¹). Redagując materiały zachował pisownię oryginałów, a przepisane teksty uporządkował według planu, jaki w monografiach stosował Kolberg. Z zapisów dotyczących okolic Przemysła wybrał do druku pominięte w tomie przygotowywanym w r. 1890 przez Kolberga, a ukończonym przez Kopernickiego. Tekturową teczkę, do której włożył swój rękopis, opatrzył tytułem: „18. teka Kolberga przygotowana do druku, J. Biela”. Przygotował więc do wydania rękopisy z określonej teki, nie materiały do planowanej przez Kolberga monografii regionalnej. Rękopis ten, pokazowo wręcz kaligrafowany, nie doczekał się druku.

⁵⁹ Taki tytuł opracowania J. Bieli podany był w protokole z posiedzenia Komisji dnia 21 grudnia 1911 r., zob. MAAE T. 12 1912, s. XVIII. Niewątpliwie chodziło o zachowany do dziś rękopis J. Bieli znajdujący się obecnie w tece 18a. Rękopis nie ma tytułu, swój wstęp Biela zatytułował *Materiały etnograficzne zebrał Oskar Kolberg, wydał Jan Biela*.

⁶⁰ W spisie członków przybranych Komisji Antropologicznej przy nazwisku J. Bieli do roku 1910 jest nota „Drohobycz” (MAAE T. V, s. XI), był tam wtedy zapewne nauczycielem — tekturowa teczka, w której umieścił swój rękopis *Rusi Czerwonej*, ma nadruk „Szkoła przygotowawcza uzupełn. w Drohobyczu. Ćwiczenia polskie i rysunkowe”. Później J. Biela był nauczycielem w liceum we Lwowie.

⁶¹ O Kolbergowskich odpisach z pracy Ż. Paulego i tłumaczeniu J. Łozińskiego zob. też E. Millerowa „Przemyskie” *Oskara Kolberga*, w: O. Kolberg *Przemyskie. Supplement do tomu 35*, (DWOK T. 83/I), s. LXVI–LXXIV.

W roku 1912 miał też być gotowy obszerny tom *Podgórze Zachodniej Galicji*⁶² przygotowywany przez Władysława Kosińskiego (1844–1914), wówczas emerytowanego nauczyciela gimnazjum. Kosiński, badający wcześniej gwary i folklor mieszkańców Beskidów, wybrał do opracowania do druku tekę 12 *Podgórze krakowskie po Myślenice* i sporządził kopie większości zapisów terenowych i innych notatek Kolberga tam przechowywanych. Tytuły i własne notatki na obwolutach do rękopisów Kolberga wpisywał notacją stenograficzną. Kopie Kosińskiego, przemieszane z oryginałami Kolberga znajdują się dziś w tece 12a *Podgórze* utworzonej specjalnie dla tych materiałów oraz w zespole rękopisów nazwanych później teką 50. *Miscellanea*. Po porównaniu kopii z zapisami Kolberga można było stwierdzić, że odpisy Kosińskiego są dokładne, dlatego użyto ich kilkakrotnie, jeżeli oryginały Kolberga zaginęły⁶³. Opracowanie Kosińskiego nie zostało ukończone, na co wskazuje dzisiejszy stan jego kopii. Również w protokołach z posiedzeń Komisji Antropologicznej przed wybuchem wojny nie ma o nim wzmianki.

Prawdopodobnie w tym okresie, tj. przed rokiem 1914, sięgano do spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, traktując zawarte tam rękopisy jako materiały przydatne do własnych prac. Być może wtedy korzystał z tej możliwości Adam Fischer (1889–1943) zainteresowany kulturą ludową Rusinów. Sądzić tak można, ponieważ w materiałach A. Fischera wśród jego własnych maszynopisów znajduje się ponad trzydzieści kart pochodzących niewątpliwie z archiwum Kolberga⁶⁴. Są to trzy rękopisy wspomnianego tu już Bazylego Jurczeńki: *Piosnki huculskie*, *Przysłowia i gadki* i *Przyzwoitsze huculskie przekleństwa*, oraz rękopis nieznanego autora, prawdopodobnie Sofrona Witwickiego (1819–1879) — odpowiedź na listę pytań Kolberga na temat wypasu bydła na połoninach przez Hucułów. Pierwotnie znajdowały się one na pewno w zbiorach Kolberga, widać na nich ślady jego pracy w postaci drobnych dopisków, poprawek i wyjaśnień

⁶² Zob. Z. Jasiewicz *Góry i Podgórze Oskara Kolberga ...*, s. XXVI.

⁶³ Kosiński kilkakrotnie wyciął z manuskryptu Kolberga fragment z zapisem nutowym lub rysunek i przykleił go nad swoją kopią tekstu pieśni czy opisu. Pozostałe fragmenty oryginalnego rękopisu Kolberga zaginęły. Zob. np. w tece 12a, sygn. 1185, k. 9–10, 19, 24–28.

⁶⁴ Rękopisy A. Fischera przechowywane są obecnie w Archiwum Naukowym PTL we Wrocławiu, przywiezione zostały ze Lwowa razem z dokumentacją Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego przez Olgę i Józefa Gajków bezpośrednio po wojnie. Karty pochodzące ze spuścizny Kolberga, a znajdujące się w zespole „Ze zbiorów ś.p. A. Fischera” mają w Archiwum PTL sygn. 323.

słownikowych, jednak jako materiały z Huculszczyzny teksty te nie weszły do czterotomowego *Pokucia*. Zostały opublikowane dopiero w *Dzielałach wszystkich* w monografii *Ruś Karpacka* razem z innymi zgromadzonymi przez Kolberga materiałami dotyczącymi Hucułów i Bojków⁶⁵. Możliwe, że materiałami Kolberga zainteresował się Fischer przygotowując w 1914 r. artykuł o nim zamieszczony w „Ziemi”⁶⁶. Nie zachowały się dokumenty pozwalające ustalić datę wypożyczenia przez Fischera wskazanych tu rękopisów wyjętych z tek Kolbergowskich. Można tylko stwierdzić, że mieszkający i pracujący we Lwowie Adam Fischer, wypożyczył interesujące go rękopisy, ale nie zwrócił ich do przechowywanej w Krakowie spuścizny Kolberga.

Wydawcy rękopisów Kolberga w latach 1902–1914 spośród tek wybierali do opracowania tę, która miała zawierać materiały z regionu nie objętego jeszcze tomami *Ludu*. Jednak w archiwum Kolberga wielokrotnie na jednej karcie zauważamy melodie i teksty pochodzące z różnych regionów. Dotyczy to zwłaszcza czystopisów redagowanych do publikacji podobnych do *Pieśni ludu weselnych* z lat 1847–1849 i *Pieśni ludu polskiego* z roku 1857, tj. do monograficznych zbiorów pieśni. Również w zapisach terenowych na jednej karcie czasem notował Kolberg utwory wykonane przez kilku instrumentalistów czy śpiewaków, pochodzących z różnych miejscowości. Karty takie znajdują się dziś w jednej z tek regionalnych, choć nie wszystkie zapisane na nich utwory pochodzą z regionu określonego jej tytułem. Ówczesni edytorzy kierowali się tylko tym tytułem, choć do wybranego regionu odnoszą się także zapisy zawarte w kilku lub kilkunastu innych zespołach. Nie zawsze zdawali sobie z tego sprawę, nie mieli też wówczas „klucza” w postaci np. indeksów geograficznych dla każdej teki, aby dotrzeć do rękopisów znajdujących się poza interesującą ich teką. Niektórzy z nich pomijali też fakt, że w każdej z wybranych tek są mniej lub bardziej liczne materiały dotyczące różnych regionów i publikowali je także. Udziela, przygotowując Śląsk Górny, wziął pod uwagę tylko materiały śląskie, natomiast w przygotowanym przez niego *Tarnowie-Rzeszowie* znalazły się, nieliczne uprzedzie, pieśni ze Lwowa, z Krakowa czy z Sandomierskiego. Tretiak, redagując Wołyń, zauważał, że „nie wszędzie wreszcie oznaczoną była

⁶⁵ Zob. m.in. w *Rusi Karpackiej* cz. I (DWOK T. 54), s. 172-175 — pytania i odpowiedzi na temat wypasu na połoninach, s. 446-447 — przysłowia, s. 449-450 — przekleństwa, natomiast liczne pieśni rozproszone są w różnych rozdziałach tych tomów.

⁶⁶ A. Fischer *Oskar Kolberg* „Ziemia” R. V 1914, nr 8 i 9.

miejscowość lub okolica, gdzie pieśń zapisano”⁶⁷, ale selekcionując pieśni do druku nie kierował się czytelnym kryterium, jakim mogła być ich lokalizacja (tj. nota o miejscu zapisu) lub jej brak. W swej edycji zamieścił pieśni pozbawione w rękopisie lokalizacji (możliwej jednak często do odtworzenia np. przez porównanie zapisów terenowych i czystopisów, gdzie była ona odnotowana), ale także pieśni z notami „od Kamieńca Podolskiego”, „od Kijowa”, „od Nieświeża”, czyli z okolic i miejscowości spoza Wołynia.

Opracowując do druku wybrane materiały ówcześni wydawcy spuścizny Kolberga starali się ułożyć je według planu przyjętego w *Ludzie*, uwzględniali noty lokalizacyjne i zwykle także odsyłacze do wariantów wpisane w czystopisach, ale tylko niekiedy informowali o autorstwie rękopisu, chociaż nie zawsze był nim Kolberg. Wydawali we własnym wyborze rękopisy znajdujące się w danym zespole archiwalnym, a nie zapisy do planowanej przez Kolberga monografii, ponieważ nie orientowali się w charakterze jego spuścizny. Chodzi tu m.in. o nawarstwienie się w niej wyników badań terenowych i ich kopii przechowywanych w różnych tekach, a przygotowywanych do różnych planowanych i nie zawsze wydanych publikacji oraz o wspomniane już notowanie przez Kolberga na jednej karcie folkloru z różnych regionów. Po śmierci Kopernickiego, znającego plany i warsztat edytorski etnografa, zabrakło osoby, która chciałaby zapoznać się z całością pozostawionych przez niego materiałów i mogła dzięki temu koordynować prace wydawnicze.

Jak już tu wspomniano wydawcy z lat 1902–1912 „porządkowali” zawartość wybranych tek. Zmieniali wtedy układ rękopisów nadany przez Kolberga, a nie dysponujemy dziś żadnym dokumentem pozwalającym odtworzyć dokładniej stan tek z okresu poprzedzającego ich działania. Dotyczy to zarówno ilości kart, jak i ich kolejności w zbiorze. To ostatnie mogło mieć jednak znaczenie dla interpretacji zapisanych tekstów, do czego trzeba będzie jeszcze wrócić⁶⁸. Niektórzy edytorzy notowali swe uwagi bezpośrednio na kartach z zapisami Kolberga lub jego współpracowników, nie zawsze sygnując swoje dopiski. Uwagi te dotyczą najczęściej klasyfikacji pieśni i innych tekstów, zauważyć też można wskazówki wydawcy tekstów dla współpracownika opracowującego melodie. Niekiedy edytorzy posuwali się do działań jeszcze bardziej radykalnych, wyjmując oryginalny rękopis

⁶⁷ J. Tretiak *Od wydawcy*, w: O. Kolberga Wołyni (DWOK T. 36), s. X.

⁶⁸ Zob. informacje o układzie zawartości dawnej teki 27, s. 000.

z teki lub wycinając jego fragment i włączając go do swojego manuskryptu. Zauważyć też można, że w każdej tece, której zawartość była wówczas opracowywana, brakuje obecnie kilku lub kilkunastu pojedynczych kart, a czasem nawet większych zespołów. O ich zniknięciu świadczą istnienie kopii sporządzonych w trakcie przygotowywania materiałów Kolberga do druku, a także zamieszczenie w wydanym drukiem opracowaniu tekstów i melodii, których dziś nie znajdujemy⁶⁹ w spuściźnie Kolberga. Zaginął np. z teki 26. *Wołyń* zeszyt z zapisami bajek Prusinowskiego wydanych przez Tretiaka. Czasem rękopisy Kolberga dostawały się do modnych w XIX w. kolekcji autografów. W takich zbiorach przechowywanych dziś w Bibliotece Jagiellońskiej znalazły się dwie karty z pieśniami z Wołynia oraz karta z pieśniami z Wielkopolski⁷⁰.

Po roku 1910 nie ukazały się drukiem nowe opracowania rękopisów Kolberga. Problem edycji jego zbiorów wrócił dopiero na początku roku 1914, gdy Komisja Antropologiczna postanowiła uczcić stulecie urodzin etnografa. Na zorganizowanym 24 lutego uroczystym posiedzeniu komisji R. Zawiliński przedstawił fragment przygotowywanej przez siebie biografii Kolberga. W sprawozdaniu z posiedzenia czytamy:

Po odczycie rozwinęła się ożywiona dyskusja, podczas której obecni członkowie Komisji przypominali z własnego życia stosunki z Kolbergiem, który był też członkiem Komisji Antropologicznej. Sekretarz generalny Akademii postawił wniosek, aby uprosić p. Romana Zawilińskiego, by opracował całą monografię O. Kolberga, którą Akademia Umiejętności wyda własnym nakładem. Wniosek uchwalono. Prof. Ciechanowski wniósł, by wydać muzykę O. Kolberga, a do opracowania i przygotowania tego wydawnictwa uproszono prof. Z. Jachimeckiego⁷¹.

⁶⁹ Informacje o takich faktach są zamieszczane w monografiach i innych tomach wydawanych na podstawie rękopisów (T. 39–63 DWOK) i w przypisach źródłowych w tomach suplementowych (T. 70–84 DWOK).

⁷⁰ Zbiór autografów Ciechanowskiej, sygn. BJ 7891, k. 107 i 108, oraz zbiór autografów Dynowskiej, tamże, sygn. 7892, k. 41.

⁷¹ Sprawozdanie z posiedzenia w dniu 24 lutego 1914 roku, MAAE T. XIV 1919, s. VIII. Sekretarzem generalnym Akademii był wówczas Bolesław Ulanowski (1860–1919), prawnik i historyk prawa. Wymieniony w tym sprawozdaniu Stanisław Ciechanowski (1869–1945) był lekarzem anatomopatologiem, a Zdzisław Jachimecki (1882–1953) kompozytorem i historykiem muzyki.

R. Zawiliński wypożyczył wtedy ze spuścizny rękopiśmiennej Kolberga potrzebne mu dokumenty, o czym już wyżej wspomniano, jednak do wydania biografii jego autorstwa⁷², ani „muzyki O. Kolberga”, czyli kompozycji, ani nowych monografii regionalnych nie doszło. Wybuch pierwszej wojny światowej w sierpniu tego roku praktycznie przerwał pracę Komisji Antropologicznej na cztery lata.

III

W okresie międzywojennym nie podjęto opracowania żadnej spośród planowanych przez Kolberga monografii, nie wydano też tomów przygotowanych przed wybuchem wojny przez S. Zdziarskiego, J. Bielę i W. Grzegorzewicza. Przez wiele lat o tym, że teki z rękopisami Kolberga znajdują się w siedzibie Akademii Umiejętności wiedzieli prawdopodobnie tylko Seweryn Udziela, wówczas wiceprzewodniczący Komisji Etnograficznej PAU i Tadeusz Seweryn (1894–1975), od r. 1929 zastępca jej sekretarza, a w latach 1935–1952 sekretarz. On właśnie starał się zainteresować władze Akademii opublikowaniem materiałów Kolberga. W maju 1931 r. S. Kutrzeba (1876–1946), wówczas sekretarz generalny PAU pisał do S. Udzieli: „Dr Seweryn dał mi wykaz rkp. Kolb. [...]. Podaje, że do druku nadaje się 128 arkuszy, w tym wymienia tekę *Górale tatrzańscy i beskidowi*”⁷³. Działania T. Seweryna nie odnosiły jednak wtedy skutku.

Treść testamentu Kolberga i fakt zdeponowania tek z jego rękopisami w Akademii były całkowicie nieznane innym członkom Komisji Etnograficznej i zaskoczeniem dla nich stało się odnalezienie tych rękopisów właśnie w jej pomieszczeniach. Odkrycia tego dokonano, gdy w 1933 r.

⁷² R. Zawiliński był autorem kilku rocznicowych artykułów drukowanych w prasie krakowskiej i warszawskiej: *Skarby Oskara Kolberga (W setną rocznicę jego urodzin)*, „Świat” 1914 nr 10, *Pamięci Kolberga w setną rocznicę jego urodzin (1814–1914)* „Czas” 1914 nr 54, *Kolberg a Jenike*, „Tygodnik Ilustrowany” 1914 nr 9, *Kolberg a Bliźniński* „Nowa Reforma” 1914 nr 50. W tych ostatnich artykułach opierał się na informacjach z listów pisanych do Kolberga i z brulionów jego odpowiedzi znajdujących się obecnie w tekstach z korespondencją w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN. W „Nowej Reformie” opublikował w r. 1926 (nr 272 i 273) artykuł pt. *Kolberg a Chopin*, oparty na korespondencji Kolberga z M. A. Szulcem (1818–1898) i M. Karasowskim (1823–1892) przechowywanej tamże.

⁷³ Przytoczono za: Z. Jasiewicz *Góry i Podgórze Oskara Kolberga ...*, s. XXVI. Teką 11 w spisach Kolberga miała dwa tytuły dla dwu odrębnych części: *Górale tatrzańscy i nowotarscy* oraz *Spisz*.

zwrócone zostały materiały Kolberga wypożyczone przed pierwszą wojną światową przez R. Zawilińskiego, a równocześnie S. Udziela na posiedzeniu komisji podniósł sprawę druku niewydanych dotąd rękopisów autora *Ludu*. Na początku roku 1933 dwaj badacze kultury ludowej Podhala, Juliusz Zborowski (1888-1965) i Adolf Chybiński (1880-1952), poszukiwali zapisów Kolberga z tego regionu i zwrócili się w tej sprawie do S. Udzieli. Kierowali się informacjami zaczerpniętymi z artykułów H. Łopacińskiego (1860-1906) i A. Fischera⁷⁴, w których wymienione są m.in. teki o tytułach *Górale tatrzańscy i nowotarscy* oraz *Spisz*. Z nieznanых powodów Udziela udostępnił wtedy Chybińskiemu tekę *12 Podgórze krakowskie* zamiast teki *11 Górale*, co doprowadziło do nieporozumień. Zborowski, poinformowany przez Udzielę, że tek o wymienionych przez niego tytułach w spuściźnie Kolberga nie ma, zamieścił w roczniku „Wierchy” list pt. *Rzekome teki Oskara Kolberga o Podhalu i Spiszu*.⁷⁵ Zawartą w tytule tezę odwołał cztery lata później oraz ponownie w „Ludzie” w roku 1946.

Prawdopodobnie zainteresowanie Chybińskiego i Zborowskiego przypomniało Udzieli o istnieniu niedrukowanych rękopisów, ponieważ 12 maja 1933 r. na posiedzeniu Komisji Etnograficznej poruszył „sprawę dalszego druku prac O. Kolberga”⁷⁶. Z protokołu z następnego posiedzenia, odbytego dnia 19 marca 1934 roku wynika, że rękopisy Kolberga, o wydaniu których Udziela mówił poprzednio, to właśnie teka *12 Podgórze*, którą tymczasem wypożyczył już Chybińskiemu. Reakcja członków Komisji była jednoznaczna, w protokole zanotowano:

Komisja uchwałała prosić p. Udzielę, by zwrócił się do prof. Chybińskiego z zapytaniem, czy wspomniane rękopisy bezwarunkowo do druku przygotowuje i w razie odpowiedzi przeczącej, by rękopisy od niego wycofał, zwracając je Komisji⁷⁷.

⁷⁴ H. Łopaciński *Oskar Kolberg*, w: *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, T. 1 Warszawa 1901, s. 480; A. Fischer *Oskar Kolberg*, „Ziemia” 1914, R. 5, nr 9.

⁷⁵ J. Zborowski *Legends i błędy w dawniejszych i nowszych wydawnictwach o góralszczyźnie*, „Wierchy” T. XI 1933, s. 249, fragment listu pt. *Rzekome teki ...*, dotyczący rękopisów Kolberga ma datę „maj 1933”. Odwołanie zamieszczone było w „Wierchach” T. XV 1937, s. 253, oraz w „Ludzie” T. XXXVI z r. 1946, s. 402.

⁷⁶ Protokół 15. posiedzenia Komisji Etnograficznej w dniu 12 maja 1933 roku, rkp. w archiwum PAU, sygn. PAU I — 29, k. 20.

⁷⁷ Protokół 16 posiedzenia Komisji Etnograficznej w dniu 19 marca 1934 r., Archiwum PAU, sygn. PAU I-29, k. 20.

Brak dziś informacji czy Chybiński zamierzał opracować do druku⁷⁸ część zapisów Kolberga, czy też zainteresowany muzyką góralską chciał jedynie zapoznać się z jej bardzo wczesnymi zapisami wykonanymi przez Kolberga. Data zwrotu wypożyczonych przez niego rękopisów nie jest znana, wiadomo tylko, że znalazły się ponownie w zbiorach Komisji przed rokiem 1939.

Zainteresowanie się w tym czasie rękopisami Kolberga przez Komisję Etnograficzną PAU było spowodowane także zwrotem jego dokumentów osobistych przez spadkobierców R. Zawilińskiego. Zawiliński — o czym już tu wspomniano — zobowiązany został do napisania biografii autora *Ludu* i wypożyczył jego papiery osobiste i korespondencję. W aktach Komisji szukano rewersu Zawilińskiego potwierdzającego przynależność tych dokumentów do zbiorów PAU, ale pisma takiego nie odnaleziono, odkryto natomiast istnienie rękopisów Kolberga, przekazanych Akademii testamentem autora. W protokole Komisji Etnograficznej PAU odnotowano 19 marca 1934 r.:

Prof. Semkowicz⁷⁹ w r. 1933 zawiadomił sekr[etarza]⁸⁰, że w posiadaniu rodziny śp. R. Zawilińskiego znajduje się teka z dokumentami osobistymi po O. Kolbergu. Zachodziła wątpliwość, czyją ta teka jest własnością. Sekretarz poszukiwał odpowiednich śladów co do ewentualnego wypożyczenia itp. w dawnych protokółach. Przy tej sposobności stwierdził, o czym ani jemu, ani jego poprzedni-

⁷⁸ Wprawdzie W. Bieńkowski pisze: „Prócz tego część tek Kolberga (jak *Sandeckie, Od Wisły po Górali beskidowych*) przygotował do druku Adolf Chybiński, a *Mazury pruskie* — Karol Hławiczka” (zob. W. Bieńkowski *Oskar Kolberg a Akademia Umiejętności w Krakowie*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” T. 1, 1999, s. 20, tak samo pisał wcześniej w artykule: *Działalność Tadeusza Seweryna w Polskiej Akademii Umiejętności*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” T. XIII, s. 37), nie podał jednak obecnego miejsca przechowywania tych opracowań, ani źródeł, które potwierdzałyby ich istnienie, natomiast w protokołach z 15 i 16 posiedzenia Komisji Etnograficznej PAU (sygn. PAU I — 29, k. 20 i 23) jest tylko przytoczona wyżej informacja o wypożyczeniu teki 12 *Podgórze* A. Chybińskiemu. Chybiński interesował się muzyką góralską, ale nie ma w jego dorobku śladów opracowania jakichkolwiek rękopisów Kolberga. Podobnie K. Hławiczka nie opracował do druku ani *Mazur pruskich*, ani innych materiałów Kolberga. W latach 1936-1937 *Mazury pruskie*, rękopis tomu przygotowanego przez Kolberga przepisał, ale nie wiadomo, czy zamierzał to opracowanie wydać. J. Gajek w roku 1957 korespondował z nim na temat druku tej kopii zanim dowiedział się o odnalezieniu oryginału w zbiorach PAN w Krakowie.

⁷⁹ Władysław Semkowicz (1878–1949), historyk, członek Polskiej Akademii Umiejętności, wówczas przewodniczący Sekcji Etnograficznej.

⁸⁰ Sekretarzem Komisji w tym czasie (do 1 IX 1935 r.) był Kazimierz Moszyński (1887-1959).

kowi, prof. Bystroniowi⁸¹ nie było wiadome, że w posiadaniu Komisji znajduje się szafa nr [tu w oryginale brak liczby] w pokoju 22. W szafie tej obok klisz itp. przedmiotów znajdują się teki po O. Kolbergu. Inwentarza brak. Śladów wypożyczenia teki z dokumentami osobistymi śp. R. Zawilińskiego nie odnaleziono. Wobec tego poprzestano na zeznaniu piśmiennym dyr. S. Udzieli, któremu również i spadkobiercy śp. Zawilińskiego zaufali (odpis zeznania w załączeniu)⁸².

Komisja Etnograficzna uchwałała na posiedzeniu 19 marca 1934 r., że odzyskane papiery osobiste etnografa należy przekazać do Biblioteki PAU. Wśród zwróconych wtedy przez rodzinę R. Zawilińskiego materiałów, poza dokumentami (m.in. świadectwa pracy, paszporty, szkic autobiografii, itinerarium) była także znaczna część korespondencji Kolberga — blisko 900 listów skierowanych do niego i bruliony jego odpowiedzi, a prawdopodobnie także rękopisy złożone później w tece pt. *Miscellanea*⁸³. Korespondencja podzielona była wcześniej — jak już wspomniano — na dwie części, prawdopodobnie właśnie przez Zawilińskiego. Odzyskane w 1934 r. rękopisy Kolberga zostały wpisane do inwentarza biblioteki PAU z notą: „Zapis Oskara Kolberga”.

Zbiór listów przekazany w 1934 r. bibliotece PAU został znacznie wzbogacony trzydzieści lat później. W sierpniu 1963 r. dołączono do niego sto listów, brulionów i ich fragmentów. Znajdowały się one w tece 35 *Miscellanea*, gdzie sześćdziesiąt z nich miało obwolutę z notatką: „Listy wyłączone z tek Kolbergowskich przez prof. dr Tadeusza Seweryna”, czterdzieści następnych włożono do teki 35 w latach 1959–1961 w czasie prac nad rękopisami Kolberga w Pracowni Kolbergowskiej we Wrocławiu. Redakcja Dzieł Kolberga w Poznaniu listy te na prośbę Zbigniewa Jabłońskiego (1926–1984), dyrektora Biblioteki PAN w Krakowie przekazała tej bibliotece

⁸¹ Jan Stanisław Bystron (1892–1964), etnograf i socjolog, był sekretarzem Komisji Etnograficznej PAU w latach 1926–1932.

⁸² *Protokół 18. posiedzenia Komisji Etnograficznej w dniu 23 stycznia 1936 r.*, w Archiwum PAU, sygn. PAU I-29 k. 26. W aktach Komisji znajduje się wspomniane w protokole oświadczenie S. Udzieli z 12 lipca 1933 r. o tym, że rękopisy znajdujące się u rodziny Zawilińskiego są częścią spuścizny Kolberga należącej do Akademii i że upominał się on u Zawilińskiego o ich zwrot.

⁸³ Dokumenty osobiste Kolberga otrzymały w bibliotece PAU pierwotnie sygnaturę 2184 (obecnie 2183), korespondencja podzielona na cztery woluminy ma sygnaturę 2185/1-4, a pozostałym rękopisom nadano tytuł *Miscellanea* i sygnaturę 2183 (obecnie 2184).

w r. 1963 przed ostatecznym skatalogowaniem i oprawieniem korespondencji znajdującej się już w jej zbiorach⁸⁴.

Na posiedzeniu Komisji Etnograficznej w marcu 1934 r., po odnalezieniu tek Kolberga, postanowiono sporządzić inwentarz rękopisów znajdujących się w archiwum komisji i wystąpić do zarządu Akademii o specjalny zasiłek na ten cel. W aktach Komisji istnieje niedatowany, wykonany prawdopodobnie wtedy wykaz⁸⁵ rękopisów znajdujących się w jej posiadaniu, w którym na pierwszym miejscu wpisane są teki Kolberga o numerach od 1 do 25, 27 do 31 oraz 33 do 43. Odnotowano tam przekazanie teki 3 *Mazury* do biblioteki PAU oraz istnienie nowych tek 41-43, pominięto tekę 32, którą zlikwidował Kopernicki, nie wpisano także teki 26 z materiałami z Wołynia — nie wiadomo gdzie się ona wówczas znajdowała. Powstały wtedy inwentarz nie był jednak spisany po dokładnym zapoznaniu się z zawartością tek odkrytych w jednej z akademickich szaf. Jest on praktycznie powtórzeniem spisu⁸⁶ sporządzonego przez Kolberga 10 stycznia 1886 r. i znajdującego się wówczas (a także obecnie) wśród papierów osobistych, a drobne różnice między nim a spisem Kolberga wynikają z nielicznych prób dostosowania tekstu z roku 1886 do stanu o pół wieku późniejszego.

Zbiegiem okoliczności w roku 1936 dwie wspomniane już tu osoby — Maria Turczynowiczowa i Karol Hławiczka — niezależnie od siebie poszukiwały Kolbergianów. M. Turczynowiczowa interesowała się przede wszystkim korespondencją Kolberga, którą miała zamiar opracować do druku, i starała się dotrzeć także do innych dokumentów, aby zebrać materiały do planowanej biografii. Poszukiwała ich w Modlnicy u Konopków i w Krakowie w Komisji Etnograficznej PAU. W maju 1936 r. skontaktowała się z T. Sewerynem sekretarzem Komisji i otrzymała od niego spis, który — jak stwierdza — wykonany był w 1886 r. przez Kolberga, „a prof. Seweryn

⁸⁴ Rękopisy te zostały włączone do zespołu o sygn. BN PAU i PAN 2185, t. 1-4.

⁸⁵ Inwentarz ten jest obecnie w aktach Komisji Etnograficznej PAU, sygn. PAU I — 29f, k. 1-5 (rękopis) i k. 7-8 (maszynopis, prawdopodobnie nieco późniejszy, być może już powojenny). Znajdował się on w dokumentach Akademii Umiejętności złożonych w Muzeum Etnograficznym w Krakowie jako depozyt, a zwróconych Akademii dopiero w roku 1988.

⁸⁶ Oryginał tego spisu tek (rkp. w BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 75-76) opublikowano w aneksach do korespondencji Kolberga (*Korespondencja ... cz. III, DWOK T. 66, aneks 12, s. 743-748*), a jego fragmenty są przytaczane w wykazie zachowanych zespołów rękopisów Kolberga w cz. III tej biografii. Próby przystosowania tekstu Kolbergowskiego wykazu do sytuacji o wiele lat późniejszej nie są konsekwentne.

uzupełnił go swymi uwagami⁸⁷. Spis ten znany z jej artykułu drukowanego w roku 1948, nie jest to jednak wierny odpis wykazu tek Kolberga z 10 stycznia 1886 r. ani żadnego z kilku sporządzonych później, ale wyciąg z inwentarza Komisji Etnograficznej z dodatkowymi uwagami T. Seweryna.

M. Turczynowiczowa poszukując korespondencji Kolberga zwróciła się także do rodziny Konopków. We wstępie do korespondencji Kolberga o jego materiałach znajdujących się przed rokiem 1939 w jej posiadaniu M. Turczynowiczowa pisała:

Z informacji córki ostatniego właściciela Modlnicy, Marii, dowiedziałam się, że ojciec jej, Adam Konopka, w latach trzydziestych materiały Kolbergowskie uporządkował i zinwentaryzował. Oprócz Kolbergianów modlnickich w rękach Konopków znajdowała się jeszcze jedna ich grupa. Józef Konopka z Warszawy, wnuk i imiennik autora *Pieśni ludu krakowskiego*, posiadał listy, nuty, notatki Kolberga, wypełniające, jak doniósł w swym liście z 25 III 1937 r., dużą skrzynię⁸⁸.

M. Turczynowiczowa przed wojną nie zdążyła zapoznać się z tą częścią spuścizny Kolberga, którą mieli Konopkowie w Modlnicy i w Warszawie. Jak już wspomniano dotarła tylko do korespondencji Kolberga przechowywanej w bibliotece PAU, na którą składały się 624 listy w większości dotyczące spraw rodzinnych. Kto i kiedy przekazał je do zbiorów biblioteki nie udało się ustalić, można jedynie przypuszczać, że zostały one przyjęte do Biblioteki PAU nieco wcześniej niż zespół listów zwróconych przez spadkobierców Zawilińskiego⁸⁹. W 1936 r. wypożyczono je do biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, gdzie w latach 1936–1939 M. Turczynowiczowa mogła wykonać ich kopie⁹⁰. Drugiego, wspomnianego

⁸⁷ M. Pleuss-Turczynowiczowa *Niewydane zbiory Oskara Kolberga...*, s. 12–13.

⁸⁸ M. Turczynowiczowa *Przedmowa*, w: *Korespondencja Oskara Kolberga cz. I* (DWOK T. 64), s. VII.

⁸⁹ Miały sygnaturę 2030, czyli nieco wcześniejszą od listów przekazanych w roku 1934 mających sygn. 2185.

⁹⁰ M. Turczynowiczowa mieszkała wówczas w Poznaniu i prawdopodobnie na jej prośbę ten zespół listów (sygn. Bibl. PAU 2030) został wówczas przesłany do Poznania do biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. M. Turczynowiczowa sporządziła przed rokiem 1939 kopie wszystkich listów wypożyczonych z biblioteki PAU, kopie te znajdują się obecnie w Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze. M. Turczynowiczową z rodziną wysiedlili Niemcy z Poznania późną jesienią 1939 r., przedtem kopie Kolbergowskiej korespondencji zostawiła u dozorcy domu, w którym mieszkała. Otrzymała je nienaruszone po powrocie w 1945 r.

już tu obszerniejszego zespołu listów, dotyczących głównie badań i prac edytorskich Kolberga, wtedy M. Turczynowiczowej nie udostępniono. Być może nie był on jeszcze włączony do katalogu biblioteki.

Karol Hławiczka kompletował Kolbergowski *Lud* potrzebny mu do pracy nad polską muzyką ludową i mając część pierwszą *Kaliskiego*, starał się kupić w antykwariatach część drugą tej monografii z nadzieją, że będą tam opublikowane melodie tańców, które go szczególnie interesowały. Dopiero z przedmowy Kopernickiego zamieszczonej w *Przemyskiem* dowiedział się, że część druga *Kaliskiego* pozostała w rękopisie. Rękopisów Kolberga szukał m.in. w Bibliotece Akademii Umiejętności, w Muzeum Etnograficznym i w Komisji Językowej Akademii. O odnalezieniu ich pisał:

[...] dotarłem w końcu do osoby kompetentnej, zasłużonego etnografa, dr. Tadeusza Seweryna, który potrafił mi udzielić wyczerpujących informacji co do spuścizny Kolbergowskiej. Przejrzałem więc niedawno sporządzony katalog zawartości teczek pozostałych po Kolbergu i same teuczki znajdujące się w salach Komisji Etnograficznej A.U. Dłuższe studium tych teczek podczas następnego pobytu w Krakowie pozwoliło mi zdać sobie sprawę z olbrzymiej ilości materiałów etnograficznych, częściowo przygotowanych do druku, częściowo wymagających jeszcze uporządkowania, a dotychczas nie wydanych⁹¹.

K. Hławiczka w obszernym artykule pisał m.in.:

[...] olbrzymia ilość materiałów pośmiertnych Kolberga (zaznaczmy to zaraz z góry — niezwykle cennych) od czasu śmierci Kolberga w roku 1890 czeka na wydawcę. Pewna część tych materiałów została co prawda opublikowana, nie są to jednak materiały najwartościowsze. [...] Ponieważ materiały pozostawione przez Kolberga przedstawiają, jak to już zaznaczyłem, wartość niezwykłą (niektóre zapiski sięgają roku 1843) i zasługują na to, by je jak najszybciej wydano, chciałbym przedstawić zawartość choćby kilku teczek i podkreślić ich znaczenie. Zaznaczam przy tym, że jako muzyk interesowałem się przede wszystkim tym działem, który Kolbergowi szczególnie był bliski i z tego punktu widzenia głównie będą przedstawiał spuściznę Kolberga⁹².

⁹¹ K. Hławiczka *Niewydane zbiory Oskara Kolberga ...*, s. 3, w przytoczanych fragmentach K. Hławiczka podkreślił słowa „olbrzymiej ilości materiałów etnograficznych” i „dotychczas nie wydanych”.

⁹² Tamże, s. 3.

K. Hławiczka scharakteryzował w tym artykule zawartość teki 3. *Mazury pruskie*, opisał tekę 8, zawierającą rękopisy do drugiej części *Kaliskiego*, oraz teki 11. *Górale* i 6. *Prusy zachodnie, Połaby, Łużyce*, a krótko omówił także materiały do *Rusi Czerwonej* z tek 18, 18a, 19 i 20. Zafascynowany zawartością zapomnianych rękopisów Kolberga zwrócił szczególną uwagę na znaczenie zapisów folkloru z Mazur, podlegających stałemu naciskowi germanizacyjnemu i konsekwentnie badanych przez uczonych niemieckich oraz sporządził odpis znajdującej się w niej gotowej już do druku monografii tego regionu. Sporo uwagi poświęcił materiałom z Podhala i odnotował wspomniany już rękopis tomu *Sądę[c]czyzna i Podhale*, przygotowany do druku w 1905 r. przez S. Zdziarskiego. Wskazywał też błędne informacje na temat wydania wszystkich rękopisów ze spuścizny Kolberga znajdujące się w kilku publikacjach muzykologów⁹³ i podkreślał, że potrzeba wydania jej w całości nie ulega żadnym wątpliwościom. Hławiczka pisał o dorobku Kolberga z wielkim szacunkiem, ale nie ukrywał, że jego notacje melodii i tekstów nie spełniają wszystkich wymogów dokumentacji źródłowej obowiązujących w XX w. Mocno jednak podkreślał, że jednak znaczenie tej dokumentacji jest bezsporne:

Mimo to materiały zebrane przez Kolberga przedstawiają wartość bezcenną, ponieważ niczym nie dadzą się zastąpić i sięgają czasów, kiedy kultura ludowa była mniej narażona na unifikujący wpływ komunikacji i radia⁹⁴.

Z przytoczonych wyżej wypowiedzi wynika, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego niewydane drukiem rękopisy Kolberga były właściwie zapomniane, być może dlatego, że w kilku publikacjach bezzasadnie

⁹³ K. Hławiczka przytacza stwierdzenia A. Fischera z roku 1914 o tym, że pozostawione przez Kolberga rękopisy zapełnić mogą blisko trzydzieści tomów (zob. A. Fischer *Oskar Kolberg „Ziemia”* 1914, R. 5, nr 9). Dlatego ze zdziwieniem cytuje nieuzasadnione opinie późniejsze (opatrząc niektóre sformułowania wykrzyknikami): „Mimo tych wyraźnych oświadczeń urobiło się przekonanie, że wszystko, co Kolberg zebrał, zostało bądź to przez niego, bądź to przez jego następców wydane. Dr Zdz. Jachimecki pisze w wydawnictwie zbiorowym *Polska, jej dzieje i kultura* [Warszawa 1932] na str. 670: Po śmierci Kolberga w r. 1890 doprowadzili jego dzieło do końca (!), wydając zebrane przez twórcę *Ludu* materiały, dr I. Kopernicki i S. Udziela. Podobnie pisze dr St. Łobaczewska w artykule *Muzykologia polska* w wydawnictwie *Muzyka polska*, Warszawa 1927: Pośmiertne materiały po Kolbergu zostały wydane przez Polską Akademię Um. w Krakowie oraz uzupełnione melodiami z ziem poznańskich przez Kantora (!) i Szembekównę”. K. Hławiczka *Niewydane zbiory* ..., s. 3.

⁹⁴ Tamże, s. 4.

uznano je za opublikowane w całości lub warte wydania tylko w niewielkiej części. Nawet władze Akademii nie zawsze były informowane o rzeczywistej wartości spuścizny rękopiśmiennej Kolberga. S. Kutrzeba, odpowiadając prawdopodobnie na nalegania T. Seweryna, pisał do niego w maju 1937 r.: „Był u mnie p. insp. Udziela, który mnie jednak poinformował, że warte są druku tylko materiały tyjące się Sandomierszczyzny i Beskidu”⁹⁵.

Teki Kolberga nie objęte katalogami Biblioteki PAU „zniknęły” z pola widzenia osób z zewnątrz, niezwiązanych bezpośrednio z Komisją Etnograficzną PAU i nie wykazujących dostatecznej determinacji (jak K. Hławiczka i M. Turczynowiczowa), aby do nich dotrzeć. Wspomniany przez K. Hławiczkę „niedawno sporządzony katalog zawartości teczek pozostałych po Kolbergu”, tj. inwentarz zbiorów Komisji Etnograficznej, z którego korzystał on w roku 1936 był prawdopodobnie dostępny tylko dla osób zgłaszających się bezpośrednio do przewodniczącego lub sekretarza Komisji Etnograficznej. Po podjęciu w roku 1961 prac nad *Dziłami wszystkimi* Kolberga szukał go J. Burszta, jednak w zbiorach Akademii nie udało się wówczas trafić na jego ślad. Znacznie później okazało się, że inwentarz ten znajdował się wtedy w krakowskim Muzeum Etnograficznym razem z wieloma innymi dokumentami Komisji Etnograficznej PAU, wówczas niezinventaryzowanymi. A. Rataj w artykule *Kolbergowskie ślady w Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli w Krakowie* pisze:

A o bogactwie zbiorów Muzeum może także świadczyć fakt, że w roku 1986 na prośbę reaktywowanej Polskiej Akademii Umiejętności, popartej zresztą przez władze Polskiej Akademii Nauk, Muzeum przekazało tam część swoich zbiorów zakwalifikowanych wcześniej jako »depozyt Polskiej Akademii Umiejętności«, aczkolwiek brak w Muzeum dokumentacji dotyczącej zdeponowania tych zbiorów przez Akademię⁹⁶.

A. Rataj dodaje, że wśród zwróconych dokumentów była m.in. *Księga inwentarzowa Komisji Etnograficznej PAU*, która rozpoczyna się spisem tek Kolberga.

⁹⁵ List S. Kutrzeby przytoczono tu za: Z. Jasiewicz *Góry i Podgórze Oskara Kolberga ...*, s. XXVI.

⁹⁶ Zob. A. Rataj *Kolbergowskie ślady w Muzeum Etnograficznym ...*, w: *Ja daję właśnie materiał... O dziele Oskara Kolberga w dwusetną rocznicę Jego urodzin*, pod red. E. Antyborzec, Poznań 2015. s. 486.

Spuścizna rękopiśmienna Kolberga do roku 1939 była w gestii Akademii, najpierw Sekcji Etnologicznej Komisji Antropologicznej, później Komisji Etnograficznej powołanej w r. 1926. Przez cały ten okres o rękopisach Kolberga i udostępnianiu ich badaczom decydowali w zasadzie sekretarze tych komisji, przy czym udokumentowane są działania w tym zakresie trzech osób. W latach 1891–1903, po śmierci Kopernickiego, sekretarzem Komisji był Roman Zawiliński, którego starania o opublikowanie dorobku Kolberga już tu przedstawiono. Następnie do roku 1925 funkcję tę pełnił Seweryn Udziela, wówczas także organizator i pierwszy dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie, a po utworzeniu Komisji Etnograficznej od roku 1926 zastępca jej przewodniczącego do r. 1937. Od r. 1935 do końca działalności Komisji w r. 1952 sekretarzem był T. Seweryn, kustosz, a po śmierci S. Udzieli także dyrektor krakowskiego Muzeum Etnograficznego. Z racji łączenia dwu funkcji przez S. Udzielę, później także przez T. Seweryna, informacje o losach spuścizny rękopiśmiennej Kolberga splatają się z historią zbiorów krakowskiego Muzeum Etnograficznego i w jego archiwum znajdują się do dziś dokumenty dotyczące tek Kolberga oraz rękopisy z nich wyjęte⁹⁷.

IV

Po zakończeniu drugiej wojny światowej okazało się, że część spuścizny rękopiśmiennej Kolberga została bezpowrotnie zniszczona, część zaginęła i rozpoznana została dopiero po latach, część zaś — i to jak sądzić można największa i najważniejsza — ocalała, więc choć podzielona i przechowywana w różnych miejscach, mogła być później podstawą edycji nowych monografii, kontynuacji Kolbergowskiego *Ludu*.

Dramatyczne niekiedy losy rękopisów Kolberga w latach 1939–1945 znane są tylko częściowo. Już jesienią 1939 r. Niemcy na dziedzińcu siedziby Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk spalili wiele dokumentów ze zbiorów PTPN, m.in. trzy teki z listami Kolberga wypożyczone z Biblioteki PAU⁹⁸. Niemcy zniszczyli wtedy także odpowiedzi na ankietę Towarzystwa

⁹⁷ Zob. *Wykaz zachowanych zespołów rękopisów ...* w tej części biografii s. 000-000.

⁹⁸ Według ustnych informacji Marii Turczynowiczowej świadkiem spalenia tych i innych rękopisów ze zbiorów PTPN była Wiesława Turczynowicz, która z za zasłony obserwowała działania Niemców na dziedzińcu siedziby PTPN i relację swą przekazała Marii Turczynowiczowej. M.

rozpisaną w latach 1858–1865 r., tzw. *Szematy [...] do opisu statystycznego W. Ks. Poznańskiego*⁹⁹. Ankiety rozesłane do wielu miejscowości w Wielkopolsce zawierały 22 pytania w trzech działach: topograficznym, etnograficznym i historiograficznym. W dziale etnograficznym pytano m.in. o ubiór, zwyczaje, przebieg obrzędów, oracje towarzyszące zaręczynom i weselom, a także o umiejętność czytania i pisania mieszkańców danej wsi. W ciągu paru lat Towarzystwo otrzymało z powrotem ogółem 570 ankiet wypełnionych zwykle przez miejscowych księży i właścicieli majątków. Dostyc często w ankietach wpisano odpowiedzi na pytania w dziale etnograficznym. Z tego właśnie powodu 30 ankiet lub ich fragmenty wypożyczył Kolberg w roku 1868 i po wykorzystaniu zapisanych tam informacji w monografii Wielkopolski nie oddał wszystkich do zbiorów Towarzystwa. Dlatego zbiegiem okoliczności jedynymi ocalałymi oryginalnymi dokumentami tej wielkiej akcji są trzy fragmenty i jeden cały egzemplarz *Szematów* zachowane w archiwum Kolberga.

W Warszawie w roku 1944, w czasie niszczenia miasta przez Niemców po powstaniu, w mieszkaniach potomków braci Oskara, Wilhelma i Antoniego, spłonęły dokumenty rodzinne, portrety malowane przez Antoniego, muzykalia i listy, w tym także portret Oskara¹⁰⁰ i jego kompozycje. W tym czasie zostały też zniszczone albo rozgrabione Kolbergiana przywiezione do Warszawy przez Józefa Konopkę¹⁰¹, zawierające także — o ile wiadomo — ważną część kolekcji ikonograficznej autora *Ludu*. Na pewno spłonęły dokumenty złożone przez rodzinę Kolbergów w Bibliotece Krasińskich, wśród

Turczynowiczowa częściowo wykorzystwała te informacje we wstępie do *Korespondencji O. Kolberga* (Działa wszystkie T. 64).

⁹⁹ Zob. E. Antyborzec *Dzieje „Szematów”, czyli ankiet Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, „Dziedzictwo Kulturowe Wsi” T. 1: 2017 (Szreniawa 2017), s. 97–105.

¹⁰⁰ Zob. K. Markiewicz *Antoni Kolberg (1815–1882), Warszawski malarz portretów, obrazów religijnych, scen rodzajowych*. Katalog wystawy, Przysucha 2006, s. 61 i 63.

¹⁰¹ W roku 2004 rodzina Józefa Konopki, wnuka XIX-wiecznego właściciela Mogilan, odzyskała obraz Madonny z XV-wiecznego tryptyku pozostawiony w 1944 r. w mieszkaniu w Warszawie. Odnaleziono go w Stanach Zjednoczonych, a po powrocie obrazu do Polski rodzina Konopków złożyła go jako depozyt w Muzeum Narodowym w Krakowie. Z tej okazji, po rozmowie z Anną Konopką-Unrug, córką Józefa, autor artykułu w „Gazecie Wyborczej” pisał: „Podczas ewakuacji po powstaniu nietknięte mieszkanie zamknięto na klucz. Wszyscy domownicy zostali wywiezieni przez Niemców do obozu w Pruszkowie. Po wojnie matka Anny Konopki-Unrug zastała mieszkanie całkowicie rozgrabione” (W. Kalicki *Jest Madonna!*, „Gazeta Wyborcza” z 10 grudnia 2004 r., s. 17). Przypuszczać więc można, że również zbiór rycin Kolberga mógł zostać wtedy zagrabiony i być może ocalał.

nich listy pisane przez Oskara do rodziny, których treść zapewne pomogłaby wyjaśnić przyczyny pewnych podejmowanych przez niego decyzji.

Spalona mogła też zostać część spuścizny Kolberga pozostawiona przez niego we dworze Konopków. Według ustnej relacji Marii Turczynowiczowej, która po powstaniu dotarła z rodziną z Warszawy do Modlnicy, archiwum Konopków na początku wojny zostało zamurowane w korytarzu piwnicznym, a nową ściankę osłonięto drewnem opałowym. Biwakujący w ogrodzie żołnierze Armii Czerwonej po zużyciu drewna dotarli do świeżego muru i zburzyli go, a nie znalazłszy niczego cennego, do palenia ognisk użyli odkrytych tam papierów. M. Turczynowiczowa w r. 1948 pisała: „w Modlnicy przepadła skrzynia, w której z wielką czcią i pietyzmem zebrane były listy, fotografie itp., należące ongiś do Kolberga”¹⁰². Jak się później okazało niektóre znajdujące się w Modlnicy materiały Kolberga lub rękopisy związane z jego pracami jednak wtedy ocalały.

Ocalała największa część archiwum Kolberga — jego teki z materiałami etnograficzno-folklorystycznymi znajdujące się przed wybuchem wojny w Komisji Etnograficznej PAU, choć trudno ustalić dziś, w jakim stopniu ich zawartość pozostała nienaruszona. Zbiory Polskiej Akademii Umiejętności zostały na polecenie Niemców przetransportowane na początku 1940 r. do nowego, jeszcze pustego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej, gdzie znalazły się również zbiory Muzeum Etnograficznego usunięte z Wawelu. Część spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, na pewno teka 3 *Mazury pruskie*, pozostała jednak w Akademii przy ul. Sławkowskiej. T. Seweryn w rozmowie telefonicznej¹⁰³ z J. Bursztą mówił, że po wkroczeniu Niemców teki Kolberga były w Akademii i chowano je „za szafami wraz z tablicami owadów [...]. Po wyzwoleniu [przeniesiono] teki do muzeum na Karmelicką 70 — tam wszystkie te, co [były] w AU”. Również Władysław Ogrodziński (1918–2012), pracownik Akademii Umiejętności przed wojną, pisał, że rękopis *Mazury pruskie* i część pozostałej zawartości teki o tym tytule „zakonspirowana została w czasie okupacji hitlerowskiej w Muzeum Przyrodniczym PAU”¹⁰⁴.

¹⁰² M. Pleuss-Turczynowiczowa *Niewydane zbiory Oskara Kolberga ...*, s. 13.

¹⁰³ Dalej przytoczono fragment odręcznej notatki sporządzonej przez J. Bursztę w trakcie tej rozmowy w r. 1964, notatka w aktach Instytutu im. O. Kolberga.

¹⁰⁴ W. Ogrodziński „*Mazury Pruskie*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberg *Mazury pruskie* (DWOK T. 40), s. XVIII. Władysław Ogrodziński w latach 1935–1939 studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim i równocześnie pracował w Bibliotece PAU.

Bezpośrednio po wyzwoleniu budynek Akademii Umiejętności był częściowo zajęty przez Uniwersytet Jagielloński i dopiero od połowy roku 1948, po opróżnieniu pomieszczeń i pozyskaniu niezbędnych sprzętów zbiory Biblioteki PAU stopniowo wracały z nowej Biblioteki Jagiellońskiej do swego macierzystego gmachu i tam były katalogowane i inwentaryzowane¹⁰⁵. Jednak większość spuścizny rękopiśmiennej Kolberga, tj. teki regionalne i miscellanea o numerach 1–2, 4–25, 28–31, 33, 35–42, (tj. bez tek 3, 26, 27, 32 i 34) razem z innymi archiwaliami Komisji Etnograficznej, trafiła — jak wynika z cytowanej tu już notatki J. Burszty — do tymczasowej siedziby muzeum etnograficznego przy ul. Karmelickiej. Potem przez jakiś czas teki te razem ze zbiorami muzealnymi znajdowały się w dawnych koszarach wojskowych przy ul. Warszawskiej. W połowie roku 1948 Muzeum Etnograficzne otrzymało jako stałą siedzibę dawny ratusz dzielnicy Kazimierz przy placu Wolnica i tam stopniowo przeniesiono jego zbiory, a z nimi także rękopisy Kolberga. Pozostawały one jednak formalnie własnością Komisji Etnograficznej PAU, której sekretarzem był Tadeusz Seweryn, wówczas także dyrektor Muzeum Etnograficznego¹⁰⁶.

Nie udało się ustalić, kiedy część tek Kolberga z materiałami etnograficznymi i folklorystycznymi przekazana została do Biblioteki PAU. W okresie porządkowania i katalogowania zbiorów Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1948–1962 teki 26. *Wołyń*, 27. *Ruś Chełmska i Podlaska* oraz 34. *Sanockie* były już w posiadaniu Biblioteki PAU i otrzymały jej sygnatury. Także zachowane choć rozproszone fragmenty teki 3 *Mazury Pruskie* po wojnie przyjęto do tej biblioteki i każdemu nadano odrębne sygnatury¹⁰⁷. Znajdujący się pierwotnie w tej tece ukończony przez Kolberga rękopis

¹⁰⁵ Zob. D. Rederowa, Z. Jabłoński *Zarys dziejów Biblioteki PAN w Krakowie w latach 1856–1956*. „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” R. 1 1955 (Wrocław 1957), s. 40–43.

¹⁰⁶ Dokładne poznanie wszystkich działań dotyczących spuścizny Kolberga od września 1939 r. do marca 1953 r. jest dziś praktycznie niemożliwe. Andrzej Rataj, pracownik Muzeum Etnograficznego, w artykule *Kolbergowskie ślady w Muzeum Etnograficznym ...*, s. 483 pisze: „Losy tek Kolbergowskich jak widać ciągle wiązały się z Muzeum, ale od okresu okupacji niemieckiej do dziś pozostają nieco tajemnicze”. Istotnie, „nieco tajemnicze”, bo nie w pełni udokumentowane są działania dotyczące rękopisów Kolberga w okresie od początku wojny w roku 1939 do momentu wpisania większości z nich w roku 1953 do inwentarza Archiwum PTL.

¹⁰⁷ Zawartość dawnej teki 3 *Mazury Pruskie* została wyjątkowo dokładnie podana w notatkach Kopernickiego z roku 1890, zob. *Wykaz zachowanych zespołów rękopisów ...*, w tej części biografii s. 000-000. Notatki Kopernickiego nie były jeszcze znane redakcji *Dzieł* Kolberga w czasie przygotowywania do druku tomu *Mazury pruskie*, znajdowały się wtedy w nieskatalogowanej spuściznie S. Udzieli w Muzeum Etnograficznym w Krakowie. Odnalazł je tam w końcu roku 1965 Janusz

monografii *Mazury Pruskie* przez dziesięć lat uchodził za zaginiony, a ponieważ pozbawiony był karty tytułowej i wstępu Kolberga, rozpoznany został dopiero w roku 1955 w trakcie katalogowania zbiorów w Bibliotece PAN¹⁰⁸. Związek innych fragmentów dawnej teki *Mazury pruskie* ze spuścizną Kolberga został na wiele lat zatarty. Dotyczy to m.in. rękopisów Gustawa Gizewiusza, Wojciecha Kętrzyńskiego i innych osób, a także map i druków wymienionych w notatce Kopernickiego z roku 1890. Natomiast teki 1–2, 4–25, 28–31, 33 i 35–42, które w okresie międzywojennym przechowywane były w pomieszczeniach Komisji Etnograficznej PAU, do roku 1953 znajdowały się w Muzeum Etnograficznym.

Miejsce przechowywania spuścizny Kolberga bezpośrednio po wojnie nie byłoby istotne — w tym czasie pracownicy uczelni i bibliotek, od woźnych do profesorów, niezależnie od instytucji, w której byli zatrudnieni, swego stanowiska i pełnionej funkcji, starali się odnaleźć i zabezpieczyć wszystko, co mogło służyć polskiej nauce. Najważniejsze jest, że udało się te rękopisy ocalić. Dla późniejszych wydawców przydatne byłyby jednak informacje o stanie tek Kolberga i o podejmowanych wobec nich działaniach nazywanych „porządkowaniem” lub „inwentaryzowaniem rękopisów” w latach 1945–1961, ale informacji na ten temat jest niewiele i są one czasem sprzeczne. Wiadomo, że w krótkim okresie, gdy teki Kolberga znajdowały się razem z biurem, biblioteką i archiwum Muzeum Etnograficznego w jego prowizorycznej siedzibie przy ul. Karmelickiej, zgodę i pieniądze na uporządkowanie ich otrzymał z Ministerstwa Kultury i Sztuki muzyk, pedagog i kompozytor Czesław Koziętulski¹⁰⁹. Przeglądał on część Kolbergowskiego

Kamocki, który na prośbę J. Burszty przeprowadził kwerendę w papierach pozostawionych przez S. Udziele.

¹⁰⁸ Zob. W. Ogrodziński „*Mazury Pruskie*”..., s. XVIII.

¹⁰⁹ W lutym 1964 r. Janusz Kamocki na prośbę J. Burszty rozmawiał z Cz. Koziętulskim na temat jego udziału w pracy nad rękopisami Kolberga bezpośrednio po wojnie. Odpowiedni fragment listu J. Kamockiego brzmi: „Teki, o których mowa znajdowały się w piwnicach koszar przy ul. Warszawskiej 24 (obecnie Politechnika, przed wojną żandarmeria). Prof. Seweryn przewoził je do prof. Reinfussa (wtedy jeszcze doktora) na Karmelicką 70, a dopiero stamtąd brał Koziętulski do opracowywania. Opracował szczegółowo 1-ą tekę — spis zawartości włożył do teki, a odpis wysłał do prof. Zofii Lissy. Następnie teki zostały zwrócone do P.A.U., gdzie mógłby opracowywać je tylko przed południem, wobec czego musiał zaprzestać tej pracy” (list w archiwum Instytutu im. Oskara Kolberga w Poznaniu). M. Sobieski, który przed r. 1964 rozmawiał z Cz. Koziętulskim, poinformował J. Bursztę, że według Cz. Koziętulskiego teki Kolberga odnalezione zostały po wojnie w styczniu 1945 r. w piwnicach koszar przy ul. Warszawskiej (notatki J. Burszty w archiwum Instytutu). Być może wersja o odnalezieniu rękopisów Kolberga w tych koszarach utrwaliła się

archiwum i szczegółowo spisał zawartość teki 1 *Mazowsze*. Po powrocie T. Seweryna¹¹⁰ do obowiązków sekretarza Komisji Etnograficznej PAU, Czesław Kozieltulski nie pracował już nad nimi. W sprawozdaniu Komisji Etnograficznej Akademii Umiejętności z lat 1947–1948 czytamy:

W okresie sprawozdawczym odszukano zaginione materiały rękopiśmienne po Kolbergu i zinwentaryzowano je szczegółowo. Dotychczas nie odnaleziono tek zawierających materiały z Podhala i Sądecczyzny. Inwentaryzację spuścizny rękopiśmiennej po Kolbergu przeprowadził prof. Cz. Kozieltulski w bibliotece Państwowego Muzeum Etnograficznego w Krakowie, gdzie wszystkie odnalezione teki zostały czasowo zdeponowane¹¹¹.

W roku następnym w sprawozdaniu tej komisji jest tylko krótka informacja: „Dr Anna Kutrzebianka i Lutosława Hajówna inwentaryzowały materiały rękopiśmienne po O. Kolbergu”¹¹². Inwentarzy tych oraz spisów wykonanych przez Cz. Kozieltulskiego szukał Józef Burszta po objęciu jesienią 1961 r. stanowiska redaktora *Dzieł wszystkich*, ale mimo starań nie udało się ich wtedy odszukać¹¹³.

w pamięci Cz. Kozieltulskiego i przekazana została przez niego innym osobom, ponieważ do tego budynku przeniesiono czasowo zbiory Muzeum, wśród nich być może także rękopisy Kolberga, ale działo się to prawdopodobnie w r. 1946, nie bezpośrednio w styczniu 1945 r. Zob. E. Pietraszek *Muzeum Etnograficzne w Krakowie w pierwszym okresie istnienia (1910–1948)*, „Lud” T. LXXVI za r. 1993, s. 86–87. Z innej notatki zachowanej w archiwum Instytutu im. O. Kolberga wynika, że w jednej z rozmów telefonicznych na podstawie relacji Cz. Kozieltulskiego poinformowano J. Bursztę o odnalezieniu (po wyzwoleniu Krakowa) „tek Kolberga na kupie w śniegu na dziedzińcu koszar”. Potwierdzenia tego faktu u innych osób później nie uzyskano.

¹¹⁰ T. Seweryn, zaangażowany głęboko w działalność konspiracyjną, już na początku okupacji niemieckiej przekazał sprawę muzeum ówczesnemu kustoszowi, R. Reinfussowi. Krótko po wyzwoleniu Krakowa w kwietniu 1945 r. został aresztowany przez UB. Zwolniono go z więzienia w październiku 1945 r. i wrócił wtedy do organizowania muzeum etnograficznego i Komisji Etnograficznej PAU. Zob. A. Jacher-Tyszkowa *Tadeusz Seweryn (1894–1975) w: Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, T. 1, Kraków 2002, s. 266–271.

¹¹¹ *Sprawozdanie z czynności i wydawnictw Polskiej Akademii Umiejętności od lipca 1947 do czerwca 1948*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, lata 1947/1952, Kraków 1953, s. 000.

¹¹² *Sprawozdania z czynności i posiedzeń ... od lipca 1948 do czerwca 1949*, tamże s. 72. Być może wynikiem pracy A. Kutrzebianki (1913–1993) i L. Hajówny (1909–1971) jest wspomniany już maszynopis, kopia sporządzonego w 1934 r. inwentarza rękopisów Kolberga i innych rękopisów ze zbiorów Komisji Etnograficznej PAU. (zob. przypis 000 na s. 000). Tj. przypis 79

¹¹³ Instytut Oskara Kolberga dostał dopiero w 2014 r. kopię inwentarza teki 1. *Mazowsze* spisane go przez Cz. Kozieltulskiego, stało się to tak późno, ponieważ znajdował się on w nieskatalogowanych

W 1951 r. powołano Polską Akademię Nauk z siedzibą w Warszawie, która decyzją rządu przejęła majątek Polskiej Akademii Umiejętności, a krótko potem została zlikwidowana Komisja Etnograficzna. Na początku roku 1953 według protokołu¹¹⁴ z 31 marca „39 teczek rękopisów Kolberga, które znajdowały się w Muzeum jako depozyt b. PAU” przekazanych zostało z Krakowa do Warszawy przez dyrektora Muzeum Etnograficznego, dr Tadeusza Seweryna, stałemu przedstawicielowi Komisji Etnograficznej przy Komisji Organizacyjnej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, prof. dr Witoldowi Dynowskiemu. Zastrzeżono przy tym, że przysłana będzie później „koperta ze zbiorem luźnych rysunków i fotografii, która dotychczas znajduje się w archiwum Muzeum Etnograficznego”. Krótko potem, 4 maja 1953 r., ten największy zachowany zespół rękopisów Kolberga został przez Komisję Organizacyjną IHKM PAN przekazany jako depozyt do Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, mającego wówczas siedzibę w Poznaniu¹¹⁵. Były to te teki, które od wielu lat znajdowały się pod bezpośrednią opieką Komisji Etnograficznej PAU, a po wojnie przechowywane były razem ze zbiorami Muzeum Etnograficznego, to jest teki regionalne o numerach 1–2, 4–25 i 28–30, teki miscellanea nr 31, 33, 35–40 oraz utworzone po roku 1890, po śmierci Kolberga, teki 12a, 18a, 41–42 i 43. W protokole nie wymieniono teki 32 zlikwidowanej przez Kopernickiego oraz tek o numerach 26, 27, 34, a także listów i dokumentów osobistych. Znalazły się one wcześniej, część już przed wojną, inne prawdopodobnie po wojnie, ale przed rokiem 1953, w zbiorach Biblioteki PAU. Nie wymieniono też teki 3, której rozproszona zawartość, jak już wspomiano, znajdowała się również w Bibliotece PAU.

W Archiwum PTL sporządzono ogólny inwentarz depozytu, przy czym zachowano numerację tek, a także ich tytuły nadane przez Kolberga, o ile istniały jeszcze pierwotne okładki, na których on sam je wpisał¹¹⁶. W więk-

poprzednio zbiorach S. Udzieli w Muzeum Etnograficznym w Krakowie. Inwentarz jest bardzo dokładny, ale dotyczy tylko teki 1. Mazowsze.

¹¹⁴ Protokół w aktach Muzeum Etnograficznego w Krakowie, kopia w aktach Instytutu im. O. Kolberga w Poznaniu.

¹¹⁵ Kopia protokołu i spis rękopisów w aktach Instytutu im. Oskara Kolberga w Poznaniu. W imieniu Towarzystwa teki przyjęła Olga Gajkowa, a spis otrzymanych rękopisów sporządziły M. Turczynowiczowa i H. Przesławska 26 czerwca 1953 r.

¹¹⁶ Inwentarz opracowała Zofia Staszczak, informacje o każdej tece obejmują jej nazwę, sygnatury poszczególnych „podteczek” oraz bardzo krótką charakterystykę zawartości, zob.: Z. Staszczak *Wykaz zawartości Archiwum Naukowego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, Wrocław 1955,

szości tek zawartość podzielona była na kilka, czasem nawet na kilkanaście mniejszych składek ujętych w papierowe obwoluty, zwykle z tytułami lub krótkimi określeniami ich zawartości. Podziały te przypuszczalnie zostały dokonane w części jeszcze przez Kolberga i przez Kopernickiego, a w części przez wydawców z lat 1902–1914, być może także później w latach 1918–1953. Każdy z tych zespołów otrzymał odrębną sygnaturę archiwum PTL, a zawartym w nich kartom nadano paginację. Poprzednio dotyczyło to tylko części rękopisów — całości wyraźnie jednorodne miawały kart numerowane wcześniej przez Kolberga lub przez autora przysyłającego swoje zapiski do użytku w *Ludzie*, a niekiedy także przez późniejszych wydawców. Paginacja ta bywa czasem myląca ponieważ przeprowadzona została bez wnikliwej analizy związków między poszczególnymi rękopisami, a nawet ich widocznej korelacji.

Razem z tekami przekazano wtedy do archiwum PTL kopertę z rycinami. Nie towarzyszyła jej dokładna informacja o pochodzeniu znajdujących się tam obiektów, jedynie z nielicznych notatek dołączonych do niektórych kart wnioskować można było, że wyjęto je z tek Kolberga w Muzeum Etnograficznym w ramach prowadzonej pod kierunkiem T. Seweryna kwerendy pod kątem ikonografii etnograficznej. Koperta zawierała ryciny wykonane różnymi technikami, a także fotografie i odbitki drzeworytów. Później, w latach 1954–1961 dołączono do nich inne materiały ikonograficzne wyjmowane z tek i utworzono z nich w Archiwum PTL tekę rycin¹¹⁷, nadając jej nr 47.

W 1959 r. archiwum PTL, przeniesione tymczasem do Wrocławia, wzbogaciło się o nowe manuskrypty Kolberga i dokumenty z nim związane. W kwietniu tego roku Towarzystwo zakupiło w warszawskim antykwariacie trzynaście rękopisów¹¹⁸, z których każdy miał na pierwszej karcie

„Archiwum Etnograficzne” nr 11, tam pozycje 426–465. Bezpośrednio po przyjęciu tek Kolberga do archiwum PTL w 1953 r. ich zawartość porządkowała Wanda Malewska, ale nie zachowała się dokumentacja informująca, na czym ta praca polegała.

¹¹⁷ W sprawozdaniu z działalności istniejącego wówczas przy Zarządzie Głównym PTL Komitetu Kolbergowskiego za rok 1959 odnotowano: „Wysegregowano rysunki z całości materiałów Kolbergowskich i część przeznaczoną do przerysowania oddano rysownikom”. Rysunki i inne materiały ikonograficzne na polecenie ówczesnego redaktora *Dziela* Kolberga wyjmowano z tek także później, w trakcie sporządzania odręcznych kopii rękopisów i włączono je do utworzonej wtedy teki rycin o numerze 47. (*Sprawozdanie z działalności ...*, „Lud” T. XLVI za rok 1960, s. 539).

¹¹⁸ O możliwości zakupu tych rękopisów Zarząd Główny PTL został zawiadomiony przez Zofie Lisę, która informowała, że należą one do Archiwum Konopków i są sprzedawane przez osobę

pieczęć „Archiwum Familii Nowina-Konopków”. Niektóre z nich to rękopisy Kolberga i są one zapewne częścią archiwaliów pozostawionych przez niego w Modlnicy, gdy przeprowadzał się pospiesznie do Krakowa jesienią 1884 roku. W Archiwum PTL podzielono je na trzy części, jedna otrzymała tytuł *Przysłowia* i numer teki 44, a dwie tytuły *Miscellanea* i numery tek 45–46. Jednolitą treść mają manuskrypty zawarte w tece 44 *Przysłowia*. Znajdują się w niej rękopisy kilku autorów, z których największy jest zbiór Józefa Konopki (ponad 200 kart) z przysłowiami w znacznej mierze wyszukanyymi w literaturze, oraz o wiele mniejsze zbiory przysłów innych osób przekazane przez Kolberga lub sporządzone przez niego¹¹⁹. W tekach 45–46 znajduje się m.in. duży fragment czystopisu pierwszej części *Krakowskiego* oraz bruliony korespondencji i notatki dotyczące wystawy etnograficznej w Kołomyi w 1880 r., której Kolberg był współorganizatorem. Ponadto zakupione materiały zawierają *Raptularz Antoniny Konopczanki*¹²⁰, wierszowaną historię Modlnicy napisaną przez Józefa Konopkę¹²¹ oraz tegoż autora rękopis *Pieśni ludu z okolic Czerska i Piaseczna*, czyli zapisy tekstów wykonane w czasie wspólnej wycieczki z Kolbergiem w 1841 r. W obu tekach są także nieliczne rękopisy innych osób, nie zawsze związane z pracami Kolberga czy Konopki.

Kolejne zespoły rękopisów pochodzących ze spuścizny Kolberga Archiwum PTL uzyskało w roku 1963. W Instytucie Historii Kultury Materialnej

prywatną (list Z. Lissy w Archiwum PTL). Protokół przekazania archiwaliów zakupionych przez Bolesława Kuźmicza, działającego na polecenie Zarządu Głównego PTL, znajduje się w archiwum PTL we Wrocławiu. Zob. *Wykaz zachowanych zespołów rękopisów...*, w tej części biografii s. 000-000. Podział zakupionych materiałów między trzy teki był w Archiwum PTL we Wrocławiu kilkakrotnie zmieniany w latach 1959-1961, o czym świadczą notatki J. Gajka w jego rękopisie pt. *Zarządzenia w pracowni Kolbergowskiej w roku 1961* (przechowywany w archiwum PTL).

¹¹⁹ Rękopis Konopki ma tytuł: *Polskie przysłowia, przypowieści i różne wyrażenia przysłowiowe zebrał i z przysłowiami w językach słowiańskich i innych europejskich toż samo znaczenia mających zestawiał ...*, dziś w tece 44, sygn. Arch. PTL 1416, k. 59–269. Wszystkie przysłowia polskie z rkp. J. Konopki w liczbie 8287 oraz z rkp. innych osób wydane zostały w T. 60 DWOK, zob. tam wstęp S. Świrki s. XIII i XVII–XX.

¹²⁰ Autor *Ludu* nie otrzymał tego prymarnego rękopisu, ale wykonane przez Konopczankę czystopisy, które stały się jednym ze źródeł do *Krakowskiego*. Zob. H. Kapelań *Modlnicki raptularz Antoniny Konopczanki*, w: *W świecie pieśni i bajki. Studia folklorystyczne*, pod red. R. Górskiego i J. Krzyżanowskiego, Wrocław 1969, s.179–195 oraz E. Miller *Niezwykły dokument zachowany w spuściznie rękopiśmiennej Kolberga*, „Wiś Radomska” T. 9: 2011, s. 233–245. W całości raptularz został opublikowany w suplemencie do *Krakowskiego* (T.73 DWOK cz. III, s. 5–105).

¹²¹ [Józef Konopka] J.K. *Imienie wsi Modlnicy Wielkiej na pamiątkę dla rodziny opowiedział rymem ...*, z datą: „1874 w Mogilanach”, rkp. w Arch. PTL w tece 45, sygn. 1419, k. 1-29.

PAN w Warszawie odnaleziono i przekazano redakcji dzieł Kolberga w Poznaniu cztery paczki, z których trzy¹²² zawierały rękopisy autora *Ludu* lub innych osób bezpośrednio związane z pracami nad tą serią wydawniczą. Były to prawdopodobnie fragmenty zespołu rękopisów przekazanego Komisji Organizacyjnej IHKM w 1953 r. przez dyrektora Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Jak już tu wspomniano, znakomita większość tych rękopisów została wtedy przesłana do Zarządu Głównego PTL, ale widocznie część przypadkiem została w Warszawie i dopiero po dziesięciu latach zidentyfikowano jej pochodzenie. Nowe nabytki otrzymały w Archiwum PTL tytuły *Miscellanea* i kolejne numery 48, 50 i 51. W trzech przekazanych wówczas zespołach znajdują się materiały bardzo zróżnicowane: liczne rękopisy kompozycji Kolberga, w tym fragmenty jego utworów scenicznych i libretta do nich, dwie redakcje kujawskich melodii tanecznych, każda obejmująca zapisy ponad 700 tańców, które Kolberg chciał wydać jako część trzecią monografii *Kujawy*, duża liczba rękopisów Kolberga z dawnej teki 12 wraz z kopiami W. Kosińskiego redagującego przed rokiem 1914 tom, któremu nadał tytuł *Podgórze zachodniej Galicji*, Kolbergowskie zapisy pieśni i melodii tanecznych z różnych regionów, a także rękopis przekładu *Wiesława K. Brodzińskiego* pióra Juliusza Kolberga, ojca Oskara. Te trzy nowe teki zawierają materiały przypadkowo zebrane razem, wyjęte z różnych tek jeszcze przed rokiem 1953, tj. przed przekazaniem spuścizny Kolberga jako depozytu do archiwum PTL.

Do opisanego wyżej korpusu materiałów w latach następnych dołączone zostały jedynie dwa zespoły rycin, które — choć niewielkie — są cenną dokumentacją etnograficzną i wzbogacają wiedzę o ikonograficznych zbiorach Kolberga. Pierwszy z nich to część dawnej kolekcji Kolberga zakupiona krótko po wojnie przez Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie od nieznanego dziś osoby, a jako materiały związane z *Ludem* rozpoznana nieco później¹²³. Jest to zbiór 25 akwarel, rysunków i szkiców Wojciecha Gersona wykonanych przez niego dla Kolberga do ilustrowania *Ludu*. Akwarele były podstawą litografii wykonywanych w Dreźnie w firmie JHG Rau & Sohn do *Sandomierskiego, Kujaw, Krakowskiego i Lubelskiego* i po wykorzystaniu

¹²² Czwartą paczką zawierała rękopis *Wesela* H. Biegeleisena (wyd. w 1929 r.), otrzymała ona numer 49, choć nie była to „teka Kolbergowska”.

¹²³ Zob. K. Ruszel *Rysunki Wojciecha Gersona polskich strojów ludowych w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie*, „Polska Sztuka Ludowa” R. XXXIII 1979, nr 3, s. 161–170. Zob. też A. Skrukwa *Ikonoграфия w pracach Oskara Kolberga*, w: *Ja daję właśnie materiał...* s. 171–172.

odsyłane Kolbergowi. Wskazane tu tomy wydał Kolberg przed przeniesieniem się z Modlnicy do Krakowa jesienią 1884 r. Również znajdującą się w tym zbiorze akwarelę Gersona przygotowaną do *Mazowsza* (wydanego w 1885 r.) odesłano Kolbergowi z Drezna do Modlnicy jeszcze w lipcu 1884 r. Ponieważ rysunki, szkice i akwarele ze zbioru znajdującego się obecnie w muzeum w Rzeszowie wykorzystał Kolberg przed końcem lata 1884 r., sądzić można, że ryciny te są fragmentem materiałów pozostawionych przez niego w Modlnicy u Konopków, gdy przeprowadzał się do Krakowa na początku października 1884 r.

Drugi zespół stanowią ryciny odnalezione stosunkowo niedawno w papierach przekazanych do Archiwum PTL przez spadkobiercę Józefa Gajka (1907–1987). J. Gajek w latach 1959–1961 był redaktorem *Dzieł* Kolberga i polecił wtedy osobom przepisującym rękopisy w siedzibie Towarzystwa we Wrocławiu, aby wyjmowały z tek wszystkie znajdujące się w nich rysunki i przekazywały je bezpośrednio jemu. Większość tych kart włączono do utworzonej krótko przedtem *Teki rycin* noszącej w archiwum PTL numer 47. Jednak część wyjmowanych wtedy z tek Kolberga rysunków, szkiców i fotografii została w prywatnych papierach J. Gajka razem z niektórymi dokumentami Towarzystwa. Spadkobierca J. Gajka zwrócił je do Archiwum Naukowego PTL w roku 2013 po ponad pięćdziesięciu latach od czasu ich zabrania z tek Kolberga¹²⁴. Wśród nich znajdują się 63 rysunki i fotografie z dawnej teki *Chełmskie* oraz pięć z teki *Pomorze*. Ryciny z Chełmskiego, odkryte kilka lat po wydaniu suplementu do monografii tego regionu, tj. tomu 82 *Dzieł*, zostały opublikowane w aneksie do tego suplementu¹²⁵ w roku 2020, pięć rysunków z Pomorza znajdzie się w tomie *Miscellanea*. Obok rycin jest w tym zespole także rękopis odpowiedzi Kolberga na recenzję H. Biegeleisena¹²⁶ w nieco innej wersji redakcyjnej niż znana poprzednio¹²⁷.

¹²⁴ Rękopisy te w papierach po J. Gajku zwróconych przez jego spadkobiercę zidentyfikował w 2013 r. etnolog Filip Wróblewski.

¹²⁵ O autorstwie tych rycin i ich znaczeniu dla całości monografii Chełmskiego zob. wstęp E. Millerowej w: O. Kolberga *Chełmskie. Suplement do tomów 33 i 34. Aneks do T. 82*, s. V i nast.

¹²⁶ Recenzja H. Biegeleisena dotyczyła 22 tomów *Ludu i Obrazów etnograficznych* wydanych przed rokiem 1886, opublikowana była w „Bibliotece Warszawskiej” w r. 1886, T. 4, s. 431-441. Zob. E. Millerowa *Krakowskie lata Oskara Kolberga w cz. I* tego tomu, s. 0000–000.

¹²⁷ W tomie *Studia, rozprawy i artykuły* (DWORK T. 63, s. 391–411) opublikowano tekst tej odpowiedzi zachowany w BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 12–18.

V

Już bezpośrednio po wyzwoleniu w 1945 r. badacze kultury ludowej różnych specjalności upomnieli się o druk zbiorów Kolberga. Chodziło przy tym nie tylko o dokumentację pozostającą od ponad pięćdziesięciu lat w rękopisach, ale także o reedycję *Ludu* i *Obrazów etnograficznych*. Zniszczenie i rozgrabienie w czasie wojny wielu bibliotek naukowych, także prywatnych, przymusowe pozostawienie znacznej części zbiorów bibliotecznych i innych na terenach przyłączonych do ZSRR, organizacja nowych ośrodków naukowych na Śląsku, Pomorzu i Mazurach, powodowały potrzebę wznowień lub nowych opracowań wielu dzieł literackich i edycji źródłowych. O udostępnienie *Ludu* Kolberga i pełne wydanie zgromadzonych przez niego materiałów zabiegali przede wszystkim etnografowie, folklorysty i etnomuzykolodzy¹²⁸. A. Chybiński pisał w 1947 r.:

Należy przede wszystkim raz nareszcie postawić jasno i zdecydowanie sprawę wydania rękopiśmiennych tek O. Kolberga, mającą już swą dość osobliwą i niezbyt pochlebną dla kolbergowskiego „kultu” historię. [...] Nie jest do pomyslenia, aby jakiegokolwiek państwo nie wydało dotychczas zbiorów rękopiśmiennych swego folkloru muzycznego, gdyby ich twórcą był folklorysta wielkości O. Kolberga. Paradoksalny jest fakt, że istnieje wydany kilkutomowy zbiór muzyki ludowej Pokucia, a więc ostatecznie nie rdzennie polskiej ziemi, opracowany przez Kolberga, a równocześnie jego zbiory z niektórych ziem polskich czekają dziesiątki lat na wydanie, co tak utrudnia lub wręcz uniemożliwia pracę naukową nad całością polskiej muzyki ludowej¹²⁹.

Starania o druk zgromadzonych przez Kolberga źródeł długo nie przynosiły rezultatów. Z początku zresztą nie było jednomyślności co do kształtu

¹²⁸ Trudności w dotarciu do Kolbergowskiego *Ludu* odnotował także znany bibliofil, Julian Tuwim: „Na co mam przysiąc, Piękna, że z żalu umieram?! Że mi się na Twój widok serce w pieśń rozdzwania?! Na komplety Kolberga, „Wisły”, Estreichera! Na dziadowskich kantyczek groszowe wydania!” (J. Tuwim *Zakochany bibliofil. Ballada tragiczna*, w: tegoż *Dzieła* T. 3, Warszawa 1958, s. 314.)

¹²⁹ A. Chybiński *O potrzebach polskiej etnografii muzycznej*, w: tegoż *O polskiej muzyce ludowej. Wybór prac etnograficznych*, przygotował do druku L. Bielawski, Kraków 1961, s. 82–83; pierwodruk „Polska Sztuka Ludowa” 1947, nr 1–2, 1948 nr 1. Chybiński pisał tamże: „Komplet *Ludu* Kolberga należy już obecnie niemal do «białych kruków»”.

przyszłej edycji. W roku 1949 J. Gajek charakteryzując zadania Towarzystwa w czasie walnego zgromadzenia Towarzystwa mówił:

Od kilku zresztą lat powtarza się w różnych środowiskach etnograficznych myśl reedycji dzieł Kolberga. Reedycja w dosłownym znaczeniu nie wydaje mi się słuszna — należałoby raczej pomyśleć wpieryw o przeprowadzeniu zdjęcia etnograficznego na całym obszarze Polski, a następnie, uwzględniając dzieło Kolberga i późniejszy dorobek etnografii polskiej — o opracowaniu poszczególnych monografii¹³⁰.

Byłoby to wydawnictwo o charakterze podobnym do Nowego Adalberga lub Nowego Korbuta¹³¹, w których pierwotna autorska formuła jest znacznie poszerzona i wypełniana w większości nowymi tekstami lub notami bibliograficznymi. O ile postępowanie takie było uzasadnione w wypadku zbioru przysłów czy bibliografii historyczno-literackiej, to nie mogło dotyczyć dziewiętnastowiecznych źródeł dla folklorystyki, etnomuzykologii i etnografii. Proponowanej wówczas postaci przysłów *Dzieł* Kolberga sprzeciwiło się wielu obecnych na tym spotkaniu etnografów i folklorystów. Głosy podobne do przytoczonego postulat J. Gajka, pojawiały się prawdopodobnie wcześniej, dlatego A. Chybiński już w 1947 r. pisał:

Jednakże system i metody Kolbergowskie są tak jednolite, a materiały jego tak dalece „historyczne”, że „klasyczość” publikacji Kolberga wymaga zachowania pierwotnej postaci. [...] *Magnum opus* O. Kolberga może mieścić w sobie tylko to, co zebrał sam Kolberg. Nie jest to wymaganie wynikające z pietyzmu wobec jego pracy. Jeśli już chodzi o „teoretyczne” wywody Kolberga w zakresie etnografii, względnie nawet etnologii muzycznej, to i one pozostać musiałyby w pierwotnej postaci, jako ważny bardzo rozdział w historii polskich badań w tych zakresach. Są one integralną częścią Kolbergowskiego dzieła. Bezcelowe

¹³⁰ J. Gajek *Zadania Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w okresie najbliższego 6-cio lecia*. (Przemówienie wygłoszone na XXIV W.Z. PTL w Toruniu w 1949 r.) „Lud” T. XXXIX za lata 1948-1951, s. 607.

¹³¹ Nowym Adalbergiem nazywane jest czterotomowa *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich* opracowana pod kierunkiem J. Krzyżanowskiego, T. 1-4, Warszawa 1969-1978; Nowym Korbut to dziewiętnastotomowa obecnie *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”* wydawana od 1963 r. przez Instytut Badań Literackich PAN; Nowym Kolbergiem nazywana jest seria *Polska Pieśń i Muzyka Ludowa. Źródła i Materiały*, wydawana przez Instytut Sztuki PAN pod redakcją L. Bielawskiego, ukazały się już tomy poświęcone Kujawom, Pomorzu, Mazurom i Warmii, Lubelskiemu oraz Podlasiu.

z naukowego punktu widzenia byłoby jakiegokolwiek „uzupełnianie”, „ulepszenie” monumentalnej publikacji Oskara Kolberga, ponieważ w pracy naukowej nie można by żadną miarą pominąć pierwotnej jej postaci.¹³²

Projekt fotooffsetowego wydania tomów Kolberga drukowanych w XIX w. został przegłosowany jednomyślnie na walnym zgromadzeniu PTL w 1953 r. Ważnym wydarzeniem dla dalszych starań o edycję spuścizny Kolberga stała się sesja naukowa poświęcona dorobkowi etnografa, zorganizowana przez Zarząd Główny Towarzystwa w 1954 r. w Jeleniej Górze. Jej pokłosiem była uchwała o wydaniu przez Towarzystwo *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga (przewidywano wówczas, że *Dzieła wszystkie* obejmą czterdzieści cztery tomy) oraz tom „Ludu”, rocznika PTL, zawierający wygłoszone podczas sesji referaty¹³³. Opublikowane tam artykuły były wówczas najpełniejszą i najbardziej wszechstronną analizą dokonań Oskara Kolberga.

Wysiłki naukowców działających w Towarzystwie na rzecz pełnej edycji Kolbergowskich materiałów odniosły sukces dopiero w okresie przygotowań do obchodów 1000-lecia państwa polskiego. W kwietniu 1959 r. Towarzystwo wystąpiło z wnioskiem o włączenie dzieł Kolberga do programu obchodów Millenium jako wydawnictwa pomnikowego. Wniosek ten poparła Polska Akademia Nauk oraz sejmowa Komisja Nauki i Oświaty¹³⁴, a następnie zatwierdziła Rada Ministrów, przyznając kwotę 8 milionów złotych na opracowanie i druk dzieł w latach 1959–1966. Rada Państwa uchwalała¹³⁵ z dnia 13 lipca 1960 r. uznała wydanie *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga za jeden z pomników tysiąclecia i zatwierdziła ich finansowanie

¹³² A. Chybiński *O potrzebach polskiej etnografii muzycznej...*, s. 84–85.

¹³³ Jest to tom 42 „Ludu” wydany w roku 1956.

¹³⁴ Sejmowa Komisja Nauki i Oświaty 21 X 1959 r. zwróciła się do Prezesa Rady Ministrów o polecenie wyodrębnienia w budżecie PAN odpowiedniej kwoty na koszt druku tomów *Dzieł* Kolberga w roku 1959 oraz o „polecenie, by Ministerstwo Kultury i Sztuki zarezerwowało niezbędną moc produkcyjną drukarni (na około 200 arkuszy) i **odpowiednie zaopatrzenie w papier**” (odpis tego pisma w aktach PTL, podkreślenie autorki).

¹³⁵ Na uchwałę tę (nr 45/60) powoływali się wszyscy zainteresowani podjęciem i kontynuowaniem edycji dzieł Kolberga, nie udało się jednak odszukać jej w oficjalnych wydawnictwach sejmowych i rządowych. W aktach ZG PTL jest jej odpis, którego zgodność z oryginałem potwierdzona jest podpisem Pauliny Segalewicz, wicedyrektorki Biura Prawnego Kancelarii Rady Państwa i pieczęcią Komitetu Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego.

ze środków przeznaczonych na uczczenie tej rocznicy¹³⁶. Po otrzymaniu zgody na wydanie, do koordynowania prac Towarzystwo powołało pełniący rolę rady naukowej Komitet Kolbergowski z przewodniczącym Julianem Krzyżanowskim (1892–1976). Przy Zarządzie Głównym Towarzystwa powstała wtedy Pracownia Kolbergowska zajmująca się pracami przygotowawczymi. Redaktorem naczelnym *Dzieł* został Józef Gajek, prezes Towarzystwa w latach 1953–1956, a następnie jego sekretarz generalny do roku 1961. Świadczenie starań J. Gajka o edycję *Dzieł* Kolberga podkreślają jego energię i wysiłek włożony w uzyskanie zgody i środków finansowych na realizację tego zadania.

Komitet Kolbergowski przewidywał wtedy reedycje fotooffsetową tomów *Ludu* i *Obrazów etnograficznych* wydanych w XIX w., edycję nowych monografii etnograficzno-folklorystycznych na podstawie zachowanych rękopisów oraz wydanie korespondencji Kolberga, jego kompozycji i pism muzycznych. Niezależnie od ilości przyznanych pieniędzy wydanie *Dzieł wszystkich* Kolberga w przewidzianym okresie, tj. do końca 1966 r., było niemożliwe. Dlatego władze Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, którym podlegało Towarzystwo Ludoznawcze, początkowo nie zgadzały się na podjęcie przez nie tak wielkich zobowiązań, przewidując słusznie, że po zakończeniu obchodów tysiąclecia zostaną obciążone dalszym finansowaniem prac nad tym wydawnictwem.

Nieco wcześniej, przed ogłoszeniem uchwały Rady Państwa, mając już zapewnienie dotacji z funduszu obchodów tysiąclecia, zarząd Towarzystwa rozpoczął wielokierunkowe działania przygotowujące edycję *Dzieł* Kolberga. Pierwszoplanowe było zgromadzenie informacji o wszystkich

¹³⁶ Organizatorzy obchodów tysiąclecia uzależnili wyrażenie zgody na finansowanie druku *Dzieł wszystkich* Kolberga z funduszy obchodów 1000-lecia od zebrania zgłoszeń 1200 subskrybentów. Ten warunek udało się spełnić szybko, ponieważ inspektoraty szkolne poleciły podjęcie subskrypcji szkołom, a Zjednoczone Stronnictwo Ludowe przez swoje lokalne struktury nakazało subskrypcje Gminnym Spółdzielniom Samopomoc Chłopska. Wpłata na rzecz subskrypcji była w finansowej działalności tych spółdzielni kwotą niewiele znaczącą, a otrzymywane później książki przekazywały one lokalnym lub szkolnym bibliotekom. Gminne Spółdzielnie stanowiły około 10% subskrybentów, a większość to szkoły, biblioteki (m.in. powiatowe), instytucje naukowe i odbiorcy prywatni. Na początku subskrybentów było 1642, ale stopniowo ich liczba z wielu różnych przyczyn malała. Zob. też D. Pawlak *Odbiorcy dzieł Oskara Kolberga*, w: *Z zagadnień twórczości ludowej. Studia folklorystyczne*, pod red. R. Górskiego i J. Krzyżanowskiego, Wrocław 1972, s. 307–320

istniejących rękopisach Kolberga i innych materiałach z nim związanych. Archiwum PTL posiadało już od roku 1953 jako depozyt większość tzw. tek Kolberga. Wypożyczono też wtedy pozostałe teki regionalne oraz korespondencję i papiery osobiste przechowywane w Bibliotece PAN w Krakowie. W poszukiwaniu rękopisów Kolberga zwrócono się do innych bibliotek naukowych i we wszystkich czasopismach poświęconych życiu umysłowemu, kulturze i literaturze zamieszczono apel do szerszej publiczności o podobnej treści. Działania te nie przyniosły wielu liczących się odkryć. Napłynęły jednak wiadomości o pewnej liczbie oryginałów listów Kolberga, jego kompozycjach i brulionach artykułów drukowanych w XIX w. Do większych objętościowo zespołów materiałów znajdujących się poza Archiwum PTL i Biblioteką PAN, o których uzyskano wtedy informacje, należy rękopis *Przemyskiego*, monografii którą przygotowywał Kolberg w ostatnich miesiącach życia i dokończył Izydor Kopernicki. Jest on przechowywany w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego jako depozyt Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Ponadto potwierdzono istnienie rękopisów wielu kompozycji Kolberga w bibliotece Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego. Zaznaczyć jednak trzeba, że w okresie tych poszukiwań jeszcze nie wszystkie zasoby bibliotek, muzeów i archiwów były zinwentaryzowane i niektóre cenne materiały Kolbergowskie, takie jak np. wspomniany już tu zespół rycin znajdujący się w muzeum w Rzeszowie czy notatki I. Kopernickiego *Charakterystyka tek Kolbergowskich* w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie odnajdywano lub rozpoznawano także znacznie później.

Po podjęciu decyzji o fotooffsetowym wydaniu *Ludu* najpilniejszym zadaniem było wyszukanie i zakupienie wydanych w XIX w. egzemplarzy w nienagannym stanie i z wszystkimi ilustracjami, niezbędnych do wykonania klisz, podstawy druku fotooffsetowego¹³⁷. Nie było to łatwe, zwłaszcza jeżeli chodzi o ryciny. Tomy *Ludu* pojawiały się wprawdzie w handlu antykwarycznym, ale najczęściej bez litografii, które bywały wyrywane z książek i po oprawieniu sprzedawane jako dekoracyjne obrazki. Barwne litografie zamieszczane w wielu tomach *Ludu*, wykonywane najczęściej według akwarel W. Gersona, Kolberg zamawiał w renomowanej firmie

¹³⁷ Fotooffsetowa część *Dzieł wszystkich*, tj. reedycja *Ludu* i *Obrazów etnograficznych*, drukowana była za pośrednictwem Polskiego Wydawnictwa Muzycznego w Krakowie i Ludowej Spółdzielni Wydawniczej w Warszawie. Niezbędny retusz wszystkich tomów wykonywany był w odpowiedniej pracowni Polskiego Wydawnictwa Muzycznego.

w Dreźnie; stanowiły one nie tylko znakomitą dokumentacją etnograficzną, ale miały także dużą wartość artystyczną. Natomiast egzemplarze tomów ilustrowanych czarno-białymi drzeworytami miawały ryciny ręcznie kolorowane, jeżeli były przeznaczone przez Kolberga dla prenumeratorów lub odbiorców płacących wyższą cenę. Odnalezienie nielicznych egzemplarzy z barwnymi ilustracjami wymagało kwerend w wielu zbiorach, także prywatnych, i nie do końca się powiodło.

Plan wydawniczy *Dzieł wszystkich* Kolberga w roku 1959 obejmował początkowo 59 tomów. *Lud* liczył 23 tomy, *Obrazy etnograficzne* 9 tomów, poza tymi seriami wydał Kolberg pierwszą część *Chełmskiego*, a Kopernicki drugą część tej monografii i *Przemyskie*. Stanowiło to 35 tomów przeznaczonych do wydania fotooffsetowego. Pierwotnie chciano do nich dołączyć także Śląsk i *Tarnów-Rzeszów* opracowane przez S. Udzielę, fragmenty materiałów z Huculszczyzny wydane przez S. Zdziarskiego i *Wołyń* J. Treliaka, ale ostatecznie w tej części *Dzieł* pozostał tylko ostatni z wymienionych tytułów jako tom 36. Pozostałe 23 tomy to nowe monografie, pisma muzyczne, studia i rozprawy, kompozycje oraz korespondencja i biografia Kolberga. Według sporządzonych wtedy planów każdy tom wydawany fotooffsetowo miał być opatrzony wstępami etnografa, muzykologa, folklorysty i dialektologa, komentarzami dotyczącymi tekstów i melodii, bibliografią, indeksami oraz nowym materiałem ikonograficznym pochodzącym spoza spuścizny Kolberga¹³⁸. W tomach tych miały też być opublikowane znajdujące się w rękopisach niewydane dotąd materiały odnoszące się do danego regionu, czyli suplementy.

Trudniejszym problemem było utworzenie listy ineditów, tj. nowych tomów publikowanych na podstawie rękopisów. Wiadomo było od początku, że posłużenie się wykazem tytułów proponowanych przez Kolberga w roku 1869 w liście¹³⁹ do Augusta Bielowskiego (1806–1876), wówczas dyrektora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, dziewięćdziesiąt lat później jest niemożliwe. Nie wszystkie regiony udało się Kolbergowi przebadać; nie starczyłoby na przykład jego materiałów na planowane dwa osobne tomy poświęcone Podolu, czy na cztery tomy Śląska pruskiego

¹³⁸ Przewidywano zamieszczenie fotografii i rysunków wykonanych wspólnie, ale prezentujących obiekty pochodzące z czasów badań Kolberga oraz reprodukcje obrazów i rycin malarzy XIX-wiecznych przedstawiających polską wieś i życie chłopów.

¹³⁹ Brulion listu do A. Bielowskiego z 15 III 1869, *Korespondencja ...* cz. I (DWOK T. 64), s. 301–305.

i Śląska *austriackiego*. W niektórych wypadkach wyznaczone przez Kolberga regiony w mniejszym lub większym stopniu pokrywały się (np. *Polesie pińskie i wołyńskie* oraz *Wołyń zachodni*). Największą pomocą w ustaleniu tytułów ineditów byłoby dokładne i szczegółowe rozpoznanie regionalnej przynależności wszystkich rękopisów zawartych w tekach i porównanie ich z tomami *Ludu*. Przyniosłoby to podstawowe informacje służące do ustalenia zasobu źródeł niepublikowanych przez Kolberga. Niestety w trybie działań przyjętym w latach 1959-1961 nie było przewidziane równoległe analizowanie całości spuścizny rękopiśmiennej i drukowanej Kolberga, co okazać się miało wkrótce zasadniczym błędem, a wynikało m.in. z niezajomości warsztatu Kolberga jako badacza terenowego i wydawcy.

Do działań przygotowawczych, służących bezpośrednio pracom nad tomami edycyjnymi należały wykonywane w Pracowni Kolbergowskiej od jesieni 1959 r. odręczne odpisy materiałów znajdujących się w spuściznie rękopiśmiennej Kolberga oraz sporządzenie kartkowego indeksu incipitów pieśni opublikowanych w *Ludzie* i *Obrazach etnograficznych*.

Duże problemy stwarzały nowej edycji także warunki stawiane wówczas planom wydawniczym, ograniczające ostatecznie na początku roku 1961 *Dzieła wszystkie* Kolberga do sześćdziesięciu sześciu tomów. Aby wydać wtedy książkę naukową należało mieć nie tylko zgodę cenzury i na jej treść, i na wysokość planowanego nakładu, ale także przydział papieru¹⁴⁰ zależny od decyzji odpowiedniej jednostki w Ministerstwie Kultury i umowę z koncesjonowanym wydawnictwem, które miało dostęp do również koncesjonowanych drukarni. PTL nawiązało współpracę z dwoma wydawnictwami: Polskim Wydawnictwem Muzycznym w Krakowie i Ludową Spółdzielnią Wydawniczą w Warszawie. Wydawnictwo krakowskie było oczywistym wyborem ze względu na konieczność składania w ineditach dużej ilości nut, ponadto już wcześniej jego dyrekcja planowała reedycję *Ludu* Kolberga, a w roku 1957 zgłosiła chęć współpracy tym zakresie z Towarzystwem Ludoznawczym. Redaktor Naczelny PWM od r. 1954, później dyrektor tego wydawnictwa, Mieczysław Tomaszewski (1921–2019), wiedział, jak ważny dla dalszego rozwoju badań etnomuzykologicznych jest dostęp do źródeł zgromadzonych przez Kolberga. Udział Ludowej Spółdzielni Wydawniczej w druku tej serii, zawierającej dokumentację XIX-wiecznej kultury ludowej, wiązał się po części z rolą Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (do

¹⁴⁰ Zob. przypis 00 na s. 000. Teraz 132

którego należała wówczas LSW) w uzyskaniu zgody władz na druk *Dzieł wszystkich*.

W połowie roku 1961 w druku był tom pierwszy *Dzieł* Kolberga, fotooffsetowa reedycja *Pieśni ludu polskiego* z 1857 r., kilka tomów następnym przekazanych było do retuszowania¹⁴¹ w PWM w Krakowie, ale nie przygotowano do nich jeszcze planowanych uzupełnień z rękopisów ani komentarzy, indeksów itp., a nawet nie ustalono autorów większości tych opracowań. Natomiast spośród przewidzianych ineditów jako możliwe w najbliższych latach rysowało się jedynie wydanie korespondencji i *Mażur pruskich*. Między innymi stan prac nad *Dziełami* Kolberga był przyczyną, dla której na walnym zjeździe Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego jesienią 1961 r., przyjęto rezygnację Józefa Gajka. Redaktorem *Dzieł wszystkich* został wtedy Józef Burszta (1914–1987), a redakcję przeniesiono z Wrocławia do Poznania¹⁴². Formalnie stało się to w październiku 1961 r., ale praktycznie przekazanie nowemu redaktorowi uprawnień i dokumentacji trwało rok.

Józef Burszta, nowy redaktor, po zapoznaniu się z aktualnym stanem prac już w końcu roku 1961 zmienił część przyjętych zasad. Uważał, że tomy *Ludu* i *Obrazów etnograficznych* powinny być opublikowane w postaci nadanej przez autora w XIX w. bez dodatkowych opracowań. W notatkach wówczas prowadzonych zapisał: „Część fotooffsetowa nigdy się nie przedawni, natomiast komentarze szybko się zestarzeją”¹⁴³. Konieczne dla każdej monografii regionalnej charakterystyki zebranych przez Kolberga źródeł, materiały uzupełniające (suplementy) pochodzące z rękopisów, komentarze do tekstów i melodii zamieszczonych w danej monografii, zestawienia bibliograficzne i indeksy postanowił publikować w zeszytach osobnych dla każdego regionu. Zeszyty te razem złożyłyby się na tomy 37-38, następujące bezpośrednio po części reedycyjnej *Dzieł*. Przyczyn tej decyzji było kilka, m.in. stan prac nad planowanymi dodatkami do monografii,

¹⁴¹ Przed sporządzeniem klisz do druku fotooffsetowego w trakcie retuszowania egzemplarza tomu poprawiano niewyraźne czy odwrócone czcionki i błędy wskazane przez Kolberga w erracie, o ile wprowadzenie erraty możliwe było w obrębie jednego wiersza lub jednego taktu w nutach.

¹⁴² Zob. *Sprawozdanie z XXXVI Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Białymstoku w dniach 15. i 16. IX 1961 r.* „Lud” T. XLVII za rok 1961, s. 628.

¹⁴³ Notatka w archiwum Redakcji *Dzieł* Kolberga.

które w większości nie były jeszcze w ogóle podjęte przez autorów¹⁴⁴ oraz bardzo ograniczona wówczas orientacja w zawartości zachowanych rękopisów Kolberga. Do *Pieśni ludu polskiego*, pierwszego tomu *Dzieł*, który był głównie antologią polskich ballad ludowych, nie przewidywano suplementów, były one jednak konieczne dla innych wznawianych tomów, a opracowanie ich bez pełnego rozpoznania spuścizny rękopiśmiennej Kolberga było niemożliwe. Pewne znaczenie miało także znaczne opóźnienie w przekazywaniu subskrybentom obiecanych tomów¹⁴⁵. Koncepcja ta została w listopadzie 1961 r. zaakceptowana przez Komitet Redakcyjny działający pod kierunkiem Juliana Krzyżanowskiego i przez Wydział I Nauk Społecznych PAN, sprawujący opiekę naukową nad edycją *Dzieł wszystkich* Kolberga. Druk 36 tomów techniką fotooffsetową, więc nie wymagający prac autorskich i redakcyjnych, udostępniał etnografom, folklorystom, muzykologom i regionalistom dużą część potrzebnych im źródeł, a wydawcy dawał nieco czasu potrzebnego na opracowanie do druku tomów opartych na zachowanych rękopisach. Ponadto pozwalało to stosunkowo szybko spełnić choć w części zobowiązania wobec subskrybentów, którym w roku 1960 obiecano dostarczenie całości *Dzieł* Kolberga w ciągu pięciu lat.

Do najpilniejszych zadań nowego redaktora należało skompletowanie zespołu stałych pracowników redakcji, zorganizowanie warsztatu edytorskiego, zweryfikowanie dotychczasowego planu tytułowego i szybkie podjęcie prac nad częścią edycyjną *Dzieł* Kolberga¹⁴⁶. W ciągu dwu początkowych lat w Redakcji *Dzieł Wszystkich* zatrudnione zostały, poza sekretarzem redakcji, trzy redaktorki, z których tylko jedna była muzykologiem. Przez wiele lat następnym nie udało się powiększyć tego zespołu z powodu narzucanych przez władze ograniczeń w tworzeniu nowych etatów i braku pieniędzy na zatrudnienie nowych osób. Powracające co jakiś czas rządowe

¹⁴⁴ Jedynie wstępy do *Pieśni ludu polskiego* (T. 1 DWOK) i komentarze do tego tomu były już gotowe, ale do tomów następnych nie było jeszcze podobnych opracowań, nie były też zawarte odpowiednie umowy z ich ewentualnymi autorami.

¹⁴⁵ Przedpłaty subskrybentów osiągnęły wtedy ponad milion złotych, a zawarta z nimi umowa przewidywała przekazanie im w roku 1961 sześciu tomów.

¹⁴⁶ Zob. J. Burszta *Dzieła wszystkie Oskara Kolberga. Historia i zasady wydania*, „Literatura Ludowa” R. VIII 1964, nr 4–6, s. 34–47; J. Burszta i M. Tarko *Wydanie „Dzieł wszystkich” Oskara Kolberga*, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału I PAN” 1964, z. 4, s. 45–56; J. Burszta *Spuścizna rękopiśmienna Oskara Kolberga i jej opracowanie*, w: O. Kolberg *Pomorze* (DWOK T. 39), s. V–XIX; tegoż *Oskara Kolberga Opus Magnum*, „Nowe Książki” 1980, nr 12 s. 1–6. Zob. też A. Skrukwa *Dzieje edycji „Dzieł wszystkich” O. Kolberga*, „Twórczość Ludowa” R. V 1990, nr 4/17, s. 17–21.

nakazy tzw. „kompresji etatów” i stałe ograniczanie funduszy na wydanie *Dzieł* Kolberga uniemożliwiały zaangażowanie kolejnych pracowników, a ze względu na specyfikę Kolbergowskich źródeł, w których tak wiele miejsca zajmuje muzyka, konieczne było od początku przede wszystkim zatrudnienie jeszcze co najmniej jednego muzykologa, a także poszerzenie zespołu o innych specjalistów.

Rękopisy Kolberga przekazano z Archiwum PTL do Poznania jesienią 1962 r. Już wykonanie do nich indeksów geograficznych wskazało, że w prawie każdej tece są materiały dotyczące różnych regionów, zauważyć też można było, że często na jednej karcie znajdują się zapisy pochodzące z dwu lub więcej regionów, a z drugiej strony wiele kart pozbawionych jest not lokalizacyjnych. Te wstępne spostrzeżenia wskazywały, że aby podjąć prace nad nowymi monografiami regionalnymi konieczne jest wykonanie szczegółowej i dokładnej inwentaryzacji całości Kolbergowskiego archiwum. Wyłonienie materiałów do tomów o profilu rzeczowym, takich jak *Pisma muzyczne*, *Kompozycje* i *Studia, rozprawy i artykuły*, wymagało, poza rozpoznaniem rękopisów, także kwerend¹⁴⁷ w prasie i innych publikacjach XIX-wiecznych i w zbiorach bibliotek i archiwów, ponieważ bibliografie etnograficzne, muzyczne i historyczno-literackie zawierały noty tylko części drukowanych prac i utworów Kolberga. Ustalony w roku 1963 plan tytułowy *Dzieł wszystkich* Kolberga obejmował 70 tomów. Na poszerzenie ilości tomów z przewidzianych poprzednio 59 oraz na nowe tytuły i inne zmiany planów wyraził zgodę Komitet Redakcyjny oraz władze PAN.

Po otrzymaniu Kolbergowskich tek najważniejszym zadaniem było ustalenie, z jakiego regionu pochodzą teksty i melodie dotąd nie publikowane. Wstępne, systematyczne, ale jeszcze dosyć ogólne zapoznanie się z rękopisami wykazało, że spośród dotąd niepublikowanych najłatwiejsze do wyodrębnienia są materiały dotyczące Pomorza i Mazur. Decyzja o przygotowaniu do druku monografii tych regionów przed wykonaniem inwentaryzacji całości rękopisów była trudna, ale jak się później okazało niezbędna,

¹⁴⁷ Kwerendy konieczne do ustalenia spisu publikacji Kolberga przeznaczonych do *Pism muzycznych*, m.in. w całości *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda i „Ruchu Muzycznego”, wykonał wydawca tych tomów, Mieczysław Tomaszewski. Poszukiwania kompozycji Kolberga w zbiorach różnych instytucji w Polsce i poza krajem przeprowadziła Danuta Idaszak, która także przygotowała je do druku. Kwerendy w XIX wiekowej prasie i innych wydawnictwach w poszukiwaniu tekstów zamieszczonych później w tomie *Studia, rozprawy i artykuły* przeprowadziły Elżbieta Millerowa i Agata Skrukwa.

ponieważ po zakończeniu obchodów Millenium dalsze finansowanie edycji *Dzieł wszystkich* Kolberga i przydział papieru na druk były bardzo niepewne. Przez cały czas trwania „realnego socjalizmu” papier drukarski był towarem deficytowym. Już w roku 1964, gdy dobiegało końca wydawanie części fotooffsetowej *Dzieł*, delegacja Komitetu Redakcyjnego starająca się w Ministerstwie Kultury o przydział papieru na tomy następne, usłyszała od ówczesnej dyrektorki departamentu książki: „Przecież macie już swojego Kolberga, czego więcej chcecie”. Dlatego J. Burszta, redaktor *Dzieł wszystkich*, postanowił możliwie szybko, jeszcze przed zakończeniem finansowania obchodów Millenium, wydać dwie monografie: *Pomorze* i *Mazury pruskie* (tomy 39 i 40) jako początek serii ineditów i w tym samym czasie oddać do druku *Korespondencję Oskara Kolberga* (tomy 64–66). Uważał, że nieodzowne jest stworzenie faktów dokonanych w postaci tych tomów, aby wypełnienie luki między nimi było niepodważalną koniecznością. Dodać tu trzeba, że do monografii Pomorza i Mazur w latach następnych nie odkryto w zbiorach Kolberga materiałów innych poza pierwotnie wskazanymi¹⁴⁸, nie odnaleziono także nowych tekstów do *Korespondencji*. Natomiast przygotowanie do druku listów pisanych przez Kolberga i przez niego otrzymanych przed zinwentaryzowaniem i dokładnym poznaniem całości jego spuścizny rękopiśmiennej, choć przyniosło poprawnie wydane teksty, uniemożliwiło opracowanie zadowalającego komentarza do tej korespondencji¹⁴⁹.

W trakcie redagowania *Pomorza* i *Mazur pruskich* zostały ustalone i spisane w odpowiednich instrukcjach ogólne zasady opracowania nowych monografii¹⁵⁰ i instrukcje szczegółowe. Po analizach treści tomów wydanych przez Kolberga przyjęty został ramowy porządek rzeczowy dla nowych monografii regionalnych, wzorowany na stosowanym przez Kolberga. Powstały też specjalistyczne instrukcje dotyczące m.in. zasad odczytywania melodii w zapisach terenowych, systematyki pieśni, porządkowania

¹⁴⁸ Jedynie w roku 2013 odnaleziono pięć rysunków z Pomorza wśród kilkudziesięciu rycin wyjętych z tek Kolberga w okresie, gdy J. Gajek był redaktorem *Dzieł*, tj. przed rokiem 1962, zob. s. 0000.

¹⁴⁹ M.in. nie można było wskazać miejsca druku materiałów etnograficznych dołączonych przez autora listu, ponieważ odpowiednie tomy nie były jeszcze opracowane, nie zawsze też można było powiązać treść listu z zapisami zawartymi w innych rękopisach.

¹⁵⁰ Zasady opracowania nowych tomów przedstawił ogólnie J. Burszta m.in. we wstępie do tomu *Pomorze* (DWOK T. 39), s. V-XIX. On też był autorem instrukcji ramowej i niektórych szczegółowych.

w druku melodii tańców¹⁵¹, zakresu modernizacji pisowni oraz transkrypcji tekstów gwarowych¹⁵². Instrukcje dotyczące języka musiały uwzględnić jego znaczne zróżnicowanie, ponieważ w spuściźnie Kolberga, poza polszczyzną potoczną, np. w spisanych przez Kolberga relacjach o obrzędach czy w opisach strojów, znajdujemy zapisy literatury ludowej z różnych regionów, przede wszystkim Polski i Ukrainy, tj. język artystyczny folkloru polskiego i ukraińskiego¹⁵³, przykłady potocznej mowy ludowych informatorów polskich i ukraińskich oraz polski język literacki z różnych epok, np. w przytaczanych fragmentach dawnych dzieł, takich jak kroniki, utwory Jana Kochanowskiego, Wespazjana Kochowskiego, Jędrzeja Kitowicza, renesansowe zielniki, fragmenty literatury sowizdrzalskiej czy prace XVIII i XIX wiecznych historyków i historyków literatury. Dla notowanych przez Kolberga (lub jego współpracowników) informacji pochodzących z wywiadów i obserwacji, m.in. opisów z zakresu kultury materialnej, notatek na temat przebiegu obrzędów, wierzeń, praktyk leczniczych itp. w zakresie modernizacji języka i interpunkcji przyjęto zasady edytorskie stosowane przy wydawaniu XIX-wiecznych źródeł literackich i historycznych. Osobne instrukcje dotyczyły zapisów folkloru, aby prawidłowo oddać w druku notację Kolberga, istotną dla późniejszych analiz tych tekstów. Specjalnego potraktowania wymagały też liczne przykłady wyrażen i zwrotów gwarowych zestawiane w osobnych słownikach lub wplatane w opis, ponieważ dokumentowały one stan gwar danego regionu w okresie prowadzonych przez Kolberga badań, a dla niektórych dialektów bywały dokumentacją najwcześniejszą.

Konstruując plan wydawniczy w 1963 r. na podstawie wstępnego rozpoznania rękopisów, postanowiono wydać jedenaście nowych tytułów, tj. wspomniane już tu *Pomorze i Mazury pruskie*, a następnie *Śląsk, Góry i Podgórze*, *Podole*, *Tarnowskie–Rzeszowskie*, *Sanockie–Krośnieńskie*, *Białoruś–Polesie*, *Litwa*, *Ruś Karpacka* i *Ruś Czerwona*. Planowano ponadto wydanie trzech tomów uzupełniających monografie, których druk rozpoczął Kolberg: *Mazowsze cz. VI* i *VII* i *Kaliskie cz. II*. Pozostałe zapisy

¹⁵¹ Instrukcje związane z przygotowaniem do druku zapisów nutowych Kolberga i ich porządkowaniem w nowych tomach przygotowali Marian Sobieski i Danuta Pawlakowa.

¹⁵² Instrukcję taką dla tekstów polskich opracowała Monika Gruchmanowa (1922–2001), dla ukraińskich Władysław Kuraszkievicz (1905–1997).

¹⁵³ W rękopisach znajdują się również teksty w językach innych Słowian oraz litewskie, których opracowanie wymagało każdorazowo pomocy specjalistów.

folkloru i notatki z zakresu etnografii miały się znaleźć w suplementach do *Ludu* i *Obrazów etnograficznych* oraz w tomach *Przysłowia*, *Materiały do etnografii Słowian* i *Miscellanea*. Dla przygotowania tych 34 tomów konieczna była — jak już tu stwierdzono — inwentaryzacja wszystkich zespołów rękopisów, tj. szczegółowe rozpoznanie zawartości całej zachowanej spuścizny Kolberga. Było to niezbędne dla wyłonienia zasobu materiałów do planowanych nowych monografii regionalnych oraz do tomów suplementowych, a także dla ustalenia, które zapisy były już wykorzystane przez Kolberga, więc powinny być materiałem do komentarzy źródłowych.

Inwentaryzację podjęto w roku 1963, a zakończono dopiero po paru latach, choć była ona korygowana i uzupełniana także w latach następnych, m.in. dlatego, że aż do roku 2013 odnajdywane były większe lub mniejsze objętościowo materiały pochodzące z dawnych tek Kolberga. Ich treść lub autorstwo często wiązały się z rękopisami znanymi wcześniej i dlatego trzeba było wracać do niektórych już podjętych decyzji. Dla każdego zespołu rękopisów¹⁵⁴ założono osobną „księgę inwentarzową” i notowano w niej wraz z sygnaturą archiwalną wszystkie zapisy znajdujące się na kolejnych kartach w danej tece, niezależnie od ich autorstwa, treści, formy, postaci czy gatunku folkloru. Notowano więc incipity wszystkich pełnych i fragmentarycznych utworów, wszystkich opisów, notatek i not bibliograficznych, wykonanych zarówno przez Kolberga, jak i jego współpracowników, znanych z nazwiska bądź nieznanymi, a także kolejny numer melodii służący do identyfikacji zapisów nutowych bez tekstu. Równocześnie sprawdzano, czy były one zamieszczone w którymś z tomów *Ludu* i po ustaleniu miejsca druku, wpisywano informacje o tym w inwentarzu, a w roboczym egzemplarzu tomu na odpowiedniej stronie notowano dane o rękopisie. Dla zapisów niedrukowanych przez Kolberga wpisywano w inwentarzu na podstawie proveniencji geograficznej informację o regionie, którego dotyczą. Przedtem po analizie tomów wydanych przez Kolberga i innych jego wypowiedzi uściślono zasięgi poszczególnych monografii składających się na *Lud* i *Obrazy etnograficzne*, nanosząc je na mapę z zaznaczonymi granicami administracyjnymi obowiązującymi w XIX w. Granice terytoriów objętych monografiami najczęściej nie były przez Kolberga dokładnie

¹⁵⁴ Wszystkie znane obecnie fragmenty spuścizny rękopiśmiennej Kolberga są spisane w *Wykazie tek Oskara Kolberga*, zob. s. 0000-0000 w tym tomie. Tam podane są miejsca ich przechowywania, sygnatury archiwalne i inne niezbędne informacje.

precyzowane, w znacznej też mierze zależały od obowiązujących w jego czasach podziałów politycznych i administracyjnych, co dotyczy zwłaszcza granic zaborów. Ścisłejsze wyznaczenie zasięgów regionów etnograficznych było też niemożliwe przed zbadaniem ich kultury ludowej, a publikacje Kolberga bywały w tym zakresie pionierskie. On sam dla określenia terytorium objętego monografią z konieczności posługiwał się często terminem „powiat”, a jego monografie obejmowały najpierw jedną taką jednostkę administracyjną lub dwie (jak *Sandomierskie* i *Kujawy*), później kilka lub kilkanaście (jak *Poznańskie* czy *Radomskie*). Zresztą dość często wydając kolejny tom, „wkraczał” na teren monografii sąsiedniego regionu, np. zapisy folkloru z Sandomierskiego wydał już w 1865 r. w osobnej monografii, w drugim tomie *Ludu*, ale późniejsze materiały uzupełniające z tego regionu zamieścił w wydany w latach 1887–1888 *Radomskiem*. Przyczyną bywało nie tylko pozyskanie materiałów uzupełniających, ale także sztuczność granic politycznych, m.in. dzielących Kujawy granicą prusko-rosyjską, a Krakowskie między zabór rosyjski i austriacką Galicję. Np. część zapisanych przez siebie pieśni reprezentujących folklor krakowski z okolic Olkusza i Ojcowa i paru innych miejscowości leżących w zaborze rosyjskim, opublikował w monografii *Krakowskie*, a wiele lat później inne pieśni i melodie z tych miejscowości w *Kieleckiem*. Jednak w trakcie ustalania przeznaczenia niedrukowanych dotąd materiałów trzeba było rozstrzygać takie problemy jednoznacznie, kierując się wynikami wspomnianych analiz i ustaleń. O inwentaryzacji J. Burszta pisał: „Ta niezmiernie żmudna praca kosztowała wiele tysięcy godzin, była jednak robotą podstawową i niezbędną. Wykonana została całkowicie w Redakcji [...] w Poznaniu”¹⁵⁵.

Inwentaryzacja rękopisów była bardzo czasochłonna między innymi dlatego, że znaczna część zawartości tek to zapisy pieśni, często z melodiami oraz melodie tańców i melodie wokalne bez tekstów. Ich zapisy przysporzyły najwięcej pracy. W sumie w charakteryzowanym tu archiwum znajduje się nieco ponad dwadzieścia pięć tysięcy melodii w różnym stadium opracowania, a tekstów pieśni i przyśpiewek jest znacznie więcej. Są to zapisy Kolberga ze słuchu i ich kopie przygotowywane przez niego do różnie sprofilowanych, ale nie zawsze wydanych publikacji, a także pewna liczba kopii sporządzanych przez późniejszych wydawców. Jednak te kolejno

¹⁵⁵ J. Burszta *Spuścizna rękopiśmienna Oskara Kolberga i jej opracowanie*, w: O. Kolberg *Pomorze* (DWOK T. 39), s. XI.

powstające „warstwy”, tj. prymarne rękopisy Kolberga i późniejsze ich kopie nie przetrwały w całości, a zachowane ich fragmenty przechowywane są dziś w różnych tekach, o czym już tu wspomiano. Melodii i tekstów pieśni zapisanych na kolejnych kartach, o ile miały odnotowaną lokalizację szukano w trakcie inwentaryzacji w określonej monografii. Zwykle trzeba było starannie przeglądać cały tom, aby upewnić się, czy dany utwór był drukowany, czy jednak nie, bowiem w rękopisach znaczna część pieśni i melodii nie ma adnotacji dotyczącej ich funkcji. Jednak nawet jeżeli w rękopisie melodia miała np. notę „weselna” lub „dożynkowa”, to nie zawsze można było być pewnym, że w druku znalazła się w rozdziale określonym taką notatką. Jak sam Kolberg pisał, melodie służyły do różnych tekstów i wykonywane były w różnych sytuacjach, a teksty — zwłaszcza przyśpiewki — podkładano pod różne melodie. Dlatego dopiero dokładne przejście całej monografii dawało pewność, że analizowana pieśń czy melodia nie była rzeczywiście przez Kolberga opublikowana. Znacznie więcej pracy wymagało ustalenie przynależności regionalnej pieśni i melodii oraz miejsca ich druku, jeżeli w rękopisie nie było noty lokalizacyjnej, a w wypadku tych utworów zdarzało się to stosunkowo częściej niż dla pozostałych gatunków folkloru czy innych notatek. Dotyczyło to także zapisów terenowych. Uszkodzenia narożnika¹⁵⁶, na którym była wpisana nota lokalizacyjna, albo zatarcie jej po latach w wypadku notatek ołówkowych, utrudniały odczytanie lub próby rekonstrukcji tych not, tj. odtworzenia pochodzenia regionalnego utworów znajdujących się na karcie. Podobne problemy stwarzały przypadkowe podziały kart czy arkuszy dokonywane przez wydawców materiałów Kolberga i osoby „porządkujące” rękopisy po śmierci I. Kopernickiego, tj. po roku 1891. Ponieważ notę lokalizacyjną zapisywał Kolberg często tylko u góry pierwszej strony złożonego na pół arkusza¹⁵⁷, tworzącego dwie połączone karty, po rozdzieleniu takich połówek na osobne karty, do czego dochodziło po wielokrotnym ich rozkładaniu, druga pozbawiona była lokalizacji. Niekiedy rozdzielanie pierwotnych całości nawet między różne

¹⁵⁶ Jedną z przyczyn było to, że tekturowe teczki stosowane przez Kolberga do przechowywania rękopisów mają zwykle wymiary 34,3 x 22,5 cm albo nieco mniejsze, a np. papier nutowy używany przez Kolberga ma wymiary 35 x 27,2 cm, dlatego jego brzegi wystawały poza okładkę teki i z czasem ulegały uszkodzeniom. W Archiwum PTL umieszczono rękopisy razem z oryginalnymi tekami w nowych odpowiednio większych teczkach.

¹⁵⁷ Tak zapisane są noty w większości zapisów terenowych, m.in. znajdujących się dziś w tece 43 *Miscellanea* (sygn. Arch. PTL sygn. 1352, np. k. 10-11, 45-46, 81-82).

teki¹⁵⁸ możemy przypisać Kolbergowi. W sumie kart, dla których lokalizację regionalną trzeba było odtwarzać, było sporo. Dla odszukania miejsca druku pieśni i melodii zanotowanych na takich kartach lub właściwego przypisania ich do którejsz z planowanych nowych monografii regionalnych trzeba było przeprowadzać szersze analizy i poszukiwania w wielu tomach, a także w innych zespołach rękopisów.

Przy ustalaniu miejsca druku tekstów pieśni możliwe było w pewnym stopniu wykorzystanie indeksów incipitów sporządzonych do tomów *Ludu i Obrazów etnograficznych*. Rozwiązywało to jednak tylko część problemów. Dodanie przez Kolberga lub usunięcie w druku interiekcji (np. oj, da, ej), wiążące się z analizą zapisanych ze słuchu melodii wokalnych w trakcie ich redagowania, utrudniało wyszukanie tekstu poprzez indeks incipitów. Ponadto Kolberg w wielu monografiach łączył przyśpiewki w „aglomeraty” czasem nawet kilkunastozwrotkowe, a w pierwotnym indeksie incipitów ujęta była tylko ich pierwsza zwrotka. Dopiero wykonany w latach 1965–1966 indeks incipitów zwrotek obejmujący wszystkie tomy serii fotooffsetowej i część tomów edycyjnych ułatwiał wyszukiwanie tekstów przyśpiewek. Indeksy zapisów nutowych dla tych tomów zostały skonstruowane już po zinwentaryzowaniu większości rękopisów i również nie zawsze były pomocą wystarczającą¹⁵⁹.

Pozostałe gatunki folkloru i notatki dotyczące języka, zwyczajów, wierzeń czy kultury materialnej nasuwały zwykle nieco mniej problemów w trakcie ustalanie miejsca ich druku w monografii, choć i one zamieszczone były przez Kolberga nie tylko w osobnych, wyłącznie im poświęconych rozdziałach. Np. informacje o wierzeniach i podania wierzeniowe ilustrowały czasem materiały na temat budowy chaty czy prac polowych, podobnie przysłowia wykorzystywał Kolberg m.in. do charakteryzowania

¹⁵⁸ Zob. np. rkp. w tece 7 i 38, 3207, 18 i 38, 29 i 89. Rękopisy pocięte przez OK.: teka 25, 1285, k. 9 i teka 3206, k. 87; teka38, 1134, k. 29, i reszta w tece 7, 1157, k. 5a; teka36, 1320, k. 22 i teka 7, 1157, k. 14; teka 7, 1157, k. 25 i 43, 1351/II, k. 8.

¹⁵⁹ Już w 1955 r. Adam Rieger pisał: „Indeks melodyczny do zbiorów Kolberga z przycięciem początkowych fragmentów melodii pozwoliłby w pełni wyzyskać trudno dostępny materiał muzyczny z prac Kolberga i ułatwiłby konieczną konfrontację z obecnie zbieranymi melodiami”; Adam Rieger *Zagadnienia leksykalnego indeksowania melodii ludowych*, „Lud” T. XLII za rok 1955, s. 554-606. Zob. też E. Dahlig *Z zagadnień komputerowej archiwizacji i analizy melodii ludowych*, „Muzyka” R. XLIV 1999, nr 2, s. 101-113; E. Antyborzec *Cyfryzacja Kolbergowskiego archiwum. Aspekt naukowy i popularny*, „Twórczość Ludowa” R. XXX 2015, nr 1-2, s. 7-9.

w rozdziale „Lud” stosunku miejscowej ludności do bliższych i dalszych sąsiadów i innych grup etnicznych. Natomiast słownictwo gwarowe znajduje się praktycznie w każdym rozdziale — nazwy narzędzi, naczyń, części stroju, czynności podawał Kolberg w tym miejscu tekstu, w którym jest o nich mowa. Czynił tak nawet w początkowych monografiach (*Kujawy*, *Krakowskie* i *Poznańskie*), mimo że liczne przykłady miejscowego dialektu podawał tam w osobnych rozdziałach i zestawieniach ¹⁶⁰.

Wyjaśnienia przynależności regionalnej wymagały też czasem rękopisy innych osób, które przekazały Kolbergowi swe zbiorki pieśni lub notatki, zwłaszcza jeżeli w korespondencji nie zachowały się ślady ich wzajemnych kontaktów, a rękopis był pozbawiony noty lokalizacyjnej i niepodpisany. Ustalenia wymagało wtedy nie tylko miejsce sporządzenia zapisów, ale i ich autorstwo. Jak wspomniano już w pierwszej części tej biografii Kolberga, jego współpracownicy starali się przekazywać swe notatki osobiście lub przez okazje, aby uniknąć dosyć wygórowanych opłat pocztowych, a przede wszystkim kontroli poczty stosowanej w zaborze rosyjskim nie tylko na granicy, ale także wewnątrz kraju. Nie wszyscy z nich podawali miejsce zanotowania przysyłanych materiałów, mimo że Kolberg przypominał o tym, prosząc o zanotowanie i dostarczenie potrzebnych mu informacji lub dziękując za otrzymane teksty. Nie wszyscy też podpisywali się, zwłaszcza gdy była to kartka z pojedynczym tekstem pieśni. Niekiedy Kolberg sam na rękopisach swych korespondentów odnotował nazwisko osoby, która je przysłała, a czasem notatki włączone były bezpośrednio do listu, co wskazywało i autora, i graniczną datę powstania rękopisu oraz miejsce zapisu. W szczególnych sytuacjach pochodzenie regionalne zapisu można było ustalić przy pomocy kopii sporządzonych przez Kolberga. Np. porównanie pieśni znajdujących się w ofiarowanym Kolbergowi w 1862 r. rękopisie pt. *Ukraińskie śpiewy i tańce*¹⁶¹ z wykonanymi przez niego kopiami tych tekstów i melodii, mającymi notę „od Kowla” lub „z Polesia (od Kowla)”,

¹⁶⁰ Dialektem wielkopolskim poświęcił nie rozdział w monografii, a osobną pracę *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego* (ZWAK T. 1, 1877, s. 3-36), przedruk w tomie 63 DWOK, s. 342-388.

¹⁶¹ Rękopis *Ukraińskich śpiewów i tańców* znajduje się w tece z materiałami z Wołynia (BN PAU i PAN, sygn. 3206, k. 170-186), dokładniej został scharakteryzowany we wstępie do tomu *Wołyń. Suplement do t. 36* (DWOK T. 84), zob. tam s. XXXI-XXXII. Większość Kolbergowskich kopii pieśni z tego zbioru przechowywana jest w tece 28 *Polesie* (Arch. PTL) oraz w zbiorach o sygnaturach 3206 i 3207 *Wołyń* (BN PAU i PAN).

pozwoiliło uścielić pochodzenie zapisów ponad 100 tekstów i 74 melodii z tego zbioru, ktorego autor nie odnotował lokalizacji geograficznej. Nazwisko autora (autorki?) tego obszernego zbioru pozostało jednak nieznanne. Na nieco inną sytuacjê wskazuje zwiàzek kilku zapisów nutowych Kolberga ze zbiorem pieśni patriotycznych zanotowanych bez melodii w niewielkim zeszytiku przez nieznanego autora¹⁶². W jednym z rękopisów Kolberga znajduje się sześć początkowych tekstów z tego zbioru w tej samej kolejności, są tam opatrzone melodiami i notą „Krzyszowice”. Sądzić można, że Kolberg po otrzymaniu zeszytu skłonił autora (autorkę?) do zaśpiewania zapisanych tam pieśni, a nota „Krzyszowice” nad każdą z melodii wskazuje lokalizację tych i innych pieśni ze zbioru tekstów¹⁶³. Takie możliwości porównania pozbawionego lokalizacji rękopisu anonimowego autora z zapisem lub kopią Kolberga nie były jednak zbyt liczne.

Wyniki inwentaryzacji wskazały, w których tekach znajdują się materiały do planowanych nowych monografii, a okazało się także, że dla większości regionów objętych monografiami wydanymi przez Kolberga znajdują się w rękopisach obfite i cenne materiały, które z różnych powodów nie zostały dotąd opublikowane. Najbardziej oczywiste są przyczyny pomijania przez Kolberga tekstów patriotycznych, zwłaszcza pieśni i podań związanych z historią Polski, ponieważ na druk ich w tomach wydawanych w Warszawie nie dawała zgody cenzura rosyjska, a zamieszczenie takich utworów w późniejszych tomach drukowanych w Krakowie zamykało księżce drogę do odbiorców w zaborze rosyjskim — na granicy rosyjskiej cenzurowane były wszystkie przewożone lub przesyłane druki i rękopisy. W innych przypadkach wynikało to stąd, że część zapisów uzyskał już po wydaniu odpowiedniej monografii, np. tekst szopki¹⁶⁴ Jana Hyłki, murarza krakowskiego, otrzymał Kolberg w roku 1887, wiele lat po wydaniu *Krakowskiego*. Niektóre inne materiały, np. rysunki¹⁶⁵ zabudowań z Lubelskie-

¹⁶² Rkp. nieznanego autora w Arch. PTL, teka 36 Miscellanea, sygn. 1325, k. 39.

¹⁶³ Zob. np. pieśni 873, 879, 886, 891, 896, 909 oraz 912 w suplemencie do *Krakowskiego* (DWOK T. 73/II). Dodatkowa przesłanką było opatrzenie w rękopisie tekstu jednej z pieśni notą „Krakowiak z dn. 21/6 z r. 1868”, tj. datą ślubu Róży Potockiej z Władysławem Krasińskim, który odbył się w Krzyszowicach. Melodię tej pieśni z pierwszą zwrotką tekstu zamieścił Kolberg w *Krakowskim* cz. I (DWOK T. 6), s. 276, nr 495, pełny tekst w suplemencie do *Krakowskiego* (DWOK T. 73/II, s. 119, nr 919).

¹⁶⁴ Tekst opublikowany w suplemencie do *Krakowskiego*, (DWOK T. 73/I), s. 23-38.

¹⁶⁵ Zob. w suplemencie do *Lubelskiego* (DWOK T. 75) ryc. 11-25 oraz uwagi Wilhelma Kolberga o rysunkach Ciesielskiego tamże s. 360-362.

go wykonane przez Ciesielskiego były zbyt nieudolne i wymagały poprawek z udziałem dobrego rysownika, na co Kolberg widocznie nie mógł się zdecydować. Część wreszcie została pominięta przez Kolberga, gdyż ograniczony objętością książki selekcjonował zebrane materiały, kierując się ich reprezentatywnością dla kultury ludowej regionu, a w wypadku utworów wiejskich grajków, śpiewaków i narratorów — jak można dziś sądzić — także wartością artystyczną. Źródła pominięte przez autora *Ludu*, niezależnie od powodów tej selekcji, podczas inwentaryzacji przeznaczane były do druku w suplemencie do danej monografii, a zapisy nierozpoznane co do przynależności regionalnej miały być zamieszczone w tomie *Miscellanea*.

W trakcie inwentaryzacji zidentyfikowano też wiele rękopisów, które były podstawą druku melodii i tekstów zamieszczonych przez Kolberga w *Ludzie i Obrazach etnograficznych*, czyli istotnym materiałem do komentarzy źródłowych. Komentarze te są ważną częścią tomów uzupełniających monografię wydane przez Kolberga, tj. tomów 70-84 *Dzieł wszystkich*. W roku 1963 zaplanowano dla nich zaledwie dwa tomy, czego przyczyną była ograniczona wówczas liczba tomów dzieł Kolberga, ale także nieznaną niezinwentaryzowanych jeszcze rękopisów. Pełne rozpoznanie zawartości tek Kolberga oraz zmiany w statusie redakcji i polityce wydawniczej spowodowały wiele lat później decyzję o przeznaczeniu dla suplementów w *Dzielałach wszystkich* osobnej serii i zamieszczenie ich w tomach 70–84, odrębnych dla każdej z piętnastu monografii wydanych techniką fotooffsetową. Przewidziano, że znajdą się tam materiały dotyczące danego regionu odnalezione w rękopisach i dotąd nie drukowane, komentarze źródłowe do tekstów i melodii opublikowanych przez Kolberga oraz charakterystyka jego pracy nad monografią i zgromadzonych do niej materiałów, wykaz cytowanej i odnotowanej w niej literatury i indeksy. Komentarze miały za zadanie wskazanie wykorzystanych przez Kolberga źródeł, bardzo zróżnicowanych autorsko i formalnie. Są to przede wszystkim wyniki jego własnych badań zachowane w postaci prymarnych zapisów powstających w czasie bezpośredniego kontaktu z wykonawcami i informatorami. Nie przetrwały one wprawdzie w całości, ale w różnym stopniu dla różnych regionów, jednak nawet w takim stanie pozwalają formułować wnioski na temat badań terenowych Kolberga w danym regionie i metod jego pracy. W komentarzach wykorzystano także sporządzane przez Kolberga kopie własnych zapisów, pochodzące dosyć często jeszcze z okresu przed podjęciem edytorskiego programu *Ludu*. Czasem są one jedynym świadectwem potwierdzającym

pochodzenia melodii czy tekstu z badań Kolberga. Zachowane rękopisy innych autorów wskazują, że część z nich powstała na prośbę Kolberga, a część to zbiorki pieśni i notatki etnograficzne spisane dla własnych potrzeb i przekazane mu przez osoby nie zawsze dziś znane. Zgodnie z wolą autorów Kolberg w druku często nie informował o autorskim pochodzeniu uzyskanych od nich materiałów a także o dokładniejszej lokalizacji geograficznej otrzymanych notatek. O ile zachowały się ich rękopisy, możemy dziś część takich danych uzupełnić.

Przypisy źródłowe do monografii wydanych przez Kolberga dotyczą także wykorzystanych przez niego publikacji. Te ostatnie reprezentują literaturę bardzo zróżnicowaną — od współczesnych Kolbergowi zbiorów pieśni, podań i bajek, prac historyków, artykułów etnograficznych i krajoznawczych ogłaszanych w prasie itd. do wyciągów i cytatów z dawnych kronik i tekstów literackich, a także straganowych druków przyśpiewek i pieśni dziadowskich oraz funkcjonujących jako popularne piosenki fragmentów oper i wodewilów. Wobec częstego w tomach wydanych przez Kolberga podawania odsyłaaczy do literatury przedmiotu w postaci niepełnej lub pomijania ich, wszystkie wskazówki bibliograficzne trzeba było weryfikować, aby w przypisach źródłowych znalazły się pełne adresy bibliograficzne prac cytowanych lub odnotowanych w danej monografii. Czasem w ustaleniu lub uściśleniu not bibliograficznych cytatów, wyciągów i odesłań znajdujących się w *Ludzie pomagają* zachowane rękopisy.

Poza identyfikacją źródeł komentarze zawierają informacje o sposobie ich wykorzystania oraz o istotnych różnicach między zachowanymi rękopisami lub oryginałami cytowanych prac a tekstami i melodiami zamieszczonymi w monografiach wydanych przez Kolberga w XIX w. Chodzi tu np. o teksty pieśni, które w druku bywają skrócone i zamiast kolejnych zwrotek mają odsyłaacz do bliskiego wariantu, a także o teksty w druku zniekształcone. Najbardziej wyrazistymi przykładami przywracania w komentarzach pierwotnego brzmienia tekstu zapisanego w terenie są podania i pieśni wzmiankujące o wydarzeniach z historii Polski i odwołujące się do uczuć patriotycznych. Kolberg zwykle rezygnował z publikowania takich tekstów, ale czasem, aby jednak zamieścić je w monografii, stosował „retusz”, zamieniając w druku np. Rosjan na Francuzów. Podobne praktyki dotyczyły tekstów obscenicznych, w których Kolberg wyrazy niecenzuralne w razie druku również kamuflował.

Koncepcja i zasady opracowania suplementów i komentarzy przedstawione¹⁶⁶ zostały we wstępie do pierwszego ich tomu wydanego w 2003 r., odnoszącego się do *Pieśni ludu polskiego z 1857 r.*

VI

Inwentaryzacja zawartości tek Kolberga potrzebna była przede wszystkim do wyboru materiałów do ineditów, suplementów i komentarzy źródłowych, jednak pozwoliła także zapoznać się dokładniej z całością stworzonego przez niego archiwum, ze zmianami, jakie w nim zachodziły oraz w pewnym stopniu z warsztatem terenowym i edytorskim autora *Ludu*. Jak zaznaczono na początku, większość rękopisów została scharakteryzowana we wstępach towarzyszących tomom *Dzieł wszystkich* Kolberga. Tu natomiast można przedstawić ogólnie obecny stan jego archiwum, a także opisać manuskrypty, które z racji swego charakteru nie były przedmiotem analiz w dotychczasowych opracowaniach.

Przeglądając w trakcie inwentaryzacji wszystkie rękopisy można było dość szybko zauważyć, że Kolberg, orientując się doskonale w zawartości swoich zbiorów, nie pozostawił spisanych wskazówek dotyczących chronologii i pochodzenia regionalnego posiadanych materiałów. O stanie swoich zbiorów informował tylko bardzo ogólnie we wspomnianych już tu spisach tek sporządzanych pod koniec życia, a jedynym pozostawionym przez niego wykazem podróży, w większości poświęconych na badania terenowe, jest itinerarium¹⁶⁷. Zawiera ono jednak tylko roczne daty wyjazdów i nazwy odwiedzanych miejscowości i regionów, a w konfrontacji z innymi źródłami stwierdzić można, że nie jest to wykaz kompletny. Itinerarium spisane zostało pod koniec życia Kolberga, prawdopodobnie na prośbę Kopernickiego w okresie przygotowań do obchodów jubileuszu pięćdziesięciolecia

¹⁶⁶ Zob. E. Millerowa i D. Pawlakowa „Suplementy” do monografii wydanych przez Oskara Kolberga, w: O. Kolberg *Pieśni ludu polskiego. Suplement do tomu 1* (DWOK T. 70), Poznań 2003, s. V–XVIII. Zob. też E. Miller *Suplementy do monografii regionalnych Kolberga. Koncepcja i funkcja tej serii w edycji „Dzieł wszystkich”*, w: *Ja daję właśnie materiał ...*, s. 505–526.

¹⁶⁷ Itinerarium zamieszczone zostało jako aneks w *Korespondencji ... cz. III* (DWOK T. 66), s. 704–707. Prawdopodobnie sporządzone zostało dla Kopernickiego jako materiał do rocznicowego artykułu zamieszczonego w „Nowej Reformie” w 1889 r. nr 107–109. Zob. też E. Millerowa *Wykaz podróży ...* w tej części biografii.

badań autora *Ludu*. Jednak bardzo trudno połączyć podane tam roczne daty pobytu w różnych miejscowościach z zachowanymi zapisami folkloru i notatkami etnograficznymi. Dokumentację wyników badań terenowych ograniczał Kolberg do odnotowania lokalizacji geograficznej zapisu, a w wypadku pieśni i melodii także informacji o ich związku z obrzędami, jeżeli taki zachodził. W całej zachowanej spuściznie nie znajdujemy wykazów zapisanych w terenie źródeł ani osobnych wskazówek dotyczących planowanego wykorzystania posiadanych materiałów. Wiadomości na te tematy przekazane w sporządzanych przez Kolberga spisach tek są bardzo skrótowe, a innymi nie dysponujemy. Jedynie rękopis melodii przechowywany dziś w tece 33 i powiązane z nim rękopisy przyśpiewek z teki 13 i 16 wskazują na tworzenie przez Kolberga katalogu melodii, do czego wrócimy nieco dalej. Z nielicznych świadectw wynika, że sam zdawał sobie sprawę z trudności, jakie może mieć wydawca jego spuścizny. Już w roku 1873 pisał o niej:

[...] życzyć by wypadło, aby jeszcze zanim do druku oddana zostanie, została opracowana przeze mnie, świadomego znaczenia wszelkich szczegółów¹⁶⁸.

Zapoznanie się z całością spuścizny rękopiśmiennej Kolberga pozwoliło odkryć jej specyficzną wielowarstwowość: zachowane rękopisy reprezentują różne etapy jego prac badawczych i redakcyjnych. Z wypowiedzi i drukowanego dorobku Kolberga wiadomo, że ostateczny program badań etnograficznych ukształtował on w latach 1864–1865, a jego wynikiem była seria etnograficzno-folklorystycznych monografii regionalnych wydawanych jako *Lud* i *Obrazy etnograficzne*. Początkowo, od pierwszych badań w roku 1839 swe zapisy melodii uważał za materiał do badania „charakteru muzyki” ludowej, a równocześnie publikował pieśni ludowe z akompaniamentem fortepianu, aby spopularyzować je jako muzykę narodową. Następnie planował dokumentację folkloru poprzez monograficzne zbiory różnych gatunków pieśni, czego wynikiem są pieśni weselne drukowane w „Bibliotece Warszawskiej” w latach 1847–1849, a przede wszystkim cenny zbiór ballad, tj. *Pieśni ludu polskiego* z 1857 r. Kolejny plan, dotyczący również folkloru, przewidywał wydawanie zbiorów pieśni regionalnych

¹⁶⁸ Brulion listu do nieznanego adresata z datą „Kraków, 10 lutego 1873”, *Korespondencja ... cz.* I (DWOK T. 64), s. 442, tekst napisany nieznaną ręką i podpisany przez Kolberga.

na tle opisu zwyczajów i obrzędów, którym towarzyszą — taką zawartość miał mieć pierwotnie tom *Sandomierskie* oddany do druku w r. 1862. Ostateczny program edytorski polegający na wydawaniu regionalnych monografii etnograficzno-folklorystycznych przedstawił Kolberg publicznie w lutym 1865 r. w *Liście otwartym do Redakcji „Biblioteki Warszawskiej”* i zawarł go w tytule: *Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Gromadzone podczas badań w terenie od roku 1839 do 1885 zapisy nutowe i teksty pieśni służyły mu do tych kolejnych wydawnictw i część z nich, zwłaszcza ta najdawniejsza, była kilkakrotnie przepisywana i opracowywana. Żadna z tych „warstw”, tj. prymarne zapisy terenowe, następne ich wersje redakcyjne oraz rękopisy ostatecznie oddane do drukarni, nie przetrwała do naszych czasów w całości, nienaruszona i zebrana w jednym miejscu. Wprost przeciwnie, rękopisy bywały usuwane i przemieszczane przez Kolberga, następnie przez Kopernickiego, upoważnionego do takich działań, a potem przez osoby, które sięgały do spuścizny Kolberga, aby jej wybrane części przygotować do druku lub wykorzystać we własnych pracach. Duży wpływ na obecną zawartość tek Kolberga i utworzenie nowych zespołów, a zubożenie dawniej istniejących, miały nie do końca wyjaśnione losy rękopisów w czasie wojny i w ciągu kilku lat bezpośrednio po niej.

Porównanie zawartości tomów *Ludu* i *Obrazów etnograficznych* z zachowanymi rękopisami pokazuje, że nie dysponujemy dziś wszystkimi zapisami terenowymi Kolberga. Część z nich po wydaniu monografii, w której zostały wykorzystane, usunął on sam. Stało się tak z rękopisami użytymi w monografiach wydanych przed rokiem 1883, w *Kujawach*, *Poznańskim* i *Lubelskim*, a po części także *Krakowskim* i *Pokuciu*. W spisie tek z roku 1883, najwcześniejszym z zachowanych, notatka „odpadki od [...]” widnieje przy tytułach tek nr 7, 9, 13 i 17, w których przechowywał zapisy do wymienionych monografii. Częściowo opróżnione zostały także dawne teki nr 21 *Pokucie I* i 22 *Pokucie II*, z których większość materiałów po wydaniu czterotomowej monografii została usunięta, a pozostawione karty połączono później w jedną tekę. Widać więc, że Kolberg starannie przechowywał notatki terenowe do chwili wydania danej monografii, później usuwał część z nich, uznając, że w przyszłości nie będą już potrzebne. Niektóre zapisy dotyczące tych regionów ocalały, ponieważ z powodu tematyki lub lokalizacji zawartych tam zapisów pojedyncze karty lub całości z zapisami prymarnymi po wydrukowaniu monografii bywały przez niego przenoszone z tek

regionalnych do innych. Np. złożony na pół arkusz z zapisanymi ze słuchu pieśniami i melodiami wykonanymi w większości w Lubelskiem¹⁶⁹ znajduje się obecnie w tece 36 *Miscellanea*, której zawartość Kolberg w swoim spisie określił jako „Pieśni patriotyczne i szlacheckie”. Na karcie tej zapisanych jest blisko sto pieśni, z których tylko 28 zamieścił Kolberg w tomach *Lubelskiego*. Pozostałe, m.in. patriotyczne, wśród nich mało znaną pieśń związaną z Wiosną Ludów na Węgrzech, opublikowano dopiero w uzupełnieniach do Kolbergowskiej monografii¹⁷⁰. Podobnie niektóre ze źródeł do *Poznańskiego*, jako nie w pełni wykorzystane, przeniósł Kolberg do teki 37 *Miscellanea* mającej podtytuł *Czary. Wierzenia. Przysłowia i zdania*. Mieszczą się tam teraz, obok zapisów z innych regionów, także własne notatki Kolberga na temat wierzeń w Poznańskim i dwa teksty innych autorów: obszerna praca Teobalda Klepaczewskiego *Pogląd historyczny na zabobony w Polsce*, zawierająca głównie materiały z Poznania, i niewielki rękopis Emila Kierskiego *Cośkolwiek o czarownicach, osobliwie w Wielkopolsce*¹⁷¹. Z tych samych powodów pozostał w tece 21/22 *Pokucie* rękopis¹⁷² Bazylego Jurczeni, ponieważ poza pieśniami z Pokucia „dolnego” zawierał teksty z Huculszczyzny, którą Kolberg zamierzał objąć osobną monografią. Nie zawsze oczywiste jest, dlaczego rękopis został zachowany lub przez kogo był przeniesiony do innej teki, nie znamy np. przyczyny, dla której kilkadziesiąt kart z zapisami terenowymi z Mazewa (Łęczyckie) znajduje się obecnie w tece 38 *Miscellanea*, a wiele zapisów terenowych z Wielkopolski umieszczonych jest w tece 35 *Miscellanea*. Najczęściej nie wiemy też, jaki był udział późniejszych wydawców w przemieszczaniu rękopisów między tekami. Niektóre pojedyncze zapisy ze słuchu zachowały się w swych macierzystych zbiorach zapewne dlatego, że zawierają, poza wydanymi drukiem, także zapisy tekstów i melodii nieopublikowanych w monografii, np. w tece 7 *Kujawy* niektóre bajki i kilka kart z pieśniami z Bodzanowa na Kujawach czy w tece 17 *Lublin* karta z trzema bajkami

¹⁶⁹ Chodzi tu o kartę (sygn. Arch. PTL. 1320, k. 51) z zapisami terenowymi pieśni opatrzonymi notami lokalizacyjnymi: Zamość, Bortatycze, Lublin, Lubartów, Tatarsy, Miechów, Firlej, zob. w tomie *Lubelskie. Suplement do T. 16–17* (T. 75 DWOK), m.in. pieśni nr 119–121 i 139–141.

¹⁷⁰ Tamże, pieśń nr 141, s. 103.

¹⁷¹ Rkp. T. Klepaczewskiego znajduje się w tece 37 (Arch. PTL, teka 37, sygn. 1326, strony 1–59), rkp. E. Kierskiego tamże (k. 111–112). Obydwa opracowania są często cytowane w cz. VII *Poznańskiego* (DWOK T. 15).

¹⁷² Rkp. B. Jurczeni znajduje się w Arch. PTL, teka 21/22, sygn. 1258, k. 13–75.

zapisanymi na lubelskim przedmieściu Piaski. W tece tej znajdują się też niewykorzystane w tomach *Lubelskiego* wspomniane już rysunki Ciesielskiego i innych autorów.

Największym zachowanym zbiorem zapisów terenowych są rękopisy przechowywane obecnie w tece 43 *Miscellanea*. Samych melodii teka ta zawiera nieco ponad cztery tysiące, a są to w przeważającej większości Kolbergowskie prymarne zapisy ze słuchu. Niegdyś znajdowały się one prawdopodobnie w tece 33 *Miscellanea* — o nich Kopernicki napisał, że zostawia je jako „okazy, dające wyobrażenie o tym, w jaki sposób śp. O. Kolberg spisywał te rzeczy z ust ludu”¹⁷³. W większości zapisy te wykonane były w różnych regionach Królestwa Polskiego, głównie na Mazowszu oraz w Kaliskiem, Kieleckiem, Radomskiem i Łęczyckiem, zaledwie kilkanaście z nich ma noty lokalizacyjne wskazujące na Małopolskę lub Poznańskie. Pochodzą sprzed roku 1871, tj. z okresu gdy Kolberg mieszkał i pracował w Warszawie, być może nawet z lat 1839–1856, gdy badania terenowe prowadził przede wszystkim w zaborze rosyjskim. W sumie jest tam 118 kart zawierających pieśni z melodiami lub bez nich oraz melodie instrumentalne i wokalne bez tekstów. Wśród nich jest kilka kart papieru nutowego, na których Kolberg zapisał od trzydziestu do czterdziestu kilku melodii na jednej stronie. Poza rękopisami Kolberga znajduje się w tej tece zaledwie kilka kart z tekstami pieśni zanotowanymi przez inne osoby, między innymi dwie z dopisaną przez Kolberga lokalizacją: „Wysoce” i „Mokrylas”¹⁷⁴. W miejscowościach tych był w roku 1843 w towarzystwie Teofila Lenartowicza, którego list z 1857 r., napisany po otrzymaniu *Pieśni ludu polskiego* potwierdza, że poeta i przyszły etnograf razem odwiedzili tamtejszy dworek Norwidów:

[...] zdawało mi się, że jeszcze chodzimy razem po Wysoce[m] i Mokrym Lesie, Ty za nutami, a ja za słowami, i że wieczorem, jak wówczas, porządkujemy nasze zbiory w słomianym dworcu p. Ludwika Norwida¹⁷⁵.

¹⁷³ Rkp. I. Kopernickiego *Charakterystyka ...*, k. 24, zob. *Wykaz zachowanych zespołów ...* s. 0000.

¹⁷⁴ Rękopisy nieznanego autora, być może Lenartowicza, znajdują się w tece 43, sygn. Arch. PTL 1352, k. 36-37.

¹⁷⁵ List T. Lenartowicza z 25 marca 1857 r. (*Korespondencja ...* cz. I, DWOK T. 64, s. 66); w Wysocem (wówczas pow. Ostrów Mazowiecka) byli gośćmi Pauliny Suskiej i Ludwika Norwida, siostry i brata Cypriana.

Z badań w Wysocku nie zachowały się zapisy ze słuchu melodii wykonane przez Kolberga, a jedynie teksty pieśni nieznanego autora, nie mamy jednak pewności, czy te ostatnie zanotował Lenartowicz. Ekspertyza grafologiczna nie potwierdziła jego autorstwa, ani też mu nie zaprzeczyła¹⁷⁶. Drugą osobą, której rękopis z tekstami przechowywany jest w tej tece to Józef Konopka. Jego zapisy¹⁷⁷ noszą datę 21 sierpnia 1857 r. i są wynikiem wspólnych badań prowadzonych w okolicy Krakowa podczas spotkania z Kolbergiem.

Nie wiadomo, kiedy rękopisy te wyjęto z teki 33 i włożono do osobnej okładki, nadając jej kolejny numer 43 i tytuł *Miscellanea*. Teka ta nie była odnotowana w wykazach Kolberga, wymieniona jest dopiero w inwentarzu zbiorów Komisji Etnograficznej PAU wykonanym w 1934 r. jako „43. *Miscellanea*. Pieśni”. Przechowywany w niej zespół stanowi bezcenny materiał do badań nad folklorem, zwłaszcza muzycznym, jako bezpośrednia dokumentacja wykonania utworów ludowych instrumentalistów i śpiewaków z lat 1839–1871. Zawarte tam zapisy w trakcie edycji *Dzieł wszystkich* zamieszczane były w odpowiednich tomach suplementów bądź służyły jako materiał do komentarzy źródłowych dotyczących pieśni i melodii publikowanych przez Kolberga w *Ludzie i Obrazach etnograficznych*.

Podobnie jak zapisy prymarne, także czystopisy, tj. teksty i melodie zredagowane na podstawie zapisów terenowych, nie zachowały się w całości. Pojedyncze ich karty znajdują się dziś w prawie każdej tece, nie zawsze umieszczone tam zgodnie z jej tytułem. Często są to pieśni i melodie przygotowywane do publikacji planowanych jako kontynuacja zbiorów wydawanych w latach 1842–1849 lub następne tomy *Pieśni ludu polskiego* z 1857 r. Zachowały się więc redakcyjne wersje pieśni z melodiami z akompaniamentem fortepianu¹⁷⁸, a także późniejsze rękopisy zawierające pieśni z różnych regionów, będące wariantami tego samego wątku lub zebrane razem ze względu na temat czy sytuacją wykonawczą¹⁷⁹. Te ostatnie to fragmenty przygotowywanych do druku, ale nie ukończonych monograficznych

¹⁷⁶ Ekspertyzę wykonano w r. 1968 na zlecenie Redakcji *Dzieł Wszystkich* Oskara Kolberga.

¹⁷⁷ Rkp. J. Konopki z datą 21 sierpnia 1857 r. w tece 43 *Miscellanea*, sygn. Arch. PTL 1352, k. 133-134.

¹⁷⁸ Wszystkie zostały wydane w tomie *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym* (DWOK T. 67).

¹⁷⁹ Np. pieśni kołyckie w tece 8, pieśni na temat poboru do wojska tamże, zob. też teka 33 1309, k. 5-30,

zbiorów pieśni. Zachowały się także czystopisy materiałów do tomów nie zawsze przez Kolberga dokończonych w postaci pełnej monografii. Np. wśród zapisów z Wołynia pochodzących z badań w 1862 r. znajduje się wiele czystopisów pieśni oraz opisy wesel zredagowane na podstawie notatek terenowych. Jednak krótko po podróży na Wołyń Kolberg ogłosił program *Ludu*, a z tego regionu Ukrainy nie miał wszystkich materiałów potrzebnych do monografii, m.in. brakowało mu zapisów dotyczących kultury materialnej i wierzeń. Dlatego zapewne dokończenie prac nad *Wołyniem* odłożył, a po powstaniu styczniowym, a tym bardziej po zamieszkaniu¹⁸⁰ w Galicji nie mógł już powtórzyć badań w tym regionie i uzupełnić zbiorów.

Jedynym zachowanym w całości rękopisem tomu *Ludu*, który Kolberg uważał za gotowy, choć sam nie zdążył oddać go do drukarni, są *Mazury pruskie*. Dziś jest on pozbawiony karty tytułowej i wstępu¹⁸¹, ale poza tym zawiera całość monografii. Rękopis ten został wydany w tomie 40 *Dzieł wszystkich*, a w aneksach do niego zamieszczono pieśni i inne materiały z Mazur pochodzące z odnalezionych fragmentów dawnej teki nr 3. W spisie tek w 1886 r. przy tytule *Mazury* Kolberg zapisał: „Monografia w znacznej części gotowa do druku”, Kopernicki cztery lata później w opisie tej teki odnotował „Materiały przysposobione już przez O.K.”. Rękopis *Mazur pruskich* sporządził Kolberg na ćwiartkach arkuszy i zwykle zapełniał obydwie strony karty, czasem tylko wykorzystywał czyste odwrotne strony niepotrzebnych już fragmentów własnych czystopisów, np. monografii *Radomskiego*. Staranne pismo, stosunkowo niewielka liczba poprawek w tekście i w numeracji pieśni, wpisanie odsyłaczy do źródeł, a także odsyłaczy do wariantów w tomach poprzednio wydanych wskazuje, że *Mazury pruskie* były przygotowane w stosunkowo dobrych warunkach, wprawdzie w pośpiechu, który towarzyszył wszystkim pracom Kolberga w ostatnich latach życia, ale nie tak gorączkowym, jak w czasie opracowywania *Przemyskiego*.

Zachował się także rękopis przygotowywanej przez Kolberga trzeciej części *Kujaw*, to jest zbiór tańców z tego regionu. Dysponujemy dziś trzema

¹⁸⁰ Kolberg przeniósł się w roku 1871 do Galicji, tj. do zaboru austriackiego, a ponieważ nie przedłużył ważności rosyjskiego paszportu po upływie sześciu miesięcy stał się emigrantem i miałby duże kłopoty i koszty związane z uzyskaniem nowego paszportu.

¹⁸¹ Zob. s. 0000, rękopis ten znajduje się w BN PAU i PAN, sygn. 3208.

kolejnymi wersjami¹⁸² tego tomu, obejmującego ponad 700 tańców składających się z jednej, dwu lub trzech części: chodzony czyli polski, *odsibka* czyli kujawiak właściwy i *ksebka*, tj. mazur vel obertas. Ta trzecia część *Kujaw* pozostała w rękopisie z braku pieniędzy na druk w okresie zamieszkiwania w Warszawie. Później opublikował Kolberg jedynie jej fragmenty w monografii Łęczyckiego jako osobny rozdział, a nieliczne melodie zamieścił rozproszone w *Poznańskim*. Fakt istnienia trzech rękopiśmiennych redakcji zbioru tańców z Kujaw świadczy o przywiązywaniu przez autora *Ludu* dużej wagi do tych utworów i determinacji w próbach ich opublikowania.

Druga część *Kaliskiego*, oceniana przez autora jako „monografia w połowie dokończona”, a przez Kopernickiego jako zawierająca: „materiały o ile możliwości uporządkowane i przysposobione do druku”¹⁸³, nie została przez Kolberga opracowana do końca. Przeznaczone do tego tomu melodie tańców są w większości zredagowane, ponumerowane i opatrzone notami lokalizacyjnymi i odsyłaczami do utworów zamieszczonych w tomach wydanych wcześniej. Jednak redakcja tych materiałów wymagała jeszcze dalszej pracy, m.in. dlatego że numeracja melodii jest niekonsekwentna, a te same teksty przyśpiewek wpisywane są pod różnymi melodiami. Jeszcze K. Hławiczka o zbiorze melodii tańców w tece 8 pisał: „Materiały te rzeczywiście są uporządkowane i ponumerowane przez Kolberga, wymagają jednak jeszcze pewnych — niewielkich zresztą — uzupełnień”¹⁸⁴. Niestety obecny stan tego rękopisu, głównie wyraźne braki kart i ich przemieszanie, uniemożliwił rekonstrukcję Kolbergowskiej wersji tej części tomu. Ponadto nie zostały przygotowane przez Kolberga pozostałe rozdziały monografii: bajki i inne utwory prozą i wierzenia. W przeciwieństwie do *Mazur pruskich* drugą część *Kaliskiego* opracowano w ramach *Dzieł wszystkich* na nowo.

Rękopisów służących bezpośrednio do druku Kolberg nie przechowywał po ukazaniu się monografii. Jedyнным zachowanym i prawie kompletnym rękopisem całego wydanego tomu jest *Przemyskie*¹⁸⁵. Redakcję

¹⁸² Zbiór tańców kujawskich wydany został w tomie *Kujawy. Suplement do t. 3 i 4 cz. I* (DWOK T. 72/I), zob. tam wstęp Danuty Pawlakowej. Rękopis, który był podstawą druku, znajduje się w tece 42 *Miscellanea*, a dwie inne wersje w tece 51 *Miscellanea*.

¹⁸³ Zob. *Wykaz zachowanych zespołów rękopisów...*, w tej części biografii s. 0000.

¹⁸⁴ K. Hławiczka *Niewydane zbiory Oskara Kolberga ...*, s. 3.

¹⁸⁵ Zob. E. Millerowa „*Przemyskie*” Oskara Kolberga, w: O. Kolberga *Przemyskie. Suplement do t. 35* (DWOK T. 83/I), s. XLVII–LII.

tej monografii rozpoczął Kolberg w ostatnim okresie życia, a zakończył ją Kopernicki w 1891 r. Autograf tomu po wydrukowaniu, razem z innymi materiałami z Przemyskiego i z innych regionów, nieznaną dziś drogą dostał się do rąk Michała Federowskiego (1853–1923), etnografa, folklorysty i kolekcjonera dokumentów. Zbiory swe Federowski testamentem przekazał Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu, a archiwum TNW, razem z *Przemyskiem* Kolberga, trafiło po roku 1945 jako wieczysty depozyt do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Rękopis *Przemyskiego* jest jednak w znacznej mierze rezultatem pracy Kopernickiego, nosi też jej liczne ślady, choć trudno dziś ustalić dokładnie jego udział w zredagowaniu tego tomu¹⁸⁶. Rękopis ten i inne źródła wskazują, że mocno już schorowany Kolberg skupił się przede wszystkim na opracowaniu zapisów nutowych, w przepisywaniu tekstów pieśni pomagała mu Pelagia Blizińska, żona przyjaciela, a inne notatki redagował do druku Kopernicki. Kolberg i Blizińska często używali czystych stron mających na odwrocie zapisy do monografii już wydrukowanych, m.in. *Poznańskiego*, a że Kopernicki włączał do przygotowywanego rękopisu oryginały notatek Kolberga o różnym formacie, manuskrypt *Przemyskiego* stanowi dziś po części swoistą wyklejankę.

Jednym z nielicznych przykładów czystopisów przygotowanych przez Kolberga do druku są zachowane fragmenty *Obrazów Słowiańszczyzny południowej*, obszernego studium drukowanego w latach 1871–1872 w „Gazecie Polskiej”¹⁸⁷. Prawdopodobnie także duże fragmenty pierwszej części *Krakowskiego*, przechowywane dziś w tece 45, były czystopisem przeznaczonym dla drukarni.

W kilku tekach znajdujemy kopie zapisów Kolberga wykonane przez późniejszych wydawców, którzy w latach 1900–1914 przygotowywali do druku nowe tomy z polecenia Komisji Antropologicznej AU. Wspominano już tu o kopiach wykonanych przez J. Biele, W. Grzegorzewicza, S. Zdziarskiego i W. Kosińskiego. Redagując odpowiednie monografie, porównywano te kopie z oryginałami Kolberga, a ponieważ stwierdzano, że zarówno teksty, jak i nuty zostały przepisane dokładnie, użyto ich w nielicznych wypadkach jako podstawy druku lub materiału do komentarzy źródłowych, gdy oryginały Kolberga zaginęły.

¹⁸⁶ Zob. E. Millerowa „Przemyskie” Oskara Kolberga..., s. XXXV–XXXVI.

¹⁸⁷ Czystopis ten znajduje się w tece 40, sygn. Arch. PTL 1345, k. 13–16, tam skierowane do drukarza notatki dotyczące stopnia czcionki. Przedruk całego artykułu w: O. Kolberg *Studia, rozprawy i artykuły* (DWOK T. 63), s. 26–258.

Nie zachowały się jednak żadne wypowiedzi Kolberga na temat stosowanego przez niego systemu w układzie rękopisów w tekach regionalnych. Nie wiemy, jaki porządek nadawał Kolberg swoim zbiorom folklorystyczno-etnograficznym, zapewne zmieniał się on w ciągu lat, zwłaszcza z powodu podejmowania nowych planów wydawniczych i narastania ilości zapisów po każdym sezonie badań terenowych. Porządek ten został w większości zatarty przez późniejszych wydawców i archiwistów. J. Biela i W. Grzegorzewicz w opracowywanych przez siebie tekach gromadzili razem materiały z danej miejscowości czy powiatu, a te układali alfabetycznie. Podobnie postąpili archiwiści z rękopisami Kolberga pochodzącymi z trzech ostatnich lat jego badań terenowych (1883–1885), przechowywanych niegdyś w tece 34, a opublikowanych w tomach *Sanockie-Krośnieńskie*. Były one pierwotnie podzielone rzeczowo na osiem „podteczek”, dziś stanowiących odrębne jednostki archiwalne¹⁸⁸. Każda z nich zawierała zapisy określonych gatunków folkloru lub notatki na jeden z głównych tematów monografii. Np. zapisy dotyczące obrzędów dorocznych z pieśniami i melodiami znajdowały się w osobnej składce, a wewnątrz niej ułożone były chronologicznie od adwentu do kończącego rok obrzędowy dnia św. Andrzeja. Materiały na temat obrzędów rodzinnych zebrane w innej składce, podzielone były również rzeczowo (narodziny, wesele i pogrzeb) niezależnie od miejscowości, w której zostały sporządzone w czasie badań. Widać więc, że dla Kolberga w ostatnim okresie życia — zapisy z Sanockiego wykonane były w latach 1883–1885 — nadrzędne było wydzielenie do osobnej teki materiałów do regionu, w tym wypadku obejmującego Sanockie i Krośnieńskie, a wewnątrz teki przyjął porządek rzeczowy podobny do kolejności problemów w monografii. Być może układ rzeczowy miały także rękopisy przechowywane

¹⁸⁸ Materiały z dawnej teki 34 (dziś objęte sygnaturami 3194–3201 w BN PAU i PAN) nie były porządkowane przez późniejszych wydawców i dysponentów spuścizny Kolberga. Układ ich został zmieniony w Bibliotece PAN dopiero przed drukiem odpowiedniego tomu inwentarza rękopisów w r. 1973. Wtedy w każdej pierwotnej podteczce ułożono zapisy według not lokalizacyjnych, tj. nazw miejscowości, w których zostały wykonane, czy której dotyczyły, a następnie alfabetycznie według tych nazw geograficznych. Zatarło to związek niektórych pieśni z obrzędem, o ile ich przynależność do niego nie była wprost zapisana na karcie. Ponieważ inwentaryzację tych rękopisów wykonano w redakcji *Dzieł Kolberga* przed zmianą układu, można było odtworzyć pierwotną kolejność kart nadaną przez Kolberga i powiązać wszystkie teksty z ich miejscem w roku obrzędowym. Przed drukiem inwentarza w Bibliotece PAN przemieszczono także niektóre karty między dawnymi zespołami, np. cztery karty znajdujące się w zespole o sygnaturze 3200 przeniesiono do zespołu o sygnaturze 3194.

m.in. w tekach zatytułowanych *Ruś Czerwona*, ale został on całkowicie zartytowany przez późniejszych wydawców. Rzeczowego układu nie mógł Kolberg stosować dla wszystkich materiałów, ponieważ często, nawet już po podjęciu prac nad monografiami regionalnymi notował na jednej karcie opisy, teksty i melodie przeznaczone później do różnych rozdziałów tomu, a nawet do różnych monografii. Wynikało to zapewne z repertuaru informatora, z którym miał do czynienia, a po części także z konieczności oszczędzania papieru zabranego na parotygodniowy wyjazd.

Dokumentację kultury ludowej zebraną w ciągu pięćdziesięciu lat badań pozostawił Kolberg w trzydziestu tekach regionalnych i w niektórych z dziesięciu tek zatytułowanych *Miscellanea*, zaginęła natomiast należąca do tej dokumentacji kolekcja ikonograficzna. Dziś dysponujemy blisko siedemdziesięcioma odrębnymi jednostkami archiwalnymi, w części tylko odpowiadającymi dawnym tekom¹⁸⁹ i już to świadczy, że w stanie źródeł zgromadzonych przez Kolberga zaszły zmiany. Zachowane spisy Kolberga pochodzące z lat 1883–1887 obejmują 40 tek z bardzo ogólnymi uwagami o ich zawartości. Jak już wspomniano, w roku 1965 w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie w papierach S. Udzieli odnaleziono notatki Kopernickiego na temat zawartości niektórych z nich¹⁹⁰. Notatki te są również skrótowe, ale w połączeniu z innymi dokumentami pozwalają stwierdzić, że po śmierci Kolberga z jego archiwum zaginęło co najmniej kilka obszerniejszych rękopisów i druków z jego głosami. Ustalenia te dotyczyć mogą tylko większych całości wymienionych w spisach Kolberga lub Kopernickiego, albo zamieszczonych w tomach wydanych i opracowanych w latach 1902–1914. Między innymi z dawnej teki 26 *Wołyń* zginął zeszyt z tekstami 25 bajek, facecji itp. spisanych około roku 1835 przez Jana Prusinowskiego¹⁹¹ i wręczony Kolbergowi w 1862 r. oraz Kolbergowski zapis terenowy wesela

¹⁸⁹ Zob. *Wykaz tak Oskara Kolberga ...*, w tej części biografii s. 000–0000. Tam, wykorzystując spis Kolberga z 1886 r. i późniejsze notatki Kopernickiego, wskazano ogólnie jakie zmiany zaszły w zawartości tek i w skrócie opisano obecny stan każdej z nich.

¹⁹⁰ Notatki Kopernickiego z tek Kolberga wyjął S. Udziela i opatrzył tytułem *Kopernickiego charakterystyka tek Kolbergowskich*; w zbiorach S. Udzieli w Muzeum Etnograficznym w Krakowie, wówczas nieskatalogowanych, odszukał je w roku 1965 J. Kamocki na prośbę J. Burszty. Wszystkie przytoczone są w *Wykazie zachowanych zespołów rękopisów ...*, zob. niżej s. 0000.

¹⁹¹ Rękopis Prusinowskiego miał jeszcze w ręku J. Tretiak, opublikował zawarte tam bajki w *Wołyń* w 1907 r., ponadto z teki tej zaginęło także kilka rękopisów pojedynczych pieśni wydanych przez Tretiaka. Dwie karty z czystopisami pieśni z Wołynia znajdują się dziś w zbiorze autografów M. Ciechanowskiej (zob. *Wykaz zachowanych zespołów ...*, s. 0000 w tym tomie).

z okolic Łucka¹⁹², którego zachował się tylko czystopis. W tece 25 *Ukraina* znajdował się rękopis Antoniego Marcinkowskiego zawierający pieśni i opis wesela przeznaczone przez tego autora do druku jako trzecia część jego *Ukrainy*¹⁹³. W tece 18 brakuje drukowanego zbioru bajek, o którym J. Biela w roku 1911 pisał:

Kazki zobrał Ignatij z Nikołowicz (Karpiński w Samborskiem — dopisek Kolberga) nakładem Jakoba Sawczyńskoho, Lwow 1861, stron 98, 8°. Mieści się tutaj 26 podań ludowych, drukowanych cyrylicą. Tytuł zbioru i nagłówki poszczególnych kasek przepisał Kolberg ołówkiem w alfabecie łacińsko-polskim i dodał po prze[d]mowie spis rzeczy.¹⁹⁴

Z teki *Chełmskie* zaginęła praca Marii Hemplówny *Spis roślin jawno kwiatowych...*¹⁹⁵ ofiarowana przez autorkę i wykorzystana przez Kolberga w monografii tego regionu. Nie ma dziś w spuściźnie Kolberga rękopisu pieśni żniwarskich odnotowanego przez niego w spisach z lat 1883 i 1886, jako część teki 31, przeniesiona później do teki 33. Nie wiadomo nawet, czy był to tylko zespół luźnych zapisów, czy materiał już uporządkowany, np. według wariantów tekstowych lub geograficznie. Z teki 34 zginął wydany przez J.K. Turowskiego *Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego* (Lwów 1846) zawierający teksty zapisane w okolicy Sanoka. Nie ma w spuściźnie Kolberga notatek o gwarze złodziejskiej wymienionych przez niego w spisie tek z roku 1883. Rękopis *Zdziarskiego Sąde[c]czyzna i Podhale* wyjęty z teki 11 *Górale* znajduje się w zbiorach Muzeum

¹⁹² Opis wesela z Łucka zachował się tylko w czystopisie (BN PAU i PAN, sygn. 3206, k. 60-61), opublikował go J. Tretiak (T. 36, s. 51-58). O ile udało się ustalić, Kolberg nie usuwał zapisów terenowych przed wydaniem drukiem danej monografii, więc rękopis ten zaginął raczej po roku 1890.

¹⁹³ Rękopis ten wymienia Kolberg w koncepcie ostatniej woli z 7 maja 1883 r., tam dodał o nim notatkę „w ręku dra Kopernickiego” (rkp. O. Kolberga, BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 73). W spisach tek z lat 1886 i 1887 (rkp. tamże, k. 76 i 80) wymienia również rękopis Marcinkowskiego, ale bez uwagi o przekazaniu go I. Kopernickiemu. Rękopis Marcinkowskiego jako znajdujący się w tece 25 wymieniony jest także w inwentarzu Komisji Etnograficznej PAU z 1934 r., ale inwentarz ten jeżeli chodzi o rękopisy Kolberga jest w większości dosyć mechanicznie sporządzoną kopią spisu Kolberga z 1886 r., więc nie jest miarodajny. Dziś w spuściźnie Kolberga rękopisu tego nie ma.

¹⁹⁴ Wstęp J. Bieli do rękopisu *Rusi Czerwonej*, rkp. w Arch. PTL, teka 18a, sygn. 1230, k. 1.

¹⁹⁵ Były to dwa artykuły łączące opis botaniczny z informacjami etnograficznymi: M. Hempel *Spis roślin jawnokwiatowych dziko rosnących w Słupi Nadbrzeżnej, zebranych przez ... „Pamiętnik Fizjograficzny”* T. 5 1885, s. 135-153, oraz teże *Spis rzadszych roślin jawnokwiatowych rosnących w Teresinie, zebranych przez ...*, tamże, s. 154-159.

Etnograficznego w Krakowie. Tamże jest teraz przechowywany brulion spisu rycin strojów ludowych wykonany przez Kolberga w Muzeum Dzie duszyckich we Lwowie dla Sekcji Etnologicznej Komisji Antropologicznej AU. Obejmuje on 127 obiektów, w tym 21 akwarel Jana K. Maszkowskiego. Poza tekami Kolberga znajdują się też wspomniane już tutaj rękopisy Bazylego Jurczeńki i Sofrona Witwickiego wypożyczone przez Adama Fischera¹⁹⁶ i razem z innymi jego materiałami przechowywane dziś w Archiwum PTL. Z teki 43 zaginęły przed rokiem 1962 karty 101-125 zawierające zapisy terenowe Kolberga. Czasem rękopisy Kolberga dostawały się do modnych w XIX w. kolekcji autografów. W takich zbiorach przechowywanych dziś w Bibliotece Jagiellońskiej znalazły się wspomniane już karty z pieśniami z Wołynia oraz z zapisami z Wielkopolski¹⁹⁷.

Teki regionalne i miscellanea o numerach od 1 do 40 powstały za życia Kolberga i przynajmniej w części ich obecna zawartość bliska jest stanowi pozostawionemu przez autora. W każdej z tek regionalnych znajdują się materiały z tytułowego regionu, choć obok nich są tam także pochodzące z innych terenów. W pewnej mierze spowodowane jest to metodą zapisywania folkloru przez Kolberga. Wiele kart z zapisami melodii i pieśni, zwłaszcza pochodzącymi z badań prowadzonych przed podjęciem programu *Ludu*, zawiera utwory notowane w kilku miejscowościach leżących czasem w różnych regionach. Mogło to wynikać — jak już wspomniano — z konieczności oszczędzania papieru zabranego na wycieczkę przebiegającą przez kilka miejscowości albo z nawiązywania w jednym miejscu kontaktów z wykonawcami pochodzącymi z różnych okolic. Niektóre zachowane zapisy prymarne wskazują, że zwłaszcza podczas badań prowadzonych w początkowych latach Kolberg notował repertuar spotykanych muzyków kolejno na jednej karcie. Karty takie zawierają niekiedy ponad sto melodii, a nowa nota lokalizacyjna nad którąś z nich wskazuje, że zmienił się instrumentalista albo śpiewak.

Również część tek miscellanea¹⁹⁸ utworzonych przez Kolberga i zachowanych do dziś zawiera rękopisy o treści określonej ich podtytułem, choć

¹⁹⁶ Zob. s. 0000. Obecnie przypis 90

¹⁹⁷ Zbiór autografów Ciechanowskiej, sygn. BJ 7891, k. 107 i 108, zbiór autografów Dynowskiej, tamże, sygn. 7892, k. 41.

¹⁹⁸ Pierwotnie tek *Miscellanea* było 10, obecnie spośród utworzonych przez Kolberga istnieją teki *Miscellanea* o numerach 31, 33, 35-40, ale ich zawartość nie zawsze odpowiada pozostawionej

w każdej zauważymy także karty włożone tam raczej przypadkowo¹⁹⁹. Dosyć jednolity charakter mają manuskrypty z teki 31 *Miscellanea* z podtytułem *Bibliografia. Notatki*, które w większości powstały krótko po opracowaniu programu *Ludu*, tj. około roku 1865. Są to wyniki dokładnych i systematycznych kwerend całych roczników czasopism, np. na k. 1–4 zestawione są wszystkie przydatne dla etnografa artykuły z leszczyńskiego „Przyjaciela Ludu”, wydawanego w latach 1834–1849, na kartach następnych znajdują się podobne spisy zawartości roczników wileńskiego „Athenaeum” z lat 1841–1851, poznańskiego „Tygodnika Literackiego” z lat 1842–1844 czy znacznie wcześniejszego „Dziennika Wileńskiego” z lat 1806–1830. Spisy te obejmują zawartość kilkunastu czasopism polskich, głównie wydawanych w pierwszej połowie wieku XIX. Na wielu innych kartach zanotowane są informacje o publikacjach z różnych czasopism związane z określonym regionem lub tematem, tj. zestawione rzeczowo, a nie według źródeł. Razem spisane są np. noty artykułów o ludach azjatyckich zamieszkujących Syberię i noty zbiorów bajek ludowych wydanych w języku niemieckim w latach 1836–1869. Notatki z systematycznych kwerend²⁰⁰ dotyczą w większości publikacji sprzed roku 1865, rzadko odnotowane są artykuły z późniejszych roczników „Kłosów” czy „Tygodnika Ilustrowanego”. W sumie jest tam ponad 1800 not bibliograficznych, głównie artykułów z czasopism i prac zbiorowych, rzadziej prac zwartych, na temat folkloru i innych dziedzin kultury ludowej, a także zawierających opisy podróży, informacje o zabytkach, rycinie strojów ludowych, podania i legendy związane z różnymi

przez Kolberga (zob. *Wykaz tek O. Kolberga* w tym tomie s. 000-0000.) W spisie z roku 1883, dołączonym do konceptu testamentu (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k.74), odnotowane są także teki o numerach 41 i 42, ale opis zawartości tek *Miscellanea* 39-42 i ich numeracja są poprawiana i teki 41 i 42 zostały tam ostatecznie skreślone.

¹⁹⁹ Np. w tece 31 po arkuszach z notami bibliograficznymi znajduje się czystopis artykułu o rodzinie muzyków francuskich Philidor Danican (Arch. PTL, teka 31, sygn. 1304, k. 30).

²⁰⁰ W trakcie poszukiwań bibliograficznych Kolberg korzystał z czasopism, których część znajduje się obecnie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Na paru egzemplarzach czasopism w tej bibliotece zobaczyć można charakterystyczne delikatne zakreślenia ołówkiem, takie same, jakie zauważamy w drukach pochodzących z podręcznej biblioteki Kolberga lub na fragmentach czasopism przechowywanych w tekach z rękopisami. Widoczne są one w egzemplarzach czasopism ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej na marginesach artykułów cytowanych lub odnotowanych w *Ludzie*. Niekiedy są to nawet notatki, np. obok artykułu O. Grudy Ślesin w „Dzienniku Warszawskim” 1851 nr 70, 71, 73-75. Te ostatnie w roku 1966 zauważył W. Sobisiak, wydawca materiałów Kolberga z Kaliskiego, zob. O. Kolberg *Kaliskie i Sieradzkie* (DWOK T. 46), przypis w wstępie W. Sobisiaka na s. XII.

miejscościami. Sądzić więc można, że bezpośrednio po opracowaniu programu *Ludu* i ogłoszeniu *Listu otwartego* w 1865 r. podjął Kolberg poszukiwania literatury na temat kultury ludowej i wtedy powstała większość notatek mieszczących się w tece 31 *Miscellanea*. Później w kolejnych tomach zamieszczał wyciągi, streszczenia i cytaty z artykułów odnotowanych w tym zespole.

Podobnie trzy wspomniane tu już teki: 33 *Miscellanea* z dłuższym podtytułem „Muzykalia, odpadki od serii I (*Pieśni ludu polskiego*). P[ieśni] Żniwiarskie”, 36 *Miscellanea* z podtytułem „Pieśni patriotyczne i szlacheckie” i 37 *Miscellanea* z podtytułem „Czary. Wierzenia. Przysłowia, zdania” zawierają materiały w większości jednorodne. Do charakterystyki rękopisów z teki 33 trzeba będzie tu jeszcze wrócić, natomiast w dwu pozostałych (tj. 36 i 37) przechowywane są rękopisy umieszczone tam przez Kolberga i odpowiadające w dużej mierze tytułowi. Podobnie w tekach 39 i 40 znajdują się nadal materiały dotyczące folkloru Łużyczan i innych narodów Słowian zachodnich i południowych a po części także wschodnich. Natomiast rękopisy znajdujące się obecnie w dwu innych tekach *Miscellanea* nie mają wiele wspólnego z manuskryptami dawniej złożonymi tam przez Kolberga. Przeciwnie — sprawiają wrażenie materiałów zebranych raczej przypadkowo. Dotyczy to teki 35, której pierwotną zawartość usunął Kopernicki, a także teki 38, której skład najpierw zmienił Kolberg, a później prawdopodobnie osoby „porządkujące” jego spuściznę. Obydwie zawierają dziś materiały etnograficzne i folklorystyczne z różnych regionów, a zebranie ich razem nie jest uzasadnione ani treścią zapisów, ani ich charakterem czy lokalizacją geograficzną.

Dziękem późniejszych wydawców, archiwistów i innych osób odpowiedzialnych za spuściznę etnografa jest utworzenie tek o numerach 41–51. Teką 41 to rękopis, który odnotowany jest z tym numerem i z tytułem *Pieśni ludowe religijne* w inwentarzu Komisji Etnograficznej w 1934 r., tam opatrzony jest notatką „przygotowane do druku”. Przekazany był w osobnej kopercie w roku 1953 do Archiwum PTL i tam został zapisany jako teka 41 *Materiały do pracy o śpiewach religijnych ludowych*. Również teki o numerach 42 i 43 są wymienione w inwentarzu w 1934 r., z nich teka 42 jest dosyć przypadkowym zbiorem rękopisów o różnym charakterze, a zawartość teki 43 i znajdujące się w niej rękopisy z badań terenowych już tu wspomniano. Odmienne jest pochodzenie trzech następnych tek o numerach 44–46. Rękopisy tam zawarte mają pieczęcie „Archiwum

familii Nowina Konopków” i pochodzą ze zbiorów niegdyś przechowywanych w Modlnicy. Jak podano już wyżej, zostały one nabyte przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w antykwariacie w roku 1959. Część z nich to fragmenty rękopisów Kolberga pozostawionych przez niego w Modlnicy w 1884 r., ale część zakupionych manuskryptów nie była własnością Kolberga ale Konopków. Z trzynastu pozyskanych wtedy odrębnych rękopisów w archiwum PTL we Wrocławiu utworzono trzy nowe teki, kierując się ich treścią i po części autorstwem i nadano im kolejne numery i tytuły, tece 44 tytuł *Przysłowia* a następnym 45 i 46 — *Miscellanea*.

Teka 47 została utworzona w archiwum PTL we Wrocławiu z rycin otrzymanych w osobnej kopercie z Muzeum Etnograficznego w roku 1953 oraz wyjętych z tek Kolbergowskich później, w latach 1956–1961. Dołączono do nich w 2013 r. wspomiane już tutaj ryciny odnalezione w papierach J. Gajka. Razem ze szkicami, rysunkami i fotografiami zachowanymi w tekach regionalnych stanowią ważną dokumentacją uzupełniającą opisy strojów, chat, naczyń itd., i są publikowane w nowych monografiach regionalnych i w suplementach. Nie jest to jednak kontynuacja zgromadzonej przez Kolberga kolekcji, składającej się m.in. z fotografii specjalnie na potrzeby Kolberga wykonywanych w Krakowie w firmie W. Rzewuskiego i w Kołomyi u J. Dutkiewicza, a także z rysunków i akwarel, m.in. W. Gersona i T. Rybkowskiego. Ta kolekcja prawdopodobnie zaginęła w Warszawie w 1944 r. po powstaniu.

Rękopisy przechowywane dziś w tekach *Miscellanea* 48, 50 i 51 robią wrażenie zespołów utworzonych przypadkowo. Zostały odnalezione w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie jako trzy pakunki prawie dziesięć lat po przekazaniu przez Muzeum Etnograficzne w Krakowie większości spuścizny rękopiśmiennej Kolberga do tworzonego w roku 1953 IHKM. Odnalezione na początku roku 1963 r. pakunki zostały przywiezione do redakcji *Dzieł* Kolberga w Poznaniu. W archiwum PTL otrzymały numery kolejnych tek i tytuły *Miscellanea*. Trudno dziś ustalić, w której z tek założonych przez Kolberga znajdowały się dawniej. Np. rękopisy kompozycji Kolberga wypełniające dziś znaczną część nowej teki 51 (karty 41-232) nie były ujęte w spisie z 1886 r., a wcześniej, według spisu z roku

1883 stanowiły być może zawartość teki 40 *Miscellanea*, określonej tam: „Prywatne (teksta oper itd.)”²⁰¹.

Jak już wspomniano, nie odnaleziono w spuściźnie Kolberga wykazów czy indeksów zawartości tek, poza konceptem ostatniej woli z roku 1883 i spisami dołączonymi w latach 1886 i 1887 do pism kierowanych do Akademii Umiejętności i Wydziału Krajowego we Lwowie.

Jedynym odkrytym w zbiorach Kolberga swoistym katalogiem dotyczącym melodii tanecznych, śladem warsztatu edytorskiego z lat 1845–1857, są trzy odrębne rękopisy przechowywane obecnie w różnych tekach. Jeden z nich to *melodie*²⁰², skorelowane z dwoma innymi zawierającymi teksty przyśpiewek²⁰³ połączone z tymi melodiami systemem odsyłaczy. Zapisy nutowe znajdujące się w tece 33 *Miscellanea* to kopie melodii z notatek terenowych. Obejmują one prawdopodobnie znaczną część (być może nawet całość) melodii tanecznych zapisanych od początku badań do roku 1857. Jest to 81 kart grubego papieru nutowego, na których wpisanych jest dwukolumnowo 2605 melodii tanecznych w metrum nieparzystym, 591 w metrum parzystym, ponadto kilkanaście melodii z tytułikiem „Kozaki”, ponad trzydzieści jako „Polki” oraz kilkanaście innych, też nieliczbowanych, w sumie ponad 3200. Dla każdej melodii Kolberg przeznaczył dwie pięciolinie połączone akoladą i kreskami taktowymi. Wskazuje to na zamiar wpisywania na dolnej pięciolinii akompaniamentu, który został jednak opracowany tylko dla niewielkiej części, w sumie mniej niż stu zawartych tam melodii. Na początku rękopisu, w obu grupach tańców, nieparzystych i parzystych, wpisał kolejno *melodie tańców* (tylko tańców, *melodie pieśni opuszczał*) wydane w jego pierwszym zbiorze²⁰⁴ drukowanym w latach 1842–1845,

²⁰¹ Taka notatka widnieje przy tytule teki 40 w spisie dołączonym do konceptu ostatniej woli (rkp. Kolberga, sygn. BN PAU i PAN 2183, k. 71-74) z 7 maja 1883 r., w późniejszym spisie z roku 1886 nie ma tego podtytułu.

²⁰² Rkp. O. Kolberga w Arch. PTL, teka 33, sygn. 1305, k. 1-81; w archiwum błędnie ponumerowano karty tego rękopisu: karty z melodiami nieparzystymi nr 1–1534 mają numery 47–81, karty z następnymi melodiami nieparzystymi (1535–2606) mają numery 1–28, *melodie parzyste* numerowane od 1 do 595 znajdują się na kartach 29–44, a nieliczbowane *kozaki* i inne tańce (50 melodii) są na k. 45–46.

²⁰³ Jeden to *Krakowiaki i polki*, obecnie w Arch. PTL, teka 13, sygn. 1193, k. 1–34, drugi *Obertasy i mazury* tamże, teka 16, sygn. 1209, k. 1–25.

²⁰⁴ Tj. w *Pieśniach ludu polskiego* drukowanych w Poznaniu u Żupańskiego. A. Pawlak we wstępie do *Pieśni i melodii ludowych...* (DWOK T. 67/I), s. XV, pisze mylnie, że w omawianym rękopisie z teki 33 na początku wpisane są *melodie z Pieśni ludu polskiego* wydanych w 1857 r. i z tego powodu ocenia jego powstanie na lata 1857–1862.

z odsyłaczami do tego druku, następnie wpisywał melodie taneczne z różnych regionów, głównie z Królestwa Polskiego, pochodzące z narastających stopniowo zapisów terenowych. Pod nutami często widnieją incipity przyśpiewek, niekiedy ograniczone do jednego lub dwu słów. Wszystkie melodie mają noty lokalizacyjne dotyczące pojedynczych utworów albo kolejnych kilku czy kilkunastu następujących po sobie. Znaczna część zapisów nutowych jest połączona odsyłaczami z dwoma rękopisami tekstów przyśpiewek, przechowywanych dziś w innych tekach. Jednym z nich jest znajdujący się w tece 16 *Radom. Opatów. Sandomierz* rękopis pt. *Obertasy i mazurki*. Zawiera on ponad 1900 tekstów, w większości jedno- i dwuzwrotkowych przyśpiewek, między którymi sporadycznie znajdują się teksty pieśni. Przyśpiewki te pochodzą z własnych badań Kolberga, prowadzonych głównie w regionach leżących w Królestwie Polskim. Połączone są zwrotnymi odsyłaczami z melodiami znajdującymi się w zbiorze nut z teki 33. Drugi rękopis to teksty pt. *Krakowiaki i polki*, dziś przechowywany w tece 13 *Kraków*. Wpisanych jest tam ponad 2900 przyśpiewek, również jedno lub dwuzwrotkowych i tak jak teksty w *Obertasach* połączonych zwrotnymi odsyłaczami z melodiami z teki 33. Większość przyśpiewek w tym rękopisie jest przepisana przez Kolberga z kilku zbiorów pieśni innych wydawców z lat 1833–1856, a blisko 750 wpisanych na końcu pochodzi z jego własnych badań terenowych. Ostatnie z nich mają noty lokalizacyjne: „Zakopane, Hamry”, „Czorsztyń”, „Szczawnica” i „Mogilany”, dotyczące w sumie 157 tekstów. Te nazwy miejscowości wskazują, że ostatnie przyśpiewki w rękopisie *Krakowiaki i polki* wpisał Kolberg po swej wycieczce w roku 1857 do Zakopanego i okolic. Były to jego pierwsze badania terenowe na Podhalu i prowadził je w tych właśnie miejscowościach. Natomiast zanotowanych wtedy melodii już nie włączył do rękopisu z teki 33 *Miscellanea* — nie ma tam zapisów z Podhala i Tatr, co znaczy, że uzupełnianie w nim melodii zakończył przed pobytem w Zakopanem w roku 1857.

Trzy rękopisy tu scharakteryzowane stanowiły — jak zaznaczono poprzednio — rodzaj katalogu czy kartoteki służącej do wyszukiwania potrzebnych melodii tańców, a następnie odpowiadających im przyśpiewek. Tworzenie omawianego zespołu Kolberg rozpoczął po zredagowaniu zbioru *Pieśni ludu polskiego* drukowanego w latach 1842–1845 albo nawet dopiero po jego wydaniu, a „zamknął” jako uzupełniany bieżąco rękopis prawdopodobnie pod koniec roku 1857, po kolejnej zmianie programu wydawniczego. Przedtem mógł mu służyć jako pomoc we wstępnym wyborze

materiałów do różnie sprofilowanych gatunkowo i tematycznie zbiorów tańców z przyspiewkami i melodii instrumentalnych. Zgromadzone tam zapisy nutowe łatwiej było przeglądać i wybrane melodie odszukać potem w rękopisach terenowych, aby włączyć je do przygotowywanej publikacji. Wskazówką służącą do wyszukiwania i identyfikacji melodii w prymarnych zapisach ze słuchu były noty lokalizacyjne. Prawdopodobnie już wtedy, tj. przed rokiem 1857 założył Kolberg część przynajmniej tek regionalnych, w których przechowywał narastające zapisy terenowe. Po podjęciu pracy nad regionalnymi zbiorami pieśni i tańców, a tym bardziej po stworzeniu programu *Ludu*, gdy nadrzędnym kryterium wyboru do druku stało się pochodzenie geograficzne materiałów, te trzy rękopisy przestały służyć jako swoisty indeks zapisanych w terenie melodii tańców. Później, już tylko niekiedy wpisywał Kolberg przy zapisach nutowych i tekstach przyspiewek odsyłacze z tytułem lub numerem tomu *Ludu*, w którym zostały opublikowane.

VII

Całą zachowana spuścizna Oskara Kolberga, drukowana i rękopiśmiena, została opublikowana w 84 tomach jego *Dzieł wszystkich*²⁰⁵. Pierwsza część *Dzieł* (tomy 1-36) to reedycja fotooffsetowa monografii regionalnych, tj. *Ludu i Obrazów etnograficznych* wydanych w latach 1857–1890, obok których znalazły się wydane poza tymi cyklami *Chełmskie* i *Przemyskie*, oraz jedno z opracowań późniejszych, *Wołyń* wydany w roku 1907 na podstawie rękopisów Kolberga. W drugiej części *Dzieł*, w tomach 37–84, opublikowano zachowane rękopisy oraz artykuły i inne drukowane przez Kolberga prace i materiały na bardzo różne tematy i o różnym charakterze. Są to jego kompozycje, artykuły z zakresu historii i teorii muzyki, korespondencja, a przede wszystkim bogata dokumentacja kultury ludowej, wartością, znaczeniem i ilością co najmniej dorównująca zawartości tomów wydanych przez niego w XIX w. Trzyczęściowy tom *Człowiek i dzieło. Biografia Oskara Kolberga* zamyka *Dzieła wszystkie*.

²⁰⁵ Pełne noty bibliograficzne wszystkich tomów *Dzieł* Kolberga znajdują się w spisie *Bibliografia prac Oskara Kolberga* w tym tomie.

W spuściznie rękopiśmiennej Kolberga najobszerniejszy jest zgromadzony przez niego zespół źródeł etnograficznych i folklorystycznych, a zwłaszcza etnomuzykologicznych, tj. wykonane przez niego zapisy polskiej muzyki ludowej. Dla J. Burszty, redaktora *Dzieł wszystkich* od jesieni 1961 do lata roku 1987, podstawowym było założenie, że źródła zebrane przez Kolberga powinny być wydane zgodnie ze stworzoną przez niego koncepcją monografii regionalnej, do której były ostatecznie przeznaczone przez autora. Zdanie to podzielał Komitet Redakcyjny kierowany w latach 1962–1976 przez Juliana Krzyżanowskiego, w latach 1976–2010 przez Gerarda Labudę, a później przez Aleksandra Posern-Zielińskiego. Taką zasadą kierował się też zorganizowany w 1963 r. przez Józefa Bursztę niewielki zespół stałych pracowników Redakcji *Dzieł Wszystkich* Oskara Kolberga, przekształconej w roku 1997 w Instytut im. Oskara Kolberga. Z upływem czasu zespół ten nieco się zmieniał, jednak zawsze pozostawał zbyt szczupły w stosunku do zadań jakie trzeba było wykonać.

Źródła zgromadzone przez Kolberga w czasie badań terenowych i przekazane mu przez współpracowników, a także pochodzące z jego kwerend w dostępnych drukach zostały potraktowane w edycji *Dzieł wszystkich* równorzędnie, zgodnie z założeniami i praktyką autora *Ludu*. Do druku przeznaczono więc wszystkie materiały etnograficzne i folklorystyczne zachowane w archiwum Kolberga, bez ich wartościowania, niezależnie od autorstwa, charakteru czy stopnia opracowania. On sam mógł przed zakończeniem prac nad monografią uzupełnić i weryfikować swe notatki, powtarzając badania lub odwołując się do współpracowników i literatury, mógł także dokonywać ich selekcji, wybierając pewne zapisy do opublikowania, a zostawiając inne niedrukowane w archiwum. Współcześni wydawcy możliwości takich nie mieli, więc ostateczna treść przygotowanych przez nich monografii jest na pewno nieco inna od tej, jaką oddałby do druku Kolberg. Zawartość nowych tomów jest jednak uwarunkowana przede wszystkim stanem zachowanej spuścizny rękopiśmiennej Kolberga oraz przekonaniem, że wszystkie zgromadzone przez niego i do dziś zachowane zapisy folkloru i notatki etnograficzne są niepowtarzalnymi źródłami do dziejów kultury ludowej, które powinny być opublikowane w całości, ponieważ nie można ich niczym zastąpić.

Agata Skrukwa

KALENDARIUM PODRÓŻY OSKARA KOLBERGA

W ciągu półwiecza swojej działalności Kolberg nie prowadził systematycznie dziennika podróży badawczych. Nie zachowały się też w jego archiwum rękopiśmiennym regularne notatki dotyczące kontaktów z regionalistami, współpracownikami i życzliwymi mu osobami, które gościły go w swoich dworach i miejskich domach w trakcie wypraw terenowych podejmowanych w latach 1839–1885. Informacje o podróżach rozproszone są w zachowanej spuściźnie i drukowanych tomach autora *Ludu*, a próba pełnej rekonstrukcji wędrówek etnograficznych Kolberga, nawet w zakresie podstawowym, tj. dat rocznych, odwiedzanych miejscowości, gospodarzy i kontaktów oraz konkretnych zbiorów wiążących się z tymi eksploracjami, napotyka na zasadnicze trudności. Powodują je nie tylko luki w faktografii, ale także częsta ogólnikowość informacji i liczne sprzeczności danych z różnych źródeł stwarzają dylematy, nie dające się jednoznacznie skomentować, by ustalić prawidłowe wnioski co do miejsc pobytu, trasy podróży, a nawet jej czasu. Tak więc zastrzeżenie podstawowe dotyczy nie tylko kompletności i jednoznaczności, ale i wiarygodności przekazów dokumentujących wyprawę Kolberga. Z pewnością przedstawiany tu wykaz nie obejmuje wszystkich podróży Kolberga, zaś niektóre, przez niego wskazane, nie zawsze musiały być poświęcone badaniom etnograficznym. Analiza zachowanych źródeł umożliwiła zbudowanie kalendarium, które opiera się wprawdzie na całej dostępnej dokumentacji, z odnotowaniem zawartych w niej danych, także sprzecznych lub wątpliwych, ale nie rozstrzyga wszystkich problemów dotyczących chronologii, kierunków i etapów poszczególnych podróży. Prezentowany wykaz musiał się więc ograniczyć do rzetelnej prezentacji zachowanego materiału źródłowego i ewentualnych wniosków z niego wynikających, często jedynie hipotetycznych.

Opracowując kalendarium, wykorzystano wyniki wieloletnich kwerend dokonywanych w trakcie prac redakcyjnych i edytorskich nad materiałami Kolberga i obejmujących cały zachowany zasób rękopiśmienny.

Uwzględniono także literaturę przedmiotu, XIX-wieczną prasę, publikacje wspomnieniowe i pamiętnikarskie rozpoznane jako przydatne do przygotowania biografii Oskara Kolberga. W sumie opracowanie stanowi rezultat wieloletnich analiz i badań nad jego życiem, działalnością i spuścizną.

Jedynym i najpełniejszym dokumentem sporządzonym przez Kolberga jako wykaz odbytych podróży jest brulionowy szkic, z lapidarnie ujętymi informacjami o miejscowościach i czasami związanymi z nimi osobach odwiedzanymi w poszczególnych latach, poczynając od roku 1836 do 1885. Powstał pod koniec życia: w rękopisie widnieją na końcu wykazu lata 1886, 1887 i 1888 niewypełnione danymi, co zgodne jest z faktem, że nie odbył już wtedy dłuższych podróży. Najprawdopodobniej spis ten sporządzony został około 1889 r. na prośbę I. Kopernickiego, który z okazji jubileuszu 50-lecia pracy naukowo-badawczej Kolberga przygotowywał biografię jubilata. W rękopisie wykazu widoczne są wahania i poprawki, informacje podane zostały wyraźnie skrótowo, są często niepełne i jak się wydaje, nie zostały ponownie zweryfikowane. Brulion ten ma charakter roboczego zestawienia ewidencyjnego dla celów własnych; nie stanowi próby usystematyzowania danych do publikacji. Spis tego rodzaju, sporządzany po latach, kiedy daty i miejsca mogły się już zatrzeć w pamięci, zawiera też niedokładności i błędy, co powoduje wspomniane komplikacje i wątpliwości co do chronologii, dat i kierunków wędrówek.

Omawany wykaz, zwany dalej itinerarium (rkp. BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 69, opublikowany w cz. III *Korespondencji...*, DWOK T. 66, s. 704–706 aneks 1), jako zestawienie własne Kolberga dotyczące podróży z lat 1836–1885, cytowany jest pod każdą datą roczną, przy czym niejednokrotnie przywoływany jest pierwszoplanowo jako jedyny lub najpełniejszy, choć niekoniecznie precyzyjny przekaz świadczący o odbytej wyprawie. Odsyłając do tego źródła, nie podaje się każdorazowo sygnatury i karty rękopisu (jest jedna).

W zebranej dokumentacji wykorzystane zostały także inne zachowane świadectwa, tj. :

– rkp. Oskara Kolberga pt. *Notatnik zawierający rachunki osobistych wydatków Oskara Kolberga za lata 1859–1869* (BN PAU i PAN, sygn. 3210, k.1– 24), w którym znalazły się m.in. informacje o podróżach i ich kosztach, zapisywane jednak z różnym stopniem szczegółowości – dalej w odesłaniach do tego manuskryptu podaje się jego sygnaturę i kartę;

– korespondencja z rodziną, przyjaciółmi, mecenasami itd., w której temat wypraw Kolberga przewija się w różnym kontekście i formie, od lakonicznych wzmianek do obszerniejszych opisów i relacji (*Korespondencja Oskara Kolberga*, cz. I–III, DWOK T. 64–66);

– informacje podawane przez Kolberga we wstępach do tomów *Ludu* i *Obrazów etnograficznych*, w których wymienia niekiedy lata badań, najważniejsze dla swoich eksploracji i zbiorów miejscowości pobytu i prac terenowych, współpracujące z nim osoby;

– sprawozdania z podróży bądź opracowane przez Kolberga dla Akademii Umiejętności, która poza finansowaniem jego wydawnictwa w niektórych latach przyznawała specjalne fundusze na wyprawy badawcze (zob. np. rok 1875), bądź publikowane w formie korespondencji z odwiedzanych miejscowości czy krajów (zob. np. rok 1857);

– dokumenty poświadczające urlopy Kolberga, paszporty podrózne, określające cel i kierunek wypraw, z potwierdzeniem miejsca i daty wyjazdu, pobytu i powrotu do Warszawy;

– luźne i rozproszone notatki Kolberga, drukowane i rękopiśmienne, w których okazjonalnie wymienia niekiedy daty i miejsca przez siebie odwiedzane;

– materiały do biografii Kolberga zebrane przez I. Kopernickiego, przyjaciela, świadka pracy autora *Ludu* w latach krakowskich, wykonawcy jego testamentu i pierwszego biografa, tj.: rękopiśmienne notatki tego autora, dotyczące podróży Kolberga (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 68) oraz opracowana przez niego biografia Kolberga, opublikowana jako studium wstępne do wydanego przez siebie po śmierci autora *Ludu* tomu *Przemyskie* (*Przedmowa wydawcy*, w: O. Kolberg *Przemyskie*, DWOK T. 35, s. V–XX). Notatki swe sporządził Kopernicki jako uzupełnienie rękopiśmiennego *Szkicu autobiografii* Kolberga obejmującego okres do roku 1861 (zamieścił je na tej samej karcie manuskryptu). Powstały zapewne w oparciu o wspólne z Kolbergiem ustalenia, choć są fragmentaryczne, zawierają skomasowane daty roczne podróży w poszczególne regiony bądź miejscowości Rzeczypospolitej z okresu od roku 1842 do 1870. Nie obejmują jednak wszystkich dat z tego okresu. Z kolei w ramach drukowanej *Przedmowy wydawcy* Kopernicki zamieścił (na s. IX, X i XI) sumaryczny spis podróży Kolberga do poszczególnych regionów (bez podawania miejscowości i goszczących Kolberga osób) uporządkowany chronologicznie (daty roczne). Dane zawarte w obu opracowaniach Kopernickiego po części potwierdzają informacje podane

przez Kolberga w itinerarium i w pozostałych źródłach, inne dopełniają je, jeszcze inne są jednak odmienne bądź z nimi sprzeczne i podważające materiał Kolberga. Niezależnie od tego wszystkie zostały przytoczone w kalendarium, gdyż nie zawsze mamy pewność, które informacje są prawdziwe i wiarygodne. Dalej przy opisie poszczególnych podróży nie przywołuje się każdorazowo sygnatury i karty notatek Kopernickiego z rękopisu (jedna karta), natomiast odesłania do napisanej przez niego biografii Kolberga podaje się w formie skróconej do tytułu i strony.

W kalendarium przywołano także odnalezione świadectwa spoza archiwum badacza, takie jak np. notatka prasowa o pobycie Kolberga w Mazewie w Łęczyckiem w lipcu 1860 roku lub wzmianka w liście F. Faleńskiego do K. Estreichera o wyjeździe Kolberga do Krakowa w sierpniu 1871 roku czy wspomnienie L. Siemieńskiego o spotkaniu Kolberga w Tatrach i Pieninach w 1857 roku.

Można uznać, choć jedynie w pewnym przybliżeniu, że poszczególne świadectwa różnią się stopniem wiarygodności. Największą posiada zapewne *Notatnik* z rachunkami obejmujący jednak tylko jedenaście lat (1859–1869) i korespondencja, prowadzona także na bieżąco, sprawozdania składane Akademii Umiejętności (np. z podróży w 1875 r.), doniesienia i korespondencje prasowe oraz potwierdzenia pobytu odnotowane w paszportach. Przekazy podawane po latach dzielących je od dawnych podróży, np. we wstępach do poszczególnych tomów, wydawanych niekiedy dużo później niż pozyskanie zbiorów z wypraw terenowych Kolberga, nie pokrywają się niekiedy z innymi danymi źródłowymi.

Zakres i charakter dokumentacji źródłowej dla podróży odbytych w poszczególnych latach jest bardzo zróżnicowany. Niektóre wyprawy poświadczane są jedynie lakonicznymi informacjami z itinerarium, inne również pojedynczymi przekazami spoza tego rękopisu Kolberga, jeszcze inne mają bogatsze potwierdzenie i opis w zachowanych źródłach. Nie zawsze wiadomo, czy wymieniana miejscowość (np. w sformułowaniu: „na Kielce”) oznaczała jedynie kierunek podróży czy miejsce pobytu, czy stanowiła stację pośrednią w drodze, gdzie następowała tylko przesiadka lub zmiana rodzaju transportu z pociągu na konie przysłane przez zapraszającego Kolberga właściciela dworu, czy i na jak długo się tam zatrzymał i prowadził badania. Nierównomiernie zasobna jest też dokumentacja zawarta w korespondencji. Znacznie uboższe informacje o wędrówkach Kolberga przynoszą listy z lat warszawskich, tj. do roku 1870 i to nie tylko dlatego,

że zachowało się ich o wiele mniej niż z lat późniejszych, tj. z okresu pobytu w Modlnicy i w Krakowie, gdyż po części zostały zniszczone w czasie wojny. W dużej mierze o oszczędnym informowaniu Kolberga o swoich podróżach lub wręcz o ich przemilczaniu w listach i notatkach osobistych pisanych w Warszawie decydowała sytuacja polityczna w zaborze rosyjskim. Szczególnie nasilone w Królestwie Polskim restrykcje policyjne zaborców, podejrzliwość i inwigilacja władz, kontrolowanie korespondencji, zwalczanie wszelkich propolskich działań wymuszały autocenzurę i krępowały swobodę wypowiedzi. Niektórzy współpracownicy i gospodarze goszczący Kolberga woleli zapewne pozostać anonimowymi, a może i rezygnowali z listów lub szyfrowali ich treści z obawy przed prześladowaniami za udział w walkach czy akcjach niepodległościowych, pomoc powstańcom itd. To skłaniało także do częstej praktyki przekazywania korespondencji przez zaufanych pośredników, nie pocztą, lub wręcz ograniczało wymianę listów Kolberga z mieszkańcami Królestwa Polskiego. Dużo pełniejszą dokumentację podróży Kolberga przynosi natomiast jego korespondencja z czasów krakowskich, za autonomii Galicji, której mieszkańcy cieszyli się znacznie większymi swobodami obywatelskimi niż Polacy w zaborze rosyjskim.

Kalendarium jest więc wykazem pełnym w takim zakresie, jaki umożliwiły zachowane źródła rękopiśmiennych i drukowane, którymi dziś dysponujemy, nie jest natomiast opracowaniem wyczerpującym, jeśli chodzi o faktograficzny obraz podróży Kolberga. Ma charakter porządkujący i pomocniczy jako załącznik do biografii badacza, podobnie jak bibliografia jego prac i wykaz materiałów rękopiśmiennych. Jest jedynie rodzajem podręcznego przewodnika, który orientuje w przedsięwzięciach peregrynacyjnych Kolberga, ich skali i zasięgu na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.

Warto tu przypomnieć, że omówienie podróży badawczych Kolberga i pozyskanych w ich trakcie materiałów przedstawiają w ujęciu regionalnym wstępy do wydawanych po raz pierwszy w *Dzieltach wszystkich* nowych monografi regionalnych oraz do suplementów dopełniających tomy opublikowane za życia Kolberga.

W kalendarium nie uwzględniono miejscowości, które w rękopisach terenowych i w drukowanych tomach lokalizują zapisane teksty i melodie Kolberga, gdyż ze względu na jego metodę rejestracji folkloru takie noty lokalizacyjne nie muszą oznaczać miejsca pobytu Kolberga. Notował on folklor przy każdej nadarzącej się okazji, także poza miejscem jego pochodzenia i funkcjonowania, zatem takie noty nie wskazują jednoznacznie,

że zapisy wykonane zostały w czasie bezpośredniego kontaktu z informatorem w odwiedzanej przez Kolberga miejscowości. Daty występują zaś w zapisach terenowych Kolberga niezwykle rzadko, a materiały datowane w druku (np. niektóre opisy wesela) nie muszą oznaczać bytności Kolberga w danej miejscowości, a np. czas pozyskania ich od współpracownika.

Nie objaśnia się tutaj wymienionych przez Kolberga w cytowanym itinerarium postaci przyjmujących go gospodarzy przyjmujących Kolberga, właścicieli dworów i innych osób. Informacje o nich zawierają wspomniane wyżej wstępy do regionalnych tomów suplementowych oraz część I *Biografii* Kolberga, którą obejmie indeks osób w cz. III.

Orientację w geograficznym usytuowaniu poszczególnych miejscowości, z określeniem ich ówczesnej przynależności administracyjnej na podstawie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego...* (T. 1–15 Warszawa 1880–1902), umożliwi z kolei indeks geograficzny w cz. III *Biografii*.

Cytując *Notatnik zawierający rachunki...*, pomija się w kalendarium kwoty wydatków wyszczególnianie przez Kolberga w rękopisie i dla większej przejrzystości potrzebnych tu informacji o trasach podróży nie zaznacza tego pominięcia trzykropkiem w klamrze. Pełne zapisy z tego manuskryptu razem z kwotami cytowane są we wstępach do odpowiednich tomów suplementowych, przynosząc ciekawe informacje o kosztach i realiach podróży, a także o okolicznościach badań terenowych, takich jak np. opłaty dla wykonawców za śpiewanie i granie.

1829 – Podróż z rodzicami do Mariańskich Łaźni przez Wrocław i Pragę (trzydniowy pobyt), powrót do Warszawy przez Drezno i Berlin.

Informację o tej wyprawie oraz o bytności w operze berlińskiej w drodze powrotnej „na (Drezno i Berlin) z Marienbadu, dokąd pojechaliśmy wprzód na Wrocław i Pragę”, podał Kolberg w swoich notatkach dotyczących biografii F. Chopina wydanej przez M. Karasowskiego w 1882 r. (zob. *Uwagi O. Kolberga odnoszące się do książki M. Karasowskiego...*, w: O. Kolberg *Pisma muzyczne* cz. II, DWOK T. 62, s. 473). Inne szczegóły znamy z listu O. Kolberga z 22 IX 1880 r. do redakcji czeskiego „Světözora”, gdzie wspomniał trzydniowy pobyt w Pradze i inne miejscowości na trasie swojej podróży z 1829 r.: „Kralovyhrad, Podiebrad, Cheb, Pilzno, Karlsbad, Saatz, Bilin i Teplice” (zob. brulion tego listu, *Korespondencja...* cz. II, DWOK T. 65, s. 407). Podróż do Czech i pobyt z rodzicami w Marienbadzie w 1829 r. wymienił także w notatce zamieszczonej w brulionie listu do L. Jenikego z 31 I 1881 r. (zob. tamże, s. 462).

1834 (lub 1835) – 1836 – Pobyt w Berlinie prawdopodobnie od końca 1834 lub początku 1835 roku do końca 1836 r.; w tym czasie kursy księgo-wości w akademii handlowej i studia muzyczne kompozycji u K. F. Girsch-nera i K. Rungenhagena.

Dokładna data wyjazdu do Berlina nie jest znana, powrót do Warsza-wy w drugiej połowie lub pod koniec listopada 1836 r. ustalić można na podstawie daty pisma z 30 XI 1836 r. skierowanego do Kolberga w sprawie zwolnienia go od poboru do wojska (BN PAU i PAN, sygn. 2185/3, k. 74) i świadectwa umiejętności muzycznych, wystawionego Kolbergowi przez Józefa Elsnera 14 XII 1836 r. w Warszawie po odbytym u niego egzaminie (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 37).

1837 – Pobyt w Mitawie na Łotwie, gdzie pracował jako nauczyciel muzyki, zapewne przez blisko rok, następnie powrót do Warszawy przez Homel.

W itinerarium pod rokiem 1837 Kolberg zapisał tylko: „Białystok (Mi-chałowscy, Daszkiewicz)”. Tamże odnotował jako odbytą w 1836 r. po-dróż „do Homla, Mińska, Wilna, Mitawy, Rygi, Windawy, powrót [przez] Wilno, Białystok”, ale notatka ta jest sprzeczna z przytaczanymi dokumen-temi; może dotyczyć tylko 1837 r., lecz została mylnie przypisana do roku wcześniejszego.

W *Szkicu autobiografii* Kolberg zanotował : „rok 1837 przebyłem na wsi jako nauczyciel muzyki prywatny” (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 68), a Mitawę (dziś Jełgawa) jako miejsce pracy wskazuje świadectwo Karoliny de Kreutz wystawione 18 I 1838 r. (zob. *Korespondencja ... cz. III, DWOK T. 66, s. 707-708, aneks 2*), w którym potwierdza ona roczny pobyt Kolberga w jej domu, nie podając jednak dokładnych dat. Pobyt w Homlu w końcu 1837 r. potwierdza adresowany do tej miejscowości list Wilhelma Kolber-ga do brata z 10 XII 1837 r. (*Korespondencja ... cz. I, DWOK T. 64, s. 1–3*). Miejsowości wymienione przez Kolberga w itinerarium pod rokiem 1836 i notatka o pobycie w Białymstoku w 1837 r. wskazują więc zapewne trasę podróży na przełomie lat 1836-1837 oraz powrotu do Warszawy w końcu roku 1837.

1838 – Według itinerarium: „Do Tretek (do Czajkowskich)”.

1839 – Według itinerarium: „Do Tretek (do Czajkowskich)”, notatki biograficzne Kolberga wskazują także na okolice Warszawy, Czerniaków i Wilanów.

Ze *Szkicu autobiografii* wynika, że w r. 1839 zaczął notować melodie ludowe w okolicach Warszawy: „[...] słyszane oryginalne odgłosy piszczałek, skrzypeczek i katarynek poza miastem (w Czerniakowie, Wilanowie itd.) skłoniły mnie do poszukiwań w tym kierunku. Pierwszy połów na większe rozmiary dokonany w r. 1839 w Wilanowie dał mi już spory zasób ciekawych motywów i popchnął do dalszych poszukiwań na tym polu” (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 68).

1840 – Według itinerarium: „W okolice Warszawy, do Tretek”.

1841 – Według itinerarium: „Pieszko do Czerska (z Konopką), do Tretek; do Berlina, Lipska, Pragi (na Marienbad).” Prawdopodobnie tego roku był po raz pierwszy w Poznaniu, wracając z Mariańskich Łaźni przez Berlin i Poznań.

Wędrowkę do Czerska, wspomina Kolberg także w *Szkicu autobiografii* (rkp. Kolberga, sygn. Bibl. PAU-PAN 2183, k. 68) oraz w swoim wstępie do cz. I *Mazowska* (DWORK T. 24, s. XI), gdzie podaje informację, że była to czterodniowa wyprawa w okresie Zielonych Świąt, odbyta wspólnie z J. Konopką, W. Zakrzewskim i E. Jenikiem. Informację o drugim, równie krótkim pobycie w Pradze znajdujemy w przytoczonym wyżej liście do redakcji „Světazora” z 22 IX 1880 r. (por. wyżej, rok 1829), jednak tam nie została podana trasa podróży wskazana w itinerarium. Wzmiankę o bytności w r. 1841 i wcześniej w 1829 r. „w Czechach (w Marienbadzie z rodzicami)” Kolberg podał także w notatce zamieszczonej w brulionie listu do L. Jenikego z 31 I 1881 r. (*Korespondencja ... cz. II*, DWORK T. 65, s. 462). Tu omyłkowo połączył z datą 1841 oboje rodziców; zapewne wówczas podróżował tylko z matką, gdyż ojciec wówczas już nie żył (zmarł w 1831 r.)

W niedatowanym brulionie listu do A. Woykowskiego Kolberg wspomina swoją wcześniejszą bytność w Poznaniu, która przypadła zapewne na rok 1841. Brulion tego listu mógł być pisany w pierwszej połowie roku 1842 między początkiem tego roku, a 28 czerwca. Na pierwszą datę graniczną wskazuje znajdujące się w nim wspomnienie publikacji „pieśni ostatnich” Woykowskiego, którą Kolberg miał już w ręku – jak wyraźnie pisze – wymieniając zawarty w niej utwór *Do gwiazdy* (*Korespondencja... cz. I*, DWORK T. 64, s. 5). Pieśń ta z tekstem E. Wasilewskiego ukazała się jako nr 1 w zbiorku trzech pieśni w zeszycie II *Piosnek polskich z towarzyszeniem fortepianu* wydany przez Woykowskiego na początku 1842 r. (nr 2 i 3 to *Marzenie* S. Witwickiego oraz *Pieśń gminna* W. Pola). Recenzję wydania tego zeszytu zamieścił M. A. Szulc w „Gazecie Wielkiego Księstwa

Poznańskiego” w nr 37 z 14 lutego 1842 r. (opatrząc tekst datą: 8 lutego). Ponieważ Kolberg podpisał 28 czerwca 1842 r. w Poznaniu umowę wydawniczą z J. K. Żupańskim na druk *Pieśni ludu polskiego* (zob. *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 708–710, aneks 3), list do A. Woykowskiego musiał być napisany przed tą datą, nie zaś – jak podano w cz. I *Korespondencji* (DWOK T. 64, w metryce na s. 6) – w roku 1840 lub 1841. Wzmianka w brulionie do Woykowskiego o wcześniejszej bytności Kolberga w Poznaniu odnosi się więc zapewne do roku 1841, kiedy to odwiedził miasto po raz pierwszy w drodze do Mariańskich Łaźni przez Berlin i Pragę albo podczas powrotu tą samą trasą do Warszawy.

1842 – Według itinerarium: „Do Landek [tj. Łądko Zdroju] – do kąpieli, z matką (na Wrocław), do [Johannisbadu] (Opawa); do Krakowa i Modlnicy; powrót na Kielce”. Inny dokument wskazuje na pobyt w Poznaniu, może tylko w przejeździe na kurację.

W notatce o bytności w Łądku Zdroju i po czeskiej stronie Sudetów oraz w Opawie Kolberg zapewne omyłkowo wpisał Johannsburg; to niemiecka nazwa ówczesnego Jańsborka, miasta powiatowego na Mazurach (dziś: Pisz), prawdopodobnie chodziło o ówczesny Johannisbad (tj. Jańské Lázně, Jańskie Łaźnie), miejscowość uzdrowiskową leżącą po czeskiej stronie Karonoszy. Pobyt w Łądku Zdroju poświadcza brulion listu Kolberga do J. K. Żupańskiego z 12 IX 1842 r., gdzie podaje także datę powrotu do Warszawy w dniu 20 VIII (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 9 – tam w druku błędna data roczna: 1841 zamiast 1842.) Z kolei odwiedzinę Krakowa i Modlnicy w drodze powrotnej do Warszawy potwierdza list Kolberga do J. Konopki z 13 VIII 1842 r. (tamże, s. 11).

Według Kopernickiego odwiedził Kolberg wówczas Modlnicę i Mogilany (rękopiśmienne notatki oraz *Przedmowa wydawcy...* s. IX).

Na bytność w Poznaniu wskazuje podpisana tam 28 czerwca 1842 r. przez Kolberga umowa wydawnicza z J. K. Żupańskim na edycję *Pieśni ludu polskiego* (rkp. sporządzony przez A. Woykowskiego jako świadka tej umowy, zob. *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 708–710, aneks 3).

1843 – Według itinerarium: „Do Jadowa, Wyszkowa, Wysocego (Suskich, Norwida); do Czepielewa [Ciepielewa] pod Rożanem (Rzechowskich)”.

Wędrówki po „Mokrym Lesie, po Wysoc[em], Wyszkwowie i Głuchach” oraz pobyt „w słomianym dworcu p. Ludwika Norwida” wspomniane są, choć bez podania dat, w korespondencji Kolberga z T. Lenartowiczem,

towarzyszem tych wycieczek (zob. listy z 25 III i z 5 V 1857 r., *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 66 i 70, zob. też *Mazowsze. Suplement...*, DWOK T. 80, s. XXI–XXII).

Natomiast Kopernicki w swoich notatkach zapisał: „Do Kurpiów, z Warszawy na Jadów, Wyszaków, do Ostrołęki i do wsi Wysoce do Cypriana [błędnie, powinno być: Ludwika] Norwida i do Czepielewa [Ciepielewa] do p. Rzechowskich pod Rożanem w r. 1844, 45 i 47”, powtarzając w drukowanej biografii, że Kolberg odwiedził „w latach 1844, 1845 i 1847 krainę Kurpiów”. Tamże pod rokiem 1843 wymienił Kopernicki natomiast inne podróże Kolberga: „powtórnie Krakowskie, Podgórze Beskidowe, Podhale i Śląsk” (*Przedmowa wydawcy...*, s. IX). Żadne inne dokumenty informacji tych jednak nie poświadczają.

Rok 1843 podaje też Kolberg jako datę swojej podróży w Kaliskie we wstępie do monografii tego regionu, przywołując: „krótki i dorywczy, acz kilkakrotny nasz w Kaliskiem pobyt (w latach 1843 i 1863), głównie we wsiach Rusocice, Zbiersk, Cielce, Rudlice, Łyskornia i Krasice [...]” (*Kaliskie*, DWOK T. 23, s. III), nie wiadomo jednak, które z tych miejscowości odwiedził w 1843, a które później, w r. 1863.

1844 – Według itinerarium: „Do Gończyc (do Kiwerskich) pod Garwolinem, Łaskarzewem, do Przysuchy (do Żurkowskich)”.

Wyjazdu w tym roku w okolice Garwolina i do Przysuchy nie potwierdzają inne źródła.

Kopernicki wymienia natomiast w tym roku podróż „do Kurpiów [...] i do Czepielewa [...]” (zob. wyżej, rok 1843).

1845 – Według itinerarium: „Do Cielc (Jab[ł]kowski), Brudzewa (Gorowskich), Łyskorni (Karśnickich), Stawiszyna, Zbierska (Kozuchowski)”.

Kopernicki nie wspomina w tym roku wyprawy Kolberga w Kaliskie, podaje natomiast podróż „do Kurpiów[...] i do Czepielewa [...]” (zob. wyżej, rok 1843).

1846 – Według itinerarium: „Koleją do Rudy [Guzowskiej], do Kromnowa (Czerwińska)”.

We wstępie do cz. II *Radomskiego* (DWOK T. 21, s. III) Kolberg informuje, że materiały zawarte w tomie zebrane zostały „w guberni radomskiej w latach 1846, 1847, 1854, 1859 [...]”. Podróży po Mazowszu, wskazanej w itinerarium, ani pobytu w Radomskiem w roku 1846 nie potwierdzają inne źródła.

1847 – Według itinerarium: „Koleją; Tretki, Sójki, Sierakówek”.

Brak innych danych źródłowych, które dokumentowałyby tę podróż Kolberga w okolice Kutna oraz Gostynina. Nie wiadomo też, dokąd podróżował w tym roku koleją; kolej warszawsko-bydgoską otwarto w 1862 r., a odcinek łączący Łowicz z Kutnem w 1861 r. – może był to wyjazd służbowy na trasie kolei warszawsko-wiedeńskiej.

W cytowanym wyżej wstępie do cz. II *Radomskiego* Kolberg przywołuje jeszcze rok 1847 jako jeden z kilku, gdy zbierał materiały „w guberni radomskiej”, nie podaje jednak miejscowości ani trasy tej podróży (zob. wyżej, rok 1846).

Według notatek Kopernickiego w roku 1847 podróżował Kolberg jeszcze „do Kurpiów [...] i do Czepielewa [...]” (zob. wyżej, rok 1843).

1848 – Według itinerarium: „Do Wes[s]ów, do Zyrzyna, Osin, Puław”.

Podróż tę potwierdza Kopernicki w swoich notatkach: „W Lubelskie – do Zyrzyna i Osin, i okolicy pod Puławami, do pp. Wessłów w r. 1848 i 1849”, zaś w *Przedmowie wydawcy...* (s. IX) pod rokiem 1848 i 1849 informuje ogólnie: „Lubelskie”.

1849 – Według itinerarium: „Koleją do Rudy [Guzowskiej], Płochocina”.

Przed wyjazdem do Rudy Kolberg prawdopodobnie był w Pruszkowie, miejscowości na trasie kolei między Warszawą a Rudą Guzowską. Wskazuje na to jedyny zachowany list jego matki z roku 1849 (bez daty miesięcznej i dziennej), w którym zachęca Oskara do przyjazdu z Pruszkowa do Rudy, gdzie przebywa z wnukiem (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 47).

Kopernicki wymienia natomiast w tym roku podróż w Lubelskie (zob. wyżej, rok 1848).

1850 – Według itinerarium: „Do Kozienic (do Rychterów)”.

Jedynym śladem tej podróży mogłby być niedatowany brulion listu Kolberga do nieznanego adresata, w którym pisze: „od paru dni bawię w domu p. Richtera [Rychtera]” i informuje, że pośredniczy w załatwieniu u niego praktyki agronomicznej dla niezidentyfikowanego „p. Ludwika” w prowadzonym „wzorowo i energicznie” gospodarstwie (zob. *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 678–679). List ten nie wnosi jednak niezbędnych informacji na temat tego pobytu, ponieważ Kolberg nie podaje w nim imion gospodarzy ani miejscowości i daty, a do Kozienic podróżował jeszcze kilkakrotnie później, może również do nieznannej rodziny Rychterów, jak w roku 1851.

1851 – Według itinerarium : „Tamże [tj. do Kozienic (do Rychterów)], zob. wyżej, rok 1850]; do Baszowic, Św. Krzyża”.

1852 – Według itinerarium: „Do Jakuszeuwskich, do Lewińskich w Rzeczy nad Pilicą”; z innych źródeł wynika, że poza Mazowszem odwiedził też Kolberg Kieleckie.

Podróż w tym roku w Kieleckie poświadcza badacz we wstępie do części I monografii tego regionu (DWOK T. 18, s. I), gdzie pisze: „Szczegóły zwyczajów, mianowicie weselnych, spisywaliśmy w latach 1852–1856 w różnych prowincji tej okolicach, a przeważnie pod Chmielnikiem, Szydłowem, Stopnicą, Wiślicą, Koszycami, Szkalmierzem, Miechowem, Skałą, Olkuszem, Pilicą, Ogrodzieńcem, Siewierzem i Będzinem”. Datą roczną 1852 opatrzył też Kolberg w druku pięć opisów wesel pochodzących z wymienionych miejscowości Kieleckiego i ich okolic (tamże, wesela VIII–XI), czego nie praktykował w swoich materiałach systematycznie.

Na pobyt w Będzinie może dodatkowo wskazywać zachowane w jego spuściźnie urzędowe pozwolenie na zwiedzenie kopalni „Ksawery” pod Będzinem i hut cynkowych tamże, wystawione dla Kolberga 16 III 1852 r. przez Naczelnika Zakładów Górniczych Oddziału Dąbrowa i podpisane przez jego zastępcę nieczytelnym nazwiskiem (BN PAU i PAN, sygn. 2185/3, k. 242–243). Czy jednak Kolberg wykorzystał to pozwolenie, nie wiadomo.

Z kolei o pobycie w Szycach w 1852 r., w czasie wędrówki m. in. po Olkuskim, może świadczyć znajdująca się także w archiwum Kolberga niedatowana notatka zapewne jego matki, Karoliny Kolberg: „Gdyby Oskar wyjechał z Szyc, uprasza się o podanie listu za nim” (Arch. PTL, teka 36, sygn. 1317d, k. 37), adresowana do syna jako „Urzędnika Dr[ogi] Ź[elaznej]”. Może ona jednak dotyczyć pobytu w Szycach w trakcie etnograficznych lub służbowych podróży w latach wcześniejszych lub następnych (1853–1856). Szycy Duchowne, wówczas miejscowość na samej granicy Galicji i Królestwa Polskiego, posiadająca komorę celną, położone były przy trakcie z Olkusza do Krakowa, prowadzącym także przez Modlnicę, z którą graniczą od południa. Może więc notatka matki dotyczy innego pobytu w Szycach, odwiedzanych np. na trasie z Królestwa do Galicji.

1853 – Według itinerarium: „Do tychże [tj. do Jakuszeuwskich, do Lewińskich w Rzeczy nad Pilicą], kolejną do Częst[ochowy], Ząbkowic, Ojcowa”.

Pobyt w Kieleckim w tym roku potwierdza informacja we wstępie do monografii tego regionu (zob. wyżej, rok 1852).

Podróż „w okolice Częstochowy i Ojcowa” w r. 1853 odnotowuje też Kopernicki w *Przedmowie wydawcy...* (s. IX).

Być może w roku 1853 odwiedził Kolberg również Mazew w Łęczycy, na co wydaje się wskazywać notatka „Mazew 1853” w jego rękopisie terenowym z zapisami melodii (Archiwum PTL, teka 42, sygn. 1350, k. 185). Daty tej podróży do Mazewa, która byłaby pierwszą do tej miejscowości, nie wymieniają jednak żadne inne dokumenty.

1854 – Według itinerarium: „Do Radomia, Bilczy, Sandomierza, do Gór [Wysokich] (Kol[li]atorowiczów), Baszowic”.

We wstępie do *Sandomierskiego* wymienia Kolberg „dłuższy pobyt” w trzech miejscowościach tego regionu: w Bilczy, Górach Wysokich nad rzeką Łukawą i w Rytwianach nad rzeką Czarną, nie podaje jednak dat (DWOK T. 2, s. 8). Z rokiem 1854 wiąże też Kolberg podróż w Kieleckie, wymieniając we wstępie do cz. I tej monografii (DWOK T. 18) pięć kolejnych lat badań, od 1852 do 1856 r. i swoje stacje badawcze w tym regionie (zob. wyżej, rok 1852).

W swoich rękopiśmiennych notatkach Kopernicki zapisał: „W Sandomierskie – do Bilczy (Gregorowicza) w r. 1854”, a w drukowanej biografii Kolberga odnotował w tym roku jedynie: „Sandomierskie” (*Przedmowa wydawcy...*, s. IX).

Sprzeczna z danymi w itinerarium, a wskazująca być może na pierwszy pobyt na Ziemi Dobrzyńskiej jest wypowiedź Kolberga we wstępie do pracy pt. *Właściwości, pieśni i tańce ludu Ziemi Dobrzyńskiej*, opublikowanej w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej” z 1882 r. (R.6, w dziale III, s. 86–158), gdzie powołuje się na swoje „materiały zebrane jeszcze w roku 1854” (zob. przedruk w : *Mazowsze cz. VI*, DWOK T. 41, s. 3). Mogły to być jednak materiały uzyskane drogą pośrednią, co po latach się zatarło. Inne źródła tej podróży nie potwierdzają; w itinerarium podróż na Ziemię Dobrzyńską datuje Kolberg na rok 1856 (zob. niżej, rok 1856).

1855 – Według itinerarium: „Do Kozienic, Radom, Skarysz[ew], Sandom[ierz], Staszów, Stopnica, Wiślica, Chmielnik (Potok)”.

Według informacji we wstępie do cz. I *Kieleckiego* (DWOK T. 18, s. I) odwiedził Kolberg także inne miejscowości tego regionu poza wymienionymi w itinerarium Stopnicą, Wiślicą, Chmielnikiem i Potokiem (zob. wyżej, rok 1852).

Miesięczną podróż w Kieleckie dokumentuje także zachowane świadectwo urlopowe wystawione dla Kolberga, „buchaltera Dyrekcji Drogi Żelaznej Warszawsko–Wiedeńskiej” 23 VII 1855 r. na 28 dni celem udania się do guberni radomskiej, do Buska i Solca dla poratowania zdrowia” (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 49–50). Na dokumencie widnieją ostemplowane i podpisane przez urzędników notatki potwierdzające kolejno: wyjazd z datą „30 VII/11 VIII 1855”, podróż statkiem parowym Wisłą, z adnotacją: „13/8 55”, bytność w Łubnicach przed powrotem poświadczona notatką: „Widziano w urzędzie wójta gminy Łubnice, gdzie Wny Oskar Kolberg kurację solanką odbywał. Obecnie służy do powrotu do Warszawy. Sichów dnia 28 [VIII]/9 IX 855”. Odnotowana jest także data powrotu do Warszawy – „Warsz. 29/9 55”. Busko, Solec, Łubnice i Sichów to miejscowości w ówczesnym powiecie stopnickim. Czy Kolberg odbył kurację w Solcu i Busku, czy i jakie jeszcze miejscowości wówczas odwiedził, nie wiadomo.

Kopernicki w *Przedmowie wydawcy...* (s. IX) informuje: „1855 i 1856 – Radomskie, Kieleckie, Krakowskie w granicach Królestwa Polskiego i Płockie”, przy czym według itinerarium podróże w Krakowskie i Płockie przypadły na drugi wymieniony w notatce rok (zob. niżej, rok 1856). Natomiast w swoim rękopiśmiennym uzupełnieniu do autobiografii Kolberga Kopernicki notuje: „W r. [18]55, [18]56 do Kozienic, pod Radom; Kielce, Stopnica, Ojców”.

1856 – Według itinerarium: „Do Kozienic, Radomia (Gołębiów) statkiem par[owym], koleją do Ojcowa, do Sterdyni (w kwietniu), do Mąkolina (Matuszewskich), do Dziewanowsk[ich] do Działynia [pow. Lipno], do Łążyyna [pow. Lipno] (Zielińskich)”.

Kopernicki zarówno w *Przedmowie wydawcy*, jak i w rękopisie potwierdza podróże w Radomskie, Kieleckie i Krakowskie w granicach Królestwa Polskiego oraz w Płockie (zob. wyżej, rok 1855), a w notatkach informuje jeszcze: „do Płockiego – w r. 1856, do Dziewanowskiego i Gust. Zielińskiego”, tj. do Działynia i do Łążyyna na Ziemi Dobrzyńskiej (zob. wyżej, rok 1854). Mąkolin w Płockiem badacz odwiedził prawdopodobnie w drodze do Działynia.

Kolberg potwierdza też we wstępie do cz. I monografii Kieleckiego (DWOK T. 18) badania w tym regionie w 1856 r. (zob. wyżej, rok 1852).

Pobyty na historycznym Podlasiu, w Sterdyni, określony w itinerarium na kwiecień, może z kolei wiązać się z wyjazdem na święta Wielkanocne. 4 IV 1856 r. Kolberg pisze do firmy Rau u. Sohn w Dreźnie, że odebrał list

od nich późno, bo „dopiero po Świątach Wielkanocnych, które spędził na wsi” (*Korespondencja... cz. I*, DWOK T. 64, s. 59). W 1856 roku Wielkanoc przypadała na 23 marca, może zatem w Sterdynii przebywał jeszcze w pierwszych dniach kwietnia. Żaden inny przekaz źródłowy nie potwierdza pobytu Kolberga w tej miejscowości.

1857 – Trzymiesięczna podróż (od lipca do października), przebiegająca na trasie: Kraków, Modlnica, Mogilany, Zakopane, Tatry, Szczawnica, Czorsztyn i Krynica, następnie znowu Kraków, potem Wiedeń, Lublana, Zagrzeb, Primorje (wybrzeże dalmatyńskie), Triest i Wenecja.

W itinerarium jedynie zapis: „Do Wiednia, Triestu, Wenecji; do Szczawnicy”.

W *Korespondencji* nadesłanej z Wiednia i opublikowanej w „Ruchu Muzycznym” 1857 r., w nr 26, datowanej 11 września 1857 r., Kolberg relacjonuje szerzej 6-tygodniowy pobyt w Tatrach (odwiedził Morskie Oko, Dolinę Kościeliską, Stawy Gąsienicowe, Dolinę Rostoki, Dolinę Pięciu Stawów, Giewont, Biały Dunajec), a poza Tatrami także Szczaownicę, Czorsztyn i Krynice. Wspomina o „dłuższej bytności” w domach Homolaczków w Zakopanem i Konopków w Modlnicy i Mogilanach, „paru dniach” w Krakowie, zwiedzaniu Wiednia, krótkim pobycie w Lublanie, Trieście i Wenecji” (zob. przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II*, DWOK T. 62, s. 357–363).

Podróż tę dokumentują też lakoniczne wzmianki w późniejszej korespondencji: w roku 1881 w notatkach dołączonych do listu z 31 stycznia zapisał m. in. : „[...] 1857 – w Lublanie i Zagrzebiu w Ilirii”, a 1 sierpnia 1886 r. w liście do F. S. Kraussa wspomina „krótki (bo kilkotygodniowy) pobyt w r. 1857 w Lublanie, Zagrzebiu, Trieście i Primorju” (*Korespondencja... cz. II*, DWOK T. 65, s. 462 i tamże, cz. III, DWOK T. 66, s. 361). Tu wymienia Kolberg Zagrzeb i Primorie, o których nie ma mowy w wyżej cytowanych źródłach.

Zachowało się świadectwo urlopowe wystawione „dla Oskara Kolberga, buchaltera Dyrekcji Drogi Żelaznej Warszawsko–Wiedeńskiej” 3 VII 1857 r., przyznające mu urlop „na miesiący trzy za granicę do wód w Ems i kąpieli w Trieście” (sygn. 2183, k. 51–52), a także pismo Dyrekcji kolei do zarządu kolei niemieckich z prośbą o udzielenie „panu Oskarowi Kolbergowi życzliwej pomocy” w czasie jego podróży przez Niemcy z datą 9 VII 1857 r. (tamże, k. 47–48). Kolberg jednak do Ems nie pojechał; nie wiadomo, czy zmienił plany, czy też kuracja była pretekstem dla uzyskania dłuższego urlopu. Wyjechał z Warszawy zapewne około 10 lipca, zamiast do Ems

udał się na południe, zapewne z przerwą na Kraków, w Tatry, do Zakopanego, i w Pieniny, potem do Mogilan, Modlnicy i Krakowa, następnie do Wiednia i dalej na południe.

Pobyt w Pieninach i Tatrach potwierdza też L. Siemieński, który spotkał tam Kolberga. Píše on: „Niedawno widziałem zanego zbieracza pieśni i melodyj u stóp czarujących Pionin i w Tatrach, jak [...] nie tracił ani jednej chwili i odwiedzał góralskie chaty lub przestawał z bacami i juhasami na polanach, od których umiał wyludzać melodie i słowa [...]” (zob. L. Siemieński *Kilka rysów literatury i społeczeństwa od roku 1848–1858*, Warszawa 1859, T. II, s. 282).

Data powrotu Kolberga z tej trzymiesięcznej wyprawy nie jest znana; prawdopodobnie zgodnie z urzędowym zezwoleniem nastąpił on około 10 października.

Według biogramu badacza opublikowanego przez Kopernickiego (*Przedmowa wydawcy...*, s. IX) Kolberg odwiedził w r. 1857 „po raz trzeci okolice Krakowa po drodze do Wiednia, Chorwacji, Triestu i Wenecji”. W rękopiśmiennych notatkach Kopernicki potwierdza także podróż Kolberga do Modlnicy i Mogilan, m. in. w 1857 r.

1858 – Według itinerarium: „Do Ostrołęki, Łomży, Augustowa, Suwałk (z Wierzbowskim); do Mąkolina (Matuszewskich)”.

Podróż w Augustowskie potwierdza wzmianka w „Bibliotece Warszawskiej” z 1858 r. (T. IV, s. 260 w dziale „Doniesienia literackie”). Przy okazji informacji o ówczesnych pracach Kolberga napisano tam: „Świeżo wykonał nasz zbieracz wycieczkę w Augustowskie, w strony sobie nieznane, skąd niemały zbiór pieśni i melodyj przywiózł, zwracał przy tym baczną uwagę na zmiany wydatniejsze, językowe”.

Prawdopodobnie Kolberg odwiedził wówczas także Litwę. Wprawdzie ponad 20 lat później w przedmowie do *Pieśni ludu litewskiego* wydanych w roku 1879 (w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. III, na s. 167–187, zob. przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły*, DWOK T. 63, s. 307–336) wymienia rok 1860 jako datę podróży w Augustowskie, podczas której sam spisywał pieśni ogłoszone „przy niniejszej rozprawie” (zob. tamże, s. 308), ale inne źródła (m. in. itinerarium, zob. niżej, rok 1860) wiążą z tą datą badania na Kujawach. Wszystkie miejscowości wymienione wyżej pod rokiem 1858 z wyjątkiem Mąkolina (w powiecie plockim) leżały wówczas na terenie guberni augustowskiej (przemianowanej później na

gubernię suwalską), która sięgała aż do Kowna. W jej granicach leżały też ówczesne miejscowości z etnicznego obszaru Litwy: Kalwaria, Mariampol, Sejny oraz „okolice Simna”, w których Kolberg prawdopodobnie przebywał i skąd pochodzą jego bezpośrednie zapisy (zob. W. Armon „*Litwa*” *Oskara Kolberga*, w: O. Kolberg *Litwa*, DWOK. T. 53, s. VIII–IX).

Zachowało się świadectwo urlopowe wystawione dla Kolberga 8 sierpnia na 20 dni, uprawniające do wyjazdu „w gubernię i powiat płocki dla załatwienia interesów familijnych” (BN PAU I PAN, sygn. 2183, k. 53–54). Nie wiadomo, jakie rodzinne sprawy mógł Kolberg załatwiać w Płockiem; być może był to jedynie pretekst dla uzyskania urlopu. Okoliczności jego pobytu w Mąkolinie, w powiecie płockim, są nieznane (por. wyżej, rok 1856).

Kopernicki w *Przedmowie wydawcy...* (s. IX) wymienia w r. 1858 jedynie: „Augustowskie”.

1859 – Dwumiesięczna podróż (od 2 lipca do 2 września) w Radomskie, Chełmskie i Lubelskie, przebiegająca na trasie: Kozienice, Radom, Jedlnia, Orońsk, Bąkowiec, Puławy, Kurów, Lublin, Piaski, Siedliszcze, Chojno, Bezek, Krasne, Lublin, Gałęzów, Wola Gałęzowska, Wola Sobieska, Tarnogóra, Lublin.

Według itinerarium: „Do Orońska (Pruszkowej), Radomia, do Lublina, do Chojna, Bezka i Krasnego (Pior[k]owscy i Kosińscy), do Gałęzowa (do Koźmianów)”.

Podróż ta udokumentowana jest najdokładniej w *Notatniku* z rachunkami z lat 1859–1869 (sygn. 3210, k. 4 i 23). Odnotował tam Kolberg (pod datą 3 września, tj. dzień po powrocie z wyprawy), że trwała ona dwa miesiące (k. 4), a poczynione w jej trakcie wydatki spisał na osobnej karcie (k. 23), oznaczając przy tymienne daty poszczególnych etapów podróży i jej trasę: „2 lipca – jazda do Kozienic [wyżej dopisał w rkp.: Świerzów”]; chodzi o Świerze, wieś pod Kozienicami, pod którą funkcjonował wówczas przewóz przez Wisłę], na statku”; 3–5 lipca – pobyt w Kozienicach, „6 lipca – jazda do Radomia (obiad w Jedlni)”, 7 lipca – w Radomiu, jazda do Orońska, 8–11 lipca – w Orońsku, 12 – 13 lipca – w Radomiu, „w Jedlni popas”, 14 – 15 lipca – w Kozienicach, 16–21 lipca – w Bąkowcu, 22 lipca – Augustów, 24 –26 lipca – [miejscowość nieczytelna], 29 lipca – Bąkowiec, Puławy, „droga do Puław, przewóz”, 30 lipca – Kurów, „droga do Kurowa”, Lublin, „droga do Lublina (kurierka), ekstrapocztka do Piasek, Piaski, konie do Siedliszcza”, 31 lipca – Siedliszcze, „konie do Chojna”, 1–4 sierpnia – Chojno, 7 sierpnia – Bezek, 12 sierpnia – Krasne, 13 – 16 sierpnia – Chojno,

16– 22 sierpnia – Lublin, 24 sierpnia – Gałęzów, 25 – 27 sierpnia – Wola Gałęzowska, 28 sierpnia – Wola Sobieska, 31 sierpnia – Tarnogóra, 1 września – Lublin, 2 września – Lublin, jazda do Warszawy. Cytowane źródło poświadcza więc bytność Kolberga w Radomskim, Lubelskim i Chełmskim – tak jak w itinerarium.

W *Notatniku...* (k. 4) zanotował Kolberg jeszcze pod datą 8 czerwca: „jazda do Wilanowa (omnibusem)”; była to prawdopodobnie wycieczka w ciągu jednego dnia.

Kopernicki w *Przedmowie wydawcy* (s. IX) podaje jedynie: „W 1859 [r.] powtórnie Lubelskie”.

1860 – Według itinerarium: „Do Dłutowa (do Kamockich) pod Piotrków – na Wielkanoc; do Mazewa (Maciejowskich) i do Kujaw – do Bogusławic (u Komeckich), do Bodz[anowa], (Biesiek[ierskich]), Redcza, Kłonowa, Otmianowa (Glińsk[ich])”. Z korespondencji wynika, że odwiedził wówczas Kolberg także Służewo i Płowce na Kujawach, a z notatek rachunkowych: Grodzisk, Łowicz i Krośniewice, trzy ostatnie miejscowości może tylko przejazdem.

Wymienione podróże w Kaliskie (Dłutów), Łęczyckie (Mazew) oraz na Kujawy poświadczają zapiski Kolberga z rachunkami. I tak odnotowany jest tam pobyt na święta wielkanocne w Dłutowie u Kamockich (sygn. 3210, k. 4): „13 kwiet[nia] – podróż do Dłutowa (do Kamockich i tam na święta) [...]”, przy czym Wielkanoc wypadła w tym roku 8 kwietnia, zatem data 13 kwietnia podana w rękopisie wskazywałaby, że notatkę tę sporządził Kolberg po powrocie do Warszawy, gdzie od 2 maja zapisywał kolejne wydatki. Z kolei pod datą 24 czerwca widnieje zapis: „jazda do Grodziska [...]” (k. 5). W Grodzisku była stacja kolei warszawsko-wiedeńskiej, prawdopodobnie podróżował więc Kolberg koleją, był to jednak wyjazd niedługi, gdyż już pod datą 30 czerwca zapisał: „Kąpiele wiślane (od 10-go)”.

Podróż latem do Mazewa i na Kujawy udokumentowana jest również w *Notatniku* z rachunkami (sygn. 3210, k. 5 i 23). Kolberg zanotował tam już pod datą 23 sierpnia – „podróż do Mazewa i Kujaw (5 tygodni)” (k. 5), a szczegółowiej spisał na luźnej karcie wydatki w czasie tej podróży oraz jej trasę, podając daty dzienne (k. 23): „Lipiec 1860: 20 – jazda do Łowicza (do Grodz[iska...], ze Skiern[iewic] do Ło[wicza] [przez Grodzisk i Skierniewice prowadziła trasa kolei warszawsko-wiedeńskiej, trasa ze Skierniewic do Łowicza była jej odgałęzieniem], 21 – jazda do Krośniewic, jazda do Mazewa, 31 – w Mazewie; Sierp[ień]: 4 – w Mazewie, 5 – jazda do Bogusławic, 9

–10 – w Bogusławicach], [10?] – w Redczu i Kłonowie, 17 – w Bodzanowie, 20 – w Otmianowie, 23 – poczta w Kłodawie (do Łowicza), 24 – kolej w Łowiczu”. Z podanych dat wynika, że w Mazewie spędził dwa tygodnie, a na Kujawy przeznaczył prawie trzy.

Pobyty Kolberga w Mazewie w ostatniej dekadzie lipca odnotowuje też „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” z 1860 r. (w nr 191, z 12/24 VII i w nr 195, z 16/28 VII, w dziale „Wiadomości bieżące”).

Kujawską podróż wspomina Kolberg natomiast w późniejszym liście do J. Blizińskiego z 13 IV 1865 r.: „W roku 1860 zwiedzałem na krótki czas Kujawy i byłem w domach zacnych obywateli, pp. Komeckiego w Bogusławicach, Mąkowskiego w Kłonowie, Biesiekierskich w Bodzanowie i Płowcach, Glińskiego [w Otmianowie], Wodzyńskiego [w Służewie] itd.” (*Korespondencja... cz. I, DWOK T. 64, s. 117*). Zatem był wówczas także w Płowcach i w Służewie, których to miejscowości nie wymienia w itinerarium.

Nie potwierdzona w innych źródłach pozostaje notatka Kolberga wskazująca na pobyt w Staszowie pod Sandomierzem w 1860 r., zamieszczona w cz. I *Radomskiego* (DWOK T. 20, s. 102) wydanym w r. 1887 r. Publikowane tam pieśni religijne opatrzył Kolberg uwagą: „Notujemy je tak, jak je słyszeliśmy w Staszowie r. 1860”.

Kopernicki wymienia w roku 1860 zarówno w drukowanej biografii (*Przedmowa wydawcy...*, s. IX), jak i w notatkach rękopiśmiennych: „Kujawy i Łęczycyckie”.

1861 – Według itinerarium: „Do Tatrów i Bardyowa, do Iskani, Leszczowatego, Zadwórza pod Lwów (u Załęskich, Kraińskich, Bochdana)”. Zapiski w *Notatniku* z rachunkami dokumentują też pobyt Kolberga wiosną w Zegrzynku nad Narwią, pod Pułtuskim oraz latem w Krakowie i Lwowie, a datowany rękopis terenowy wskazuje także na bytność w lipcu w Mogilanach.

W *Notatniku* z rachunkami (sygn. 3210, k. 6) Kolberg zapisał: „20 maja – u Łapińskiego (w Zegrzynku)”. W Zegrzynku wybudowany został w 1860 r. przez firmę „Aleksander Łapiński i Spółka” nowoczesny młyn parowy. Chodzi zapewne o odwiedzinę Kolberga u przemysłowca, Aleksandra Łapińskiego (1818–1900), wspomnianego po latach w liście do Wilhelma z 1875 r., w którym Oskar pisał do brata o spotkaniu w katedrze na Wawelu „z naszym dawnym znajomym mech[anikiem] Łapińskim [...]” (*Korespondencja... cz. I, DWOK T. 64, s. 543*).

Także w tym *Notatniku* (sygn. 3210, k. 7) Kolberg odnotował swoją wyprawę na południe i dalej na wschód, cytowaną za itinerarium. Pod datą 25 września, już po powrocie do Warszawy zapisał: „Podróż od 8 lipca do 24 września po Galicji (do Krakowa, Tatrów, Lwowa i Węgier [tj. Słowacji]”. W drodze na Podhale i do Galicji Wschodniej odwiedził Kraków, a także zaprzyjaźnione Mogilany. O bytności w Krakowie świadczą poczynione tam zakupy, które odnotował Kolberg tamże (k. 7). Zaś na pobyt pod Krakowem wskazuje bezpośrednia współpraca z J. Konopką, udokumentowana w rękopisach; kilkadziesiąt podkrakowskich pieśni notowali obaj zbieracze wspólnie – Kolberg melodie i incipity lub pierwszą zwrotkę tekstu, Konopka pełne teksty. Manuskrypt ma lokalizację „Mogilany” i opatrzony jest datą: „11/7 [1]861”, wpisaną ręką Konopki (Archiwum PTL, teka 43, sygn. 1352, k. 139 i 140 oraz 147–149, zob. *Krakowskie. Suplement...*, DWOK T. 73/I, np. pieśni nr 345, 519, 706).

Na trasie dalszej wyprawy do Galicji Wschodniej znalazł się też Lwów; nie wiadomo jednak, czy i jak długo zatrzymał się w tym mieście.

Kopernicki również pisze w *Przedmowie wydawcy...*(s. IX): „1861 – po raz czwarty okolice Krakowa po drodze do Galicji Wschodniej i na Węgry”, a w notatkach rękopiśmiennych wymienia także i ten rok wśród kolejnych dat pobytów w swoich najważniejszych stacjach badawczych tego obszaru: „do Modlnicy i Mogilan w r. 1842, [18]57, [18]61, [18]63, a także w [18]61 i [18]63 do Leszczowatego w Sanockiem (Kraiński), Iskani [w Przemyskiem] (Załęski), Zadwórza pod Lwowem [na Rusi Czerwonej] (do Bochdanów)”.

1862 – Według itinerarium: „Do Jasionicy pod Jadów (do Matuszewskiego), do Lelewela do Cygowa [właściwie: do Woli Cygowskiej], do Oleksianki (Parysowa, Latowicza); na Wołyń, do Tuliczowa (Dobrowolskich), do Turyczan (Sierakowskich), Bilcza (Sołtanów), Wysoc[ka] nad Bugiem [w rkp. błędnie: „Wysocego nad Bugiem”], Żytomierza”. W *Notatniku* z rachunkami wymienił Kolberg także Kołbiel w powiecie mińskim oraz Lublin, może tylko przejazdem w drodze powrotnej do Warszawy.

W *Notatniku* z rachunkami pod rokiem 1862 Kolberg zapisał: „8–12 czerwca – jazda i pobyt u Matuszewskiego (w Jasionicy)” oraz: „Od 6 do 15 lipca – na wsi u Oleksińskiego” (sygn. 3210, k. 8). Prawdopodobnie był to pobyt w wymienionej w itinerarium Oleksiance, gdzie Kolberg był gościem synów lub kogoś z krewnych, nieżyjącego już właściciela tego majątku, Kazimierza Oleksińskiego (1796–1861), oficera powstania listopadowego, generała-majora korpusu inżynierów komunikacji, pochowanego w Latowiczu.

Zachowały się dwa paszporty Kolberga z tego roku uprawniające do podróży: pierwszy – „do różnych okolic” i „wszystkich guberni” Królestwa Polskiego (sygn. 2183, k. 32–33), drugi – do guberni wołyńskiej (tamże, k. 34–35).

W pierwszym potwierdzona jest urzędowo jazda koleją warszawsko-wiedeńską z datami 8 i 11 czerwca, co zgodne jest z wyżej przytoczonym zapisem z *Notatnika* o pobycie w czerwcu w Jasienicy. W paszporcie tym figuruje również informacja: „Do Kołbieli 4/7 62”, co sugeruje przyjazd lub pobyt w tej niewymienianej w itinerarium miejscowości powiatu mińskiego, poprzedzający bytność Kolberga w Oleksiance (w *Notatniku* wskazaną z datą od 6 lipca) oraz w Latowiczu, miejscowościach z tego samego powiatu, a także w Parysowie pod Garwolinem (zob. wyżej).

Drugi paszport podróży – do guberni wołyńskiej, wystawiony na 4 miesiące w lipcu potwierdza, wyjazd Kolberga z Warszawy 29 VII, powrót 3 X oraz pobyt w Żytomierzu 25 VIII. Informacje te są zgodne z notatkami rachunkowymi, gdzie wyprawa na Wołyń została również udokumentowana.

Odnótował ją tam Kolberg jako trwającą od 30 VII do 3 X (sygn. 3210, k. 9). Pod datą 10 października, już po powrocie, zapisał: „Podróż na Wołyniu w ciągu sierpnia, września do 3 października”, a niżej wymienił wydatki „w Lublinie” i na „podróż do Warszawy”, nie wiadomo jednak, czy w drodze powrotnej w Lublinie miała miejsce tylko przerwa w podróży, czy zatrzymał się w tym mieście jakiś czas.

Wyprawę na Wołyń wspomina też Kolberg w późniejszym liście do H. Szopowicza z 18 VI 1870 r., gdy pisze: „W r. 1862 zwiedziwszy część Wołyń, miałem sposobność w okolicy Łucka i Kowła zanotować paręset melodii wcale mi dotąd nieznanych” (*Korespondencja...cz. I, DWOK T. 64, s. 361*).

Kopernicki w drukowanym biogramie Kolberga zapisał pod rokiem 1862 jedynie: „Wołyń aż do Żytomierza” (*Przedmowa wydawcy... s. IX*).

1863 – Według itinerarium: „Do Tatrów, Krynicy, na Jasło, do Leszczowat[ego], Iskani, Sambora (Dolińskich), Gródka (Doliniańskich), Zadwórza, Oleska, Borszow[a]”. Inne źródła dokumentują także pobyt w Pieninach, w Nowym Sączu, w Miejscu pod Jasłem i w Dubiecku, wskazują również na odwiedzinę Krakowa, prawdopodobnie Modlnicy i Mogilan oraz Lwowa.

W *Notatniku* z rachunkami, między zapiskami wydatków z 5 lipca, a 27 października 1863 r. Kolberg zapisał: „Podróż do Galicji w ciągu lipca, sierpnia, wrześ[nia] i paźdz[iernika]: Szczawnica, Krynica, Sanockie, Sambor,

Lwów, Olesko”, a także odnotował tam zakupy w Krakowie i kontakt z Konopką (sygn. 3210, k. 10).

Zachowała się też luźna notatka Kolberga z wykazem wydatków na terenie Pienin, w Krynicy i w Nowym Sączu oraz w drodze do Dubiecka i Iskani w Przemyskiem (Archiwum PTL, teka 11, sygn. 1175, k. 9). Nie zawiera ona jednak pełnych danych co do trasy i kalendarza podróży. Wynika z niej jedynie, że w czasie pobytu w Pieninach opłacał m. in. śpiewaków wykonujących spisywane przez niego pieśni, że 31 lipca był w Krynicy, gdzie spędził trzy dni, oraz że nocował w Nowym Sączu, gdzie przybył pocztą i skąd z kolei takim samym środkiem transportu przyjechał 1 sierpnia do Miejsca pod Jasłem, by dalej udać się tego samego dnia do Dubiecka, a 3 sierpnia do Iskani.

Przed wyruszeniem w Tatry i Pieniny zatrzymał się jak zwykle w Krakowie i prawdopodobnie pod Krakowem – w Modlnicy i Mogilanach, a udając się dalej z Jasła na wschód, odwiedził i Lwów być może także Przemyśl.

Podróżom do Galicji Wschodniej sprzyjał w tym czasie fakt otwarcia w 1861 roku linii kolejowej łączącej Kraków ze Lwowem. Trasa galicyjskiej kolei im. Karola Ludwika, wybudowanej w latach 1856–1861, prowadziła przez Bochnię, Tarnów, Dębicę (1856), Ropczyce, Sędziszów, Rzeszów (1858), Łańcut, Przeworsk (1859), Radymno, Przemyśl (1860), Mościska, Sądową Wisznę i Gródek do Lwowa.

W drukowanej biografii Kolberga Kopernicki wymienił podróże badacza łącznie, z trzech lat: „[...] w latach 1863–1865 zwiedził on powtórnie Kujawy, Łęczyckie i Płockie, po raz piąty okolice Krakowa, Beskidy, Tatry i sanockie strony w Galicji wschodniej” (*Przedmowa wydawcy...*, s. X); zob. też niżej lata 1864 i 1865. Natomiast w notatkach rękopiśmiennych zapisał: „do Kujaw i w Łęczyckie w r. 1860, 63 i 64”. Inne dane źródłowe nie dokumentują podróży Kolberga w Płockie w 1863 r. oraz na Kujawy i w Łęczyckie w latach 1863 i 1864 (zob. też niżej, rok 1864).

1864 – Według itinerarium: „Do Czajkowskiego do Kosina (Płock), do Złotopolic pod Modlin (Gregorowiczów)”.

W zapiskach rachunkowych Kolberga (sygn. 3210, k. 12) między 14 września a 6 października widnieje notatka potwierdzająca tę wyprawę, sporządzona po powrocie: „Podróż do Czajkowskiego pod Płock, do Kosina, Złotopolic w ciągu trzech tygodni”.

Bytność w Kosinie dokumentuje zaświadczenie w języku rosyjskim, wystawione 17 września 1864 roku w Drobinie, miejscowości położonej także

w powiecie płockim, przez nieczytelnie podpisanego naczelnika tej gminy (kopia M. Turczynowiczowej w Muzeum Oskara Kolberga w Przysusze, oryginał zaginiony). Stwierdza on, że według przedłożonego mu paszportu Kolberga wydanego do wsi Kosino termin pobytu w tej miejscowości został przekroczony z powodu trwającej od 10 września choroby, w związku z czym prosi odpowiednie władze „o nieczynienie przeszkód w czasie powrotnej drogi”. Prawdopodobnie Kolberg opuścił więc Kosino po 17 września, skąd udał się do Złotopolic.

W liście z 26 grudnia 1864 roku do księdza Kajetana Śmiechowskiego Kolberg wspomina swój pobyt w Złotopolicach u zaprzyjaźnionych z nim Gregorowiczów i wieczór, w którym poznał adresata, swojego późniejszego informatora, i rozmawiał z nim „wiele i szczegółowo o zwyczajach narodowych” (*Korespondencja...*, cz. I, DWOK T. 64, s. 97).

Kopernicki obok cytowanych wyżej (zob. rok 1863) informacji podanych w drukowanej biografii Kolberga i notatkach rękopiśmiennych zapisał jeszcze w tym ostatnim dokumencie: „[...] w r. 1864 i 65 do Mąkolina, do prof. Matuszewskiego”. Informacji o pobycie w Mąkolinie (także w Płockiem jak Kosino wymienione w itinerarium) w 1864 i 1865 r. nie potwierdzają inne przekazy źródłowe, podobnie jak odnotowanych przez Kopernickiego podróży w 1864 r. na Kujawy i w Łęczyckie (zob. niżej, rok 1865).

1865 – Według itinerarium: „Do Czerska (do Czaplina Kozłowskich), do Lublina (Illukiewicz) i Gałęzowa; do Kujaw, do Komeckich (Bogusławice), Biesiekierskich (Bodzan[owo], Płowce), Sokołowskich (Głuszyn), Morzyckich (Ruszków)”. Pierwotnie Kolberg nad poszczególnymi miejscowościami dopisał w rkp. nazwy miesięcy określające czas etapów podróży, które potem skreślił: nad mazowieckim – czerwiec, nad lubelskim – lipiec, nad kujawskim – sierp[ień], wrzes[ień].

W *Notatniku* z wydatkami (sygn. 3210, k. 13 i 14) zanotował: „12 kwietnia – paszport do Lublina, kurierka; 21 kwietnia – w Lublinie i kurierka, 13 czerwca – podróż do Czaplina na dni pięć, 18 lipca – kurierka do Lublina, omnibus, 5 sierp[nia] – pobyt w Lublinie i powrót. 8 paźdz[iernika] – podróż po Kujawach (u Biesiekierskich, Komeck[ich], Sokołowsk[ich], Morzyckiego – od 20 sierp[nia] do 7 paźdz[iernika]” (ostatniego zapisu dokonał więc już po powrocie z Kujaw). Zatem zanotowane w itinerarium miesiące pokrywają się z cytowanymi z *Notatnika*.

W innych źródłach nie potwierdzona jest jedynie informacja o czasie pobytu w Lublinie w kwietniu, choć do niego właśnie może się odnosić

nawiązanie w niedatowanym brulionie listu Kolberga do A. Hilferdinga, gdzie pisze, że „dopiero przed kilku dniami” wrócił z Lublina i wtedy dowiedział się o powołaniu go w maju na członka Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego (zob. *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 130–132 i 122–124).

Wycieczkę czerwcową do Czerska odbył z Czaplina z K. Kozłowskim potwierdza wspomnienie tego ostatniego we wstępie do jego zbioru pt. *Lud. Pieśni, podania baśnie, zwyczaje i przesady ludu z Mazowsza Czerskiego wraz z tańcami i melodiami* (Warszawa 1867, s. 23). Kozłowski zaznaczył tam z wdzięcznością, że 2/3 melodii z „części muzycznej” jego pracy zebrał Kolberg w czasie tej właśnie wspólnej wyprawy w 1865 roku.

Pobył w Gałęzowie u Koźmianów w lipcu, także odnotowany w itinerarium, poświadcza list Józefy Koźmianówny, prawdopodobnie z listopada lub grudnia 1865 roku, nawiązujący do spotkania latem, „przed czterema miesiącami” (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 142–143).

Po powrocie z podróży, 9 października zapisał Kolberg jeszcze w *Notatniku* z wydatkami: „dorożka do Wilanowa”; notka wskazuje na krótki wypad.

W korespondencji poświadczono są niektóre fakty z kujawskiego etapu podróży, w której odwiedził ponownie Bodzanowo, Płowce, Bogusławice, a po raz pierwszy Głuszyn i Ruszkowo. Kolberg zapowiada w liście do Biesieckiego przyjazd koleją do Włocławka, nie podając jednak w brulionie daty dziennej, Biesiecki odpowiada 20 sierpnia, że „dziś posyła konie do Włocławka” (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 128 i 129) – data przyjazdu na Kujawy zgodna jest więc z cytowanymi wyżej notatkami. M. Sokołowski w liście z 16 X 1865 r. wspomina pobyt Kolberga w Głuszynie (tamże, s. 139), 25 listopada badacz z wdzięcznością pisze „o uprzejmym przyjęciu” w domu Morzyckich w Ruszkowie (tamże, s. 140), a w liście do L. Komeckiego, prawdopodobnie z grudnia (Komecki odpowiada 20 stycznia 1866 r.) powołuje się na bytność w Bogusławicach (tamże, s. 145).

Informacje Kopernickiego, cytowane wyżej (zob. rok 1863 i 1864) są nieprecyzyjne bądź sprzeczne z tymi przekazami: w biogramie podaje łącznie podróże z trzech lat, co powoduje niejasność co do poszczególnych wypraw (*Przedmowa wydawcy...*, s. X), w notatkach przywołuje wyjazd do Mąkolina w roku 64 i 65 nie wskazujący gdzie indziej.

1866 – Według itinerarium: „Do Lublina (Illuk[iewicz]), na krótko”.

Brak innych informacji źródłowych potwierdzających tę podróż, odbyłą zapewne w sprawach rodzinnych – Julia Illukiewiczowa (zm. 1872), żona Seweryna, urzędnika z Lublina, była bratanicą Oskara.

W liście do J. Blizińskiego z 31 V 1866 r. Kolberg wyraża niepewność co swoich letnich wędrówek tego roku. Píše, że plan wyjazdu „za granicę” (tj. poza zabór rosyjski) jest nierealny, więc „podrynda się po kraju”, może wstąpi do Ruskowa, gdyby jechał w Kaliskie, a wyjechać zamierza dopiero w środku lipca (*Korespondencja... cz. I, DWOK T. 64, s. 145*). Lista wydatków w notatniku rachunkowym Kolberga nie wskazuje jednak na żaden wyjazd z Warszawy w tym roku (sygn. 3210, k. 15).

Informacje Kopernickiego są z kolei niejasne, gdyż ujmują podróże z kilku lat łącznie lub są sprzeczne z notatką w itinerarium: w biografii Kolberga Kopernicki pisze: „1866–1868 – Poznańskie” (*Przedmowa wydawcy...s. X*), w rękopisie: „[...] w Chełmskie do pp. Hemplów, pułkownika z Tarnowa pod Chełmem i do [Tuchowicza] pod Łukowem, także do pp. Hemplów w r. 1866, 67, 68”. Podróże w Poznańskie i Chełmskie podejmował Kolberg w latach następnych, zob. niżej.

1867 – Według itinerarium: „Do Poznania, do Siekierek (Radońskich), do Libelta (Czeszewo), do Krak[owa], Lwowa, Barysza (Szawłowskich)”.

W notatniku z rachunkami Kolberg zapisał pod datą 29 lipca (sygn. 3210, k. 16) wydatki na podróż do Aleksandrowa Kujawskiego oraz „na podróż do Pozn[ania] i Krakowa”, a po powrocie, 15 października (tamże, k. 17) koszt wyprawy w Poznańskie oraz wydatki „w Galicji (Lwów, Krak[ów], Barysz)”. Aleksandrów był miejscowością ze stacją pograniczną drogi żelaznej warszawsko–bydgoskiej; w grudniu 1862 roku wybudowano tu dworzec i uruchomiono linię kolejową. Kolberg podróżował więc z Warszawy w Poznańskie zapewne tą koleją i w Aleksandrowie przekraczał granicę zaborów rosyjskiego i pruskiego.

W liście do Blizińskiego z 29 I 1867 r. zawiadamiał: „Będę w Sędzinie, jadąc w Poznańskie”, a 24 II Bliziński przebywający w Sędzinie powołuje się na tę zapowiedź przyjaciela (*Korespondencja... cz. I, DWOK T. 64, s. 196 i 198*). Sędzin leżał tak jak Aleksandrowo w powiecie nieszawskim, stąd zapewne ta sugestia; brak jednak informacji o ewentualnym zatrzymaniu się Kolberga na Kujawach w drodze do Poznania. Nie może go też jednoznacznie potwierdzić ciepłe wspomnienie bytności Kolberga w domu Sokołowskich w Głuszynie (również w powiecie nieszawskim), wyrażone w liście

M. Sokołowskiego z 6 I 1868 r. (tamże, s. 237), gdyż nie wiadomo, czy nie odnosi się do pobytu Kolberga na Kujawach w latach wcześniejszych.

Korespondencja dokumentuje natomiast niektóre inne fakty dotyczące podróży w roku 1867. Bliziński przypomina 1 X, że Kolberg planował powrót do Warszawy „dopiero w końcu września lub na początku października” (tamże, s. 202). 20 X Kolberg donosi Żupańskiemu, że dopiero „przed kilku dniami wrócił do Warszawy z podróży ostatecznie do Galicji odbytej” (tamże, s. 205), a do Libelta pisze 27 XII: „Po wycieczce [...] odbytej w Ks[ięstwie] Pozn[zańskim] wyjechałem, jak Panu wiadomo, do Galicji i dotarłem za Lwów, aż na Podole galicyjskie (w itinerarium Kolberg wymienia jedynie Barysz pod Buczaczem, por. też rok 1876) i do Bukowiny, wszędzie równie obfite po drodze zbierając dla siebie plony” (tamże, s. 227–228). W liście do B. Hoffa z 30 XII wspomina: „W roku bieżącym byłem w lecie w W[ielkim] Ks[ięstwie] Pozn[zańskim] i bawiłem czas jakiś u p. Libelta w Czeszewie i u p. Radońskich w Siekierkach itd.”, skąd udał się do Poznania, gdzie spędził cały tydzień (tamże, s. 231). Wreszcie w liście do Osipowicza pisze, że dopiero w połowie października wrócił „z podróży po Poznańskim i Galicji odbytej” (tamże, s. 234). Zatem podróż Kolberga w Poznańskie i do Galicji trwała prawdopodobnie od końca lipca do połowy października.

Pobyty Kolberga w Poznaniu w sierpniu i wrześniu poświadczają: brulionowy, datowany w Poznaniu 18 VIII 1867 r. projekt umowy wydawniczej z J. K. Żupańskim na druk *Mazowsza*, która ostatecznie nie doszła do skutku (zob. *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 710, aneks 4) oraz wystawiony 19 IX rachunek za pobyt w hotelu Berlińskim w Poznaniu w dniach 16–19 IX 1867 r. (kopia M. Turczynowiczowej w Muzeum Oskara Kolberga w Przysusze, oryginał zaginiony).

W sprzeczności z tymi informacjami pozostaje wypowiedź Kolberga we wstępie do cz. I *Chełmskiego* (DWOK T. 33, s. X), gdzie pisząc o owocnych badaniach w okolicy Chełma, zwłaszcza w gościnnym domu Hemplów w Tarnowie, wymienia daty swojego tam pobytu: 1867, 1869, 1870.

W rękopiśmiennych notatkach Kopernickiego mowa z kolei o pobycie Kolberga u Hemplów w Tarnowie pod Chełmem i w Tuchowiczu pod Łukowem w latach 1866, 67 i 68 (zob. wyżej, rok 1866)). Jednak zarówno Kolberg w itinerarium, jak i Kopernicki w biografii Kolberga (*Przedmowa wydawcy...*, s. X) wymieniają jedynie lata 1869 i 1870 jako daty roczne pobytu u Hemplów w Tarnowie.

1868 – Według itinerarium: „Do Woli Rasztows[kiej] i Kraszewa pod Radzymin (do Komierowskich), do Pozn[ania], do Czeszewa (Libelt), do Dębicza, Miłosławia, Morownicy; do Krak[owa], Lwowa, Zadwórze”. Pierwotnie zapisał tu Kolberg jeszcze: „Barysza”, potem miejscowość tę skreślił.

W zapiskach rachunkowych odnotował pod datą 3 czerwca podróż „pod Radzymin (Wola Rasztowska, Kraszew)”, pod datą 10 lipca – „przez 5 dni w Woli Rasztowskiej”, a między 9 sierpnia a 15 listopada podróż „do Galicji, Poznania i Lwowa w ciągu trzech miesięcy” oraz „sprawunki w Krakowie” (sygn. 3210, k. 17 i 18).

Pobyty i badania w Woli Rasztowskiej pod Radzyminem w 1868 r. dokumentują także datowane wyjątkowo zapisy terenowe kilkunastu bajek śląskich, spisanych przez Kolberga z ust jednego z kilku wymienionych w rękopisie sezonowych robotników rolnych, pracujących w tamtejszym folwarku (zob. *Śląsk*, DWOK T. 43, s. VII–VIII oraz s. 76, przyp. 1). Wyjazd pod Radzymin na początku czerwca zapowiadał też Kolberg w liście do J. Blizińskiego z 30 V 1868 r., pisząc, że wybiera się na pięć dni „na wieś o parę mil od Warszawy odległą” (*Korespondencja...*, cz. I, DWOK T. 64, s. 254).

Informacje w listach tylko po części pokrywają się jednak z podanymi w itinerarium. 21 IX Kolberg otrzymuje za pośrednictwem B. Moraczewskiej zaproszenie od P. Wilkońskiej do Ostrowa pod Wieleniem (tamże, s. 262), gdzie według itinerarium był dopiero w roku następnym, w liście do L. Wegnera z 22 XI wspomina spotkanie sprzed dwóch miesięcy w Poznaniu i dodaje: „[...] w krótkim tym przeciągu czasu obiegłem kawał kraju, bo byłem pod Krakowem, Lwowem, a teraz znajduję się jakoby w porcie spokojności w Warszawie (tamże, s. 264–265). 29 XI Bliziński wytyka Kolbergowi, że do Sędzina „nie zajrzał”, bo „bujął po Krakowie” (tamże, s. 266), 2 XII Bochdan nawiązuje do spotkania z „przyjacielem rodziny” w Zadwórze (tamże, s. 268–269), a 5 III 1869 r. w liście do Lubomirskiego Kolberg powołuje się na swoją bytność we Lwowie w roku zeszłym, tj. 1868, i na rozmowę z A. Bielowskim w sprawie funduszy na kontynuację *Ludu* (tamże, s. 289). Natomiast w liście do J. Blizińskiego z 7 XII pisze, że w Warszawie jest od 15 XI, że na wyprawę wyruszył w sierpniu i był tydzień w Poznaniu „ku końcowi września”, ale musiał wrócić do Krakowa, „gdyż samo tylko to miasto figurowało w moim paszporcie i zapuszczać się dalej w Poznańskie nie mogłem” (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 270). Tymczasem wielkopolska trasa z 1868 roku wymieniona w itinerarium przeczy temu

stwierdzeniu. Także wzmianki w korespondencji nie potwierdzają jednoznacznie – poza pobytem w Poznaniu – dalszej wędrówki Kolberga w Poznańskim. Pewną wskazówkę stanowić może jedynie informacja w liście Kolberga do właściciela Dębicza, W. Wolniewicza, z 24 II 1869 r. Wspominając w nim z wdzięcznością „gościnne progi” w Dębiczu i „wywiezione stamtąd zbiory” (tamże, s. 278), nawiązuje Kolberg do swojego wcześniejszego pobytu pod Środą, który według itinerarium przypadł na 1868 rok. Tak więc nie wydaje się pewna cytowana wyżej wypowiedź, że nie mógł „zapuszczać się dalej w Poznańskie”.

Pobyt w Krakowie i pod Krakowem potwierdza z kolei wzmianka w liście J. Łepkowskiego z 25 X 1868 r. o spotkaniu z Oskarem w Krakowie i wyrażona tam prośba o pozdrowienie Konopki (bez podania imienia), zatem sugerująca bytność w Mogilanach lub w Modlnicy (tamże, s. 264). O bytności Kolberga w Krakowie świadczy też informacja K. W. Wójcickiego, który opisując swoje wrażenia z podróży do Krakowa w sierpniu 1868 r., wspomina zwiedzanie miasta w towarzystwie J. K. Gregorowicza i O. Kolberga oraz pożegnanie na dworcu kolejowym z Oskarem i Franciszkiem Matejką (zob. K. W. Wójcicki *Wycieczka do Krakowa* [cz.] III, „Kłosy” 1868, „Dodatek Nadzwyczajny do nr 170 „Kłosów”, s. 177 i 179) .

Według nieprecyzyjnego świadectwa Kopernickiego, cytowanego wyżej (zob. rok 1866 i 1867), w latach 1866–1868 Kolberg podróżował w Poznańskie (*Przedmowa wydawcy*..., s. X) oraz w Chełmskie (do Tarnowa) i na Podlasiu (do Tuchowicza pod Łukowem) w latach 1866, 1867, 1868.

1869 – Według itinerarium: „Do Tarnowa (Hemplów), do Raszt[owskiej] Woli, do Poznania (do Wielenia, Morownicy), do Krak[owa], Mogilan i Modl[nicy]”. Z *Notatnika* z rachunkami wynika, że w Wielkopolsce Kolberg odwiedził także Kórnik, odnotowane jest tam również Bojanowo Stare, skąd dalej udawał się końmi do Morownicy, a w Krakowskim – Oświęcim, zapewne również w przejeździe,

Kalendarza tych podróży dotyczą notatki rachunkowe Kolberga (sygn. 3210, k. 18 i 19): „13–20 maja – podróż koleją i pobyt u Hemplów w Tarnowie”; „15–27 czerwca – na wsi u Hemplów i podróż na Lublin”; „12 lipca – tydzień pobytu u Młockich w Raszt[owskiej] Woli”; „2 sierpnia – paszport do Krakowa”; „8 sierpnia – wyjazd koleją żel[azną”. – Podsumowując koszty dalszego etapu podróży, zapisał: „Do nowego roku 1870 wydałem w Krakowie i Poznaniu (do 20 stycz[nia] 70 [r.] 40. rub. sr.”, przy czym wlicza w tę sumę także kolejne podróże z Poznania „do Wielenia, Morownicy, Kórnik”.

Majowy pobyt u Hemplów w Tarnowie pod Chełmem potwierdzony jest w korespondencji; 23 V Kolberg pisze do B. Hoffa, że odebrał listy 22 maja, po powrocie „z tygodniowej wycieczki w Podlaskie” (*Korespondencja... cz. I*, DWOK T. 64, s. 326), natomiast brak innych danych źródłowych na temat drugiego pobytu w Tarnowie w czerwcu oraz w Rasztowskiej Woli w lipcu.

Odwiedziny u Hemplów w roku 1869 wymienia też Kolberg we wstępie do cz. I *Chełmskiego*, podaje jednak tylko datę roczną (DWOK T. 33, s. X), zob. też wyżej, rok 1867).

Dodatkowe informacje dotyczące etapu podróży do Krakowa i w Poznańskie przynoszą zapisy wydatków Kolberga na luźnej kartce zachowanej w notatniku rachunkowym (sygn. 3210, k. 20), sporządzone jednak bez podania bliższych dat, a jedynie z notą ogólną: „1869 sierpień i wrzesień”. Odnotowuje tam Kolberg koszty poniesione wówczas na przejazdy koleją do Granicy, do Krakowa i do Oświęcimia, pobytów „na wsi u Konop[ków]”, a następnie w Poznaniu, przejazdów kolejowych z Poznania, najpierw do Wielenia, potem do Bojanowa, drobne wydatki w Morownicy i w Pozn[aniu] oraz na powrót koleją do Oświęcimia.

Według tych zapisów rachunkowych Kolberg odbył podróż do Krakowa i w Poznańskie w sierpniu i wrześniu, udając się koleją najpierw do Granicy, następnie do Krakowa i do Oświęcimia, pod Kraków do Konopków i następnie dalej do Poznania, skąd udał się do Kórnik, potem znowu z Poznania do Wielenia, a następnie z Poznania dotarł najpierw pociągiem do Starego Bojanowa, skąd konie przysłane przez Niegolewskich zabrały go do Morownicy. Do Krakowa udał się ponownie znowu przez Oświęcim. Z tych zapisów nie wynika jednak, że pobyt w Krakowskim, Poznańskim i znowu w Krakowskim trwał aż do stycznia następnego 1870 roku, co odnotował w cytowanym wyżej *Notatniku* (na k. 19).

Poszczególne etapy tej podróży poświadczane są częściowo w korespondencji. Pierwszą bytność w Krakowie w sierpniu dokumentuje brulion listu Kolberga pisany w Krakowie 15 sierpnia do lipskiej firmy Beritkopfa i Härtla oraz odpowiedź teże z 17 sierpnia adresowana do księgarni D. E. Friedleina w Krakowie, która była stałym miejscem kontaktów Kolberga i odbioru poczty i.

Pobyt w Poznaniu i odwiedziny w Ostrowie pod Wieleniem potwierdzają listy P. Wilkońskiej z sierpnia, października i listopada 1868 r. (tamże, s. 335 i 338–342) oraz odpowiedź Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z 15 IX na wniosek Kolberga złożony osobiście 23 VIII w sprawie funduszy

na jego wydawnictwo (tamże, s. 335). O powrocie Kolberga z Wielkopolski do Krakowa przed 15 X informuje z kolei wzmianka w tak datowanym liście F. Skobla pisanym ze Lwowa. Świadczy też o tym pytanie w liście P. Wilkońskiej z 27 X, jak powodzi się Kolbergowi w Krakowie (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 338) oraz list B. Hoffa z 30 XI, w którym niepokoi się, czy jego list zastanie Kolberga jeszcze w Mogilanach (tamże, s. 342). W Krakowie ku końcowi roku 1869 złożył Kolberg w drukarni do składania pierwszy tom swojej monografii *Krakowskiego*, planując jednocześnie przeniesienie się z Warszawy wobec otrzymanej z TNK dotacji. Cytowane notatki rachunkowe (k 19)) wskazują na powrót do Warszawy dopiero w styczniu 1870 roku; podsumowując koszt wyprawy w Krakowskie i Poznańskie w roku 1869, Kolberg podaje jej datę końcową: do 20 stycznia 1870 r. (zob. wyżej, rok 1869).

Według biogramu Kolberga napisanego przez Kopernickiego podróżował Kolberg w latach 1869 i 1870 w „Chełmskie i ponownie Augustowskie” (*Przedmowa...*, s. X), natomiast w swoich notatkach uzupełniających szkic autobiografii Kolberga Kopernicki zanotował: „W Łomżyńskie i Augustowskie – w r. 1869 i 1870” (rkp. 2183, k. 68). Informacje te są sprzeczne z pozostałymi przekazami.

1870 – Według itinerarium: „Do Hemplów (na Siedlce, Kodeń, Włodawę)”. Inne źródła wskazują na pobyt w Krakowie i pod Krakowem w ciągu drugiego półrocza.

Brak bliższych danych o podróży w Chełmskie i na Podlasie. Prawdopodobnie nastąpiła ona wiosną, gdyż w liście z 12 XI 1870 r. M. Hemplówna pisze do Kolberga: „I ja niewymownie żałuję, że nie wypadło Szanownemu Panu być tego lata w Tarnowie, ale umiałam uwzględnić bardziej konieczną potrzebę Jego obecności tam, gdzie chodziło o dopełnienie i dopilnowanie wychodzącego dzieła [...]” (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 369). Kolberg przebywał zapewne latem i jesienią w Krakowie, zajęty monografią *Krakowskiego*. Jego list do Hemplówny, w którym zapewne wyjaśniał tę okoliczność, co wynika z cytowanego wyżej tekstu autorki, nie zachował się, podobnie jak wszystkie inne skierowane do tej współpracownicy. W Chełmskie podróżował więc najprawdopodobniej z Warszawy, dokąd powrócił w styczniu z Krakowa (por. wyżej, rok 1869), a przed kolejnym wyjazdem do Krakowa latem. Brak listów Kolberga z pierwszego półrocza 1870 r. może wskazywać, że przebywał w tym okresie poza Warszawą, zajęty badaniami terenowymi, natomiast listy kierowane wówczas do niego

wysyłane były m. in. z Krakowa i z Modlnicy, gdzie zatem wówczas nie pojechał (zob. tamże, s. 348, 351, 355, 357, 359).

Rok 1870 jako datę roczną pobytu w Tarnowie wymienia też Kolberg we wstępie do cz. I *Chełmskiego* (DWOK T. 33, s. X) oraz Kopernicki w drukowanym biogramie (*Przedmowa wydawcy...*, s. X); zob. też wyżej, rok 1869.

Pobyt lub pobyty w Krakowie w ciągu drugiego półrocza nie są dokładnie udokumentowane, lecz korespondencja wskazuje na dłuższy okres zatrzymania się w mieście lub raczej u Konopków pod Krakowem. W brulionie listu do H. Szopowicza już 18 VI Kolberg prosi adresata o przesłanie ewentualnych materiałów na adres Friedleina w Krakowie i dodaje: „Co rok bowiem bywam po kilka razy w Krakowie i tam się zwykle papiery do mnie adresowane składają” (*Korespondencja... cz. I*, DWOK T. 64, s. 362). W cytowanym tu wyżej liście M. Hemplówna wyraża żal, że latem nie odwiedził Tarnowa, ale i zrozumienie, że ważniejszy był dla niego pobyt latem w Krakowie. W październiku Kolberg swój list do TNK pisze z Krakowa, a B. Hoff wspomina o jego pobycie w Mogilanach i Krakowie, zaś na początku listopada bratowa Oskara, Karolina, dopomina się o jego powrót spod Krakowa do Warszawy, a 18 XII Oskar pisze do W. Rzewuskiego jeszcze z Modlnicy (tamże, s. 365, 366, 367–368 i 371). Można więc przyjąć, że drugą połowę roku 1870 spędził Kolberg pod Krakowem i w Krakowie.

Niejasna i prawdopodobnie błędna jest późniejsza informacja Kolberga we wstępie do cz. I *Pokucia*, w której wśród dat rocznych podróży na Pokucie wymienił także rok 1870 (DWOK T. 29, s. XI). Odwiedzin tego regionu w tym roku nie poświadczą żaden inny przekaz.

Z kolei dane Kopernickiego są po części sprzeczne z przekazami Kolberga; zob. wyżej, rok 1869.

1871 – Według itinerarium: „Do Krakowa, Mogilan i Modlnicy – na stałe; do Lwowa, Bołszowiec, Barysza”. Inne dokumenty poświadczają też pobyt Kolberga w Poznaniu i w Poznańskim.

Korespondencja wskazuje, że w styczniu Kolberg przebywał jeszcze w Modlnicy, a do Warszawy wyjechał w końcu tego miesiąca, oraz że zapowiadał powrót do Modlnicy w sierpniu 1871 r. (zob. listy A. Konopczanki z 12 II oraz niedatowany, prawdopodobnie z czerwca, *Korespondencja... cz. I*, DWOK T. 64, s. 375 i 382). Przeprowadzka pod Kraków nastąpiła między 5 a 16 sierpnia, co poświadczą wzmianka w liście Felicjana Faleńskiego do Karola Estreichera z 5 VIII oraz list Wilhelma do brata z 16 VIII. Faleński pisze, że wysyła „naprędce parę słów przez odjeżdżającego do Was [tj.

do Krakowa] Oskara Kolberga”, a Wilhelm potwierdza odbiór wiadomości Oskara o „pomyślnej podróży” do Modlnicy (*Korespondencja Karola Estreichera z Marią i Felicjanem Faleńskimi*, „Archiwum Literackie” 1957, nr 3, s. 99, list 30 oraz *Korespondencja Oskara Kolberga cz. I*, DWOK T. 64, s. 383).

O pobycie Kolberga we Lwowie, Bołszowcach i Baryszu nie wzmiankują inne źródła. W pierwszym półroczu brak jednak listów Kolberga, nie można więc wykluczyć wyjazdu – może niedługiego – do Galicji wschodniej.

Natomiast z listów i prasy wynika, że jesienią odbył Kolberg podróż do Poznania i w Poznańskie, o której nie wspomina w itinerarium. W październiku K. Minter, Wilhelm i Karolina piszą do Oskara, że dowiedzieli się z gazet o jego pobycie w Poznaniu (*Korespondencja...cz. I*, DWOK T. 64, s. 387, 388 – 391). O przyjeździe Kolberga w dniu 14 X do Poznania informował „Dziennik Poznański” 1871 w nr 236 (z 15 X). Według itinerarium Kolberg udał się w Poznańskie dopiero w roku następnym (zob. niżej). Tymczasem w liście do poznańskiego wydawcy L. Merzbacha Kolberg z lutego 1872 roku wspomina spotkanie z nim w Poznaniu w październiku roku poprzedniego, a w dalszym ciągu tego listu pisze: „Po wyjeździe moim z Poznania, bawiłem parę tygodni na wsi, po czym wracając na Oderberg [Bogumin] do Krakowa, wstąpiłem do Cieszyna, gdzie mieszka i pracuje u fotografisty p. Hoff [...]” (*Korespondencja... cz. I*, DWOK T. 64, s. 410). Informacja o spotkaniu w Poznaniu, o „paru tygodniach na wsi” i wzmianka o bytności w Cieszynie wskazują, że od połowy października 1871 r. przebywał Kolberg najpierw w Poznaniu, potem w Poznańskim – może już na przełomie roku 1871/1872 – w dworach zaprzyjaźnionych Wielkopolan, oraz odwiedził Cieszyn – może już w 1872 r. Notatka prasowa z „Dziennika Poznańskiego” i list do Merzbacha uwiarygadniają wyraźnie pobyt w Poznaniu i zapewne w Poznańskim w roku 1871. Takie dane Kolberg podaje jednak w itinerarium dopiero pod rokiem 1872 (zob. niżej).

Kopernicki odnotowuje w roku 1871 jedynie: „Opuszczenie Warszawy i zamieszkanie w Modlnicy” (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1872 – Według itinerarium: „Do Poznania, do Dębicza, Miłosławia, Morownicy, Targoszyca (Łukaszewicz), do Cieszyna (Otto)”. Zob. wyżej, rok 1871.

Zachowały się tylko trzy bruliony listów Kolberga z roku 1872 (z lutego i z listopada), brak więc bezpośrednich i pewnych danych o ówczesnych podróżach Kolberga. Informacje w jednym z nich zawarte są jednak

sprzeczne z podanymi w itinerarium. W niedatowanym brulionie listu do poznańskiego wydawcy, Ludwika Merzbacha, którego datę ustalono (być może błędnie?) na podstawie zapisu na tej samej karcie co listu do brata Wilhelma, datowanego 4 II 1872 (zob. *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 410–412 i s. 408–410), Kolberg nawiązuje do spotkania z Merzbachem w Poznaniu w październiku 1871 r. oraz pisze o pobycie na wsi po wyjeździe z Poznania i o odwiedzinach Cieszyna w drodze do Krakowa (cytowany fragment zob. wyżej, rok 1871). Ta informacja przesunąłaby podróż Kolberga do Poznania i w Poznańskie oraz bytność w Cieszynie na rok 1871, ewentualnie na początek roku 1872, kiedy to kontynuował parotygodniowy pobyt na wsi w dworach wielkopolskich wymienianych w itinerarium, po czym nastąpił powrót do Poznania i stąd dopiero podróż do Cieszyna. W liście tym Kolberg wspomina także o spotkaniu w Cieszynie z B. Hoffem, od którego otrzymał rysunki ubiorów z Wielkopolski. Musiałoby to nastąpić przed marcem 1872 r., gdyż w tym miesiącu Hoff opuścił Cieszyn, przenosząc się do Przemyśla.

Wątpliwość co do pobytu w Poznaniu w 1872 roku nie została rozstrzygnięta w świetle dostępnych źródeł. Wzmacnia ją dodatkowo kilka innych – poza itinerarium – przekazów źródłowych z lat późniejszych, poświadczających jednak podróż w Poznańskie w 1872 roku. We wstępie do cz. V *W. Ks. Poznańskiego* (DWOK T. 13, s. IX) drukowanej w 1880 r. Kolberg pisze: „W Kościańskim zauważyliśmy (w r. 1872 i 1875) głównie następujące tańce [...]”. W roku 1880 Kolberg pisze do redakcji czeskiego „Světozora”: „W r. 1872 robiłem w celach etnograficznych wycieczki w Poznańskie” (*Korespondencja...* cz. II, DWOK T. 65, s. 407). W 1881 r. w notatkach na brulionie listu do L. Jenikego, dotyczących swoich wypraw zapisał: „W r. 1872 jeździłem w celach etnograficznych w Poznańskie” (tamże, s. 462). Wreszcie w liście do B. Hoffa 1885 r. nawiązuje – bez podania jednak daty rocznej – do swojego krótkiego pobytu u pastora Leopolda Otto w Cieszynie (*Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 236).

1873 – Według itinerarium: „Do Wiednia (na wystawę)”.

Plan wyjazdu na wystawę powszechną w Wiedniu miał Kolberg już wiosną 1873 roku, o czym musiał informować M. Hemplównę (list ten nie zachował się), która pisząc do niego 30 IV nawiązuje do projektu „przejażdżki do Wiednia” (*Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 451). Wystawa powszechna w Wiedniu, otwarta była w dniach od 1 maja do 31 X 1873 roku. 1 sierpnia Oskar wspomina w liście do brata Wilhelma o zachęcaniu go

przez Konopków do zwiedzenia wystawy oraz o pewnych nadziejach związanych z możliwością zaprezentowania w środowisku muzycznym Wiednia swoich kompozycji i nawiązania kontaktów z tamtejszymi etnografami. Pi-sze też, że na przeszkodzie stoją koszty wyprawy i prosi brata o przesłanie odpowiedniej kwoty ze sprzedaży jednego ze swoich listów zastawnych, którymi zarządzał w Warszawie (tamże, s. 457–458). Już 4 sierpnia Wilhelm donosił Oskarowi, że pieniądze wysłał na adres Friedleina (zob. tamże, s. 459 oraz s. 468 – notatki pod tekstem brulionu), na tym jednak definitywnie kończy się w listach temat wyjazdu Kolberga na wystawę w Wiedniu.

Kiedy ją badacz odwiedził i jak długo przebywał w Wiedniu, nie wiadomo. Wyjazd mógł jednak nastąpić najwcześniej po 4 sierpnia, kiedy to Wilhelm zadysponował częścią złożonego u niego kapitaliku Oskara i przysłał odpowiednią asygnatę, co rozwiązało sprawę funduszu na wyjazd. Luka w korespondencji wysyłanej przez Oskara Kolberga trwała od 1 sierpnia do około 22 października, kiedy to Akademia pokwitowała odbiór listu pisanego przez niego w Krakowie (zob. tamże, s. 456 i 464), zatem pobyt w Wiedniu mógł mieć zapewne miejsce między połową sierpnia a ostatnią dekadą października. Brak jednak w materiałach Kolberga jakichkolwiek śladów czy choćby wzmianek o tej podróży, jej przebiegu i wrażeniach, o pobycie w Wiedniu i zwiedzaniu wystawy – i to zarówno w korespondencji, jak i w innych dokumentach badacza. Całkowite przemilczenie tej wyprawy jest tym bardziej zastanawiające że wrażeniami z podróży na wystawę powszechną w Paryżu, odbytą pięć lat później, dzielił się Kolberg chętnie w swoich listach do rodziny i przyjaciół (zob. rok 1878). Nie wiadomo, czy i w jakim stopniu na wyjazd Kolberga na wystawę mógł mieć wpływ krach finansowy na giełdzie wiedeńskiej, który nastąpił wkrótce po otwarciu ekspozycji i spowodował zwyżkę cen i spadek frekwencji, a także wybuch epidemii cholery w Wiedniu, która szerzyła się także w Galicji w okresie od końca maja do połowy sierpnia. O pobycie Kolberga w Wiedniu może uprawdzić świadczyć wzmianka o odwiedzinach „pianisty Kolberga” w wiedeńskim salonie Eleonory z Milieskich Elkanowej, nie wiadomo jednak, czy z tą datą roczną można ją powiązać (zob. H. Budzynowska-Dąbcańska *Pamiętnik*, oprac. J. Fijałek, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” R. 9: 1963, druk 1964, s. 316).

1874 – Brak jakichkolwiek świadectw źródłowych, które dokumentowałyby podróż lub podróże Kolberga w tym roku.

Zdecydowała o tym zapewne konieczność dopilnowania druku i korekt IV części *Krakowskiego*, która ukazała się pod koniec roku 1874 lub raczej na początku 1875 (zob. list do Akademii z 24 X, *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64. s. 495–496), a także równoległa praca nad pierwszymi tomami *Poznańskiego* (cz. I, DWOK T. 9, wydany został w 1875 roku). Prawdopodobnie znaczenie miał też brak funduszy, o czym świadczyć może ponawiana prośba do Wilhelma o przekazanie mu zdeponowanego u niego kapitału, a przynajmniej „pilnie potrzebnej” jego części (zob. listy do Wilhelma z 12 VI i 18 XII, tamże, s. 491 i 511).

1875 – Prawie trzymiesięczna podróż w Poznańskie, do Prus Zachodnich i Wschodnich, przebiegająca następującą trasą: Morownica, Pakosław, Konojad Poznań, Toruń, Zakrzewko, Brąchnówko, Tylice, Łysomice, Turzno, Nawra, Chełmno, Terespol, Łaszewo, Tucholszczyzna, Bukowiec, Pelplin, Gdańsk, Oliwa, Sopot, Wielki Kac [Kack], Oksywie, Puck, Wejherowo, Malbork, Waplewo, Telkwice, Buchwałd, Elbląg, Królewiec, Lec [Giżycko], Ełk, Osterode [Ostróda], Toruń, Poznań, Morownica.

Według itinerarium: „Do Poznania (Pakosławia, Morownicy, Konojadu), do Torunia, Zakrzewka i Brąchnówka (Czarlińskich), [Łaszewa] (Mieczkowskich) [w rkp. błędnie: Łukowa], Nawry (Szczanieckich), Bukowca pod Świec[iem] (Cejnowa), Pelplina, Gdańska, Zopotów [Sopotu] (i na Kaszuby), Telkwic i Buchwałdu (Donimirs[kich]), do Waplewa (Sierakow[skich]), Elbląga, Królewca, Lecu i Ełku”.

Podróż ta, finansowana ze specjalnego zasiłku Akademii Umiejętności przeznaczonego na wyprawę badawczą i kontakty z regionalistami, należy do najlepiej udokumentowanych w całej działalności Kolberga, m. in. dzięki obszernemu sprawozdaniu złożonemu Akademii po powrocie, a także zachowanej korespondencji. Brulion tego sprawozdania, niepełny, urywający się na wiadomości o pobycie Kolberga w Malborskiem, zachował się w spuściznie Kolberga (BN PAU i PAN, sygn.. 2183, k. 70). Natomiast oryginał sprawozdania z kompletnymi informacjami o podróży odnaleziono dopiero w 1991 roku w czasie kwerendy w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Sprawozdanie to pt. *Pismo Oskara Kolberga z 4 listopada 1875 roku do Zarządu Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie* dołączone było do wniosku Sekcji Etnologicznej skierowanego przez jej sekretarza, Kopernickiego, do władz Komisji Antropologicznej z prośbą o zasiłek dla Kolberga na podróż w Poznańskie i do Prus Zachodnich. Wniosek dokładnie informował o planie naukowym

podróży Kolberga i oczekiwanych rezultatach (Archiwum PAN w Krakowie, sygn. PAU W III-46b), Oryginalny tekst tego sprawozdania Kolberga odnalazł w Akademii W. Bieńkowski i opublikował go w „Komunikatach Warmińsko-Mazurskich” w 1992 r. (w nr 3-4, s. 346-349), w artykule pt. *Oskar Kolberg w Królewcu w 1875 roku*. Dzięki temu *Pismu*, dopełnionemu przez listy Kolberga z lat 1875 i 1876 można odtworzyć dokładniej przebieg tej prawie trzymiesięcznej wyprawy badacza w Poznańskie, na Pomorze Gdańskie, Powiśle i Mazury, jedynej jego podróży na Pomorze i na Mazury.

Pierwszy etap podróży stanowiło Poznańskie, gdzie wyjechał w końcu lipca. 22 VII w liście do W. Niegolewskiej zapowiada swój przyjazd do Starego Bojanowa „w środę”, tj. 28 VII (22-go wypadła czwartek, zatem informacja Kolberga o przyjeździe w środę wskazuje na datę 28 VII), skąd planował udać się do Morownicy pod Śmigłem (do Niegolewskich) (zob. *Korespondencja...*, cz. I, DWOK T. 64, s. 534). Być może przedtem zatrzymał się kilka dni w Poznaniu. W Poznańskim „zwiedził kilka powiatów południowych”, poza Morownicą zatrzymał się „cokolwiek dłużej” w Pakosławiu pod Rawiczem (u Czarneckich), odwiedził też – może ponownie – Poznań, gdzie spotkał się z Kazimierzem Szulcem, badaczem starożytności i etnografem.

Dalej pojechał do Torunia i po krótkim pobycie w tym mieście jeszcze w pierwszej połowie sierpnia udał się „na zwiedzenie Prus Zachodnich”. Tu dłużej przebywał w Zakrzewku i Brąchnówku pod Chełmżą (u Czarlińskich), skąd „robił wycieczki” do Tylic, Łysomic i Turzna. Następnie pojechał do Nawry (do Szanieckich), potem przez Trzebcz do Chełmna, gdzie spotkał się z ks. Pobłockim, autorem „Słowniczka wyrazów kaszubskich”. Z Łaszewa, gdzie się zatrzymał (u Mieczkowskich), podejmował wycieczki w Tucholszczyznę i do Bukowca pod Terespolem, gdzie spotkał się z F. Cejnową, literatem kaszubskim, z którego „wskazówek i informacji” później korzystał. Zachował się bilet pocztowy na przejazd z Chełmna (niem. Kulm) do Terespoła, datowany na 24 sierpnia 1875 r., na którego odwrocie Kolberg sporządzał później podręczne notatki brulionowe dotyczące zwyczajów i słownika w Waplewie (Archiw. PTL, teka 6, sygn. 1145, k. 31). W drugiej połowie sierpnia Kolberg odwiedził Pelplin, gdzie zetknął się z ks. Rąbcą, który udzielał mu „pouczających szczegółów o życiu Kaszubów i Kociwiaków”. Następnie przez Gdańsk i Oliwę dotarł do Sopotu, gdzie przebywał 12 dni, odbywając wycieczki w „głęb Kaszub, mianowicie do Wielkiego Kacu [Kacka], Oksywia, Pucka, Wejherowa”, w którym to mieście

zetknął się z L. Jakowickim, pedagogiem przesiedlonym tam karnie z Poznania. W pierwszej połowie września Kolberg zwiedził Malbork (zamek i muzeum archeologiczne), tydzień spędził w Waplewie (u Sierakowskich), następnie kolejny tydzień przebywał w Telkwicach i Buchwałdzie [Bukowie] (u Donimirskich). Kolejnym miastem na jego pomorskiej trasie był Elbląg, gdzie zwiedził zbiory archeologiczne F. J. Kaminskiego (nie: Kanin-skiego, jak podaje Kolberg, por. W Bieńkowski *Oskar Kolberg w Królewcu...* s. 348, przyp. 23).

Przed 19 września dotarł do Królewca, skąd tego dnia pisze do Romana Konopki do Modlnicy, relacjonując pobyt w tym mieście i poprzedzającą go wędrówkę (zob. *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 537–538). W Królewcu nawiązał kontakt z polskim proboszczem, H. Pełką, zbieraczem pieśni mazurskich, i poznał F. Kurschata, litewskiego lingwistę i teologa.

Następnie pojechał Kolberg na Mazury pruskie, gdzie przebywał jedynie około 10 dni. Odwiedził najpierw Lec (dziś Giżycko), gdzie poznał M. Giersza, prawnika i redaktora „Gazety Leckiej”, znawcę ludu i miejscowej gwary, oraz pastora H. Brauna (zob. listy Kolberga do nich z 28 II 1876 r. nawiązujące do tych spotkań, tamże, s. 573 i nast.) . Następnie udał się do Ełku, gdzie spotkał się z superintendentem K. Remusem i proboszczem R. Giżyckim, którzy dostarczyli mu cennych informacji z zakresu etnografii i „stosunków krajowych” (zob. listy Kolberga z 1 III 1876 r., tamże, s. 581 i nast).

Z mazurskiej podróży wracał Kolberg „przez Osterode [Ostródę], Toruń i Poznań, zatrzymując się jeszcze po drodze w różnych miejscach ” (zob. list do Wilhelma z 20 X 1875 r., pisany w Modlnicy tuż po powrocie z wyprawy, tamże, s. 541–543). W Poznaniu znalazł się Kolberg pod koniec września i bawił tam kilka dni; 25 IX uczestniczył w uroczystym otwarciu nowego teatru, stałej polskiej sceny, a 27 IX pisał z Poznania do F. Rąbcy. Stamtąd pojechał ponownie do Morownicy, skąd 3 X wysłał list do R. Konopki, by wreszcie po ponad dwu tygodniach pobytu i ewentualnych wycieczek wrócić 19 X najpierw do Krakowa, potem do Modlnicy, z której 20 X wysyłał wspomniany wyżej list do Wilhelma (zob. listy do F. Rąbcy i R. Konopki, tamże, s. 539–540).

Poza przywołanymi wyżej zob. też inne listy pisane po powrocie z podróży jesienią 1875 i w pierwszych miesiącach 1876 roku, nawiązujące do wyprawy i ilustrujące dalsze kontakty i wymianę naukową (tamże, listy nr 369, 370, 374, 386, 390–396, 398, 404, 411, 419).

Wzmiankę o tej podróży zawiera także list do czeskiego „Světózora” z 22 IX 1880 r. gdzie Kolberg pisze, że w roku 1875 podejmował „w celach etnograficznych wycieczki w Poznańskie i do Prus zachodnich i wschodnich” (*Korespondencja... cz. II, DWOK T. 65, s. 407*).

Kopernicki także odnotowuje tę podróż w swojej biografii Kolberga: „[...] w roku 1875 do Poznańskiego, Prus zachodnich i wschodnich (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1876 – Dwumiesięczna podróż do Galicji Wschodniej: Czortowiec, Barysz, Lwów i okolice, Huculszczyzna pod Czarnohorą, Żabie, Bukowina, Stanisławów, Kołomyja, Czerniowce, Buczacz, Barysz, Kraków [kolejność niepewna, zob. cytowane niżej źródła].

Według itinerarium: „Do Lwowa, na Pokucie, do Żabiego (ks. Witwicki), Barysza (Szawłowski)”.

Podróż ta sfinansowana została – jak poprzedniego roku – z zasiłku Akademii Umiejętności.

Plany wyprawy do Galicji Wschodniej, „ku Lwowu i Czerniowcom”, „do Lwowa i na Podole galicyjskie” sygnalizował Kolberg w korespondencji z przyjaciółmi, poczynawszy od końca marca (zob. *Korespondencja...cz. I, DWOK T. 64, s. 586, 619, 626, 628, 631*). Pierwotne projekty wyjazdu już w czerwcu, potem w lipcu nie doszły do skutku, termin przesunął się w związku z koniecznością doglądania do końca druku II części *W. Ks. Poznańskiego* (zob. tamże, s. 628) i ostatecznie Kolberg wyruszył dopiero po 10 VIII (taką datę nosi list pisany latem jeszcze w Krakowie, zob. tamże, s. 633), by po dwumiesięcznej wyprawie przed 12 X powrócić do Krakowa. W liście z tą datą pisany do S. Czarneckiego już z Krakowa Kolberg pisze: „W tym roku jeździłem na Pokucie, na Bukowinę i byłem w Karpatach, mianowicie między Hucułami pod Czarną Górą [Czarnohorą]” (tamże, s. 645).

Dalsza korespondencja przynosi kolejne relacje i fakty dokumentujące przebieg i etapy wyprawy. W liście do W. Przybysławskiego z 14 X informuje: „Po wyjeździe z Czortowca, a następnie z Barysza zwiedzałem jeszcze okolice Lwowa i w samymże Lwowie cały przepędziłem tydzień”. Wymienia muzea lwowskie, które odwiedził: Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich, Muzeum Przemysłowe Miejskie oraz Ossolineum, zbiory i eksponaty, które go zainteresowały, zawiadamia, że od kilku dni „bawi w Krakowie” i wspomina z wdzięcznością pobyt w gościnnym domu Przybysławskich w Czortowcu (tamże, s. 646 i 648). 20 X pisze do Siarkowskiego,

że przed kilku dniami wrócił z podróży „odbytej do Lwowa i w jego okolice, do gór huculskich i Bukowiny” oraz tego samego dnia do Gumpulowicza, że „wycieczka ta trwała od początku sierpnia do połowy października” (tamże, s. 651 i s. 652) .

Wreszcie w obszernym liście z 30 X zdaje sprawozdanie mecenasowi podróży, Akademii Umiejętności. Informuje, że choć w planie miał podróż na Pokucie i Podole, odwiedził tylko „Pokucie, góry huculskie i część Bukowiny”, gdyż zbyt krótki czas w sierpniu i wrześniu oraz szczupłe środki pieniężne sprawiły, że badania na Podolu zmuszony był odłożyć na przyszłość. Według itinerarium był jednak w Baryszu pod Buczaczem oraz w samym Buczacz, jak wynika z tego samego listu do Akademii, może więc chodziło o niezrealizowany zamiar szerszych badań na Podolu.

Dalej wymienia tam Kolberg swoje najważniejsze stacje badawcze, którymi były: „w okolicy naddniestrzańskiej głównie Barysz pod Buczaczem i Czortowiec pod Obertynem, w górach zaś Żabie pod Czarnogórą, położone w pobliżu granicy Bukowiny i Kossowa”. Informuje też o krótkich pobytach w miastach – Stanisławowie, Kołomyi, Czerniowcach, Buczacz, dłuższym we Lwowie (tamże, s. 657–660). Informacje te wzbogacają trasę podróży o niewymieniany w itinerarium Czortowiec, Stanisławów, Kołomyję, Czerniowce i Buczacz. Do tej podróży nawiązują też wzmianki w listach późniejszych, od listopada 1876 do stycznia 1877 (zob. *Korespondencja...* cz. I, DWOK T. 64, s. 660, 662, 663, 668, 671 oraz cz. II, DWOK T. 65, s. 1 i 3).

Wycieczki na Pokucie w roku 1876 i 1880 wspomina Kolberg kilka lat później w liście do „Světózora” z 22 IX 1880 r. (*Korespondencja...*cz. II, DWOK T. 65, s. 407), a we wstępie do cz. I *Pokucia* (DWOK T. 29, s. XI) wśród dat swoich podróży na te tereny podaje także rok 1876 (zob. też rok 1877 i 1880).

Kopernicki w swoim biogramie Kolberga notuje w ramach podróży z zasiłkiem Akademii: „1876, 1877 i 1880 – na Pokucie i Podole galicyjskie” (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1877 – Według itinerarium: „Do Lwowa, na Pokucie, do Barysza, Czortowca, Żabiego”. Korespondencja wskazuje także na pobyt w Zadwórzu.

Podróż jak w roku poprzednim sfinansowana została z zasiłku Akademii Umiejętności.

Już 15 IV Kolberg informuje swoją bratową Karolinę o zamiarze wyjazdu do Lwowa w sierpniu (*Korespondencja ...*cz. II, DWOK T. 65, s. 14) . W połowie lipca Karolina przyjeżdża z dziećmi na wakacje do Modlnicy,

gdzie przebywają do 19 sierpnia (zob. list do W. Przybysławskiego z 8 VIII, tamże, s. 54 – w odpowiedzi na zaproszenie Kolberga do Czortowca z 24 VI, tamże, s. 39).

Kolberg wyjeżdża 23 VIII przez Lwów do Czortowca, skąd planuje odwiedzić Barysz, prawdopodobnie na początku września (zob. listy z 19 VIII do W. Przybysławskiego i T. Szawłowskiego oraz do Marii Kolberg z 23 VIII, tamże, s. 56, 57 i 60). W Czortowcu przebywa we wrześniu, skąd 11 IX wysyła telegram do Warszawy z okazji ślubu bratanicy, Marii Jasińskiej (tamże, s. 62).

Wrócił z wyprawy w końcu października. 27 X pisze do B. Moraczewskiej: „Przed kilku dniami wróciłem z wycieczki odbytej w celach etnograficznych w okolice Lwowa i na Pokucie” (tamże, s. 67) oraz tego samego dnia do L. Gumpłowicza, którego informuje o swojej podróży „po Pokuciu i Podolu galicyskim” (tamże, s. 69). W liście do Akademii z 1 XI relacjonuje, że dzięki jej zasiłkowi odbył podróż na Pokucie, bawił „w kilku miejscowościach tamże, a przeważnie w Czortowcu” (tamże, s. 72), a 19 XI donosi bratanicy, J. Wernerowej, że po wyjeździe Karoliny z Modlnicy pojechał „do wschodniej Galicji i na Pokucie”, gdzie bawił „cały wrzesień” w Czortowcu u pp. Przybysławskich i gdzie na początku chorował (tamże, s. 76).

Nie wiadomo, czy i kiedy Kolberg odwiedził Barysz, choć w sierpniu zapowiada swoje odwiedziny, otrzymuje zaproszenie gospodarza ponowione 13 IX, a wkrótce potem biletem wizytowym bez daty informację, że Szawłowski wysyła konie i czeka z kolacją (zob. tamże, listy 508, 511, 514 i 515). Nie wiadomo jednak czy dotarł do Barysza; brak potwierdzenia odwiedzin u Szawłowskich, które być może uniemożliwiła choroba.

Natomiast, pisząc do Karoliny 10 XII, Kolberg wspomina pobyt „głównie w Czortowcu”, ale także w Zadwórzcu u pp. Bochdanów oraz we Lwowie, który odwiedził zapewne w drodze powrotnej do Krakowa (tamże, s. 84). Z kolei w liście z 13 II 1880 r. do M. Wierzbowskiej znajdujemy wzmiankę o pobycie Kolberga „na wsi na Podolu galicyskim” w roku 1877 (tamże, s. 322); może więc chodzić o Barysz. Zadwórzca nie wymienia Kolberg w itinerarium, a bytności w Żabiem nie poświadcza korespondencja.

We wstępie do cz. I *Pokucia* (DWOK T. 29, s. XI), wymieniając daty swoich badawczych podróży w ten region podaje Kolberg także rok 1877 (zob. też rok 1876 i 1880).

Kopernicki, odnotowując podróże z zasiłku Akademii, pisze: „1876, 1877, 1880 – na Pokucie i Podole galicyskie” (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1878 – Według itinerarium: „Do Paryża na wystawę (na Wiedeń, Mníchów [Monachium], Zurych, Bern, Bazyleję); powrót na Brukselę, Liège, Kolonię, Moguncję, Frankfurt, Lipsk, Berlin, Pozn[añ], Wrocław, Kraków”. W korespondencji wymienia Kolberg jeszcze w drodze do Paryża: Rapperswill, Lucernę, Strassburg i Nancy, a w drodze powrotnej: Akwizgran, Bonn, Wiesbaden i Eisenach.

Wystawa powszechna w Paryżu trwała od 1 maja do 20 października, Kolberg prezentował na wystawie swoje dzieła etnograficzne i zbiory ikonograficzne, za co na mocy rozporządzenia z 13 II 1881 roku otrzymał medal uczestnictwa w wystawie od francuskiego ministerstwa handlu.

Plany wyjazdu Kolberg przedstawia Jadwidze Wernerowej już w kwietniu, informując ją, że wysłał już do Paryża „niektóre przedmioty do działu antropologicznego (jak fotografie, dzieła itd.) i miałyby łatwość wstępu”. Jednocześnie prosi o przysłanie mu sumy z jego kapitału na pokrycie kosztów, której odbiór kwituje w maju (zob. listy z 2 IV i 10 V 1878 r., *Korespondencja...* cz. II, DWOK T. 65, s. 129 i 136).

Wyjeżdża około 6 IX; do J. Karłowicza pisze tego dnia, że jest „na wyjeźdźnym do Paryża (tamże, s. 160). Do Krakowa wraca 17 X, o czym dowiadujemy się z listu do J. Wernerowej pisany w grudniu (tamże, s. 184).

Po powrocie przekazuje przyjaciółom i rodzinie swoje relacje i wrażenia z podróży, z jej trasy w obie strony, z pobytu w Paryżu, spotkań i zwiedzanych miast. W liście do Karoliny pisany już w Modlnicy 22 X przedstawia etapy podróży: „Jechałem na Wiedeń, Mních , Zurych, stąd jeziorem do Rapperswyl, [na] Lucernę (byłem na Rigi), Bazyleję, Strassburg, Nancy, do Paryża. A wracałem na Brukselę, Liège, Akwizgran, Kolonię, stąd Renem do Bonn, Moguncji, dalej do Wiesbaden, potem na Frankfurt, Eisenach, Lipsk, Berlin, Poznań i Wrocław do Krakowa. W każdym z miast znaczniejszych zatrzymywałem się dzień jeden lub dwa, by zwiedzić muzea i co było ciekawszego”. Pisze, że w Paryżu spotkał się z Jadwigą Wernerową, co było zaplanowane wcześniej, i z Józefą Konopczanką z Mogilan, córką Józefa, że bywał w teatrach i u Duchińskich (tamże, s. 170), ze strony których spotkał się ze „staropolskim przyjęciem” i opieką (tamże, s. 173). Seweryna Duchińska, primo voto Pruszkowa, była osobą doskonale mu znaną i zaprzyjaźnioną od czasów warszawskich, kiedy to bywał w jej salonie literackim, spotkania te miały zatem dla obojga szczególne znaczenie. Z dalszych listów wynika, że w Paryżu bawił „półczwarta tygodnia” (tj. trzy i pół tygodnia), „na przemian jeden dzień poświęcał wystawie lub Trocadero,

drugi muzeum, bibliotekom lub Wersalowi itd. w samym mieście”(tamże, s. 202)). W innym liście pisze o spędzeniu w Paryżu miesiąca z J. Wernerową (tamże, s. 256–257).

Z Paryża wyjechał 6 X, a w drodze powrotnej przez Belgię i Niemcy zwiedzał z G. Ossowskim „muzea i zbiory”; G. Ossowski w liście z 24 X wspomina wspólne zwiedzanie „Aix-la-Chapell [Akwizgranu], Bonn, Moguncji, Wiesbaden etc., a także wzmiankuje o „chybionym Weimarze”, do którego prawdopodobnie nie dotarli (tamże, s. 173). 5 XII Kolberg opisuje swój powrót Wernerowej: „Po drodze zatrzymywałem się dla zwiedzenia muzeum w Brukseli, Liège, Aachen, Kolonii, Bonn, Moguncji, Frankfurcie, Wiesbaden, Lipsku, Berlinie i Poznaniu, tak że wyjechawszy 6 paździer[nika] z Paryża, dopiero 17 przyjechałem do Krakowa (tamże, s. 183–184). W lutym 1879 roku obszernie pisze o swojej podróży do M. Szulca: „Jadąc na Salzburg, München, Zurich, Lucernę, Rapperswyl, Bazyleę itd., a później Strassburg i Nancy, zatrzymywałem się dzień jeden lub parę dni i zwiedziłem wszystko, co w tych miastach było do widzenia, podobnie jak i z powrotem, jadąc z Paryża zwiedziłem Brukselę, Liège, Akwizgran, Kolonię, Bonn, Moguncję, Wiesbaden, Frankfurt, Lipsk i Berlin”. W liście tym wspomina także o pobycie w Wiedniu w operze (tamże, s. 200); w itinerarium jedynie wskazówka: „na Wiedeń”.

Z innych listów dowiadujemy się też, że w Lipsku odwiedził firmę Breitkopfa i Härtla, gdzie omawiał koncepcję wydania młodzieńczych utworów Chopina, w Monachium spotkał się z malarzem J. Brandtem, z którym „poruszył kwestię wydawnictwa kostiumów i typów narodowych z wizerunków i fotografii”, a w Nancy, mieście, z którego pochodził Mikołaj Chopin, ojciec Fryderyka, usiłował zebrać wiadomości o rodzinie kompozytora (tamże, s. 181, 219, 200–202, 332).

1879 – Według itinerarium: „Do Lwowa, Czortowca...”

Brak potwierdzenia tej podróży w korespondencji i innych źródłach. Latem tego roku, od 20 VII do około 20 VIII Kolberg nie wyjeżdżał, gdyż w tym okresie w Modlnicy gościł jego brat, Antoni, z żoną Karoliną i z dziećmi (zob. list Antoniego Kolberga z 18 VII oraz Oskara Kolberga do I. Kopernickiego z 1 VIII, *Korespondencja...* cz. II, DWOK T. 65, s. 246 i 247). Być może udał się do Lwowa i Czortowca po wyjeździe rodziny pod koniec sierpnia i we wrześniu; listy z tego okresu pisane są bez podania miejsca, dopiero 16 X, datując brulion listu do Karoliny, Kolberg wpisuje Mod[lnicę] (zob. tamże, s. 262–264).

Podróży takiej nie odnotowuje też Kolberg we wstępie do cz. I *Pokucia* (zob. informacja cytowana wyżej pod rokiem 1876 i 1877) ani Kopernicki w swojej relacji z wypraw badawczych Kolberga (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1880 – Według itinerarium: „Do Kołomyi (wystawa), do Czortowca, Jasienowa, Okna”. Korespondencja wskazuje, że odwiedził także Lwów, Horodenkę, Kornicz i Piadyki.

Wystawa etnograficzna w Kołomyi trwała od 15 do 30 września 1880 roku. Obejmowała materiał z powiatów kołomyjskiego, horodeńskiego, kossowskiego, zaleszczyckiego i borszczowskiego. Komitetowi organizacyjnemu przewodniczył W. Przybysławski, protektorem był Wł. Dzieduszyci, opiekunem naukowym Kolberg.

Plany podróży, jej przebieg i pobyt na Pokuciu w 1880 roku, wypełniony „dalszymi studiami” własnymi i pracą związaną z wystawą, dzięki której znacznie wzbogacił swój materiał z tego regionu, dokumentuje korespondencja. O swoich planach podróży do Lwowa, na Podole i do Kołomyi informuje Kolberg w styczniu i lutym Wernerową i Karolinę (*Korespondencja... cz. II, DWOK T. 65, s. 297, 313 i 318*). Inicjatywa kierowania stroną naukową wystawy wyszła od W. Przybysławskiego, który zaprosił Kolberga na całe lato do Czortowca; plan ten przekazał Kopernicki w liście z 23 III (tamże, s. 338–340). Propozycja została przyjęta i omówiony termin wyjazdu Kolberga w listach z 30 III oraz z 27 IV (tamże, s. 343 i 345 oraz s. 355). W kwietniu Kolberg informuje rodzinę i przyjaciół o swoich planach podróży, m. in. pisze do Karoliny 28 IV: „Wyjazd mój ma nastąpić najdalej w połowie czerwca, naprzód do Lwowa i Zadwórza (do pp. Bochdanów), potem do Przybysławskich na Pokucie [...], abym wraz z hr. Dzieduszycim zajął się urządzeniem wystawy etnograficznej w Kołomyi we wrześniu (tamże, s. 357, zob. też s. 359 i 361).

Zgodnie z planem wyjazd Kolberga z Krakowa nastąpił w połowie czerwca. Najpierw wyjechał do Lwowa, potem do Czortowca do Przybysławskich, gdzie był w już w końcu czerwca i gdzie dotarła do niego przekazana przez Antoninę Konopczankę wiadomość o śmierci przyjaciela, Józefa Konopki, na którą odpowiada listownie z Czortowca 27 czerwca (zob. tamże, s. 374–377). W Czortowcu spędził prawdopodobnie lipiec i część sierpnia, odwiedzając inne miejscowości Pokucia. 24 IX pisze do Antoniny Konopczanki, informując, że trzy tygodnie przed otwarciem wystawy, tj. po 20 VIII wyjechał z Przybysławskim do Kołomyi, gdzie na stałe zamieszkał

„aż do zamknięcia wystawy, po czym znów wróci na parę tygodni do Czortowca, zanim się wybierze do Krakowa” (tamże, s. 408). Po zamknięciu wystawy istotnie pojechał jeszcze do Czortowca, skąd dopiero w połowie listopada wrócił do Krakowa.

Nie wiadomo, czy i kiedy udał się jeszcze do Zadwórze do Bochdanów, „dwie stacje od Lwowa”, jak planował w kwietniu (tamże, s. 355), bo o bytności tam później nie wspomina.

Listy poświadczają też, że z innych miejscowości Pokucia odwiedził Horodenkę (tamże, s. 400), Kornicz (tamże, s. 413), Okno (tamże, s. 428), Jasienów (tamże, s. 447, 540, 610) oraz Piadyki (*Korespondencja... cz. III*, DWOK T. 66, s. 384).

Informacje o odbytej podróży i udziale w pracach nad wystawą w Kołomyi przysłał też w listach z listopada i grudnia. Najobszerniejszą relację zawiera brulion listu z 3 XII do Karoliny. Potwierdza w nim Kolberg wyjazd do Lwowa w połowie czerwca, skąd udał się do Czortowca do Przybysławskiego, pisze, że w samej Kołomyi był „cały prawie wrzesień i październik, pracując [...] razem z kilku członkami komitetu tej wystawy nad jej urządzeniem i przyozdobieniem [...]”, opisuje wystawę i informuje, że wrócił do Krakowa w połowie listopada (*Korespondencja...cz. II*, DWOK T. 65, s. 432–433). Z tego listu wynika, że do Czortowca nie udał się zaraz po zamknięciu wystawy, tj. po 15 IX, jak donosił wcześniej (zob. wyżej). Wobec tych danych nieścista wydaje się więc kolejna informacja w liście z grudnia do Moraczewskiej, gdzie pisze, że spędził „częścią na wsi, częścią w mieście przeszło 4 miesiące” (tamże, s. 427), gdyż cały pobyt od czerwca do połowy listopada objął 5 miesięcy. Być może szczegóły te zatarły się Kolbergowi w pamięci.

Rok 1880 wymienia Kolberg także wśród dat swoich podróży na Pokucie we wstępie do cz. I monografii tego regionu (DWOK T. 29, s. XI), zob. też rok 1876 i 1877. Z kolei Kopernicki, zestawiając podróże Kolberga odbyte z zasiłkiem Akademii, odnotowuje w biogramie autora *Ludu* również: „1876, 1877, 1880 – na Pokucie i Podole galicyjskie” (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI).

1881 – W tym roku Kolberg nie odbył podróży.

W itinerarium wpisał jedynie rok, nie podając kierunku wyprawy, a w korespondencji potwierdził, że nie opuszczał Krakowa. W brulionie listu do M. Szulca z 1 XI pisał: „[...] tego roku [wycieczki etnograficznej] nie robiłem z powodu nawału roboty, ale właśnie ów nawał wskutek

zgrupowanego już w Kołomyi materiału, jak i zobowiązań nowych, jakie na mnie nałożyły fundusze z koncertu otrzymane, przykuły mnie do warsztatu” (*Korespondencja...cz. II*, DWOK T. 65, s. 561).

Koncert, o którym mowa, zorganizowany na rzecz wydawnictw Kolberga, odbył się w Warszawie 6 V, powtórzony został 14 V (zob. listy z maja 1881 r., tamże, nr 825–831, 834–837). Uzyskany dochód pokrył druk dwu pierwszych części czterotomowej monografii *Pokucia*, które wydane zostały w latach 1882–1883 (DWOK T. 29 i 32) .

1882 – Także w tym roku Kolberg podróży nie odbył.

Potwierdza to korespondencja; w itinerarium podany jest tylko rok jak wyżej (zob. rok 1881). We wrześniu Kolberg pisał do Glogera, że mimo zaproszeń nigdzie nie wyjeżdżał z powodów zdrowotnych, niepogody oraz natłoku prac nad ogromnym materiałem wymagającym „bezustannego przeglądu, obróbki i ślęczenia, ażeby się istotnie kiedyś mógł badaczom przydać” (*Korespondencja... cz. II*, DWOK T. 65, s. 694). A w październiku donosił Szulcowi: „[...] wycieczki tego roku wcale w świat nie robiłem, bo wtedy kiedy ją rozpocząć miałem, lunęły deszcze, a gdy wreszcie zawitało słońce, już mnie chęć do podróży ominęła” (tamże s. 705).

W świetle tych danych niezrozumiała pozostaje notatka Kolberga w rękopisie pod zapisaną własnoręcznie melodią z siedmioma przyśpiewkami: „śpiewała p. Kleczyńska w Zakopanem, 1882” (BN PAU i PAN, teka 11, sygn. 1176/13, k. 17 (zob. *Góry i Podgórze cz. I*, DWOK T. 44, s. 291, nr 520). Zapis wydaje się być sporządzonym bezpośrednio ze słuchu, ale o pobycie Kolberga w Zakopanem w tym roku brak informacji.

1883 – Według itinerarium: „Do Iskani, Leszczowatego, Bóbrki (Blizińskich)”.

Podróż ta udokumentowana jest w korespondencji. Listy wskazują, że na początku roku Kolberg planował wyjazd do Lwowa, „dokąd powołuje go interes wydawnictwa, a w szczególności *Pokucia*, którego dalszy ciąg się drukuje”, nie miał jednak pewności, czy podróż będzie możliwa wiosną czy dopiero jesienią (zob. listy do Karoliny z 21 I i do B. Hoffa z 20 II, *Korespondencja... cz. III*, DWOK T. 66. s. 15 i 30). Po spotkaniu w maju w Krakowie z J. Blizińskim, zaprzyjaźnionym z nim jeszcze w okresie warszawskim, Kolberg podejmuje złożone wówczas zaproszenie przyjaciela do przyjazdu do Bóbrki w Sanockie i odwiedzin w jego „na wpół górskiej rezydencji” (tamże, s. 48).

Wyjechał około 24 VII, zgodnie z sugestią Blizińskiego, pociągiem z Krakowa do Przemyśla, a stamtąd koleją łupkowską do Ustrzyk, gdzie gospodarz miał czekać na niego „z końmi” z Bóbrki (tamże, s. 52 i 54–55). W Bóbrce spędził prawie miesiąc w przyjaznym sobie domu i dogodnych warunkach dla badań. Stamtąd prawdopodobnie 20 VIII udał się do Leszczowatego, do Kraińskich, gdzie przebywał 10 dni, a następnie pojechał 30 VIII na cztery dni do Iskani, do związanych rodzinie z Konopkami Załęskich (zob. tamże, list do Juliana Konopki z 31 VIII, s. 61, zob. też list Blizińskiego z 1 IX, s. 62). Do Krakowa wrócił Kolberg w nocy z 3 na 4 IX, o czym informuje Blizińskiego w liście z 7 IX (tamże, s. 63), a do Modlnicy dotarł prawdopodobnie 7 IX, „by być obecnym na następnym uroczystościach jubileuszowych Sobieskiego”; taką datę powrotu określa w liście do Karoliny z 23 IX (tamże, s. 68).

Wspomniany jubileusz 200-lecia zwycięstwa króla Jana III Sobieskiego pod Wiedniem obchodzony był uroczystie w Krakowie w połowie września, a jednym z punktów programu obchodów była uroczysta procesja ulicami miasta z udziałem wszystkich stanów, władz miejskich, stowarzyszeń, korporacji i instytucji w dniu 12 IX. Kolberg brał w niej udział jako „akademik nadzwyczajny”, tj. członek nadzwyczajny Akademii Umiejętności (zob. list do Blizińskiego z 28 IX, tamże, s. 71–74 – tam Kolberg podaje datę swojego udziału w procesji: 13 IX).

Kopernicki w swojej biografii Kolberga (*Przedmowa wydawcy...*, s. XI) zapisał: „Podróże własnym kosztem: 1883–1885 – trzykrotnie w Sanockie i Przemyście dla uzupełnienia badań z r. [1861 i 1863]” – w druku błędnie: 1865.

1884 – Według itinerarium: „Do Iskani, Leszczowatego, Bóbrki; Procisne (Zduń)”. Z korespondencji wynika, że odwiedził również Czaszyn i Bukowsko.

Blizszych informacji na temat tej podróży dostarczają listy z tego roku. Kolberg pisze 17 VI do Blizińskiego, że jest gotowy przyjechać latem do Bóbrki i po uzgodnieniu terminu zapada decyzja o wyjeździe z Krakowa 19 VII i przybyciu do Ustrzyk jak w poprzednim roku 20 VII (*Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 165–166 i 172). Przedtem Oskar spotyka się 11 VII z Karoliną w Szczakowej, gdyż spotkanie w Modlnicy okazuje się tym razem niemożliwe (tamże, s. 170 i 178).

Dokładnej daty dziennej wyjazdu w Sanockie nie znamy, nastąpił on prawdopodobnie około 20 VII. Gdzie udał się Kolberg najpierw, nie

wiadomo; z listu do Blizińskiego z 11 VIII wynika, że od 9 VIII przebywał w Procisnem u Zduniów, gdzie Bliziński przyjechał po niego 22 VIII (tamże, s. 184–185). Pobyt w Bóbrce w ostatniej dekadzie sierpnia potwierdza list do D. E. Friedleina z 26 VIII wysłany z Bóbrki (tamże, s. 187), gdzie przebywał Kolberg może także w pierwszej połowie września. Dalej udał się do Czaszyna (tamże, 192–193) i w domu właściciela majątku, Rafała Majora, spędził ponad tydzień. Z Czaszyna pojechał do Bukowska, a następnie 21 IX wraz z Kraińskim, który czekał na niego w Ustrzykach, udał się do Leszczowatego, potem 27 IX ponownie do Bóbrki (tamże, s. 193–194).

Powrót nastąpił 3 X, o czym donosi Blizińskiemu 15 X, a Karolinie 17 X (tamże, s. 197 i 199–200). Jednocześnie w obu listach zawiadamia o swojej przeprowadzce z Modlnicy do Krakowa, podjęciu tej decyzji po powrocie z podróży w przykrych dla niego okolicznościach, o jakich jednak bliżej nie wspomina.

Krótkie informacje o letniej podróży w roku 1884 znajdujemy jeszcze w listach do T. Klepaczewskiego z 18 X i do B. Moraczewskiej z 2 IV 1885 roku (tamże, s. 202 i 234).

Kopernicki potwierdza podróż w Sanockie i Przemyskie w roku 1884 (zob. informacja cytowana wyżej, rok 1883).

1885 – Według itinerarium: „Do Leszczowatego [tu pierwotnie zapisał Kolberg jeszcze, a potem skreślił: Procisne (Zdunia)], Sanoczan (Jaruzelskich), Wzdowa (Ostaszewskich), Rymanowa (Potockiej”. Z korespondencji wynika, że odwiedził także Iwonicz.

W tym roku Kolberg planuje podróż na Śląsk Cieszyński do B. Hoffa w Wiśle i uzgadnia z nim nawet plan wyjazdu w lipcu na „kilka tygodni”, by „u źródeł Wisły” spotkać się z Hoffem i jego żoną (zob. listy do B. Hoffa z 9 IV i do Karoliny z 29 V, *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 236 i 263). Jeszcze 21 VI plan ten jest realny, tego dnia Kolberg donosi Blizińskiemu, że 15 VII wybierze się do Cieszyna do posła Cinciały mieszkającego w Mistrzowicach, skąd ma zwiedzić Ustroń, źródła Wisły itd., a podróż potrwa dwa miesiące, do października (tamże, s. 268). Hoff w liście z 3 VII proponuje trasę przyjazdu i obiecuje spotkanie na stacji. Tymczasem 9 VII Kolberg informuje go, że plan przyjazdu na Śląsk upada, ponieważ z powodu „interesu wydawnictwa” pojedzie do Przemyśla i Lwowa, gdzie liczy na pomoc „wpływowym osób” przy wydaniu materiałów ruskich i zakłada ewentualne zwiedzanie okolic Przemyśla i Sanoka, co może mu zabrać czas

do października, zatem na okolice Wisły nie starczy mu sił i czasu (tamże, s. 276).

Decydujący dla tej nagłej zmiany decyzji, był – jak się wydaje – fakt, że tego lata Bliziński nie opuścił jeszcze Bóbrki, co planował wobec kłopotów z utrzymaniem majątku, więc Kolberg wybrał podróż do przyjaciela i możliwość dalszych badań w Sanockiem i Przemyskiem.

W Bóbrce był Kolberg przed 25 VII, do 28 VII przebywał w Leszczowatem, potem przez około 10 dni we Wzdowie, skąd jeszcze 8 VIII pisze do Blizińskiego i skąd wyjechał 25 VIII, by udać się do Nowosielec i pociągami do Sanoka, a następnie do Leszczowatego (zob. tamże, s. 277–279 oraz 282–283).

Dalszy przebieg podróży nie jest znany; wiadomo, że trwała cztery miesiące i że do Krakowa Kolberg wrócił na początku listopada. W liście do T. Klepczewskiego pisze 10 XI, że wrócił „przed kilku dniami z wycieczki kilkumiesięcznej [...] po Galicji”, podobnie informuje tego samego dnia S. Duchinińska: „W tych dniach wróciłem z wycieczki w Sanockie i Jasielskie, gdzie przez całe lato w różnych domach wśród gór i dolin zbierałem potrzebne mi materiały”, wreszcie wiadomość o niedawnym powrocie z 4-miesięcznej podróży w Sanockiem posyła 12 XI Karolinie (tamże, s. 289, 292 i 293).

W innych źródłach brak wzmianki o pobycie Kolberga w Rymanowie wymienianym w itinerarium, a należącym do Anny z Działyńskich Potockiej, natomiast w jednym z listów (do Z. Urbanowskiej z 9 XII), mówiąc o swojej podróży w Sanockie, dodaje, że był też „parę dni w Iwoniczu” (tamże, s. 302).

W swoim studium biograficznym o Kolbergu Kopernicki także poświadcza pobyt Kolberga tego roku w Sanockiem i Przemyskiem (zob. notatka cytowana wyżej, rok 1883).

1886 – 1888 – W itinerarium Kolberg wpisał te trzy daty roczne, pozostawiając miejsce na wpisanie kierunku i stacji podróży; wszystkie dostępne dokumenty potwierdzają jednak, że w tych latach nie opuszczał już Krakowa.

W roku 1886 planował jeszcze wyjazd na Śląsk „w celach etnograficznych” (zob. listy do L. Kuby, do J. Wernerowej, do Karoliny i do J. Blizińskiego, *Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 330, 347, 349, 357–358). Plan jednak nie został zrealizowany, o czym donosi Karolinie w lutym następnego roku 1887, tłumacząc to „położeniem gospodarzy, którzy żyją

z lokatorów (tamże, s. 420–422). W liście do L. Kuby z 13 VII pisze jednak o „niebytności 10-dniowej w Krakowie”, nie wyjaśniając jej powodu i czasu, które pozostają nieznane (tamże, s. 355).

Jego ówczesną sytuację u samego schyłku życia ilustrują wybrane listy. 18 III 1888 r. pisał do Karoliny: „Co do mego położenia materialnego to ono się – zwłaszcza skutkiem choroby – polepszyć wcale nie mogło. Więc przy szczupłym zarobku ani marzyć mogę o podróżach gdziekolwiek (tym więcej, że już wiek mój na to nie pozwala) ani o jakichś wydatkach, które przechodzą miarę najskromniejszych nawet wymagań” (*Korespondencja...* cz. III, DWOK T. 66, s. 502). A 29 I 1889 r. przedstawiał swoją sytuację J. Wernerowej: „[...] siedzę już od kilku lat jak zaklęty na krakowskim bruku i na wieś nawet w lecie wcale się nie wymykam”, co tłumaczy wiekiem, osłabionym wzrokiem, natłokiem i spowolnieniem prac oraz sytuacją mieszkaniową (tamże, s. 569).

Wykaz miejscowości wymienionych w kalendarium

Spis pomocniczy, roboczy, będzie składową indeksu geograficznego do tomu 85 DWOK, tj. cz. I–III *Biografii Oskara Kolberga*.

W wykazie podano ówczesną przynależność administracyjną na podstawie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego...* T. I – XV, Warszawa 1880–1902.

Aachen zob. Akwizgran
Aix-la-Chapelle zob. Akwizgran
Akwizgran, Aachen, Aix-la-Chapelle, Niemcy
Aleksandrów Kujawski, pow. Nieszawa
Augustów, miasto powiatowe
Augustów, pow. Kozienice
Bardiów, Słowacja
Barysz, pow. Buczacz
Baszowice, pow. Opatów
Bazylea, Szwajcaria
Bąkowiec, pow. Kozienice
Berlin, Niemcy
Berno, Bern, Szwajcaria
Bezek, pow. Chełm
Będzin, miasto powiatowe
Biały Dunajec, pow. Nowy Targ

Białystok, miasto powiatowe
Bilcza, pow. Sandomierz
Bilcze, pow. Dubno
Bilin = Bílina, Czechy
Bochnia, miasto powiatowe
Bodzanowo, pow. Nieszawa
Bogumin, Oderberg = Bohumin, Czechy
Bogusławice, pow. Włocławek
Bołszowce, pow. Rohatyń
Bonn, Niemcy
Borszów, pow. Przemyślany
Bóbrka, pow. Lesko
Brąchnówko, pow. Toruń
Brudzew, pow. Koło
Bruksela, Belgia
Buchwałd, pow. Sztum, dziś Bukowo
Buczacz, miasto powiatowe na Podolu
Bukowiec, pow. Świecie
Bukowsko, pow. Sanok
Busko, pow. Stopnica
Cheb, Czechy
Chełm, miasto powiatowe
Chełmno, miasto powiatowe
Chełmża, pow. Toruń
Chmielnik, pow. Stopnica
Chojno, pow. Chełm
Cielce, pow. Turek
Cieszyn, miasto powiatowe
Cygów, pow. Radzymin
Czaplin, pow. Grójec
Czaszyn, pow. Sanok
Czepielew = Ciepielewo, pow. Maków
Czerniowce, Bukowina
Czersk, pow. Grójec
Czerwińsk, pow. Płońsk
Czeszewo, pow. Wągrowiec
Częstochowa, miasto powiatowe

Czortowiec, pow. Horodenka
Dębica, pow. Ropczyce
Dębicz, pow. Środa
Dłutów, pow. Łask
Drezno, Niemcy
Drobin, pow. Płock
Dubiecko, pow. Przemyśl
Działyń, pow. Lipno
Eisenach, Niemcy
Elbląg, miasto powiatowe
Ełk, miasto powiatowe
Ems, Niemcy
Frankfurt, Niemcy
Gałęzów, pow. Lublin
Garwolin, miasto powiatowe
Gdańsk
Głuchy, pow. Radzymin
Głuszyn, pow. Nieszawa
Gołębiów, pow. Radom
Gończyce, pow. Garwolin
Gostynin, miasto powiatowe
Góry Wysockie, Góry, pow. Sandomierz
Granica, pow. Będzin
Gródek, miasto powiatowe w Galicji wschodniej
Homel, Białoruś
Horodenka, miasto powiatowe na Pokuciu
Iskań, pow. Dobromil
Iwonicz, pow. Krosno
Jadów, pow. Radzymin
Jańsbork, Johannisburg, miasto powiatowe na Mazurach, dziś: Pisz
Jasienica, pow. Radzymin
Jasienów Dolny, czyli Dolny, pow. Horodenka
Jasienów Górny, pow. Kossów
Jasło, miasto powiatowe
Jedlińsko, pow. Radom
Jedlnia, pow. Koziences
Johannisbad, dziś: Janské Lázně, Czechy

Johannisburg zob. Jańsbork
Kalwaria, miasto powiatowe na Suwalszczyźnie, dziś: Kalvarija, Litwa
Karlsbad, dziś: Karlovy Vary, Czechy
Kielce
Kłodawa, pow. Koło
Kłonowo, pow. Nieszawa
Kodeń, pow. Biała
Kolonia, Niemcy
Kołbiel, pow. Mińsk Mazowiecki
Kołomyja, miasto powiatowe na Pokuciu
Konojad, pow. Kościan
Kornicz, pow. Kołomyja
Kosino, pow. Plock
Kossów, miasto powiatowe w Galicji wschodniej
Koszyce, pow. Pińczów
Kowno = Kaunas, Litwa
Kozienice, miasto powiatowe
Kraków
Krasice, pow. Częstochowa
Krasne, pow. Chełm
Kraszew, pow. Radzymin
Kromnów Polski i K. Niemiecki, pow. Sochaczew
Krośniewice, pow. Kutno
Królewiec, dziś Kaliningrad, Rosja
Krynica, pow. Nowy Sącz
Kurów, pow. Puławy
Kutno, miasto powiatowe
Landek, Landeck, pow. Bystrzyca Kłodzka, dziś: Lądek Zdrój
Latowicz, pow. Mińsk Mazowiecki
Lec, miasto powiatowe, dziś: Giżycko
Leszczowate, pow. Lesko
Liège, Belgia
Lipsk, Niemcy
Lublana, Słowenia
Lucerna, Szwajcaria
Lwów
Łańcut, miasto powiatowe

Łaskarzew, pow. Garwolin
Łaszewo, pow. Świecie, błędnie: Łukowo
Łążyń, pow. Lipno
Łomża, miasto powiatowe
Łowicz, miasto powiatowe
Łubnice, pow. Stopnica
Łuck, miasto powiatowe na Wołyniu
Łukowo zob. Łaszewo
Łuków, miasto powiatowe w Siedleckiem
Łyskornia, pow. Wieluń
Łysomice, pow. Toruń
Mariampol, miasto powiatowe na Suwalszczyźnie, dziś: Kapsukas, Litwa
Marienbad, dziś: Mariánské Lázně, Czechy
Mazew, pow. Łęczyca
Mąkolin, pow. Płock
Miechów, pow. Olkusz
Miejsce, pow. Krosno
Miłosław, pow. Września
Mińsk Mazowiecki, miasto powiatowe
Mistrzowice, pow. Cieszyn, dziś: część Czeskiego Cieszyna, Czechy,
Mitawa = Jelgawa, Łotwa
Mińsk, Mińsk Litewski, Białoruś
Mnichów zob. Monachium
Modlin, pow. Płońsk
Modlnica Wielka, pow. Kraków
Mogilany, pow. Wieliczka
Moguncja, Niemcy
Mokrylas, pow. Ostrów, właśc. Ostrowie
Monachium, Mnichów, München, Niemcy
Morownica, pow. Kościan
Mościska, miasto powiatowe
München zob. Monachium
Nancy, Francja
Naura, pow. Toruń
Nowosielce, pow. Sanok
Nowy Sącz, miasto powiatowe
Obertyn, pow. Horodenka

Oderberg zob. Bogumin
Ogrodzieniec, pow. Olkusz
Ojców, pow. Olkusz
Okno, pow. Horodenka
Oleksianka, pow. Mińsk Mazowiecki
Olkusz, miasto powiatowe
Olesko, pow. Złoczów
Opava, Troppau, Czechy
Opoczno, miasto powiatowe
Orońsk, pow. Radom
Osiny, pow. Puławy
Ostrołęka, miasto powiatowe w Łomżyńskim
Ostrów, właśc. Ostrowie, miasto powiatowe w Łomżyńskim
Ostrów (pod Wieleniem), pow. Czarnków
Oświęcim, pow. Biała
Otmianowo, pow. Włocławek
Pakosław, pow. Krobia
Parysów, pow. Garwolin
Paryż, Francja
Pelplin, pow. Starogard
Piadyki, pow. Kołomyja
Piaski, Piaski Wielkie, pow. Lublin
Pilica, pow. Olkusz
Pilzno = Plzeň, Czechy
Piotrków, miasto powiatowe
Płochocin, pow. Błonie
Płock, miasto powiatowe
Płowce, pow. Nieszawa
Potok, pow. Stopnica
Poznań
Praga, Czechy
Procisne, pow. Lesko
Pruszków, pow. Warszawa
Przemyśl, miasto powiatowe
Przeworsk, pow. Łańcut
Przysucha, pow. Opoczno
Puławy, miasto powiatowe

Radymno, pow. Jarosław
Radzymin, miasto powiatowe
Rapperswil, Szwajcaria
Rasztowska Wola, pow. Radzymin
Redecz, pow. Włocławek
Ropczyce, miasto powiatowe
Rożan, pow. Maków
Ruda Guzowska, Ruda, pow. Błonie
Rudlice, pow. Wieluń
Rusocice, pow. Kalisz
Ruszków, Ruszkowo, pow. Nieszawa
Ryga, Łotwa
Rymanów, pow. Sanok
Rytwiany, pow. Sandomierz
Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka
Rzeszów
Saatz zob. Žatec
Salzburg, Austria
Sambor, miasto powiatowe w Galicji wschodniej
Sanoczany, pow. Przemyśl
Sanok, miasto powiatowe
Sądowa Wisznia, pow. Mościska
Sejny, miasto powiatowe na Suwalszczyźnie
Sędzin, pow. Nieszawa
Sędziszów, pow. Ropczyce
Sichów, pow. Stopnica
Siedlce
Siedliszcze, pow. Chełm
Sierakówek, pow. Gostynin
Siewierz, pow. Będzin
Skalmierz, Szkalmerz, pow. Olkusz
Skała, pow. Olkusz
Skaryszów, Skaryszew, pow. Radom
Skierniewice, miasto powiatowe
Służewo, Służew, pow. Nieszawa
Solec, pow. Stopnica
Sopot, Zoppoty, pow. Wejherowo

Sójki, pow. Kutno
Stanisławów, miasto powiatowe w Galicji wschodniej
Staszów, pow. Sandomierz
Stawiszyn, pow. Kalisz
Sterdyń, pow. Sokołów Podlaski
Stopnica, miasto powiatowe
Strassburg, Francja
Suwałki
Szczakowa, pow. Chrzanów
Szczawnica, pow. Nowy Targ
Szklamierz zob. Skalmierz
Szyce (Duchowne), pow. Olkusz
Szydłów, pow. Stopnica
Środa, miasto powiatowe
Świecie, miasto powiatowe
Świerzów = Świerze, pow. Kozienice
Targoszyce, pow. Krotoszyn
Tarnogóra, pow. Krasnystaw
Tarnów
Tarnów, Tarnowo, pow. Chełm
Telkwice, pow. Sztum
Teplice, Cieplice, Czechy
Terespol, pow. Świecie
Toruń
Tretki, pow. Kutno
Triest, Włochy
Trzebcz [Szlachecki], pow. Chełmno
Tuchowicz, pow. Łuków.
Tuliczów, pow. Kowel
Turyczany, pow. Włodzimierz Wołyński
Turzno, pow. pow. Toruń
Tylice, pow. Toruń
Ustroń, pow. Bielsko
Ustrzyki Dolne i U. Górne, pow. Lesko
Waplewo, pow. Sztum
Warszawa
Wenecja, Włochy

Wiedeń, Austria
Weimar, Niemcy
Wieleń, pow. Czarnków
Wiesbaden, Niemcy
Wilanów, pow. Warszawa
Wilno, Litwa
Windawa, dziś: Ventspils, Łotwa
Wisła, pow. Bielsko
Wiślica, pow. Pińczów
Włocławek, miasto powiatowe
Włodawa, miasto powiatowe
Wola Cygowska, pow. Radzymin
Wola Gałęzowska, pow. Lublin
Wola Raszewska zob. Raszewska Wola
Wrocław
Wysoce nad Bugiem = Wysock nad Bugiem, pow. Włodzimierz Wołyń-
ski
Wysoce, pow. Ostrołęka
Wyszków, pow. Pułtusk
Wzdów, pow. Brzozów
Zadwórze, pow. Przemysław
Zagrzeb, Chorwacja
Zakopane, pow. Nowy Targ
Zakrzewko, pow. Toruń
Ząbkowice, pow. Będzin
Zbiersk, pow. Kalisz
Złotopolice, pow. Płońsk
Zoppoty zob. Sopot
Zurych, Szwajcaria
Żyrzyn zob. Żyrzyn
Żabie, pow. Kossów
Žatec, Saatz, Czechy
Żyrzyn, Żyrzyn, pow. Puławy
Żytomierz, Wołyń

Agata Skrukwa

SPUŚCIZNA RĘKOPIŚMIENNA OSKARA KOLBERGA JEJ DZIEJE, EDYCJE I OBECNY STAN

15 września 2018 r. poprawiane spisy I–III, spis IV uzupełniony i ma zmieniony układ graficzny, sprawdzone z tomami *Encyklopedii S. O.* interpunkcja sprawdzona, jeżeli trzeba coś sprawdzić, dopisać lub poprawić, to zaznaczone na żółto;

Do redaktora – w rozdziale pierwszym (prace wydane przez OK. w latach 1835–1890) rok wytłuszczony, pierwszy wiersz każdej noty od lewego marginesu (A. *Kujawiak na pianoforte ...*), następne wiersze tej noty cofnięte od lewego marginesu o 5-6 znaków (jak noty bibliograficzne w innych tomach), zapisy recenzji od nowego wiersza, mniejszą czcionką, też cofnięte od lewego marginesu, tak jak ciąg dalszy not. W rozdziale drugim (prace wydane po śmierci OK.) wytłuszczone tytuły pięciu grup tekstów (A. B. C. D. E.), noty tak samo: pierwszy wiersz od lewego marginesu, następny wiersz każdej noty cofnięty. W rozdziale trzecim (hasła z *Encyklopedii*) numery tomów encyklopedii od nowego wiersza i wytłuszczone, spisy haseł w każdym tomie *in continuo*. Rozdział czwarty (*Dzieła wszystkie*) jest teraz rozpisany „w bloczkach”, każda informacja o tomie od nowego wiersza, ostateczna wersja do ustalenia, myślę, że mogłoby zostać tak jak jest teraz, układ w tabeli z „główkami” u góry powodowałby dużo pustego miejsca, bo nie w każdym tomie są wszystkie elementy, a czasem zająłby więcej (niektóre tomy mają czterech autorów wstępów). Typowy zapis bibliograficzny *in continuo* jest wprawdzie stosowany powszechnie, ale opis tomów Kolberga od nr 39 jest bardzo skomplikowany i nietypowy, trudno wśród skrótów i cyfr odszukać potrzebne informacje. Takie „bloczki” są czytelniejsze. Teraz noty wszystkich tomów zajmują 15 i pół strony, przy układzie informacji *in continuo* zajmą 10 i pół strony (czcionką 14). Ale o wszystkim możemy podyskutować.

Spis rzeczy: tylko dla orientacji, nie do druku, a jeżeli to może skrócony

I.Prace Oskara Kolberga wydane przez niego w latach 1835–1890 (s. 3)

- II. Prace Oskara Kolberga wydane po raz pierwszy po roku 1890 (s. 29)
 - A. Kompozycje.
 - B. Opracowania melodii ludowych na głos z fortepianem,
 - C. Etnograficzno-folklorystyczne monografie regionalne
 - D. Studia, rozprawy, artykuły, zbiory folklorystyczne
 - E. Recenzje i odpowiedzi na recenzje
- III. Artykuły zamieszczone w *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda w latach 1859–1868 (s. 38)
- IV. *Dzieła wszystkie* Oskara Kolberga (s. 47)
 - 1. Reedycja fotooffsetowa tomów wydanych w latach 1857-1907
 - a. Reedycja fotooffsetowa tomów wydanych z nadtytułem *Lud...*
 - b. Reedycja fotooffsetowa tomów wydanych z nadtytułem *Obraz etnograficzny*
 - c. Reedycja ... tomów bez nadtytułów
 - 2. Tomy wydane na podstawie rękopisów i druków
 - 3. Suplementy do tomów 1-36
 - 4. Biografia i indeksy
- V. Prace i utwory błędnie przypisywane Oskarowi Kolbergowi (s.63)

Agata Skrukwa

Bibliografia prac Oskara Kolberga

Prezentowana tu bibliografia ukazuje cały dorobek Oskara Kolberga udostępniony drukiem, rejestrując zarówno prace autorskie, jak i te, których był współautorem lub tłumaczem. Składa się z czterech zestawień: pierwsze (I) to prace Kolberga publikowane przez niego w latach 1835–1890, poza artykułami pisanymi dla *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda, drugie (II) obejmuje prace i kompozycje napisane przez Kolberga, zwykle o nieustalonej dacie powstania, drukowane po raz pierwszy po roku 1890, trzecie (III) zawiera napisane przez niego artykuły do *Encyklopedii powszechnej* i drukowane tam w latach 1859–1868, ostatnie, czwarte (IV) to spis tomów *Dzieł wszystkich* Kolberga z pełnymi notami bibliograficznymi.

Prace drukowane przez Kolberga, zebrane w pierwszym zestawieniu, ułożone są chronologicznie¹, niezależnie od tego, czy zamieścił je w czasopiśmie lub pracach zbiorowych (kompozycje, artykuły, recenzje, wspomnienia, polemiki itp.), czy były drukami zwartymi, jak niektóre utwory muzyczne oraz *Lud i Obrazy etnograficzne*. Artykuły drukowane w kalendarzach umieszczono pod rokiem, na który był on datowany. W obrębie roku publikacje są uszeregowane następująco: A. — kompozycje, B. — opracowania melodii ludowych na głos z towarzyszeniem fortepianu, C. — etnograficzno-folklorystyczne monografie regionalne (*Lud i Obrazy etnograficzne*), D. — studia, rozprawy, zbiory folklorystyczne, wspomnienia, biografie i inne artykuły, E. — recenzje i polemiki. Prace drukowane po roku 1890, tj. po śmierci Kolberga (w zestawieniu II), oparte na jego rękopisach, podzielone są na takie same grupy, a w ich obrębie podane alfabetycznie według brzmienia tytułu. Artykuły napisane przez Kolberga dla *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbranda (zestawienie III) ułożone są chronologicznie według dat wydania jej kolejnych dwudziestu ośmiu tomów, a w ramach tomów alfabetycznie. Merytoryczny układ tych artykułów zaproponowany został przez Mieczysława Tomaszewskiego w opracowanych przez niego *Pismach muzycznych* Kolberga. Artykuły pisane dla *Encyklopedii* i w niej drukowane przemieszane z innymi publikacjami w spisie chronologicznym zdominowałoby bibliografię (haseł takich jest ponad tysiąc) i uczyniły ją nieczytelną przez nagromadzenie wyjaśnień drobnych czasem zagadnień i terminów z zakresu muzyki i przemieszanie ich z innymi publikacjami. Noty drukowanych w XIX-wiecznej prasie recenzji utworów i publikacji Kolberga zostały zamieszczone bezpośrednio po recenzowanej kompozycji lub innej jego pracy. Uwzględniono także recenzje scenicznej wersji *Króla pasterzy* ponieważ dotyczą one przede wszystkim utworu, a nie jego wykonania.

Wszystkie prace Kolberga wymienione w zamieszczonych tu spisach przedrukowane są w jego *Dzielałach wszystkich*, albo mają tam swe pierwodruki, dlatego ich noty opatrzone są odsyłaczami do odpowiedniego tomu tej serii wydawniczej. Pełne zestawienie tomów opublikowanych w ramach *Dzielał wszystkich* Oskara Kolberga (zestawienie IV) ułatwi orientację w tym bardzo bogatym i zróżnicowanym zbiorze, na który składają się przede wszystkim źródła muzykologiczne, folklorystyczne i etnograficzne.

¹ Datę druku większości kompozycji Kolberga ustaliła D. Idaszak.

Na końcu w osobnym rozdziale (zestawienie V) podano noty kilku prac i utworów mylnie przypisywanych Oskarowi Kolbergowi w dotychczas wydanych bibliografiach i biografiach. Ich brak w bibliografii mógłby być odczytany jako błąd, przypadkowe opuszczenie, stąd ten wykaz poprawiający omyłki poprzednich bibliografów.

Prace Oskara Kolberga wydane przez niego w latach 1835–1890

1835

A. *Six polonaises pour le pianoforte composées et dédiées à Monsieur Lois Oehmigke*. Berlin [1835]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 63–68, s. 296–321.

1836

A. *Valse pour le pianoforte composée et dédiée à S. E^{ce} Monsieur Joseph de Kleniewski par...* Warszawa [1836]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 69, s. 322–328.

A. *Talizman. Ballada*. „Pamiętnik Muzyczny Warszawski” 1836, nr 6, dodatek nutowy s. 90–91, [autor tekstu nieznan]. Przedruk w: *Kompozycje wokalnie-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 1, s. 3–6.

1841

A. *Mazur ułożony na fortepian i ofiarowany Wnej Pannie Emilii Gronau przez...* Warszawa [1841]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 43, s. 221–222.

A. *Dwa mazury na pianoforte ułożone przez...* Warszawa [1841]. Pierwszy mazur przedrukowany w: *Mazury różnych autorów na fortepian zebrane przez A. Kratzera...*, zob. r. 1860. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 44 i 45, s. 227–232.

D. *Melodie ludu słowiańskiego*. „Biblioteka Warszawska” 1841, T. 3, s. 502–505. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 583–586, tekst nr 1031a.

1842

B. *Pieśni ludu polskiego zebrał i rozwinął... Oddział pierwszy poświęcony Wacławowi Zaleskiemu, Józefowi Konopce, K. Wł. Wójcickiemu, Żegocie Paul[emu], niez mordowanym współpracownikom w odgrzebywaniu skarbów umysłowych ludu. Z. 1*, Poznań 1842. [Zbiór ukazał się w pięciu

zeszytach w latach 1842–1845, ciąg dalszy drukowany był w „Przyjacielu Ludu” w latach 1846–1847.] Przedruk w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 1–349.

Recenzje: [A. Woykowski,] „Tygodnik Literacki” 1842, nr 14, s. 112; M. A. Szulc, „Tygodnik Literacki” 1842, nr 42, s. 335–336; [K. Libelt], „Dziennik Domowy” 1842, nr 21, s. 174; „Dziennik Domowy” 1843, nr 21, s. 166–167. Przedruk recenzji w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II. Dzieła wszystkie* T. 67/II, s. 267–277. [dwa razy nr 21??? Tak, sprawdzone dwa razy, druga rec. anonimowa]

D. *Prospekt na „Pieśni ludu polskiego”*. „Tygodnik Literacki” 1842, nr 21, s. 168. Toż „Dziennik Domowy” 1842, nr 18, s. 150–151. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie*, T. 62, s. 574–575, tekst nr 1028a; oraz w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II. Dzieła wszystkie* T. 67/II, s. 270–271.

E. *Przypisek o „Piosnkach ludu wielkopolskiego”*. „Biblioteka Warszawska” 1842, T. 3, s. 631. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 578–579, tekst nr 1029.

E. *Śpiewy kościelne* [na kilka głosów] dawnych kompozytorów polskich zebrane i wydane przez Józefa Cichockiego. Warszawa 1838–1839. „Biblioteka Warszawska” 1842, T. 4, s. 421–424. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 501–503, tekst nr 994.

1843

A. *Kujawiak ułożony na piano forte przez...* Warszawa [1843]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 37, s. 189–193.

A. *Kujawiak według znanego tematu gminnego na piano-forte ułożył...* Warszawa [1843]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 36, s. 186–188.

B. *Pieśni ludu polskiego...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1842].

D. *Jeszcze słówko o abonamencie nut p. Sennewalda*. „Biblioteka Warszawska” 1843, T. 1, s. 421–422. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 594–505, tekst nr 995.

D. *Rękopism o muzyce z r. 1533*. „Biblioteka Warszawska” 1843, T. 1, s. 642. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 500–501, tekst nr 993.

1844

A. *Kujawiaki w stylu gminnym ofiarowane W-nej Pani Kornelii Paszkowskiej ułożył na pianoforte...* Warszawa [1844]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 1–10, s. 3–54.

A. *Mazur ułożony na piano-forte i ofiarowany W-nej Pannie Annie Czerniawskiej przez...* Warszawa [1844]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 46, s. 238–241.

A. *Six contredanses françaises pour le pianoforte composées et dédiées à Mademoiselle Mathilde de Gronau par...* Warszawa [1844]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 75, s. 365–376.

B. *Pieśni ludu polskiego...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1842].

1845

A. *Kujawiaki w stylu gminnym na fortepian ofiarowane W. Pani Annie z Magnuszewskich Wojcickiej ułożył...* Poszyt 2. Warszawa [1845]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 11–20, s. 55–118.

A. *Kujawiaki w stylu gminnym ofiarowane W-nej Pani Paulinie z Norwidów Suskiej ułożył na piano-forte...* Poszyt 3. Warszawa [1845]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 21–30, s. 119–165.

Recenzja: J. Sikorski, „Biblioteka Warszawska” 1846, T. 1, s. 184–186. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 713–716.

B. *Pieśni ludu polskiego...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1842].

1846

A. *Fantaisie sur un thème polonais pour le pianoforte composée et dédiée à M-lle Marie Rokossowska par...* Warszawa [1846]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 77, s. 394–416.

Recenzja: J. Sikorski, „Biblioteka Warszawska” 1847, T. 1, s. 399–402. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 716–718.

A. *Dwie polki na fortepian ofiarowane Aleksandrynie Sikorskiej.* Warszawa [prawdopodobnie 1846]. [Druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. VIII.]

B. *Pieśni ludu polskiego...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1842].

B. *O pieśniach litewskich. Melodie do pieśni litewskich zebrał i na fortepian ułożył...* „Dzwon Literacki” 1846, T. 3, z. 1–2, s. 93–107 i dodatek

nutowy. Odbitka: Warszawa 1846, dedykowana Teodorze Bujwen². Pieśni ponownie w: *Pieśni ludu litewskiego*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” – zob. r. 1879. Przedruk w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 350–372; pieśni także w: *Litwa. Dzieła wszystkie* T. 53.

B. *Pieśni czeskie i słowackie*. „Dzwon Literacki” 1846, T. 4, s. 272–284 i dodatek nutowy. Odbitka: Warszawa 1846. Przedruk w: *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych cz. II. Czechy, Słowacja. Dzieła wszystkie* T. 59/II, s. 49–75, oraz w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 373–401.

1847

A. *Mazourkas pour le piano-forte dédiées à Mr Stanislas Czerniawski Père par...* Warszawa [1847]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 47–56, s. 242–271.

A. *Deux valse pour le piano composées par... à Madame de Kleniewska née Cielecka*. Warszawa [1847]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 70–71, s. 329–348.

A. *Deux études pour le piano-forte dédiées à M-elle Apollonie Janicka par...* Warszawa [między r. 1840 a 1847]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 81–82, s. 451–463.

B. *Pieśni ludu polskiego...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1842].

B. *Pieśni ludu weselne. Z muzyką*. „Biblioteka Warszawska” 1847, T. 2, s. 188–206 i dodatek nutowy s. 1–4, s. 649–661 i dodatek nutowy s. 1–6; T. 3, s. 582–595 i dodatek nutowy s. 1–4; T. 4, s. 625–639 i dodatek nutowy s. 1–4; 1848, T. 3, s. 615–632 i dodatek nutowy s. 1–6; 1849 T. 1, s. 605–623; T. 4, s. 383–403. Przedruk w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 442–674.

1848

A. *Trois études pour le piano dédiées à Monsieur Fred. Chopin par...* Warszawa [1848]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 78–80, s. 417–450.

Recenzja: J.S. [J. Sikorski] „Biblioteka Warszawska” 1848, T. 3, s. 607–614. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 719–724.

² Zob. artykuł A. Čepaitiene w: *Ja tylko zbieram ...*, s. 423

A. *Krakowiak*. [Druku nie odnaleziono, informacja o kompozycji w recenzji J. Sikorskiego, „Biblioteka Warszawska” 1848, T. 3, s. 607–614. Zob. też wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

Recenzja: J.S. [J. Sikorski] „Biblioteka Warszawska” 1848, T. 3, s. 607–614. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 719–724.

B. *Pieśni ludu obrzędowe. Kogutek, gaik, okrężne*. W: *Album literackie*. Warszawa 1848, s. 331–350 i dodatek nutowy s. 1–14. Odbitka: Warszawa 1848. Przedruk w: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym* cz. I. *Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 402–441.

B. *Pieśni ludu weselne...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1847].

1849

B. *Pieśni ludu weselne...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1847].

D. *Szopen umarł!* „Biblioteka Warszawska” 1849, T. 4, s. 436. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 461, tekst nr 979.

1850

A. *Sześć kujawiaków na fortepian przez... W[ielmoż]nej P[a]ni Teofili z Szosłandów Gregorowicz*. Warszawa [1850]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 37–42, s. 189–220.

A. *Dwa mazury na pianoforte ułożył...* Warszawa [1850]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 57–58, s. 272–285.

A. *Kujawiaki na pianoforte ofiarowane W. Pani Zofii Rzechowskiej ułożył...* Warszawa [między r. 1843 a 1850]. [Szósty kujawiak przedrukowany w K. Czerniawski *O tańcach narodowych ...*, zob. r. 1860.] Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 31–36, s. 166–188.

1851

D. *Wspomnienie o K. N. Wysockim*. „Biblioteka Warszawska” 1851, T. 4, s. 573–574. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 477–478, tekst nr 985.

1852

D. *Emilian Jenike. Wspomnienie pośmiertne*. „Biblioteka Warszawska” 1852, T. 4, s. 374–373. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 479–480, tekst nr 986.

1853

Romans Rózi. W: *Album wydane przez Komitet na korzyść Towarzystwa Wsparcia Artystów Muzyki...* Lipsk [1853³]. [Tekst T. Lenartowicza]. [Fragment *Króla pasterzy*, zob. r. 1859; nota druku w *Album...* według D. Idaszak, ?????? zob. jej wstęp w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne, Dzieła wszystkie* T. 68, s. IX.]

Recenzja: S.K.J. „Dziennik Warszawski” 1854 nr 27.

1855

A. *Pod twym okienkiem*. W: *Skarbiec salonowych śpiewów* No 4. Warszawa 1855, s. 3, [tekst J. Heppena]. Przedruk w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 2, s. 7–12.

1856

A. *Grande marche pour piano par... à son ami Mr Constantin Wolicki*. Warszawa [1856]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 76, s. 377–393.

Recenzja: M. Karasowski, „Biblioteka Warszawska” 1856, T. 3, s. 389. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 724–725.

D. *Prospekt na dzieło pod tytułem „Pieśni ludu polskiego” z melodiami i rycinami*. „Gazeta Warszawska” 1856, nr 94. Toż: „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1856, nr 7, „Biblioteka Warszawska” 1856, T. 2, s. 415 oraz osobny druk ulotny. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 577–578, tekst nr 1028b oraz *Pieśni ludu polskiego. Suplement do tomu 1. Dzieła wszystkie* T. 70, s. 123–124.

1857

A. *Rojenia wiosenne. Młodo zaswatana. Śpiew poety. Trzy pieśni J. B. Zaleskiego ułożył do śpiewu... Pannie Karolinie Fryben*. Warszawa 1857. Przedruk w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 3–5, s. 13–27.

Recenzja: [J. Sikorski], „Ruch Muzyczny” 1858, nr 36, s. 283. Przedruk w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 659.

³ Zachował się list Towarzystwa Wsparcia Artystów Muzyki ... z datą 6/18 grudnia 1853, z podziękowaniem dla Kolberga za użyczenie kompozycji do *Albumu* ..., którego drukowany egzemplarz dołączono do listu. Dlatego datę wydania *Albumu* ustalono na rok 1853.

C. *Pieśni ludu polskiego zebrał i wydał...*, seria I. Warszawa 1857. Re-edycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 1.

Recenzje: M. Karasowski, „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1856, nr 55; J. Sikorski, „Gazeta Codzienna” 1856, nr 219 i 297; B., „Gazeta W. Ks. Poznańskiego” 1857, nr 140; Gędźba [K. Estreicher], „Dziennik Literacki” 1857, nr 94–96; „Gazeta Warszawska” 1857 nr 146; J. Kraszewski, „Gazeta Warszawska” 1857, nr 206–207; „Przegląd Poznański” 1857, T. 24, z. 1, s. 53–54; W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1858, T. 3, s. 470–471; przedruk tych recenzji w: O. Kolberg *Pieśni ludu polskiego. Suplement do T. 1. Dzieła wszystkie* T. 70, s. 128–150;

Ponadto: ☒, „Gazeta Warszawska” 1856, nr 206; W. [Wieczorkowski?], „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1856, nr 13; P. Dubrowski, „Sowriemiennaja Letopis’ Russkago Wiestnika”, T. 9: 1857, s. 188–191; L. Siemieński *Kilka rysów z literatury i społeczeństwa od roku 1848–1858*, Warszawa 1859, s. 279–283, w rozdziale X: *Sztuka polska i sztuki piękne w Polsce: „Słownik malarzów” Rastawieckiego i „Pieśni ludu” Kolberga*; H. Feldmanowski, „Dziennik Poznański” 1868, nr 222 – recenzja dotyczy także *Sandomierskiego* i cz. I *Kujaw*, tj. tomów 1–3 *Ludu*.

D. *Pieśni ludu polskiego i litewskiego*. „Kalendarz Astronomiczno-Gospodarski na rok zwyczajny 1857” Jana Jaworskiego, Warszawa [1856], s. 182–185. [Pieśni litewskie ponownie w: *Pieśni ludu litewskiego*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” – zob. r. 1879, oraz w: *Litwa. Dzieła wszystkie* T. 53; melodie i przyśpiewki polskie ponownie w: *Pieśni ludu polskiego. Dzieła wszystkie* T. 1.]

D. *O muzyce w ziemi siedmiogrodzkiej*. „Ruch Muzyczny” 1857, nr 22, s. 173–176. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 351–357, tekst nr 902.

D. *Korespondencja z Wiednia. Wiedeń, d. 11 września 1857*. „Ruch Muzyczny” 1857, nr 26, s. 203–206. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 357–363, tekst nr 903.

1858

D. *Melodie ludowe w operze Jana Stefaniego „Krakowiaczy i Górale”*. „Ruch Muzyczny” 1858, nr 46, s. 361–363. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 546–554, tekst nr 1022.

1859

A. *Król pasterzy. Obrazek z życia ludu wiejskiego w Kujawach*. Warszawa 1859–1860, z. 1–8 [wyciąg fortepianowy, libretto T. Lenartowicza]. Przedruk w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 379–487.

Recenzja druku: [J. Sikorski,] „Ruch Muzyczny 1860, nr 45, s. 730–731; [ponadto recenzje po spektaklu w operze warszawskiej w 1859 r.:] [J. Sikorski,] „Ruch Muzyczny” 1859, nr 10, s. 81–83; M.K. [M. Karasowski] „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1859, nr 81, s. 3-4; A.R. [Aleksander Roźniecki⁴,] „Gazeta Codzienna” 1859, nr 84; przedruk recenzji w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 660–665.

A. *Polka pour le piano par... à Mademoiselle Praxède Kosińska*. Warszawa [1859]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 73, s. 360–362.

D. Artykuły opublikowane w r. 1859 w tomie I *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Do Redakcji „Ruchu Muzycznego”...* „Ruch Muzyczny” 1859, nr 22, s. 193. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 524 (w przypisie).

1860

A. *Król pasterzy...* [zob. r. 1859].

A. *Deux mazurkas* op. 9. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

A. *Impromptu*. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

A. *Kujawiak (Obertas)*. W: K. Czerniawski *O tańcach narodowych z poglądem historycznym i estetycznym na tańce różnych narodów, a w szczególności na tańce polskie przez...* Warszawa 1860, dodatek nutowy: *Muzyka do tańców polskich i do śpiewów*, s. 12–13. Pierwodruk w: *Kujawiaki na pianoforte...*, zob. r. 1850. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 36, s. 186–188.

⁴ Kolberg zachował egzemplarz (teka 2184, k. 361) gazety z tą recenzją, tam na marginesie jego notatka, w której podał inną wersję nazwiska recenzenta: „Aleksander Roźniecki, syn generała jazdy (z Ledóchowskiej, aktorki), wychowany w Paryżu”.

A. *Mazur*. W: *Mazury różnych autorów na fortepian* zebrane przez A. Kratzera. Warszawa [1860], s. 40–41, nr 21. Pierwodruk w: O. Kolberg *Dwa mazury na pianoforte...*, zob. r. 1841. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 44, s. 227–229.

A. *Valse* op. 10. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

A. *Nocturne* op. 15. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

A. *Nocturne* op. 17. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

A. *Romans*. [Przed r. 1860, druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. IX.]

B. *Krakowiak ludowy z towarzyszeniem fortepianu...* W: K. Czerniawski O tańcach narodowych z poglądem historycznym i estetycznym na tańce różnych narodów, a w szczególności na tańce polskie przez... Warszawa 1860, dodatek nutowy: *Muzyka do tańców polskich i do śpiewów*, s. 8–11. Melodię wokalną Kolberg przedrukował w *Krakowskiem cz. I. Dzieła wszystkie* T. 6, s. 381, nr 620, por. też *Pieśni i melodie ludowe... cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 48–53, nr 24.

D. Artykuły opublikowane w r. 1860 w tomach II–IV *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. Słódko o tańcach ludowych przez ... *Krakowiak. Obertas*. „Kalendarz Astronomiczno-Gospodarski na rok przestępny 1860” J. Jaworskiego, Warszawa [1859], s. 143–145. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 621–624, tekst nr 1049 i s. 629–632, tekst nr 1052.

D. *Ruch muzyczny u niektórych plemion Słowian południowych*. „Ruch Muzyczny” 1860, nr 12, szp. 193–196. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 563–567, tekst nr 1024; także w: *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Słowiańszczyzna południowa. Dzieła wszystkie* T. 59/III, s. 291–296.

D. *Śpiewak i śpiewaczka we Francji*. „Ruch Muzyczny” 1860, nr 28, s. 456–459, nr 29, s. 470–473. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 569–575, tekst nr 1027.

1861

A. *Grande valse brillante pour le piano par... à Mademoiselle Constan-
ce Markusfeld*. Warszawa [1861]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe.
Dzieła wszystkie* T. 69, nr 72, s. 349–359.

A. *Krakowiak* op. 10. [Druku nie odnaleziono, zob. wstęp D. Idaszak w:
Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie T. 69, s. IX.]

A. *Mazur na fortepian przez...* Warszawa [1861]. Przedruk w: *Kompozy-
cje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 59, s. 286–288.

A. *Nasze siola. Kujawiaki czyli obertasy ułożone na fortepian przez...*
Edycja druga poprawna, z. 1. Warszawa [1861]. Przedruk w: *Kompozycje
fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 1, s. 3–6, nr 4, s. 17–19, nr 6, s.
27–31 i nr 8, s. 39–40.

Recenzja: [J. Sikorski] „Ruch Muzyczny” 1861, nr 19, szp. 296–297. Prze-
druk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, s. 725.

A. *Nasze siola. Kujawiaki czyli obertasy ułożone na fortepian przez...*
Edycja druga poprawna, z. 2. Warszawa [1861]. [Druku nie odnaleziono,
zob. wstęp D. Idaszak w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T.
69, s. IX.]

A. *Nasze siola. Kujawiaki czyli obertasy ułożone na fortepian przez...*
Edycja druga poprawna, z. 3. Warszawa [1861]. Przedruk w: *Kompozycje
fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 7, s. 34–38, nr 10, s. 49–54 i nr
11, s. 55–59.

D. Artykuły opublikowane w r. 1861 w tomach V–VIII *Encyklopedii
powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Elektryczność powietrzna*⁵. „Przyjaciół Dzieci” 1861, nr 1–7, z dwoma
ryc. W. Gersona w nr 1 i 3.

E. *Zbiór mazurów różnych autorów...* „Ruch Muzyczny” 1861, nr 1, s.
1–9. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 660–
666, tekst nr 1111.

1862

B. *Pieśni ludowe do śpiewu z towarzyszeniem fortepianu zebrał i uło-
żył...* Z. 1–4 Warszawa [1862]. Przedruk w: *Pieśni i melodie ludowe w opra-
cowaniu fortepianowym cz. I. Dzieła wszystkie* T. 67/I, s. 675–700.

⁵ W nr 3-7 i w spisie rzeczy tytuł *Elektryczność powietrza*. Artykuł anonimowy. Autorstwo
Kolberga wskazuje jego notatka w spisie dochodów w roku 1862 (rkp. w Bibl. PAU-PAN, sygn.
3210, k. 7), tam pod datą 21 lipca: „od Münchhejmra (za elektryczność do Prz. Dzieci) 12 [rubli]”,
„Przyjaciół Dzieci” był wydawany od r. 1861 przez Zygmunta Karola Münchheimera.

D. Artykuły opublikowane w r. 1862 w tomach IX–XI *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Rzut oka na pierwotne muzyki dzieje z powodu pieśni „Bogardzicy”*. „Pamiętnik Muzyczny i Teatralny” 1862, nr 12, szp. 177–181 i nr 13, szp. 193–197. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 536–544, tekst nr 1021a.

D. *Korespondencja w sprawie „Agatki” J. D. Hollanda*. „Pamiętnik Muzyczny i Teatralny” 1862, nr 50, szp. 798. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 504–505, tekst nr 996.

1863

D. Artykuły opublikowane w r. 1863 w tomach XII–XIV *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

E. *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku z muzyką zebrał i wydał Juliusz Roger doktor medycyny. Wrocław 1863*. „Biblioteka Warszawska” 1863, T. 1, s. 153–156. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 536–544, tekst nr 1030.

1864

D. Artykuły opublikowane w r. 1864 w tomach XV–XVIII *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Rozwój pieśni w Czechach pod względem muzycznym*. „Biblioteka Warszawska” 1864, T. 4, s. 295–301. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 554–562, tekst nr 1023.

E. *Zbiór II [drugi] melodyj chóralnych ułożony przez ks. Dra W. Altmanna, pastora Odolanowskiego. Erfurt i Lipsk 1856, nakładem G. W. Kornera*. „Zwiastun Ewangeliczny” 1864, nr 8, s. 125–127. Przedruk w: *Miscellanea cz. II. Dzieła wszystkie* T. 38.

1865

C. *Sandomierskie. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Seria I, Warszawa 1865. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 2.

Recenzje: J. Papłoński „Gazeta Warszawska” 1865, nr 183; J. Sikorski „Bluszcz” 1865, nr 5, s. 20; K. Wł. Wójcicki „Biblioteka Warszawska” 1866, T. 1, s. 114–121; [K. Widman?] „Tygodnik Naukowy i Literacki” R. 1:1866,

[nr nlb.], s. 19; H. Feldmanowski, „Dziennik Poznański” 1868, nr 222 – recenzja dotyczy także *Pieśni ludu polskiego i cz. I Kujaw*, tj. tomów 1 i 3 *Ludu*.

D. Artykuły opublikowane w r. 1865 w tomach XIX–XXI *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Do Redakcji „Biblioteki Warszawskiej”. List otwarty*. „Biblioteka Warszawska” 1865, T. 2, s. 306–308. Przedruk w: *Korespondencja Oskara Kolberga cz. I. Dzieła wszystkie* T. 64, nr 87, s. 102–106.

D. *Ignacy Feliks Dobrzyński*. „Tygodnik Ilustrowany” 1865, T. XI, nr 279, s. 29–30. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 480–487, tekst nr 987.

D. *Wojciech Słoczyński*. „Tygodnik Ilustrowany” 1865, T. XII, nr 309, s. 87. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 487–489, tekst nr 988.

D. *Karol Mikuli*. „Tygodnik Ilustrowany” 1865, T. XII, nr 314, s. 133–134. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 489–492, tekst nr 989.

1866

B. *Zbiór pieśni duchownych ewangelickich i modlitw*. Warszawa 1866 [opracowanie muzycznej strony zbioru wspólnie z Augustem Freyerem].

Recenzja: „Zwiastun Ewangeliczny” 1866, nr 12, s. 189–192.

D. Artykuły opublikowane w r. 1866 w tomach XXII–XXIII *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Śródpoście na Kujawach*. „Tygodnik Ilustrowany” 1866, T. XIII, nr 337, s. 115–116, z ryciną F. Kostrzewskiego. Tekst wykorzystał O. Kolberg w *Kujawach cz. I. Dzieła wszystkie* T. 3; rycina zob. w: *Kujawy. Suplement do T. 3–4. Dzieła wszystkie* T. 72/II, ryc. nr 23.

1867⁶

A. *Mazur*. „Tygodnik Ilustrowany” 1867, T. XVI, nr 431, s. 308. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 60, s. 289–290.

⁶ W spisie dochodów (rkp. w Bibl. PAU-PAN, sygn.3210, k. 16) zanotował Kolberg pod datą 23 stycznia 1868 r.: „Od Gregorowicza (za art. rolnicze)”. J. K. Gregorowicz od r. 1867 redagował „Przyjaciela Dzieci”, ale nie udało się ustalić tytułów artykułów, za które Kolberg otrzymał w styczniu 1868 r. honorarium. Być może jednym z nich był *Zbiór siana* drukowany anonimowo w nr 324 z roku 1867.

C. *Kujawy* cz. I. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria III, Warszawa 1867. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 3.

Recenzje: M. Kamiński, „Przegląd Tygodniowy” 1867, nr 52, s. 418–419; K. Wł. Wójcicki, „Kłosy” 1867, T. V, nr 129, s. 321–322; E. Kierski, „Przegląd Wielkopolski” 1867, s. 288; W. A. Maciejowski, „Przegląd Wielkopolski” 1867, s. 383–388; [J. Łepkowski], „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. II, nr 35, s. 99; Z. Gloger, „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. II, nr 28, s. 15–16, z dwiema rycinami według fotografii J. W. Majorkiewicza na s. 17; H. Feldmannowski, „Dziennik Poznański” 1868, nr 222 – recenzja dotyczy także *Pieśni ludu polskiego* i *Sandomierskiego*, tj. tomów 1 i 2 *Ludu*; K. W. Wójcicki, „Biblioteka Warszawska” 1869, T. 1, s. 134–140 i T. 3, s. 451–453;

D. Artykuły opublikowane w r. 1867 w tomach XXIV–XXVII *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Auber [Daniel Franciszek Esprit]*. „Kalendarz Polski Ilustrowany na rok zwyczajny 1867” J. Jaworskiego, Warszawa [1866], s. 18–21. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 156–163, tekst nr 707.

D. *Sitarze biłgorajscy*. „Kalendarz Polski Ilustrowany na rok zwyczajny 1867” Jana Jaworskiego, Warszawa [1866], s. 44–46, z rycinami A. Kozarskiego na s. 41. Tekst i ryc. wykorzystał O. Kolberg w *Lubelskiem* cz. I i II, *Dzieła wszystkie* T. 16–17.

1868

A. *Polka na fortepian*. „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. I, nr 8, s. 102. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 74, s. 363–364.

A. *Do dziewczyny*. „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. I, nr 24, s. 285–286, [tekst G. Zielińskiego.] Przedruk w: *Kompozycje wokalne-instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 6, s. 27–32.

D. Artykuły opublikowane w r. 1868 w tomie XXVIII *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda zob. osobne zestawienie s. 000–000.

D. *Kujawiacy*. „Kalendarz Ilustrowany na rok 1868” Jana Jaworskiego, Warszawa [1867], s. CXXXVIII–CXLI, z ryciną. Tekst wykorzystał O. Kolberg w *Kujawach* cz. I. *Dzieła wszystkie* T. 3, rycina zob. w: *Kujawy. Suplement do T. 3–4, Dzieła wszystkie* T. 72/II, ryc. nr 1.

D. *August Freyer*. „Kłosy” 1868, T. VII, nr 165, s. 101–102. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 494–497, tekst nr 991.

E. O „Sonetach krymskich” Stanisława Moniuszki. „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. I, nr 8, s. 101. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 505–510, tekst nr 997.

E. *Aberglauben aus Masuren, mit einem Anhang enthaltend masurische Sagen und Märchen. Von Dr M. Toeppen, Gdańsk u Th. Bertlinga 1867.* „Biblioteka Warszawska” 1868, T. 2, s. 330–332. Przedruk w: *Studia rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 421–424.

E. O koncercie Jana Kleczyńskiego. „Tygodnik Ilustrowany” 1868, T. II, nr 50, s. 286. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 510–511, tekst nr 998.

1869

C. *Kujawy cz. II. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria IV, Warszawa 1867 [recte 1869]. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 4.

Recenzje – zob. rok 1867, *Kujawy* cz. I.

D. *Proszowiacy.* „Kalendarz Ilustrowany na rok 1869” Jana Jaworskiego, Warszawa [1868], s. 118–119, z ryciną. Przedruk w „Ognisku Domowym” 1876, nr 29. Tekst wykorzystał Kolberg w *Kieleckiem* cz. I. *Dzieła wszystkie* T. 18.

D. *Opis wesela wiejskiego pod Poznaniem.* „Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok zwyczajny 1869” Józefa Ungra, Warszawa [1868], s. 85–88. Tekst wykorzystał Kolberg w *Poznańskim* cz. I. *Dzieła wszystkie* T. 9, s. 178–185.

D. *Karol hrabia Sołtyk.* „Tygodnik Ilustrowany” 1869, T. IV, nr 82, s. 43. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 492–494, tekst nr 990.

E. *Xopoimania [Choroimanija]. Historyczne poszukiwania o tańcach, tak starożytnych pogańskich, jak również społecznych i obyczajowych, we względzie symbolicznego znaczenia. Napisał Marian Gorzkowski. Warszawa 1869.* „Biblioteka Warszawska” 1869, T. 4, s. 483–488. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 590–606, tekst nr 1034.

1870

D. *Włóścianie w Wielkim Księstwie Poznańskim (Ze stanowiska etnograficznego)*. „Opiekun Domowy” 1870, nr 1, s. 3–5, z ryc. Tekst wykorzystał Kolberg w *W. Ks. Poznańskim cz. I, Dzieła wszystkie* T. 9.

D. *Wieś, chata i zagroda pod Krakowem. Wyjątek z dzieła drukującego się obecnie w Krakowie pod tyt. „Lud, jego zwyczaje, sposób życia, podania itp. przez... Seria V Krakowskie”*. „Kłosa” 1870, T. X, nr 260, s. 391–393, z ryc. Tekst wykorzystał O. Kolberg w *Krakowskim cz. I. Dzieła wszystkie* T. 5.

D. *Wiktor Każyński*. „Kłosa” 1870, T. X, nr 252, s. 252 i 254. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 497–499, tekst nr 991a.

D. *Dopełnienie życiorysu śp. Wiktora Każyńskiego*. „Kłosa” 1870, T. X, nr 256, s. 328. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 499, tekst nr 991b.

D. *Korale*. „Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok zwyczajny 1870” Józefa Ungra, Warszawa [1869], s. 119–125. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 615–622.

D. *Perły*. „Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok zwyczajny 1870” Józefa Ungra, Warszawa [1869], s. 125–129. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 601–614.

E. *Die Dreitägige Schlacht bei Warschau am 28., 29., und 30. Juli 1656... von August Riese, königlich preuss. Oberst-Leutnant z.d. Breslau 1870. Z planem bitwy i 7 dodatkami obejmującymi kopie dokumentów*. „Biblioteka Warszawska” 1870, T. 2, s. 305–306. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 428–430.

1871

C. *Krakowskie cz. I. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia... seria V*. Kraków 1871. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 5.

Recenzje: L.P. [L. Powidaj], „Przegląd Polski” 1871, T. 2, s. 334; „Dziennik Polski” 1871, nr 291; K. Wł. W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1872, T. III, s. 472–475; Z. Gloger, „Wieniec” 1872, R. 1, T. 1, nr 19; –c–y „Mittheilungen der Geographischen Gesellschaft In Wien” B. XV: 1872, s. 174–183; *Ze świata książkowego*. „Czas” 1874, nr 30 – recenzja dotyczy I i II cz. *Krakowskiego*; Z. Gl. [Z. Gloger], „Przegląd Krytyczny” 1876, nr 3, s. 87–91 – recenzja dotyczy cz. I–IV *Krakowskiego*.

D. *Balet rumaków*. „Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok zwyczajny 1871” Józefa Ungra, Warszawa [1870], s. 61–65. Przedruk w: tegoż *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 591–600.

D. *Krakowiaczy. Etnografia słowiańska. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni i tańce*. „Kłosa” 1871, T. XIII nr 316, s. 42–44, nr 318, s. 71–73, z rycinami na s. 37, 40, 73, 77. Tekst wykorzystał O. Kolberg w *Krakowskiem cz. I. Dzieła wszystkie* T. 5.

D. *Obrazy Słowiańszczyzny południowej. Z rozmaitych źródeł skreślił ...* „Gazeta Polska” 1871, nr 77–87, 1872, nr 1–7, 42–43, 109–110, 133–136, 176–179. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 26–258.

E. *Niemieckie pieśni ludowe z Karyntii*. „Biblioteka Warszawska” 1871, T. 3, s. 464–465. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 593–595, tekst nr 1032.

1872

D. *Figury przydrożne*. „Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany” Józefa Ungra na rok przestępny 1872, Warszawa [1871], s. 138–142 [z pięcioma drzeworytami]. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 337–341, ryc. tamże.

D. *Lud z okolic Poznania (Wyjątek z drukującego się obecnie w Poznaniu dzieła O. Kolberga pt. Lud, jego zwyczaje itd.)*. „Kłosa” 1872, T. XIV, nr 358, s. 323, z ryciną na s. 324, nr 359, s. 335–338 z ryciną na s. 336. Tekst wykorzystał O. Kolberg w *Poznańskim cz. I, Dzieła wszystkie* T. 9.

D. *Obrazy Słowiańszczyzny południowej...* [ciąg dalszy, zob. wyżej r. 1871].

D. *Rzecz o obchodach weselnych ludu w Polsce i na Rusi ze szczególnym zwrotem do dzieła „Obchody weselne” przez Pruskiego (Zygmunta Glogera) czytana na posiedzeniu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego przez...* „Na Dziś” 1872, T. 2, s. 235–255, T. 3, s. 266–285. Odbitka: Kraków 1872. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 259–306.

1873

C. *Krakowskie cz. II. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria VI. Kraków 1873. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 6. Odbitka s. 381–516 zob. *Krakowiaki i mazurki...* r. 1874.

Recenzje: K. Wł. W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1874, T. II, s. 168–171; *Ze świata książkowego*. „Czas” 1874, nr 30 i 33 – recenzja dotyczy cz. I i II *Krakowskiego*; Z. Gl. [Z. Gloger], „Przegląd Krytyczny” 1876, nr 3, s. 87–91 – recenzja dotyczy cz. I–IV *Krakowskiego*.

1874

C. *Krakowskie cz. III. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia ...* seria VII. Kraków 1874. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 7.

Recenzje: K. Wł. W. [K. W. Wójcicki] „Biblioteka Warszawska” 1874, T. III, s. 160–161; Z. Gl. [Z. Gloger], „Przegląd Krytyczny” 1876, nr 3, s. 87–91, recenzja dotyczy cz. I–IV *Krakowskiego*.

D. *Krakowiaki i mazurki z okolic Krakowa*. Kraków 1874. Odbitka rozdziału „Tańce” z *Krakowskiego cz. II, Dzieła wszystkie* T. 6, s. 381–516 [z nową numeracją melodii].

1875

C. *Krakowskie cz. IV. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria VIII. Kraków 1875. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 8.

Recenzje: W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1875, T. 1, s. 478–479; Z. Gl. [Z. Gloger], „Przegląd Krytyczny” 1876, nr 3, s. 87–91 – recenzja dotyczy cz. I–IV *Krakowskiego*.

C. *W. Ks. Poznańskie cz. I. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria IX. Kraków 1875. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 9.

Recenzje: I.K. [I. Kopernicki], „Przegląd Krytyczny” 1876, nr 3, s. 91–94; W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1876, T. 1, s. 151–153; [M. A. Szulc?] „Dziennik Poznański” 1875, nr 225.

1876

A. *Mazourkas et autres danses polonaises*. Poznań [1876]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 37, s. 189–193, nr

43, s. 227–229, nr 62, s. 294–295. W rec.: Mazurkas et..., sprawdzic T. 69.
sprawdzone

Recenzja: M.A.S. [M.A. Szulc], „Dziennik Poznański” 1876, nr 288.
Był przedruk? **nie**

C. W. Ks. *Poznańskie cz. II. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria X. Kraków 1876. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 10.

Recenzje: M.A.S. [M.A. Szulc], „Dziennik Poznański” 1876, nr 288; R. [K.W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1877, T. 1, s. 310–311; W. [K.W. Wójcicki], „Kłószy” 1877, T. XXIV, nr 604, s. 64.

D. *Obecne stanowisko etnografii*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1876, R. 4, nr 8, s. 710–726. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 3–25.

D. *Proszowiacy*. „Ognisko Domowe” 1876, nr 29, s. 355–356. Pierwodruk w „Kalendarzu Astronomiczno-Gospodarskim na rok 1869” J. Jaworskiego. [Tekst wykorzystał Kolberg w *Kieleckiem cz. I. Dzieła wszystkie* T. 18.]

D. *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego*. W: *Materiały do Słownika prowincjonalizmów polskich wydane staraniem Komisji Językowej i Sekcji Etnologicznej Komisji Antropologicznej w Akademii Umiejętności w Krakowie*, zeszyt I, Kraków 1876, s. 3–36. Toż w nieco odmiennej wersji redakcyjnej w: „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” zob. r. 1877.

1877

C. W. Ks. *Poznańskie cz. III. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia ...* seria XI. Kraków 1877. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 11.

Recenzja: W. [K. W. Wójcicki], „Biblioteka Warszawska” 1878, T. II, s. 158–160.

D. *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego*⁷. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 1: 1877, s. 3–36. Nadbitka: Kraków 1877. Przedruk

⁷ Z nieznanymi powodami w części nakładu „Zbioru Wiadomości do Antropologii Krajowej” zamieszczono wersję artykułu taką samą, jaka znalazła się rok wcześniej w *Materiałach do słownika prowincjonalizmów polskich* (zob. rok 1876 w tej bibliografii). W *Studiach, rozprawach i artykułach* Kolberga (T. 63 DWOK) zamieszczono tekst w redakcji przeznaczonej dla „Zbioru Wiadomości ...” z 1877 r., według egzemplarza tego rocznika znajdującego się w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wersja z *Materiałów do słownika prowincjonalizmów*

w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 342–388. Toż w: *Materiały do Słownika prowincjonalizmów polskich ...*, zob. r. 1876.

Recenzja: A. Brückner, „Archiv für Slavische Philologie” B. III: 1879, s. 158–159.

1879

C. W. Ks. *Poznańskie cz. IV. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XII. Kraków 1879. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 12.

D. *Pieśni ludu litewskiego zebrał...* „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 3: 1879, s. 167–230. Odbitka: Kraków 1879. Przedruk rozprawy wstępnej w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 307–336, przedruk pieśni w: *Litwa. Dzieła wszystkie* T. 53.

Recenzje: „Russkij Fiłologiczeskij Wjestnik” 1880, nr 3, s. 147-150; A. Brückner „Archiv für Slavische Philologie” B. V: 1881, s. 118-119.

1880

A. *Mazurka d’après un thème populaire composée pour le piano par... à Madame Hélène de Przybysławska née de Wessel*. Leipzig [1880]. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 46, s. 238–241.

C. W. Ks. *Poznańskie cz. V. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia ...* seria XIII. Kraków 1880. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 13.

Recenzja: J.I. Kraszewski, „Kłosy” 1880, T. XXXI, nr 784.

D. *Józef Konopka*. „Kłosy” 1880, T. XXXI, nr 792, s. 151, z portretem J. Konopki na s. 151. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 443–448.

D. *Z listu w sprawie pochodzenia Chopina*. „Ruch Muzyczny” 1880, nr 17, s. 134. Przedruk w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 476–477, tekst nr 984.

D. *Krakowiak*. W: *Ziarno. Wydawnictwo zbiorowe dla głodnych*. Warszawa 1880, s. 52. Reprodukacja w: *Korespondencja Oskara Kolberga, cz. II. Dzieła wszystkie* T. 65, ryc. 15 po s. 544.

polskich znajduje się np. w egzemplarzu „Zbioru Wiadomości” ze zbiorów Biblioteki Śląskiej prezentowanym w Internecie.

E. *Mapa geologiczna Wołynia Godfryda Ossowskiego*. „Kłosa” 1880, T. XXXI, nr 803, s. 327 i 330. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 425–427.

1881

C. W. Ks. *Poznańskie* cz. VI. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XIV. Kraków 1881. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 14.

D. *Polnische Tänze. Sammlung der beliebtesten Polnische Mazurkas für das Pianoforte* hrsg. von... Leipzig [1881]. Przedruk wstępu w: *Pisma muzyczne* cz. II. *Dzieła wszystkie* T. 62, s. 666–668, tekst nr 1112. Czy tytuł: *Polnische Tänze. Mazurkas für das Pianoforte* hrsg. von...; ten krótszy w T. 62 s. 666;

1882

C. W. Ks. *Poznańskie* cz. VII. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XV. Kraków 1882. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 15.

C. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Tom I. Kraków 1882. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 29.

Recenzja: Nejman C. [C. Neymann], „Kiewskaja Starina” 1884, T. VIII, s. 482–487, T. IX, s. 126–130 – recenzja dotyczy cz. I i II *Pokucia*, przekład w: *Pokucie. Suplement do t. 29–32. Dzieła wszystkie* T. 81, s. 275–285.

D. *Właściwości, pieśni i tańce ludu Ziemi Dobrzyńskiej*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 6: 1882, s. 86–158. Odbitka: Kraków 1882. Przedruk w: *Mazowsze* cz. VI. *Dzieła wszystkie* T. 41, s. 1–150.

D. *Typy i wizerunki z Pokucia*. „Tygodnik Powszechny” 1882, nr 31, s. 484–486 i 496, z rycinami T. Rybkowskiego. Ryciny zamieszczone następnie w: *Pokucie* cz. I, *Dzieła wszystkie* T. 29 oraz w: *Ruś Karpacka* cz. I, *Dzieła wszystkie* T. 54, ryciny 17 i 18.

1883

C. *Lubelskie* cz. I. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XVI. Kraków 1883. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 16.

C. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Tom II. Kraków 1883. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 30.

Recenzja — zob. r. 1882, *Pokucie* cz. I.

1884

C. *Lubelskie* cz. II. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XVII. Kraków 1884. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 17.

D. *Zwyczaje i pieśni ludu wielkopolskiego. Z rękopisu pozostałego po śp. Józefie Lipińskim* [podał do druku...]. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 8: 1884, s. 62–114.

1885

C. *Kieleckie* cz. I. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XVIII. Kraków 1885. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 18.

C. *Mazowsze. Obraz etnograficzny*. Tom I. Kraków 1885. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 24.

Recenzja: Wł. Smoleński, „Kwartalnik Historyczny” R. I: 1887, s. 280–281 – recenzja dotyczy cz. I i II *Mazowsza*.

D. *Zagadki z Lubelskiego, od Krasnegostawu i Gorzkowa (Nowawieś, Jaślików, Krzywice, Piłaskowice, Wielobycz)*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 9: 1885, s. 300–302. Odbitka: Kraków 1885. Przedruk w: *Lubelskie. Suplement do T. 16–17. Dzieła wszystkie* T. 75, s. 216–219.

D. *Nieco o tańcach i instrumentach muzycznych ludu naszego*. „Dodatek do «Lutni Polskiej»” R. 1: 1885, nr 7, s. 48–49. [Przedruk fragmentów wstępu do *Pieśni Ludu polskiego* z 1857 r. s. VIII i IX.]

D. *Moniuszko*. „Dodatek do Lutni Polskiej” R. 1: 1885, nr 13 i 14, z podpisem: Podług O. Kolberga. [Przedruk hasła biograficznego z *Encyklopedii powszechnej* T. XVIII, s. 794-797.]

1886

C. *Kieleckie* cz. II. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XIX. Kraków 1886. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 19.

Recenzja T. 1–19 *Ludu*: H. Biegeleisen, „Biblioteka Warszawska” 1886, T. 4, s. 431–441 – recenzja dotyczy tomów 1-19 *Ludu*, cz. I i II *Pokucia* i cz. I *Mazowsza*, zob. też *Odpowiedź* Kolberga na tę recenzję, nota na s. 0000.

C. Mazowsze. *Obraz etnograficzny*. Tom II. Kraków 1886. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 25.

Recenzja – zob. r. 1885, *Mazowsze* cz. I.

D. *Głos w dyskusji nad referatem P. Chmielowskiego pt. „Jak należy traktować utwory poezji ludowej w historii literatury polskiej?”*. W: „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” T. 5: Kraków 1886, s. 162–164. Tekst opublikowany na podstawie stenogramu dyskusji; przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 416–418. Czy podać Pamiętnik Zjazdu Historyczno-Literackiego imienia Jana Kochanowskiego, jako tytuł tego tomu Archiwum do dziejów ...? raczej tak!

1887

C. *Radomskie* cz. I. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XX. Kraków 1887. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 20.

C. *Mazowsze. Obraz etnograficzny*. Tom III. Kraków 1887. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 26.

Recenzja: W. Smoleński, „Kwartalnik Historyczny” R. I: 1887, s. 435–436; J. Karłowicz, „Wisła” T. II: 1888, s. 221–222.

1888

C. *Radomskie* cz. II. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XXI. Kraków 1888. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 21.

C. *Mazowsze. Obraz etnograficzny*. Tom IV. Kraków 1888. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 27.

C. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Tom III. Kraków 1888. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 31.

Recenzja: I. Franko, „Kwartalnik Historyczny” R. III: 1889, s. 740–741 (przedruk w: *Pokucie. Suplement do t. 29–32. Dzieła wszystkie* T. 81, s. 286–288, zob. też odpowiedź O. Kolberga *Krótką repliką ...* w r. 1890); „Siewiernyj Wiestnik” 1889, nr 10.

D. *Pieśni ludu z Podola rosyjskiego w latach 1858 i 1862 zebrat...* „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 12: 1888, s. 235–251. Odbitka: Kraków 1888. Przedruk w: *Podole. Dzieła wszystkie* T. 47.

D. *O Szczodrakach (Z zapomnianych zwyczajów ludu guberni radomskiej)* „Gazeta Radomska” 1888, nr 4. Przedruk pt. *Szczodraki*

w *Radomskiem*. „Wisła” 1888, T. 2, s. 438–439. [„Gazeta Radomska” przedrukowała z podpisem „ski...” fragment *Radomskiego, Dzieła wszystkie* T. 20, s. 90; w „Wiśle” przedruk z „Gazety Radomskiej” anonimowy.]

D. *Ścięcie Śmierci. Ze zwyczajów i zabaw ludowych*. „Gazeta Radomska” 1888 nr 13. Przedruk: „Wisła” 1888, T. 2 s. 439–440. [„Gazeta Radomska” przedrukowała anonimowo fragment *Radomskiego, Dzieła wszystkie* T. 20, s. 305, bez informacji skąd ten tekst jest zaczerpnięty; w „Wiśle” przedruk z „Gazety Radomskiej” też anonimowy.]

1889

A. *Mazur*. „Tygodnik Ilustrowany” 1889, T. XIII, nr 332, s. 303. Przedruk w: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 61, s. 291–293.

C. *Łęczyckie. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XXII. Kraków 1889. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 22.

Recenzja: R. Lubicz [H. Łopaciński], „Ateneum” 1890, T. II, s. 57–74; J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. V: 1891, s. 628–633.

C. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Tom IV. Kraków 1889. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 32.

Recenzja: „Russkaja Mysl” 1889, nr 10.

D. *Baśni z Polesia*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 13: 1889, s. 200–207. Odbitka: Kraków 1889. Przedruk w: *Białoruś–Polesie. Dzieła wszystkie* T. 52.

Recenzja: J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. V: 1891, s. 628.

D. *Zwyczaje i obrzędy weselne z Polesia*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 13: 1889, s. 208–245. Odbitka: Kraków 1889. Przedruk w: *Białoruś–Polesie. Dzieła wszystkie* T. 52.

Recenzja – zob. wyżej *Baśni z Polesia*.

1890

C. *Kaliskie cz. I. Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia...* seria XXIII. Kraków 1890. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 23.

Recenzja: J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. VI: 1892, s. 586–589.

C. *Mazowsze. Obraz etnograficzny*. Tom V. Kraków 1890. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 28.

C. *Chełmskie. Obraz etnograficzny* cz. I. Kraków 1890. Reedycja fotoofsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 33.

Recenzja: J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. VI: 1892, s. 109–112.

E. *Krótką repliką, jako odpowiedź na recenzję III tomu „Pokucia”, napisaną i podaną do „Kwartalnika” (III,7) przez p. I. F.* [Iwana Franke]. „Kwartalnik Historyczny” R. IV: 1890, s. 221–223. Przedruk w: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 412–415. Zob. też *Pokucie. Suplement do tomów 29–32. Dzieła wszystkie* T. 81, s. 286–291.

II. Prace Oskara Kolberga wydane po raz pierwszy po r. 1890

A. Kompozycje:

Alla Polacca. [Faksymile, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 110, s. 642–643.

Co mi tam. Tekst J. B. Zaleskiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 12, s. 51–53.

Do smutnego przyjaciela. Tekst S. Witwickiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 25, s. 127–129.

Dumka. Tekst T. Lenartowicza. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 11, s. 47–50.

Dumny kochanek. Tekst K. Zakrzewskiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 9, s. 40–45.

Fantaisie. [Faksymile, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 114, s. 650–655.

„Gdy na górach świta dzionek”. Tekst J. B. Zaleskiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 8, s. 34–39. [Zob. też w T. 68 s. 149, komentarz rewizyjny do nr 5.]

Grande sonate pour le pianoforte composée et dédiée à Mr C. F. Girschner par ... W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 95, s. 502–545.

„Hejże, hejże, bracia moi”. [Faksymile, autor tekstu nieznan; utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 30, s. 135.

Hulanka. [Faksymile, tekst S. Witwickiego, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 33, s. 137.

„I dlaczegoż myśli moje”. [Faksymile, autor tekstu nieznan, utwór nie dokończony]. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 35, s. 140.

Jaskółka. Tekst S. Duchinińskiej-Pruszkowej. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 13, s. 53–66.

Kochanka do gwiazdy. Tekst S. Witwickiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 14, s. 67–74.

Krakowiak. [Autor tekstu nieznan]. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 10, s. 46–47.

Król pasterzy. Opera sielska w jednym akcie. Libretto T. Lenartowicza. Partytura. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 167–378.

„Kukułeczko moja siwa”. [Autor tekstu nieznan.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 23, s. 107–108.

Marcia. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 97, s. 576–581.

Mazur na fortepian. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 84, s. 467–469.

Mazurek do śpiewu. [Faksymile, utwór nie dokończony]. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 37, s. 142.

Mazurka. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 86, s. 472.

Mazurka d’après un thème populaire. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 83, s. 464–466.

Mazurka dont Mr Emile Czaykowski a inventé la pensée [!] par ... W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 85, s. 470–471.

Mazury. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 87, s. 473–476 i nr 89, s. 489.

Mazury. [Faksymilia, utwory nie dokończone.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 105, s. 633; nr 106, s. 634–635; nr 107, s. 636; nr 108, s. 637–639.

„Niechże ja lepiej nie żyję...”. [Faksymile, tekst K. Brodzińskiego, utwór nie dokończony]. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 27 s. 131–132.

Nokturny. [Faksymilia, utwory nie dokończone.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 111, s. 644–645; nr 112, s. 646–647; nr 113, s. 648–649.

Obertas. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 90 s. 490–492.

On zginął. Tekst J. Heppena. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 15, s. 75–83.

On zginął. Tekst J. Heppena. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 16, s. 84–90.

Pielgrzymka do Częstochowy. Obrazek wiejski ze śpiewami. Libretto O. Kolberga na podstawie obrazka dramatycznego S. Duchnińskiej-Pruszkowej *Pielgrzymka do Częstochowy*. Wersja fortepianowa (faksymile). W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 601–626.

„Piszczaleczko jedyna”. [Autor tekstu nieznan]. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 22, s. 105–106.

Polonaise. [Faksymile, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 87, s. 640–641..

Przyczyna. Tekst S. Witwickiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 17, s. 91–93.

Psalm 85. „Nakłoń, Panie, ucho Twoje...”. [Tekst w przekładzie F. Karpińskiego.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 17, s. 108–126.

Romanca. [Faksymile, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 115, s. 656.

Scena w karczmie czyli Powrót Janka. Obrazek wiejski ze śpiewami. Libretto J. K. Gregorowicza. Wersja fortepianowa. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, s. 489–599.

Szkic pieśni chóralnej. [Faksymile, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 38 s. 143.

Szkice pieśni. [Faksymilia, utwory nie dokończone.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 28, s. 133; nr 29, s. 134; nr 31, s. 136; nr 32, s. 136; nr 36, s. 141.

„Ty, coś najczulszych starań [...]”. [Faksymile, tekst prawdopodobnie Matuszewskiej, utwór nie dokończony.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 34, s. 138

Utwory bez tytułu. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 98, s. 582–588; nr 99, s. 589–598; nr 100, s. 599–560; nr 101, s. 607–612; nr 102, s. 613–619; nr 103, s. 620–624; nr 104; s. 625–629;

Utwory bez tytułu. [Faksymilia, utwory nie dokończone.] W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 116, s. 657–658; nr 117, s.

659–661; nr 118, s. 662; nr 119, s. 663–664; nr 120, s. 665–666; nr 121, s. 667–672; nr 122, s. 673–675.

[Utwór chóralny bez tekstu.] W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 26, s. 129–130.

Walce. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 92, s. 497–498; nr 93, s. 499–500; nr 94, s. 501.

Variations brillantes pour le Pianoforte sur une Menuetto originale dédiées à [nazwisko adresata zatarte]. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 96, s. 546–575.

Westchnienie za rodzinną chatką. Tekst J. B. Zaleskiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 18, s. 94–98.

Wiatrak. Perpetuum mobile d’après un motif des environs de Łowicz. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 91, s. 493–496.

Wielki mazur fantastyczny. W: *Kompozycje fortepianowe. Dzieła wszystkie* T. 69, nr 88, s. 476–488.

Wiosna. Tekst S. Witwickiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 19, s. 98–100.

Wyjazd. Tekst S. Witwickiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 20, s. 101–103.

Zakochana. Tekst J. B. Zaleskiego. W: *Kompozycje wokalne–instrumentalne. Dzieła wszystkie* T. 68, nr 21, s. 103–105.

B. Opracowania melodii ludowych na głos z fortepianem

[*Obertasy, mazurki i krakowiaki.*] W: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II, Dzieła wszystkie* T. 67/II, nr 721–762, s. 197–268.

[*Pieśni ludu polskiego cd.*] W: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II, Dzieła wszystkie* T. 67/II, nr 599–712, s. 5–163.

[*Pieśni ukraińskie.*] W: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II, Dzieła wszystkie* T. 67/II, nr 714–717, s. 164–167.

[*Pieśni chorwackie.*] W: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II, Dzieła wszystkie* T. 67/II, nr 718–721, s. 168–171.

Zbiór mazurów i obertasów gminnych wydany przez... W: *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym cz. II, Dzieła wszystkie* T. 67/II, nr 763–834, s. 197–268.

C. Etnograficzno-folklorystyczne monografie regionalne⁸

Chełmskie. Obraz etnograficzny, cz. II. Z materiałów pośmiertnych wydał dr I. Kopernicki. Kraków 1891. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 34.

Recenzja: J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. VI: 1892, s. 113–118.

Pokucie. Uzupełnienia dawniej ogłoszonego dzieła śp. Oskara Kolberga z rękopisów pozgonnych wydał dr Stanisław Zdziarski. „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” T. VII: 1904, s. 174–194. Odbitka: Kraków 1904. [Materiały te zostały opracowane na nowo w oparciu o rękopisy i wydane w: *Ruś Karpacka* cz. II. *Dzieła wszystkie* T. 55.]

Recenzja: W. Hnatiuk „Zapysky Naukowoho Towarystwa ym. Szewczenka” 1905, T. LXIV.

Przemyskie. Zarys etnograficzny. Kosztem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie z pośmiertnych materiałów wydał dr I. Kopernicki. Przedmowa I. Kopernickiego. Kraków 1891. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 35.

Recenzja: J. Karłowicz, „Kwartalnik Historyczny” R. VI: 1892, s. 352–357.

Śląsk Górny. Materiały etnograficzne zebrane przez Oskara Kolberga, z papierów pośmiertnych wydał Seweryn Udziela. „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” T. VIII: 1906, s. 140–212. Odbitka: Kraków 1906. [Materiały te zostały opracowane na nowo w oparciu o rękopisy i wydane w: *Śląsk. Dzieła wszystkie* T. 43.]

Tarnów-Rzeszów. Materiały etnograficzne. Uporządkował i wydał S. Udziela. „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” T. XI: 1910, s. 116–323. Odbitka: Kraków 1910. [Materiały te zostały opracowane na nowo w oparciu o rękopisy i wydane w: *Tarnowskie-Rzeszowskie. Dzieła wszystkie* T. 48.]

Recenzja: M. Treter, „Lud” T. XVI: 1910, s. 410-411.

Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni. Z brulionów pośmiertnych przy współudziale St. Fischera i F. Szopskiego wydał J. Tretiak. Kraków 1907. Reedycja fotooffsetowa: *Dzieła wszystkie* T. 36.

⁸ Monografie regionalne i materiały folklorystyczno-etnograficzne wydane w latach 1961–2021 na podstawie rękopisów zob. w cz. IV bibliografii w wykazie *Dzieł wszystkich Oskara Kolberga*, tam tomy 39–84.

Recenzje: W. Hnatiuk „Zapysky Naukowoho Towarystwa ym. Szewczenka u Lwowi 1908, T. LXXXII, s. 228-233; E.E. „Etnograficzeskoje Obozrenije” 1910, nr. 4, s. 120-121. **Czy 1909?**

D. Studia, rozprawy, artykuły, zbiory folklorystyczne [starannie sprawdzić, czy to nie recenzje]

Antoni Kolberg. W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 440–448.

Brazylia. W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 466–470.

Indianie amerykańscy. W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 451–463.

Juliusz Kolberg [wspólnie z bratem Wilhelmem]. W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 433–439.

Kozak. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 617–618 tekst nr 1046.

Krakowiak. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 620–621, tekst nr 1048.

Mejer Ignacy Antoni. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 428, tekst nr 949b.

Melodie ludowe litewskie zebrane przez śp. księdza Antoniego Juszkiewicza. Opracowane przez śp. Oskara Kolberga i śp. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouina de Courtenay. Kraków 1900. [Kolberg opracował melodie 1–119, pozostałe I. Kopernicki i Z. Noskowski, melodie opracowane przez O. Kolberga przedrukowane w: *Litwa. Dzieła wszystkie* T. 53.] w katalogu on line jakby troszkę inny tytuł: bez „śp.” I „przeredagowane” zamiast zredagowane i „cz. I” .

Notatki o Chopinie spisane przez... z opowiadania Wilhelma Kolberga. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 461-462, tekst nr 980. Pierwodruk: K. Kobyłańska *Notatki Oskara Kolberga o Chopinie*. W: *Studia Hieronymo Feicht septuagenario dedicata*. Kraków 1967, s. 388–389.

O muzyce chińskiej. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 8–31, tekst nr 620.

O początkach rozwoju muzyki. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 5–7, tekst nr 619.

O rytmie i tempie tańców polskich i słowiańskich. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 610–614, tekst nr 1036.

Philidor Danican. W: *Pisma muzyczne cz. II, Dzieła wszystkie* T. 62, s. 191–192, tekst nr 742.

Stany Zjednoczone Rio de La Plata (Buenos Aires, Paraguaj, Uruguaj). W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 464–465.

Śpiewy, muzyka i taniec ludów Oceanii. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 38–68, tekst nr 622.

Uwagi na temat restytucji tekstu pierwotnego pieśni „Bogarodzica”. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 544–546, tekst nr 1021b.

Uwagi O. Kolberga odnoszące się do książki M. Karasowskiego „Fryderyk Chopin. Życie – Listy – Dzieła”. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 472–476, tekst nr 983. Pierwodruk w: *Korespondencja Oskara Kolberga cz. III. Dzieła wszystkie* T. 66, aneks 11, s. 738–743.

Uwagi Oskara Kolberga odnoszące się do książki M. A. Szulca „Fryderyk Chopin i utwory jego muzyczne”, Poznań 1873. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 463–466, tekst nr 981. Pierwodruk: K. Kobylańska *Fryderyk Chopin i Oskar Kolberg.* W: *Studia Hieronymo Feicht septuagenario dedicata.* Kraków 1967, s. 386–388.

Uwagi O. Kolberga odnoszące się do książki Szulca o Chopinie. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 466–471, tekst nr 982. Pierwodruk: *Korespondencja Oskara Kolberga cz. III. Dzieła wszystkie* T. 66, aneks 7, s. 724–729.

Z notatek o zbiorach pieśni Słowian południowych. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 586–591, tekst nr 1031b; także w: *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Słowiańszczyzna południowa. Dzieła wszystkie* T. 59/III, s. 287–291.

E. Recenzje i odpowiedzi na recenzje

„Alojzy Kalauz wydał w Wiedniu w r. 1850 [...]”. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 591–593, tekst nr 1031c; także w: *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Słowiańszczyzna południowa. Dzieła wszystkie* T. 59/III, s. 291–296.

„K. Katinelli na korzyść szpitala pożegawskiego [...]”. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 593, tekst nr 1031d.

Liszt o Cyganach i ich muzyce na Węgrzech. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 347–351, tekst nr 901.

Odpowiedź Kolberga na recenzję Biegeleisena. W: *Studia, rozprawy i artykuły. Dzieła wszystkie* T. 63, s. 391–415.

O pieśniach ludowych węgierskich L. Koehlera. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 567–568, tekst nr 1025.

O śpiewach i tańcach wołoskich J. A. Wachmanna. W: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 569, tekst nr 1026.

Taniec wołoski Romana Dymitra Tecli. W: *Pisma muzyczne cz. II, Dzieła wszystkie* T. 62, s. 669–671, tekst nr 1113.

III. Artykuły zamieszczone w Encyklopedii powszechnej S. Orgelbranda

Po tytule tekstu podano jego numer w *Pismach muzycznych (Dzieła wszystkie* T. 61–62), w których przedrukowana jest większość tych tekstów, nieliczne nie związane z muzyką, zamieszczone w *Studiach, rozprawach i artykułach (Dzieła wszystkie* T. 63) mają podany numer tego tomu i stronę.

T. 1 Warszawa 1859: *Abel Karol Fryderyk* 757; *Acheron* T. 63, s. 473; *Achilles* T. 63, s. 474; *Adagio* 160; *Adam Adolf Karol* 704; *Adam de la Hale* 705; *Adesi* 292; *Ad libitum* 595; *Aelopantalion* 395; *Affettuoso* 86; *Aggiustamento* 87; *Agitato* 88; *Agnesi Maria Teresa* 631; *Agrell Jan* 766; *Agrykola Jan Fryderyk* 772; *Agrykola Marcin* 860; *Akcent muzyczny* 66; *Akcjakatura* 603; *Akolada* 104; *Akompaniament* 204; *Akord* 37; *Akordion* 398; *Akukryptofon* 420; *Alagrek* 1057; *Alard Jan Delfin* 448; *Albani Maciej* 421; *Albertini Joachim* 632; *Alboni Marietta* 260; *Albrechtsberger Jan Jerzy* 861; *Aleotti Rafael Argenta* 633; *Aleotti Vittoria* 634; *Alizard Adolf* 284; *Alla breve* 61; *Alla octavo* 102; *Alla polacca* 89; *Alla zoppa* 63; *Allegri Gregorio* 635; *Allegro* 74; *Allemanda* 1058; *Alt* 213; *Altówka* 317; *Amaduzi Donat* 636; *Amfijon* 624; *A-moll* 18; *Amon Jan* 773; *Amorka* 315; *Amoroso* 90; *Anakruzys* 64; *Ancyz* 1059; *Andante* 72; *André Jan* 774; *André Jan Antoni* 775; *Anemokord* 351; *Anerio Jan Franciszek* 637; *Anfossi Pasquale* 638; *Angelika* 326; *Anglez* 1060; *Antyfona* 176; *Antystrofa* 166;

T. 2 Warszawa 1860: *Aplikatura* 578; *A poco a poco* 75; *Apollo* T. 63, s. 477; *Apollonikon* 393; *Appoggiatura* 602; *Appogiato* 575; *Aranżować* 205; *Archilutnia* 324; *Arco* 580; *Aria* 126; *Arion* 625; *Ariosti Attilio* 639; *Arne Tomasz Augustyn* 758; *Arnould Zofia* 224; *Arpeggio* 581; *Arystoksenes* 626; *Ashley* 568; *Asioli Bonifacy* 640; *Astorga Emanuel d'* 641; *Attaca* 587; *Aubada* 140; *Auber Daniel François* 706; *Autentyki* 5; *A vista* 590; *Bach*

(rodzina) 776; *Bachus* T. 63, s. 480; *Bader Karol Adam* 266; *Baermann Henryk Józef* 565; *Baillet Piotr Maria Franciszek* 449; *Baini Giuseppe* 692; *Balcerek* 293; *Baleros* 1061; *Balfe Michał Wilhelm* 759; *Bałabajka* 333; *Banda* 613; *Bandera* 334; *Bandola* 332; *Banti [Brigitta Giorgi]* 225; *Barbiton* 329; *Barditus* 1003; *Bardon* 328; *Barkarola* 1007; *Baryton* 216; *Barzelletta* 1008; *Bas* 45 i 217; *Basetla* 318; *Wiolonczeliści* [w *Encyklopedii* fragment hasła *Basetla*] 487; *Basily Andrzej* 642; *Basily Franciszek* 643; *Basklarnet* 372; *Bassetorn* 371; *Basso continuo* 48; *Batta Aleksander* 488; *Battimento* 606; *Bazona* 386;

T. 3 Warszawa 1860: *Beaumesnil Henrietta Adelajda Villard de* 708; *Becker Juliusz* 862; *Becker Karol Ferdynand* 541; *Beethoven Ludwik van* 777; *Bellini Vincenzo* 644; *Bemol* 106; *Benda Franciszek* 440; *Benedict Juliusz* 760; *Benevoli Horacy* 645; *Benkien Andrzej* 905; *Bennett Wiliam Sterndale* 761; *Berent Szymon* 906; *Bergamask[a]* 1063; *Bergameno Jan Chrzyciel* 646; *Berger Ludwik* 778; *Bergson Michał* 907; *Bériot Karol August de* 450; *Berlioz Hektor* 709; *Bernardini Marcelli* 647; *Berner Fryderyk Wilhelm* 779; *Bertin Ludwika Aniela* 710; *Bertini Henryk* 503; *Berton Henryk Franciszek* 712; *Bęben wielki* 404; *Bębenek* 403; *Biegnik* 599; *Bielawski Józef* 451; *Biernacki Nikodem* 452; *Billington Elżbieta* 226; *Bis* 438; *Bitwa* 145; *Blangini Józef Marek* 648; *Blaze Franciszek Henryk* 745; *Blondel v. Blondianus* 713; *Bobrowicz Jan Nepomucen* 497; *Boccherini Ludwik* 649; *Bohdanowicz Bazyl* 442; *Bohrer familia* 441; *Bohrer Zofia* 504; *Bolero* 1063;

T. 4 Warszawa 1860: *Bosio Angiolina* 227; *Boucher Aleksander Jan* 453; *Boulanger Ernest* 714; *Boulanger Maria Julia Hallinger* 228; *Bournonville August* 1098; *Bourrée* 1064; *Braham Maurycy* 267; *Branchu Aleksandryna Karolina* 229; *Branle* 1065; *Bravo* 437; *Bravura* 127; *Breiting Herman* 268; *Brevis* 109; *Brzękadełka* 411; *Brzowska Jadwiga* 909; *Brzowski Józef* 908; *Bubastis* T. 63, s. 484; *Bucefał* T. 63, s. 485; *Buffo* 192; *Bugle* 383; *Bull Ole Bornemann* 454; *Buononcini Jan Chrzyciel* 650; *Burney Karol* 762; *Byczek* 1037; *Cabaletta* 128; *Cachucha* 1066; *Caffarelli* 294; *Ça ira!* 1012; *Calando* 91; *Caldara Antonio* 651; *Calvisius Sethus* 863; *Camargo* 1099; *Cancan* 1067; *Candeille Piotr Józef* 715; *Cantabile* 92; *Cantus firmus* 56; *Canzonetta* 1009; *Capriccio* 138; *Caraffa de Colobrano Michał Henryk* 652; *Carestini Jan* 295; *Carillon* 417; *Carissimi Jan Jakub* 653; *Carmagnole (la)* 1013; *Carnicer don Ramon* 699; *Castil-Blaze* 746; *Catalani Angelica* 230; *Catel Karol Szymon* 716; *Cavalieri Emilio del* 654; *Cavatina* 129;

T. 5 Warszawa 1861: *Cenar, cynar* 1038; *Cerone Dominik Piotr* 693; *Cerrito Fanny* 1100; *Chaconne* 1068; *Champein Stanisław* 717, *Chandoszkin Jan* 894; *Charakter* 84; *Charakterystyczne tony* 42; *Charivari* 142; *Charpentier Marek Antoni* 718; *Chélard Andrzej Hipolit* 719; *Cheron Anna* 231; *Cheron Augustyn Atanazy* 285; *Cherubini Ludwik* 655; *Chiroplast* 348; *Chopin Fryderyk Franciszek* 910; *Choreografia* 1110; *Choron Aleksandr Stefan* 747; *Chotek Franciszek Ksawery* 884; *Chór* 608; *Chórał* 122; *Chór muzyczny* 130; *Chromatyczny* 13; *Ciało brzmienne* 301; *Cimara* 656; *Claboni Krzysztof* 911; *Clementi Muzio* 505; *Coda* 169; *Colasanti Wincenty* 569; *Corelli Arcangelo* 455; *Couperin Franciszek* 720; *Cramer Jan Chrzyciel* 506; *Crescendo* 81; *Crescentini Girolamo* 296; *Crotch William* 542; *Csárdás* 1069; *Csiko* 1070;

T. 6 Warszawa 1861: *Cymbałki* 340; *Cymbały* 408; *Cytra* 322; *Czakan* 355; *Czerny Karol* 507; *Czeska muzyka* 883; *Da capo* 588; *Dalayrac Mikołaj* 721; *Dal segno* 589; *Damenizacja* 223; *Damoreau-Cinti Laura* 232; *Damse Józef* 912; *Danzi Franciszek* 780; *Daquin Ludwik Klaudiusz* 543; *Dauberval Jan* 1101; *David Felicjan* 722; *David Ferdynand* 456; *Davide Jakub* 269; *Decrescendo* 82; *Decyma* 32; *Dehn Sigfried Wilhelm* 864; *Del-la-Maria Dominik* 723;

Tom 7 Warszawa 1861: *Després Josquin* 752; *Deszczyński Józef* 913; *Detonacja* 572; *Devienne Franciszek* 724; *Dezède albo Dezaides* 725; *Diafonia* 53; *Diapazon* 29; *Diapente* 26; *Diatonika* 12; *Dibdin Karol* 763; *Diezys* 15; *Diomedes Caton (zapewne Anonim)* 912; *Ditters von Dittersdorf Karol* 781; *Divertissement* 190; *Długoraj Wojciech* 915; *Do* 11; *Dobrski Julian* 270; *Dobrzyński Ignacy Feliks* 916; *Doche Józef Dionizy* 726; *Doche Piotr Aleksander* 727; *Döhler Teodor* 508; *Doles Jan Fryderyk* 782; *Dominanta* 41; *Domra* 325; *Donizetti Józef* 657a; *Donizetti Kajetan* 657; *Doppler Albert Franciszek* 557; *Doppler Karol* 558; *Dorn Henryk Ludwik* 783; *Dotzauer Justus Jan Fryderyk* 489; *Dotzauer Ludwik Karol* 490; *Drabant* 1039; *Drechsler Józef* 784; *Dreyschock Aleksander* 509; *Drieberg Fryderyk von* 865; *Drobny taniec* 1040; *Drouet Ludwik* 559; *Drumla* 376; *Du Caurroy Franciszek Eustachy* 728; *Duda* 361; *Dudy* 367; *Duet* 149; *Dulcken Ferdynand* 510; *Dulon Fryderyk Ludwik* 560; *Dumont Henryk* 544; *Duni Egidiusz Romuald* 729; *Duport Jan [Piotr]* 491; *Duprez Gilbert Ludwik* 271; *Duprez Karolina* 233; *Dur* 16; *Duranowski August Fryderyk* 457; *Durante Franciszek* 658; *Dussek Jan [Władysław]* 511; *Dwugłos* 36; *Dyskant* 54; *Dysonans* 39; *Dziół* 1041; *Dzwon chiński* 407; *Ebell Henryk*

Karol 785; *Eberl Antoni* 786; *Eberwein Karol* 788; *Eberwein Traugott Maksymilian* 788;

Tom 8 Warszawa 1861: *Egzercycje* 435; *Ekspresja* 85; *Elsner Józef* 917; *Elssler Fanny i Teresa* 1102; *Enharmoniczny* 14; *Ensamble* 148; *Entragues Antonina Cecylia Clavel* 234; *Eolska harfa* 352; *Epicedium* 1001; *Epod* 167; *Erard bracia* 426; *Erkel Franciszek* 900; *Etuda* 137; *Eufon* 414; *Eybler Józef von* 789; *Fagociści* 567; *Fagot* 374; *Falset* 210; *Falso bordone* 55; *Fandango* 1071; *Fandara* 144; *Fantazja* 139; *Farandole* 1072; *Farinelli Karol* 297; *Fasch Karol Fryderyk* 790; *Federici Wincenty* 659; *Felsztyński Sebastian* czyli *Sebastian z Felsztyna* 918; *Feo Franciszek* 660; *Fermata* 576; *Fesca Fryderyk Ernest* 791; *Fétis Franciszek Józef* 748; *Fiasko* 439; *Field Jan* 512; *Fifr* 364; *Figuracja w muzyce* 51; *Figurał* 123; *Filipowicz Eliza Minelli* 458; *Finał* 168; *Finck Henryk* 792; *Fink Gottfryd Wilhelm* 866; *Fioravanti Walenty* 661; *Fiorillo Fryderyk* 459; *Fioritury* 596; *Fischer Józef* 287; *Fischer Ludwik* 286; *Fisharmonika* 397; *Fistula* 356; *Flażolet* 357; *Flecik* 354;

T. 9 Warszawa 1862: *Fleciści* [w *Encyklopedii* fragment hasła *Flet*] 556; *Flet* 353; *Flotow Fryderyk von* 793; *Fodor-Mainvielle Josephine* 235; *Folie d'Espagne* 1073; *Fontana Julian* 513; *Forkel Jan Mikołaj* 867; *Förster Kasper* 919; *Forte* 77; *Fortepian* 346; *Fortepianiści* 502; *Francuska muzyka* 703; *Franko z Kolonii* 868; *Fränzl Ferdynand* 460; *Frescobaldi Hieronim* 545; *Freyer August* 546; *Freytag Adam* 920; *Freytag Maria* 1103; *Froberger Jan Jakub* 547; *Fuga* 135; *Fujara* 360; *Fulvio Antoni* 921; *Fundamentalny bas* 46; *Furioso* 93; *Furlanda* 1074; *Fürstenau Antoni Bernard* 561; *Fux Jan Józef* 794; *Fuza* 110; *Gabrieli Jan* 663; *Gabrieli Katarzyna* 236; *Gade Niels Wilhelm* 767; *Gaforus albo Gafurius Franchinus* 694; *Gajda* 368; *Galarda* 1075; *Galop* 1076; *Galuppi Baldassaro* 664; *Gama* 6; *Gamba* 314; *Garat Jan Piotr* 282; *Garcia Manuel* 272; *Gassmann Florian Leopold* 885; *Gawotta* 1077; *Gembicki Jakub* 922; *Geminiani Franciszek* 461; *Generałbas* 47; *Gerbert Marcin* 869; *Germania* T. 63, s. 486; *Geśl* 339; *Giga* 1078; *Gitana* 1079; *Gitara* 331; *Gitarzyści* 496; *Giusto* 94;

T. 10 Warszawa 1862: *Glinka Michał* 895; *Glissando* 582; *Gluck Krzysztof Willibald* 795; *Głós* 208; *God save The King* 1017; *Gołąbek Jakub* 923; *Gomis Józef Melchior* 700; *Gomółka Mikołaj* 924; *Gong* 406; *Gorączkiewicz Wincenty* 548; *Gorczycki Grzegorz* 925; *Gossec Franciszek Józef* 730; *Goudimel Klaudian* 731; *Gounod Karol Franciszek* 732; *Grajek* 614; *Grandioso* 95; *Granie w muzyce* 577; *Grassini Józefa* 261; *Graun Jan*

Bogumił 797; *Graun Karol Henryk* 796; *Grave* 71; *Grazioso* 96; *Grecka mitologia* T. 63, s. 491; *Grecka muzyka i taniec* 623; *Greckie starożytności* T. 63, s. 506; *Gregoriański śpiew* 171; *Grétry Andrzej Ernest* 733; *Grisi Judyta* 237; *Grisi Julia* 255; *Grisi Teresa* 1104; *Groblicz Marcin* 422; *Grossmann Ludwik* 926; *Grund Fryderyk Wilhelm* 798; *Grupetto* 607; *Gryfy* 579; *Guarnieri Józef Antoni* 423; *Gudok* 320; *Guglielmi Piotr* 665; *Guglielmi Piotr Karol* 666; *Guhr Karol Wilhelm* 799; *Guimard Maria Magdalena* 1105;

T. 11 Warszawa 1862: *Gusli* 338; *Guzikow Józef* 570; *Gwido z Arezzo* 695; *Gyrowetz Adalbert* 886; *Habeneck Antoni Franciszek* 462; *Haitzinger Antoni* 273; *Hajduk* 1042; *Halévy Jakub Fromental* 734; *Hanak* 1080; *Händel Jerzy Fryderyk* 800; *Händl Jakub* 893; *Harfa* 336; *Harmonia* 35; *Harmoniczne tony* 303; *Harmoniki* 413; *Hartmann Jan Piotr* 768; *Häser August Frdynand* 802; *Häser Charlotta* 238; *Häser Christian* 288; *Hasse Faustyna* 256; *Hasse Jan Adolf* 801; *Hauptmann Maurycy* 803; *Hausmann Walenty* 804; *Hawkins Jan* 764; *Haydn Franciszek Józef* 805; *Haydn Michał* 806; *Hebenstreit Pantaleon* 430; *Heinichen Jan Dawid* 870; *Hejnał* 1006; *Heller Stefan* 514; *Henselt Adolf* 515; *Herman Adam* 492; *Héroid Ludwik Józef* 735; *Herz Henryk* 516; *Hesse Adolf Fryderyk* 549; *Hierochord* 350; *Hiller Ferdynand* 807; *Hiller Jan Adam* 808; *Himmel Fryderyk Henryk* 809;

T. 12 Warszawa 1863: *Hoffmann Ernest Teodor Amadeusz* 871; *Hoffmeister Franciszek Antoni* 810; *Holland Jan Dawid* 927; *Holzbauer Ignacy* 811; *Hołubiec* 1043; *Homilius Gotfryd August* 812; *Homofonia* 58; *Hopser* 1081, *Hora* 1082; *Horecki Feliks* 498; *Hornpipe* 366; *Huberty* 240; *Hummel Jan Nepomucen* 517; *Hurka Fryderyk Franciszek* 887; *Hymen* 1000; *Imitacja* 50; *Indie Wschodnie* T. 63, s. 518; *Indyjska muzyka* 621, *Indyjska sztuka* T. 63, s. 547; *Instrumenta* 300; *Instrumentacja* 203; *Instrumentalna muzyka* 132; *Intermezzo* 189; *Interwał* 21; *Intonacja* 571; *Intrada* 158; *Introdukcja* 157; *Isouard Mikołaj* 736; *Izaak Henryk* 813; *Jakubowski Samson* 431;

T. 13 Warszawa 1863: *Janczarska muzyka* 615; *Janiewicz Feliks* 463; *Jaroński Feliks* 518; *Jasiński Marcei* 928; *Jastrzębski Feliks* 427; *Jelski Michał* 464; *Jodłowanie* 574; *Jomelli Mikołaj* 113; *Kaczkowski Dominik* 274; *Kaczkowski Józef* 465; *Kadencja* 44; *Kadryl* 1083; *Kalafonia* 311; *Kalkbrenner Fryderyk Wilhelm Michał* 519; *Kalliwoda Jan Wacław* 466; *Kamerton* 307; *Kamiński Maciej* 929; *Kamiński N.* 930; *Kania Emanuel* 520; *Kanon* 133; *Kantata* 131; *Kantylena* 1010; *Kapela* 616;

T. 14 Warszawa 1863: *Kapreola* 1084; *Karasowski Maurycy* 931; *Karola* 1085; *Kasownik* 107; *Kastaniety* 412; *Kastraci* 218; *Katarynka* 418; *Kauer Ferdynand* 814; *Kaufmann Jan Gotfryd* 432; *Kawka* 387; *Każyński Maciej* 275; *Każyński Wiktor* 932; *Kątski (rodzina)* 443; *Keiser Reinhard* 815; *Kiesewetter Rafał Jerzy von* 872; *Kirnberger Jan Filip* 873; *Kittel Jan Christian* 550; *Klarneciści* 564; *Klarnet* 370; *Klawiatura* 342; *Klawicylinder* 415; *Klawicymbał* 345; *Klawikord* 343; *Klawikord oczny* 399; *Klawilam* 396; *Klawilira* 349; *Klawisz* 341; *Kleczyński Jan [skrzypek]* 467; *Kleczyński Jan [pianista]* 521; *Klein Bernhard* 816; *Klemczyński Julian* 522; *Klengel August Aleksander* 551; *Klonowski Teofil* 933; *Klucz w muzyce* 103; *Kobza* 335; *Kocipiński Antoni* 934;

T. 15 Warszawa 1864: *Koloryt* 202; *Kołomyjka* 1044; *Komorowski Ignacy* 935; *Kompozycja* 119; *Kompozytor* 118; *Koncert* 195; *Konserwatorium* 618; *Konsonans* 38; *Kontrabas* 319; *Kontralt* 214; *Kontrapunkt* 49; *Kontredans* 1086; *Kopulacja* 392; *Korektura* 313; *Kornet* 378; *Kossowski Samuel* 493; *Kościelna muzyka* 170; *Kościelne tonacje* 4; *Kościelny śpiew* 1019; *Kotły* 401; *Kotylicion* 1087; *Kozak* 1045; *Kozłowski Ignacy Platon* 936; *Kozłowski Józef* 937; *Koželuch Jan Antoni* 888; *Koželuch Leopold* 889; *Krakowiak* 1047;

T. 16 Warszawa 1864: *Kratzer Franciszek Ksawery* 938; *Kratzer Kazimierz* 939; *Kratzer Paweł* 941; *Kratzer Walenty* 940; *Krebs Jan Baptysta* 276; *Krebs Jan Ludwik* 552; *Kreutzer Konradyn* 817; *Kreutzer Rudolf* 468; *Krogulski Józef* 942; *Krzywula* 373; *Krzyżanowski Ignacy* 523; *Krzyżyk* 105; *Księżyc turecki* 410; *Kücken Fryderyk Wilhelm* 818; *Kuhreihen* 1004; *Kunzen Fryderyk Ludwik* 769; *Kurant* 1088; *Kurdesz* 1005; *Kurpiński Karol* 943; *Kwarta* 25; *Kwartet* 152; *Kwinta* 27; *Kwintet* 153; *Kwintola* 113; *Lablache Ludwik* 289; *Lachner Franciszek* 819; *Lachner Ignacy* 820; *Lachner Wincenty* 821; *Lafont Karol Filip* 469; *Lamentacje* 180; *Lancier* 1089; *Ländler* 1090; *Lanner Józef Franciszek Karol* 198; *Largo* 69; *Lasso Orlando di* 753; *Le-Maistre Mateusz* 754; *Lento* 70; *Leo Leonard* 668; *Leonowicz Kornelia* 241; *Lessel Franciszek* 944; *Lesueur Jan Franciszek* 737; *Leśkiewicz Józefa* 262; *Leśniewska Ludwika* 242;

T. 17 Warszawa 1864: *Libretto* 194; *Ligatura* 115; *Ligawka* 385; *Lind Jenny* 243; *Lindpaintner Piotr Józef von* 822; *Linos* 627; *Lipiński Karol* 470; *Lira* 321; *Liszt Franciszek* 524; *Litania* 179; *Litolf Henryk* 765; *Lobe Jan Christian* 823; *Logier Jan Bernard* 525; *Lortzing Albert Gustaw* 824; *Lotti Antoni* 669; *Lotto Izydor* 471; *Löwe Jan Karol Gotfryd* 825;

Lubomirski Kazimierz 945; *Lubowski Józef* 526; *Lully Jan Chrzyciel* 738; *Lutnia* 323; *Lwow Aleksy* 986; *Łada Kazimierz* 472; *Łodwigowski E[dward] Stefan* 946; *Łomnica* T. 63, s. 551; *Maciejowski Stanisław* 473; *Madejski Marcei* 947; *Maestoso* 97; *Malibran Maria* 263; *Maltańscy kawalerowie* [współautorem był K. W. Wójcicki] T. 63, s. 553; *Mälzel Jan Nepomuk* 433; *Małgocki Franciszek Maciej* 948; *Mandolina* 330; *Mara Gertruda* 257; *Marcello Benedykt* 670; *Marchesi Ludwik* 298; *Marchettus* 696;

T. 18 Warszawa 1864: *Marpurg Fryderyk Wilhelm* 874; *Marschner Henryk* 826; *Marseillaise, Marsylianka* 1014; *Marsz* 201; *Martin Aleksander* 949a; *Martin Wincenty* 701; *Martini Giambattista* 697; *Marx Adolf Bernard* 875; *Matelotta* 365; *Mattheson Jan* 876; *Mayer Karol* 527a; *Mayr Szymon* 671; *Mayseder Józef* 474; *Mazur* 1050; *Méhul Stefan Henryk* 739; *Meibom Marek* 877; *Melizmatyczny* 597; *Melodia* 33; *Melodion* 394; *Melodrama* 188; *Mendelssohn-Bartholdy Feliks* 827; *Mensuralny śpiew* 87; *Menuet* 1091; *Menzura* 304; *Mercadante Ksawery* 672; *Messa di voce* 78; *Methfessel Albert* 828; *Meyer Leopold de* 527b; *Meyerbeer Jakub* 829; *Mezza voce* 79; *Męskie chóry* 609; *Miklasiewicz Antonina* 244; *Mikuli Karol* 950; *Miltitz Karol Boromeusz* 830; *Miładowski Florian* 951; *Mingotti Regina* 258; *Minor czyli moll* 17; *Mioduszeowski Michał Marcin* 952; *Mirecki Franciszek* 953; *Miserere* 173; *Moderato* 73; *Modulacja* 43; *Monczyński R[ajmund]* 528; *Mongołowie* T. 63, s. 558; *Moniuszko Stanisław* 954; *Monochord* 305; *Monodia* 52; *Monsigny Piotr Aleksander* 740; *Monteverde Klaudiusz* 673; *Montez Lola* 1106; *Morales Krzysztof de* 702; *Mordant czyli mordent* 604; *Moscheles Ignacy* 529; *Motetta* 124; *Mozart Jan Chryzostom Wolfgang Amadeusz* 831;

T. 19 Warszawa 1865: *Msza* 184; *Müller Wacław* 832; *Multanka* 363; *Münchheimer Adam* 955; *Muris Jan de* 749; *Mutacja* 211; *Muzyczne uroczystości* 617; *Muzyczne znaki i skrócenia* 117; *Muzyka* 1; *Myśliweczek Józef* 890; *Nardini Piotr* 475; *Naumann Emil* 833; *Naumann Jan Amadeusz* 834; *Nenia* 1002; *Nestroy Jan* 835; *Neukomm Zygmunt* 836; *Neuma* 100; *Nicolai Otto* 837; *Nidecki Tomasz* 956; *Niderlandzka muzyka* 751; *Niedzielski Józef* 476; *Niemiecka muzyka* 771; *Nokturny* 143; *Nona* 31; *Nourrit Adolf* 277; *Noverre Jan Jerzy* 1107; *Nowakowski Józef* 957; *Nowiński Jan* 530; *Nuty* 98; *Obertas* 1051; *Obligato* 594; *Oboiści* 563; *Obój* 369; *Ockenheim Jan* 755; *Ofiklejda* 381; *Okrągły* 1053; *Okres muzyczny* 34; *Oktawa* 30; *Oktet* 156; *Onslow Jerzy* 741; *Opera* 187;

T. 20 Warszawa 1865: *Opus* 120; *Oratorium* 186; *Orda Napoleon* 958; *Orfeon* 610; *Organiści* 540; *Organy* 388; *Orkiestra* 611; *Orłowski Antoni* 959; *Pacchiarotti Gasparo* 299; *Pacelli Asprilio* 960; *Padwana* 1092; *Paer Ferdynand* 674; *Paganini Mikołaj* 477; *Paisiello Jan* 675; *Palestrina Jan Piotr Alojzy da* 676; *Partycja* 207; *Paryżanka* 1015; *Pasaże* 598; *Pasta Judyta* 264; *Pastorale* 191; *Patti Adelina* 246; *Patti Karolina* 245; *Pauza* 116; *Pedał* 391; *Pergolese Giambattista* 677; *Pianino* 347; *Piano* 76; *Piccini Mikołaj* 678; *Pieśni nabożne* 1020; *Pieśń ludu* 999; *Piszczątka* 358; *Piszczek* 612; *Pizzicato* 584; *Pleyel, czyli Pleyl Ignacy* 743; *Pokojowa muzyka* 196;

T. 21 Warszawa 1865: *Polka* 1054; *Polonez* 1055; *Polska muzyka* 904, *Polski lud* T. 63, s. 566; *Polskie tańce* 1035; *Poniatowski książe Józef* 961; *Porpora Mikołaj* 679; *Portamento di voce* 573; *Pozytyw* 389; *Pozytywka* 419; *Półnuta* 111; *Presto* 75; *Primadonna* 193; *Próba* 436; *Pryma* 22; *Przedtakt w muzyce* 65; *Psalmody* 172; *Psalterium* 337; *Puzon* 380; *Quantz Jan Joachim* 562; *Rakoczego marsz* 1018; *Rallentando* 68; *Rameau Jan Filip* 744;

T. 22 Warszawa 1866: *Recitativo* 125; *Refrain* 164; *Regestra* 209; *Regestra u organów* 390; *Reichardt Jan Fryderyk* 838; *Reissiger Karol Bogumił* 839; *Rellstab Ludwik* 878; *Requiem* 185; *Resonans* 302; *Responsoria* 178; *Ricci Federico* 680; *Ricercare* 134; *Ries Ferdynand* 840; *Rigaudon* 1093; *Righini Wincenty* 681; *Rinck Jan Christian Henryk* 553; *Ripieno* 593; *Ritornella* 165; *Rivoli Ludwika* 248; *Rivoli Paulina* 247; *Rochlitz Fryderyk* 879; *Rode Piotr* 478; *Rolle Jan Henryk* 841; *Romberg Andrzej* 444; *Romberg Bernard* 494; *Rondeau* 163; *Rossini Joachim* 682; *Roźniecki Gabriel* 962; *Rubini Jan Chrzyciel* 278; *Rubinstein Antoni* 897; *Rulada* 600; *Rule Britannia* 1016; *Rytm* 59; *Rywacka Ludwika* 249; *Rzymskie starożytności* T. 63, s. 572; *Sacchini Antoni Maria* 683; *Salieri Antoni* 684; *Saltarello* 1094; *Salve Regina misericordiae* 177; *Sarabanda* 1095; *Sarti Józef* 685;

T. 23 Warszawa 1866: *Scacchi Marek* 963; *Scarlatti Aleksander* 686; *Scarlatti Dominik* 687; *Scherzo* 161; *Schicht Jan Gotfryd* 842; *Schilling Gustaw* 880; *Schneider Jan Boguchwał* 554; *Schneider Jan Chrystian Fryderyk* 843; *Schröder-Devrient Wilhelmina* 250; *Schryary* 375; *Schubert Franciszek* 844; *Schulz Jan Abraham Piotr* 845; *Schumann Klara* 531; *Schuman Robert* 846; *Schütz Henryk* 847; *Scudo Piotr* 750; *Sekstet* 154; *Sekstola* 114; *Sekunda* 23; *Septet* 155; *Septyma* 28; *Sequentia* 181; *Serenada* 141, *Serpent* 382; *Servais Adrian Franciszek* 495; *Serwaczyński Stanisław* 479; *Sessi* 251; *Seyfried Ignacy* 848; *Sikorski Józef* 964; *Silbermann*

Gotfryd 428; Sistrum 409; Skala 7; Skrzypce 316; Skrzypkowie 447; Słoczyński Wojciech 965; Smyczek 310; Sobolewski Edward 966; Sokołowski Marek 499; Solfeggio 222; Soliva Karol Evasio 967; Solmizacja 9; Solo 591; Sołtyk Franciszek 480; Sołtyk Karol 968; Sonata 146; Sontag Henrietta 252; Sopran 212; Sordynki 309; Sotto voce 80; Sowiński Wojciech 969; Spinet 344; Spohr Ludwik 849; Spontini Kasper 688; Stabat Mater 182; Staccato 585; Stadler Maksymilian 850; Stainer (Steiner) J[acob] 424;

T. 24 Warszawa 1867: Stefani Jan 970; Stefani Józef 971; Steibelt Daniel 532; Stein Jan Andrzej 429; Stradella Aleksander 689; Stradivari Antoni 425; Strauss Jan 199; Strój w muzyce 306; Struny 308; Studziński Wincenty 445; Symfonia 147; Synkopé 62; Syrinks 362; System pięcioliniowy 101; Szalámaja 359; Szamotul Wacław z 972; Szczepanowski Stanisław 500; Szczurowski Jan Nepomucen 290; Szletyński Szymon 481; Sztajer 1096; Szumka 1056; Szymanowska Maria 533; Śpiew 219; Śpiewu metody 220; Taborowski Stanisław 482; Tabulatura 99; Taglioni 1108; Takt 60; Tamberlick Henryk 279; Tamburini Antonio 283; Tamiris 628; Tam-tam 405; Taneczna muzyka 197; Taniec 1033; Taraban 402;

T. 25 Warszawa 1867: Tartini Józef 483, Te Deum laudamus 174; Teichmann Antoni 973; Telemann Jarzy Filip 851; Tempo 67; Tenor 215; Teorba 327; Tercet 151; Tercja 24; Terpander 629; Tetrachord 8; Thalberg Zygmunt 534; Tincto Jan 756; Tirady 601; Toccata 136; Tomaszek Wacław Jan Chrzyciel 891; Ton i tonacja 2; Tonalność 3; Tonika 40; Transkrypcja 206; Transpozycja 19; Trąba 379; Tremolo 583; Trio 150; Triola 112; Tropiański Konstanty 566; Troschel Wilhelm 291; Tryl 605; Tuba 384; Türk Daniel Gottlob 555; Tutti 592; Tympanum 400; Ulibiszew Aleksander 898;

T. 26 Warszawa 1867: Una corda 586; Unisono 20; Ut, re, mi 10; Uwertura 159; Veni Creator 175; Veni, Sancte Spiritus 183; Verdi Józef 690; Vestris [rodzina] 1109; Viardot Paulina 259; Vieuxtemps Henryk 484; Villanella 1011; Viola 313; Viotti Jan Chrzyciel 485; Vogler Jerzy Józef 852; Wagner Joanna 265; Wagner Ryszard 853; Walc 1097; Waltornia 377; Wański Jan, Wański Roch i Wański Jan Nepomucen 446; Wariacje 162; Weber Bernard Anzelm 855; Weber Gottfryd 881; Weber Karol Maria 854; Weigl Józef 856; Wejnert Antoni 974a; Wernik Kazimierz 359; Weyse Christian Ernest 770; Wielhorski Józef 974a; Wielhorski Michał 899; Wielogłosowa muzyka 57; Wieniawski Henryk 486; Wieniawski Józef 536;

T. 27 Warszawa 1867: *Wild Franciszek* 280; *Winter Piotr* 857; *Winterfeld Karol Jerzy August* 882; *Wirtuoz* 434; *Wiślicki Władysław* 537; *Włoska muzyka* 630; *Wojskowa muzyka* 200; *Wokalizy* 221; *Wokalna muzyka* 121; *Wolff Edward* 538; *Wolfl Józef* 539; *Wolicki Konstanty* 975; *Wołków Anna* 253; *Wranitzki Karolina* 254; *Wranitzki Paweł* 892;

T. 28 Warszawa 1868: *Wysocki Kasper Napoleon* 976; *Zajac Stanisław* 977; *Zapolski Ignacy Downar* 501; *Zarlino Józef* 698; *Zegary grające* 416; *Zelter Karol Fryderyk* 858; *Zientarski Romuald* 978; *Zingarelli Mikołaj* 691; *Zobten* T. 63, s. 587; *Zumsteeg Jan Rudolf* 859; *Żyliński Faustyn* 281.

IV. Dzieła wszystkie Oskara Kolberga ⁹

1. Reedycja fotooffsetowa tomów wydanych w latach 1857–1907

a. **Tomy wydane w serii:** Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, poda-
nia, przysłowia obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce

Tom 1 – *Pieśni ludu polskiego*.

Wstęp: J. Gajek, J. Krzyżanowski, M. Sobieski.

Red. J. Gajek i M. Sobieski.

Wrocław–Poznań 1961, ss. LVI, XI i 480, nuty, mapa, ryciny.

Wydanie II: Wrocław–Poznań 1974, ss. LXXI , XI i 480, nuty, mapa,
ryciny.

Pierwodruk: Warszawa 1857.

Tom 2 – *Sandomierskie*.

Wrocław–Poznań 1962, ss. 288, nuty, ryciny.

Pierwodruk: Warszawa 1865.

Tom 3 – *Kujawy cz. I*.

Wrocław–Poznań 1962, ss. 352, nuty, ryciny.

Pierwodruk: Warszawa 1867.

Tom 4 – *Kujawy cz. II*.

⁹ W latach 1961–1997 wydawcą *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga było Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Redakcja Dzieł wszystkich O. Kolberga w Poznaniu, od r. 1998 Instytut im. Oskara Kolberga w Poznaniu.

Wrocław–Poznań 1962, ss. 320, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Warszawa 1867 [recte 1869].

Tom 5 – *Krakowskie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1962, ss. VIII i 380, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1871.

Tom 6 – *Krakowskie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1963, ss. V i 536, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1873.

Tom 7 – *Krakowskie* cz. III.
Wrocław–Poznań 1962, ss. XVIII i 350, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1874.

Tom 8 – *Krakowskie* cz. IV.
Wrocław–Poznań 1962, ss. XIII i 366, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1875.

Tom 9 – *W. Ks. Poznańskie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1963, ss. IV i 320, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1875.

Tom 10 – *W. Ks. Poznańskie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1963, ss. II i 386, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1876.

Tom 11 – *W. Ks. Poznańskie* cz. III.
Wrocław–Poznań 1963, ss. XII i 246, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1877.

Tom 12 – *W. Ks. Poznańskie* cz. IV.
Wrocław–Poznań 1963, ss. VIII i 334, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1879.

Tom 13 – *W. Ks. Poznańskie* cz. V.
Wrocław–Poznań 1963, ss. XVI i 210, nuty.

Pierwodruk: Kraków 1880.

Tom 14 – *W. Ks. Poznańskie* cz. VI.
Wrocław–Poznań 1962, ss. VII i 392.
Pierwodruk: Kraków 1881.

Tom 15 – *W. Ks. Poznańskie* cz. VII.
Wrocław–Poznań 1962, ss. X i 324.
Pierwodruk: Kraków 1882.

Tom 16 – *Lubelskie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1962, ss. IV i 330, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1883.

Tom 17 – *Lubelskie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1962, ss. VI i 244, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1884.

Tom 18 – *Kieleckie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1963, ss. II i 244, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1885.

Tom 19 – *Kieleckie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1963, ss. IV i 266, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1886.

Tom 20 – *Radomskie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1964, ss. VIII i 312, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1887.

Tom 21 – *Radomskie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1964, ss. VI i 244, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1888.

Tom 22 – *Łęczyckie*.
Wrocław–Poznań 1964, ss. VIII i 280, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1889.

Tom 23 – *Kaliskie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1964, ss. VI+272, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1890.

b. **Tomy wydane w serii: Obraz etnograficzny:**
Tom 24 – *Mazowsze* cz. I.
Wrocław–Poznań 1963, ss. VIII i 356, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1885.

Tom 25 – *Mazowsze* cz. II.
Wrocław–Poznań 1963, ss. VI i 304, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1886.

Tom 26 – *Mazowsze* cz. III.
Wrocław–Poznań 1963, ss. XIV i 369, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1887.

Tom 27 – *Mazowsze* cz. IV.
Wrocław–Poznań 1964, ss. XI i 400, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1888.

Tom 28 – *Mazowsze* cz. V.
Wrocław–Poznań 1964, ss. X i 380, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1890.

Tom 29 – *Pokucie* cz. I.
Wrocław–Poznań 1962, ss. XIV i 360, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1882.

Tom 30 – *Pokucie* cz. II.
Wrocław–Poznań 1963, ss. X i 300, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1883.

Tom 31 – *Pokucie* cz. III.
Wrocław–Poznań 1963, ss. XII i 244, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1888.

Tom 32 – *Pokucie cz. IV.*
Wrocław–Poznań 1962, ss. XII i 328.
Pierwodruk: Kraków 1889.

Tom 33 – *Chełmskie cz. I.*
Wrocław–Poznań 1964, ss. XI i 370, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1890.

Tom 34 – *Chełmskie cz. II.*
Z materiałów pośmiertnych wydał I. Kopernicki.
Wstęp: dr I. K. [Izydor Kopernicki].
Wrocław–Poznań 1964, ss. XII i 266, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1891.

c. Poza seriami:

Tom 35 – *Przemyskie. Zarys etnograficzny.*
Z pośmiertnych materiałów wydał I. Kopernicki.
Przedmowa: dr I.K. [Izydor Kopernicki].
Wrocław–Poznań 1964, ss. XX i 244, nuty, ryciny.
Pierwodruk: Kraków 1891.

Tom 36 – *Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni.*
Z brulionów pośmiertnych przy współudziale St. Fischera i F. Szopskiego wydał J. Tretiak.
Wstęp: J. Tretiak.
Wrocław–Poznań 1964, ss. XI i 450, nuty.
Pierwodruk: Kraków 1907.

2. Tomy wydane na podstawie rękopisów i źródeł drukowanych:

Tom 37–38 – *Miscellanea.* Tomy w opracowaniu.

Tom 39 – *Pomorze oraz Aleksandra Hilferdinga „Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyckiego Morza”.*
Z rękopisów opracowali J. Kądziołka i D. Pawlakowa.
Red. tekstów gwarowych M. Gruchmanowa i Z. Zagórski.

Wstępy: J. Burszta, J. Kądziołka, D. Pawlak, M. Gruchmanowa i Z. Zagórski.

Wstęp pt. *Spuścizna rękopiśmienna Oskara Kolberga i jej opracowanie* J. Burszta.

Red. J. Burszta,

Wrocław–Poznań 1965, ss. XLII i 570, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 40 – *Mazury Pruskie*. Z rękopisów opracowali W. Ogrodziński i D. Pawlak.

Wstępy: W. Ogrodziński i D. Pawlak.

Red. D. Pawlak.

Wrocław–Poznań 1966, ss. XLVIII, 676, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 41 – *Mazowsze cz. VI*.

Z rękopisów opracowali A. Pawlak, M. Tarko i T. Zdancewicz.

Wstępy: J. Burszta, M. Tarko, A. Pawlak i T. Zdancewicz.

Red. M. Tarko.

Wrocław–Poznań 1969, ss. LXVIII i 584, nuty, ryciny.

Tom 42 – *Mazowsze cz. VII*.

Z rękopisów opracowali A. Pawlak, M. Tarko i T. Zdancewicz.

Red. M. Tarko.

Wrocław–Poznań 1970, ss. 864, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 41-42, indeksy do T. 41 i 42.

Tom 43 – *Śląsk*.

Z rękopisów opracowali J. Szajbel i B. Linette,

Red. tekstów gwarowych M. Gruchmanowa.

Wstępy: M. Gładysz, J. Szajbel i B. Linette.

Red. E. Krzyżaniak i A. Skrukwa.

Wrocław–Poznań 1965, ss. XXXIV i 180, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 44 – *Góry i Podgórze cz. I*.

Z rękopisów opracowali Z. Jasiewicz i D. Pawlak.

Wstępy: Z. Jasiewicz i D. Pawlak.

Red. E. Miller.

Wrocław–Poznań 1968, ss. XL i 436, nuty, ryciny.

Tomy 45 – *Góry i Podgórze* cz. II.

Z rękopisów opracowali Z. Jasiewicz i D. Pawlak.

Red. E. Miller.

Wrocław–Poznań 1968, ss. 656, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 44–45, indeksy do T. 44 i 45.

Tom 46 – *Kaliskie i Sieradzkie*.

Z rękopisów opracowali J. Lisakowski i W. Sobisiak.

Wstępy: W. Sobisiak i J. Lisakowski.

Red. D. Pawlak i A. Skrukwa.

Wrocław–Poznań 1967, ss. XIX i 586, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 47 – *Podole*.

Z rękopisów i druków zebrała i opracowała D. Pawlakowa.

Redakcja tekstów gwarowych: W. Kuraszkiewicz.

Wstępy: K. Wolski, D. Pawlakowa i W. Kuraszkiewicz.

Wrocław–Poznań 1994, ss. XL i 300, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 48 – *Tarnowskie-Rzeszowskie*.

Z rękopisów opracowali J. Burszta i B. Linette.

Wstępy: J. Burszta i B. Linette.

Red. J. Burszta.

Wrocław–Poznań 1967, ss. XXVII i 362, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 49 – *Sanockie-Krośnieńskie* cz. I.

Z rękopisów opracowali B. Linette i T. Skulina.

Wstępy: A. Kwilecki, B. Linette i T. Skulina.

Red. A. Skrukwa.

Wrocław–Poznań 1974, ss. LX i 552, nuty, ryciny.

Tom 50 – *Sanockie-Krośnieńskie* cz. II.
Z rękopisów opracowali B. Linette i T. Skulina.
Red. A. Skrukwa.
Wrocław–Poznań 1972, ss. 446, nuty, ryciny.

Tom 51 – *Sanockie-Krośnieńskie* cz. III.
Z rękopisów opracowali B. Linette i T. Skulina.
Red. A. Skrukwa.
Wrocław–Poznań 1973, ss. 488, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 49–51, indeksy do T. 49–51.

Tom 52 – *Białoruś-Polesie*.
Z rękopisów opracowali S. Kasperczak i A. Pawlak.
Wstępy: M. Olechnowicz, S. Kasperczak i A. Pawlak.
Red. A. Skrukwa.
Wrocław–Poznań 1968, ss. XLIII i 572, nuty, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, ryciny, indeksy.

Tom 53 – *Litwa*.
Z rękopisów opracowali Cz. Kudzinowski, D. Pawlak.
Wstępy: W. Armon, Cz. Kudzinowski i D. Pawlak.
Red. M. Tarko.
Wrocław–Poznań 1966, ss. XXVI i 362, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeksy.

Tom 54 – *Ruś Karpacka* cz. I.
Z rękopisów opracowali A. Demartin, B. Linette i M. Tarko.
Wstępy: O. Gajkowa, A. Demartin, B. Linette i M. Tarko.
Rec. i konsultant W. Kuraskiewicz.
Red. M. Tarko.
Wrocław–Poznań 1970, ss. LXXIV i 340, nuty, ryciny.

Tom 55 – *Ruś Karpacka* cz. II.
Z rękopisów opracowali A. Demartin, B. Linette i M. Tarko.
Rec. i konsultant W. Kuraskiewicz.
Red. M. Tarko,

Wrocław–Poznań 1971, ss. 568, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 54–55, indeksy do T. 54 i 55.

Tom 56 – *Ruś Czerwona* cz. I.

Z rękopisów opracowali W. Kuraszkiewicz, B. Linette i M. Tarko.

Wstępy: O. Gajkowska, W. Kuraszkiewicz, B. Linette i M. Tarko.

Red. M. Tarko.

Wrocław–Poznań 1976, ss. LXXXIV i 448, nuty, ryciny.

Tom 57 – *Ruś Czerwona* cz. II/1.

Z rękopisów opracowali W. Kuraszkiewicz, B. Linette i M. Tarko.

Red. M. Tarko.

Wrocław–Poznań 1978, ss. 768, nuty, ryciny.

Tom 57 – *Ruś Czerwona* cz. II/2.

Z rękopisów opracowali W. Kuraszkiewicz, B. Linette i M. Tarko.

Red. M. Tarko.

Wrocław–Poznań 1979, ss. [668] 769–1436, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 56–57, indeksy do T. 56 i 57.

Tom 58 – *Materiały do etnografii Słowian wschodnich.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała A. Skrukwa.

Opracowanie muzykologiczne S. Zielonka

Wstępy: A. Skrukwa i S. Zielonka

Poznań 000, ss. 0000, nuty, ryciny, indeksy, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 58.

Tom w opracowaniu, albo: w druku?

Tom 59/I – *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Cz. I Łużyce.*

Z rękopisów opracowali B. Linette i A. Skrukwa.

Konsultacje językowe F. Michałek.

Wstępy: A. Skrukwa, F. Michałek i B. Linette.

Red. A. Skrukwa.

Wrocław–Poznań 1985, ss. LII + 348, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 59/I, indeksy.

Tom 59/II – *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Cz. II Czechy. Słowacja.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa, Opracowanie filologiczne pieśni A. Gawarecka.

Opracowanie muzykologiczne D. Pawlakowa.

Wstępy: E. Millerowa, A. Gawarecka i D. Pawlakowa.

Red. E. Millerowa.

Poznań 2001, ss. LXXIII i 158, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 59/II, indeksy.

Tom 59/III – *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Cz. III Słowiańszczyzna Południowa.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa. Opracowanie filologiczne pieśni i przysłów M. Jakóbiec-Semkowowa. Opracowanie muzykologiczne D. Pawlakowa.

Wstępy: E. Millerowa, M. Jakóbiec-Semkowowa i D. Pawlakowa.

Red. E. Millerowa.

Poznań 2001, ss. CIV i 326, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 59/III, indeksy.

Tom 60 – *Przysłowia.*

Z rękopisów opracował i zredagował S. Świrko.

Wstęp S. Świrko.

Wrocław-Poznań 1967, ss. XXIX i 628, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane, indeks haseł pomocniczych.

Tomy 61 – *Pisma muzyczne cz. I.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych wydał i wstępem opatrzył M. Tomaszewski.

Wstęp M. Tomaszewski.

Przypisy opracowali D. Pawlak i M. Tomaszewski.

Współpraca red. E. Miller i D. Pawlak.

Wrocław-Poznań 1975, ss. LIX i 404, ryciny.

Tomy 62 – *Pisma muzyczne cz. II.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrał M. Tomaszewski.

Tekst i przypisy opracowała D. Pawlak.

Red. E. Miller i D. Pawlak.

Wrocław–Poznań 1981, ss. 810, nuty, ryciny, indeksy do T. 61 i 62.

Tom 63 – *Studia, rozprawy i artykuły*.

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych opracowały E. Miller i A. Skrukwa.

Wstęp: J. Burszta, M. Gruchmanowa i A. Posern-Zieliński.

Red. E. Miller i A. Skrukwa.

Wrocław–Poznań 1971, ss. XLVIII i 672, nuty, ryciny, indeksy.

Tom 64 – *Korespondencja Oskara Kolberga cz. I (1837-1876)*

Zebrała i opracowała M. Turczynowiczowa.

Recenzent i konsultant Z. Szweykowski.

Wstęp M. Turczynowiczowa.

Red. A. Skrukwa i E. Krzyżaniak.

Wrocław–Poznań 1965, ss. XXIX i 696, ryciny.

Tom 65 – *Korespondencja Oskara Kolberga cz. II (1877-1882)*¹⁰.

Zebrała i opracowała M. Turczynowiczowa.

Recenzent i konsultant Z. Szweykowski.

Opracowanie komentarzy i red. A. Skrukwa i E. Krzyżaniak-Millerowa.

Wrocław–Poznań 1966, ss. VI i 740, ryciny

Tom 66 – *Korespondencja Oskara Kolberga cz. III (1883-1890)*.

Zebrała i opracowała M. Turczynowiczowa.

Recenzent i konsultant Z. Szweykowski.

Opracowanie komentarzy i red. A. Skrukwa i E. Krzyżaniak-Miller.

Wrocław–Poznań 1969, ss. VI i 896, ryciny, indeksy do T. 64–66.

Tom 67/I – *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym*
cz. I.

Z druków i rękopisów opracował A. Pawlak.

¹⁰ Pierwodruk listów O. Kolberga i J. Karłowicza: Z. Jabłoński *Korespondencja Oskara Kolberga z Janem Karłowiczem z lat 1877–1890*, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie” R. 2: 1956, s. 287–311.

Red. D. Pawlakowa.
Wstęp A. Pawlak.
Wrocław–Poznań 1986, ss. XX i 702, nuty, ryciny.

Tom 67/II – *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym*
cz. II.

Z rękopisów opracował A. Pawlak.
Red. D. Pawlakowa.
Wrocław–Poznań 1989, ss. 336, nuty, ryciny, indeksy do cz. I i II.

Tom 68 – *Kompozycje wokalnoinstrumentalne*.
Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała D. Idaszak.
Wstęp, wykaz kompozycji: D. Idaszak.
Red. H. Pawlak.
Poznań 1990, ss. XL i 680, nuty, ryciny.

Tom 69 – *Kompozycje fortepianowe*.
Z druków i rękopisów opracowała D. Idaszak.
Wstęp, wykaz kompozycji: D. Idaszak.
Red. D. Pawlakowa.
Poznań 1995, ss. XXXII i 732, nuty, ryciny.

3. Suplementy do tomów 1–36

Tom 70 – *Pieśni ludu polskiego. Suplement do tomu 1*.
Z rękopisów i źródeł drukowanych zebrała i opracowała A. Skrukwa.
Opracowanie muzykologiczne M. Prochaska.
Wstępy: A. Skrukwa i M. Prochaska, oraz:
E. Millerowa i D. Pawlakowa wstęp: *Suplementy do monografii wydanych przez Oskara Kolberga*.
Poznań 2003, ss. LXII i 206, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 1 i 70, indeksy do T. 1 i 70.

Tom 71 – *Sandomierskie. Suplement do tomu 2*.
Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Antyborzec i A. Sawicka.
Wstępy: E. Antyborzec i A. Sawicka.

Poznań 2001, ss. XXXIV i 222, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 2 i 71, indeksy do T. 2 i 71.

Tom 72/I – *Kujawy. Suplement do tomów 3-4. Chodzone, obertasy, kujawiaki, mazury.*

Z rękopisów i źródeł drukowanych zebrały i opracowały D. Pawlak i A. Skrukwa. Wstępy: D. Pawlak i A. Skrukwa.

Poznań 2009, ss. XXIV i 472, nuty, ryciny.

Tom 72/2 – *Kujawy. Suplement do tomów 3-4.*

Z rękopisów i źródeł drukowanych zebrały i opracowały D. Pawlak i A. Skrukwa. Wstępy: D. Pawlak i A. Skrukwa.

Poznań 2014, ss. C i 370, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 3–4 i 72/I–II, indeksy do T. 3–4 i 72/I–II.

Tom 73/I – *Krakowskie. Suplement do tomów 5–8.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Millerowa, D. Pawlakowa i A. Skrukwa.

Wstępy: E. Millerowa, D. Pawlakowa i A. Skrukwa.

Poznań 2005, ss. CXV i 522, nuty, ryciny.

Tom 73/II – *Krakowskie. Suplement do tomów 5–8.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Millerowa, D. Pawlakowa i A. Skrukwa.

Poznań 2005, ss. 544, nuty, ryciny.

Tom 73/III – *Krakowskie. Suplement do tomów 5–8.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Millerowa, D. Pawlakowa i A. Skrukwa.

Poznań 2005, ss. 586, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 5–8 i 73/I–III, indeksy do T. 5–8 i 73/I–III.

Tom 74 – *W. Ks. Poznańskie. Suplement do tomów 9-15.* Tom w opracowaniu.

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Antyborzec i H. Pawlak.

Tom 75 – *Lubelskie. Suplement do tomów 16–17.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrali i opracowali B. Linette i A. Skrukwa.

Wstępy: B. Linette, A. Skrukwa.

Red. A. Skrukwa.

Poznań 1998, ss. XLVIII i 368, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 16–17 i 75, indeksy do T. 16–17 i 75.

Tom 76 – *Kieleckie. Suplement do tomów 18–19.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Antyborzec i H. Pawlak.

Wstępy: E. Antyborzec i H. Pawlak.

Poznań 2011, ss. XXX i 694, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 18–19 i 76, indeksy do T. 18–19 i 76.

Tom 77/I – *Radomskie. Suplement do tomów 20 i 21.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Antyborzec i A. Sawicka.

Wstępy: E. Antyborzec i A. Sawicka.

Poznań 2005, ss. LXII i 394, nuty, ryciny.

Tom 77/II – *Radomskie. Suplement do tomów 20 i 21.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrały i opracowały E. Antyborzec i A. Sawicka.

Poznań 2006, ss. 496, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 20–21 i 77/I–II, indeksy do T. 20–21 i 77/I–II.

Tom 78 – *Łęczyckie. Suplement do tomu 22.*

Opracowanie tekstów: E. Antyborzec i I. Kotlarska.

Opracowanie muzykologiczne: H. Pawlak i Ł. Smoluch.

Wstępy: E. Antyborzec i Ł. Smoluch.

Korekta zapisów muzycznych: S. Zielonka.

Opracowanie bibliografii i indeksów: I. Chmielewska.

Redakcja E. Antyborzec.

Poznań 2016, ss. XLIV i 506, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 22 i 78, indeksy do T. 22 i 78.

Tom 79 – *Kaliskie. Suplement do tomu 23.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrali i opracowali I. Chmielewska i M. Prochaska, współpraca E. Antyborzec.

Wstęp: E. Antyborzec, I. Chmielewska, M. Prochaska.

Red. A. Skrukwa.

Poznań 2016, ss. XXXIII i 284, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 23, 46 i 79, indeksy do T. 23, 46 i 79.

Tom 80/I – *Mazowsze. Suplement do tomów 24–28.*

Z rękopisów i źródeł drukowanych wybrały i opracowały E. Antyborzec i H. Pawlak.

Wstęp: E. Antyborzec i H. Pawlak.

Poznań 2020, ss. LXXXI i 291, nuty, ryciny.

Tom 80/II – uzupełnić, albo : w druku

Tom 80/III – jak wyżej

Tom 81 – *Pokucie. Suplement do tomów 29–32.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała A. Skrukwa. Opracowanie muzykologiczne A. Kustra.

Wstępy: A. Skrukwa i A. Kustra.

Poznań 2008, ss. LXI i 378, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 29–32 i 81, indeksy do T. 29–32 i 81.

Tom 82 – *Chełmskie. Suplement do tomów 33 i 34.*

Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa.

Opracowanie muzykologiczne B. Linette.

Wstępy: E. Millerowa i B. Linette

Poznań 2004, ss. LXXXVI i 410, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 33–34 i 82, indeksy do T. 33–34 i 82.

Chełmskie. Suplement do tomów 33–34. Aneks.

Z rękopisów i źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa.

Wstęp: E. Millerowa.

Poznań 2020, ss. XXXIV i 120, ryciny, indeks geograficzny do aneksu.

Tom 83/I – *Przemyskie. Suplement do tomu 35.*
Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa.

Opracowanie muzykologiczne M. Prochaska.

Wstępy: E. Millerowa i M. Prochaska.

Poznań 2011, ss. C i 438, nuty, ryciny.

Tom 83/II – *Przemyskie. Suplement do tomu 35.*
Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała E. Millerowa.

Opracowanie muzykologiczne M. Prochaska.

Poznań 2011, ss. 552, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 34 i 83/I–II, indeksy do T. 34 i 83/I–II.

Tom 84 – *Wołyń. Suplement do tomu 36.*
Z rękopisów i ze źródeł drukowanych zebrała i opracowała A. Skrukwa.
Opracowanie muzykologiczne A. Ruda.
Wstępy: A. Skrukwa i A. Ruda.
Poznań 2002, ss. LIV i 506, nuty, ryciny, bibliografia: prace cytowane i odnotowane w T. 36 i 84, indeksy do T. 36 i 84.

4. Biografia i indeksy

Tom 85/I – *Oskar Kolberg. Człowiek i dzieło. Cz. I*

Autorzy: E. Millerowa i A. Skrukwa.

Tom w druku.

Tom 85/II – *Oskar Kolberg. Człowiek i dzieło. Cz. II .*

Autorzy: E. Antyborzec, P. Dahlig, Z. Jasiewicz, E. Millerowa, D. Paulakowa, M. Prochaska.

Tom w druku.

Tom 85/III – *Oskar Kolberg. Człowiek i dzieło. Cz. III.*

Autorzy: E. Millerowa, A. Skrukwa.

Tom 86 i następne – *Indeksy do „Dzieł wszystkich” Oskara Kolberga.*
Tomy planowane.

V. Prace i utwory błędnie przypisywane Oskarowi Kolbergowi

W bibliografiach etnograficznych i muzycznych oraz w biografiach Oskara Kolberga przypisywano mu kilka prac, których w tej bibliografii nie uwzględniono, ponieważ analizy tych utworów i tekstów oraz okoliczności ich powstania nie potwierdzają jego autorstwa:

— *Janek spod Ojcowa*, obrazek sceniczny napisany przez J. K. Gregorowicza z muzyką A. Tarnowskiego, mylnie identyfikowany z utworem Kolberga *Scena w karczmie czyli Powrót Janka* do którego libretto napisał również J. K. Gregorowicz, zob. w cz. I tej biografii s. 000–000;

List ... „Wiek” 1877, nr 93, list ten wymienia w swej *Bibliografii ludoznawstwa polskiego* (Kraków 1914) F. Gawełek (poz. 7142), autorem był Wilhelm Kolberg, który polemizował tam z Aleksandrem Weinertem.

— *Ułamek o muzyce wielkopolskiej*, anonimowy artykuł w „Przyjacielu Ludu” R. 4:1837, T. 1, nr 23, s. 177–181, zob. wstęp M. Tomaszewskiego do tomu *Pisma muzyczne (Dzieła wszystkie T. 61)*, s. XXIX;

– *Fryderyk Chopin*, anonimowy artykuł w „Gazecie Warszawskiej” 1849 nr 293, z dnia 5 i 6 listopada, według M. Tomaszewskiego autorem nie był O. Kolberg, a prawdopodobnie J. Kenig (zob. jw. T. 61 s. XXVI–XXVII);

Ułan polski, pieśń zamieszczona przez J. Horoszkiewicza w tomie *Echa minionych lat. Wiersze, pieśni z muzyką, marsze wojska polskiego z końca XVIII i początku XIX w. zebrał i wydał...*, Lwów 1889, z. 1 *Słowa* s. 87, z. 2 *Nuty* s. 61, z notą Horoszkiewicza w z. 1: „Wasilewski. Słowa i muzyka od O. Kolberga”. Z listów wymienianych przez O. Kolberga z J. Horoszkiewiczem wynika, że Kolberg przesyłał Horoszkiewiczowi pieśni patriotyczne pochodzące z gromadzonych przez niego zbiorów rękopiśmiennych, ale nie były to jego kompozycje. Pieśń mylnie opublikowana w tomie *Kompozycje wokalne-instrumentalne (Dzieła wszystkie T. 68, s. 33–34)* jako utwór Kolberga.

*** *** *** *** ***

Koniec i bomba (zob. Ferdydurke)

Urządzenie do lunet ... napisał wprawdzie Oskar Kolberg, ale to syn bratanka naszego Oskara (syn Henryka, wnuk Antoniego)!

Dodać listy OK. do Karłowicza wyd. Z. Jabłoński;

Obecny spis rzeczy do tomu 85 przedstawia się następująco:

T. 85

Oskar Kolberg. Człowiek i dzieło

Cz.I:

A. Skrukwa *Życie Oskara Kolberga w Warszawie 1814–1871;*

E. Millerowa *Lata krakowskie Oskara Kolberga 1871–1890;*

Cz II:

M. Prochaska *Kompozycje Oskara Kolberga;*

D. Pawlakowa *Dokumentacja folkloru muzycznego w pracach Oskara Kolberga;*

P. Dahlig *Oskar Kolberg – muzykolog i etnomuzykolog;*

E. Millerowa *Literatura ludowa w zbiorach Oskara Kolberga;*

Z. Jasiewicz *Etnografia Oskara Kolberga;*

E. Antyborzec *Kolbergowska wizja regionu etnograficznego;*

Cz. III

A. Skrukwa *Spuścizna rękopiśmienna Oskara Kolberga. Jej dzieje, edycje i obecny stan;*

E. Millerowa *Wykaz podróży Oskara Kolberga;*

A. Skrukwa *Bibliografia prac Oskara Kolberga ;*

A. Skrukwa *Wykaz zachowanych zespółów rękopisów Oskara Kolberga;*

Indeks nazwisk

Indeks nazw geograficznych

Agata Skrukwa

Wykaz tek i pozostałych zespołów rękopiśmiennych Oskara Kolberga

Zachowaną spuściznę rękopiśmienną Oskara Kolberga podzielono tu na trzy części w zależności od miejsca, w którym przechowywane są teraz jej najważniejsze zespoły. Pierwsza to rękopisy znajdujące się jako depozyt w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu, stanowią one większość znanej dziś spuścizny Kolberga i zawierają przede wszystkim materiały powstałe w czasie prowadzonych przez niego prac badawczych i wydawniczych; druga to rękopisy przechowywane w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, gdzie znajduje się druga znacząca część materiałów folklorystyczno-etnograficznych oraz korespondencja i dokumenty osobiste; trzecia to mniejsze objętościowo rękopisy rozproszone w kilku innych zbiorach bibliotecznych i muzealnych: w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, w Bibliotece Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, w Muzeum Etnograficznym w Krakowie, w Muzeum Etnograficznym w Rzeszowie i w Muzeum im. O. Kolberga w Przysusze.

Nie ujęto tu natomiast korespondencji rozproszonej w postaci pojedynczych listów lub niewielkich ich zespołów w wielu innych zbiorach archiwalnych i bibliotecznych¹, m.in. w Archiwum PAU i PAN w Krakowie oraz w Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Narodowej, Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece im. W. Stefanyka we Lwowie i w bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Specjalnym zespołem etnograficznych materiałów Kolberga są założone przez niego teki regionalne i *Miscellanea* w większości przechowywane dziś w Archiwum Naukowym PTL. Przekazane tam zostały jako depozyt w roku 1953 przez Komisję Organizacyjną Instytutu Historii Kultury Materialnej

¹ Korespondencja O. Kolberga została wydana w tomach 64–66 *Dzieł*, tam w metryce każdego listu podane jest miejsce przechowywania jego rękopisu i odpowiednia sygnatura archiwalna.

PAN. W ich spisie podano numery tek, ich tytuły i sygnatury zespołów wewnątrz nich według inwentarza archiwum PTL, a tam dla tek o numerach 1–40 najczęściej użyto nazw i pierwotnych numerów² zapisanych przez Kolberga na oryginalnych okładkach w znacznej części zachowanych do dziś, dlatego większość tytułów jest identyczna z odnotowanymi przez niego w spisie z r. 1886. W tej części wykazu zamieszczono także informacje o tekach zlikwidowanych w latach 1890–1961. W opisie utworzonych przez Kolberga tek regionalnych i *Miscellanea* najpierw przytoczono notatkę z jego własnoręcznego spisu z 10 stycznia 1886 r., ponieważ z zachowanych kilku takich dokumentów sporządzonych przez niego pod koniec życia ta wersja jest najpełniejsza³. Opis stanu tego zespołu rękopisów w r. 1890, po śmierci Kolberga, pochodzi z notatek *Kopernickiego charakterystyka tek Kolbergowskich*. Rękopis ten znajduje się obecnie w Muzeum Etnograficznym w Krakowie⁴ składa się z 30 kart i nosi tytuł nadany przez Seweryna Udzielę, który większość notatek Kopernickiego wyjął z Kolbergowskich tek i zebrał razem. Uzupełniono go o notatki o takim samym charakterze pozostawione przez S. Udzielę w ich pierwotnym miejscu, tj. w tekach regionalnych i *miscellanea*. Notatki Kopernickiego w jego intencji nie miały być inwentarzem, ale wskazówkami co do dalszego postępowania z określonymi rękopisami. Przytoczono je jednak, ponieważ często są jedynym znanym źródłem informacji o stanie spuścizny rękopiśmiennej Kolberga po jego śmierci, a przed rokiem 1961. Informują też, jakie działania podejmował Kopernicki, wykonawca testamentu Kolberga, upoważniony do swobodnego dysponowania tym zasobem, tj. wydania drukiem, zachowania, przekazania do innych zbiorów lub usunięcia materiałów według swego uznania.

² Numeracja tek 40–44 była w archiwum PTL w latach 1953–1961 kilkakrotnie zmieniana, co uwidoczniło się także na obecnych okładkach teczek. W tym wykazie przyjęto kolejność zgodną z aktualnymi sygnaturami archiwalnymi.

³ Wykorzystany tu spis tek Kolberga znajduje się w tece *Papiery osobiste* w BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 75–76, ponadto zachowały się takie spisy z r. 1883 i z 1887 (tamże, k. 71–74 i 77–80), oraz w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie spis powstały około 1882 r., nie wszystkie z nich są kompletne, np. spisy z roku 1887 obejmują tylko teki regionalne, bez *Miscellanea*. Z wykazu sporządzonego przez Kolberga 10 stycznia 1886 r. przytaczano tu tylko informacje o przechowywanych w danej tece materiałach, notatki o kosztach druku i sposobie ich pokrycia zamieszczone są w pierwodruku w aneksach do *Korespondencji Oskara Kolberga* cz. III (T. 66), aneks 12, s. 743–749.

⁴ W Archiwum muzeum ma sygnaturę: II/155, nr inw. I/191/RKP.

Inwentarz tek⁵ Kolberga sporządzony w roku 1934 w Komisji Etnograficznej PAU jest praktycznie powtórzeniem Kolbergowskiego wykazu z roku 1886, dlatego informacje tam odnotowane przytaczano tylko w nielicznych przypadkach. Podobnie jak w innych wcześniejszych wykazach nie podano w tym inwentarzu ilości kart w tekach⁶.

Tytuły, sygnatury archiwalne⁷ i podstawowe dane o rękopisach Kolberga znajdujących się w innych zbiorach, poza Archiwum Naukowym PTL, podane są według inwentarzy ich dysponentów. Tylko niektóre zespoły rękopisów Kolberga znajdujące się w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, a wypożyczone w latach 1956–1959 przez Zarząd Główny PTL mają tytuły nadane w działającej tam wówczas Pracowni Kolbergowskiej.

⁵ Rękopis *Księgi inwentarzowej Komisji Etnograficznej PAU* znajduje się w Archiwum PAU w Krakowie, sygn. PAU I –29 f, zbiorów Kolberga dotyczą k. 1-5. Należy do tej części dokumentów Komisji Etnograficznej PAU, która została zwrócona przez krakowskie Muzeum Etnograficzne w 1986 r.

⁶ Numeracja stron lub kart była niekiedy zastosowana już przez Kolberga lub autora rękopisu – jego korespondenta, ale w większości została wprowadzona w XX wieku przez osoby zajmujące się przygotowaniem rękopisów Kolberga do druku w latach 1890-1914 oraz ich „porządkowaniem” lub archiwizacją w latach 1890–1961. Dziś numeracja kart w tekach jest niejednolita, czasem liczbowane są strony, czasem karty albo arkusze, czasem wspólny numer mają niewielkie kartki naklejone razem na większej, ale bywają one też liczbowane jako karty osobne, niekiedy nadawano kolejną liczbę kartom czystym, w innych wypadkach nie itp. W latach 1961–1968 w Redakcji *Dzieł Wszystkich Oskara Kolberga* wykonano szczegółową inwentaryzację zawartości wszystkich tek. Z konieczności przyjęto wtedy istniejącą paginację rękopisów i stosowano ją później w całości *Dzieł*.

⁷ W trakcie edycji *Dzieł wszystkich O. Kolberga* trzy zespoły rękopisów miały zmieniane sygnatury: rękopis *Przemyskiego* znajdujący się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie ma obecnie sygnaturę 465, do roku 1972 odnotowany był w tych zbiorach jako TNW 150. W Bibliotece PAU i PAN w Krakowie w roku 1964 zamieniono sygnaturę zespołu 2183 na 2184 i odwrotnie – zespół o dotychczasowej sygnaturze 2184 otrzymał nową 2183. Był to zabieg mechaniczny, ponieważ w każdym z tych dwu zespołów znajdują się w zasadzie wszystkie należące do niego poprzednio dokumenty. Zmiana ta stała się bardzo kłopotliwa dla czytelników *Dzieł* Kolberga, a także dla ich edytorów, ponieważ odwołując się później w różnych tomach do kart zawartych w tych zbiorach wskazywali dla tych samych dokumentów odmienne niż dawniej sygnatury archiwalne, a wskazówki zawarte w niektórych tomach stały się mylące. Ponadto w Bibliotece Naukowej PAU i PAN przed drukiem w 1973 r. katalogu rękopisów o sygnaturach 3194–3211 zmieniono kolejność kart w kilku tekach, a także przemieszczono niektóre karty między tekami, dotyczy to zespołów o sygnaturach od 3195 do 3207, dlatego numery kart podane w wykazach źródeł w tomach *Dzieł wszystkich* wydanych przed tymi zmianami nie zawsze zgadzają się ze stanem obecnym. Tak postąpiono m.in. z materiałami z tek *Wołyń* o sygn. 3206 i 3207, skąd pochodzi wiele zapisów publikowanych w tomie *Białoruś-Polesie* (T. 52 *Dzieł*) wydany w 1966 r.

Rękopisy te wypożyczono przed ich skatalogowaniem i przyjęte wówczas dla nich nazwy stosowane były w tomach *Dzieł wszystkich* Kolberga wydawanych przed drukiem katalogów Biblioteki PAN oraz konsekwentnie także w tomach drukowanych następnie. Są one niekiedy odmienne od wprowadzonych w publikowanych później katalogach Biblioteki PAU-PAN. Tytuły przyjęte w katalogach, różne od używanych poprzednio w archiwum PTL, również podano w opisie teki.

Opisy obecnej zawartości tek założonych przez Kolberga i innych zespołów jego rękopisów są z konieczności skrótowe i podają tylko ogólne informacje, których regionów lub jakich problemów dotyczą materiały opatrzone określoną sygnaturą archiwalną oraz w których tomach *Dzieł wszystkich* zostały zamieszczone⁸. Mają także w miarę możliwości wskazać, o ile zasób rękopisów i druków w danej tece uległ zmianie od czasów, gdy decydował o nich Kolberg, a później przez nieco ponad rok Kopernicki. Jednak lakoniczny charakter spisu Kolberga i notatek Kopernickiego uniemożliwia dokładne porównanie ówczesnej zawartości tek ze stanem dzisiejszym. Używane w tych opisach określenia „zapisy terenowe” lub „notatki terenowe” oznaczają zapisy prymarne wykonane przez Kolberga ze słuchu w czasie bezpośredniego kontaktu z informatorem lub wykonawcą.

Osoby zainteresowane określonym regionem lub tematem znajdą odpowiednie informacje we wstępach do tomów 39–84 *Dzieł wszystkich*. Ponadto dane o rękopisach wykorzystanych w *Dziełach wszystkich* zestawiane są w tych tomach w osobnych wykazach źródeł lub podawane bezpośrednio w przypisach.

W roku 2014, który został przez Sejm Rzeczypospolitej ogłoszony Rokiem Kolberga, rękopisy przechowywane w Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i w Bibliotece Naukowej PAU i PAN zostały zdigitalizowane i są dostępne [tu pani S.L. wpisze odpowiedni adres]

⁸ W informacjach o tomach *Dzieł wszystkich* Kolberga, w których są opublikowane wymieniane w tym zestawieniu materiały, podano numer tomu bez skrótu DWOK, ponieważ skrót T. w tym spisie dotyczy tylko tomów *Dzieł wszystkich* Kolberga.

I. Rękopisy w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu

Teki założone przez O. Kolberga i wymienione w jego spisach

Teka 1. Mazowsze. Warszawa, Łowicz, Czersk

Sygn. Archiwum PTL: 1116–1122, ogółem kart 228.

W spisie Kolberga z r. 1886 tytuł: *Mazowsze polne (Warszawa, Czersk, Łowicz, Rawa)*, a krótki opis wskazuje na inną niż obecnie zawartość: „Monografia już ogłoszona drukiem, tak że tylko drobne notaty, kilka druków i wypisów pozostało. Wyszły: tom 1 i 2 (1885 i 1886)”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Materiały przysposobione prawdo[podob]nie na osobny tom, mający stanowić zakończenie całego szeregu *Mazowsza*. Zawiera: 1. Demonologia i 2. Leki i choroby (po największej części wycinki i wypisy z dzieł i pism rozmaitych, lecz także i spostrzeżenia własne lub przez kogoś innego zebrane. Należy rozsortować i uporządkować.) 3. Opowieści ludowe wszelkiego rodzaju (bardzo bogaty i ciekawy zbiór baśni oryginalnych, dobrze spisanych, niewiele wypisanych skądinąd). 4. Gry i zabawy (niewiele, lecz dobrze opisane i ciekawe). 5. Do gwary mazowieckiej (bardzo niewiele i niedojrzałe). Dodatek – wycinki z »Czasu« (o wierzeniach ludowych, ze świata roślinnego i zwierzęcego) i »Kłosów« (opis sobótki w okolicy Pilicy).”

Obecnie w tece znajdują się materiały wskazane przez Kopernickiego. Rękopisy zawarte w tece były tylko w niewielkiej części wykorzystane przez Kolberga w *Mazowszu cz. I–V* (T. 24–28), pozostałe są wydane w cz. VI i VII *Mazowsza* (T. 41 i 42) i w suplementie do tomów 24–28 (T. 80). Nieliczne zapisy z innych regionów, m.in. z Kujaw i z Lubelskiego, zamieszczone były przez Kolberga w odpowiednich monografiach w XIX w. (T. 3–4 i 16–17) lub wydane obecnie w suplementach do nich (T. 72/II i T. 75).

Teka 2. Mazury podlaskie. Mińsk, Łuków, Radzyń, Siedlce

Sygn. Archiwum PTL: 1223–1226, ogółem kart 48.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Mazowsze podlaskie (Radzymin, Kałuszyn, Siedlce, Łuków)*, opis zawartości: „Obfite zbiory. Monografia tej części Mazowsza w pełni już do druku przygotowana jako tom 3”⁹.

W opisie Kopernickiego z r. 1890 teki tej dotyczy tylko krótka notatka na marginesie informacji o tece 1: „Teka 2 całkiem wyczerpana”.

⁹ Tom III *Mazowsza* wydał Kolberga w 1887 r.

Obecnie teka zawiera zapisy terenowe Kolberga i jego czystopisy związane ze wskazanym tytułem regionem Mazowsza, są to głównie pieśni i opisy wesel. Prawie wszystkie zostały wydane przez Kolberga w tomie *Mazowsze cz. III* (T. 26), a pozostała niewielka część później w tomach *Mazowsze cz. VI* i *VII* (T. 41–42). Nieliczne, tam niedrukowane, znajdują się w suplemencie do monografii Mazowsza (T. 80). Wiele ballad zamieścił Kolberg wcześniej w tomie *Pieśni ludu polskiego* (T. 1). Na kartach zapisów terenowych zanotowane są także pojedyncze pieśni i melodie z innych regionów Mazowsza, oraz z Sandomierskiego, Lubelskiego i Radomskiego. Te ostatnie wydane zostały w suplementach do odpowiednich monografii (T. 71, T. 75 i T. 77).

Teka 3. Teki nr 3 nie ma dziś w spuściźnie Kolberga.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Mazury pruskie (Lec, Ełk, Osterode itd. ku Królewcu)*, opis zawartości: „Monografia w znacznej części gotowa do druku. Rękopis ks. Gizewiusza (aneks), materiały otrzymane od dra Kętrzyńskiego i inne źródła w odpisach i wycinkach”.

Spis zawartości¹⁰ wykonany przez Kopernickiego w r. 1890 jest bardzo dokładny: „1) Wypisek ze *Słow. geograf.* o dzisiejszej prawowierności Mazurów (kilkanaście wierszy). Kilka wyrazów gwary miejscowej. No 40 »Kuriera Polskiego« z artykułem wstępnym o Mazowszu pruskim. Pieśń dożynkowa z Osterode (Kraplewo), bez melodii. Wypisek z »Bibl. Warsz.« 1848 (kilka pieśni weselnych z melod. Notatka własna: n[umery] pieśni z Osterode podanych już w ser. pierwszej. Karłowicza [*Dziesięć*] *pieśni mazurskich* (odbitka ofiarowana mnie). Toeppen *Aberglauben aus Masuren*, wyd. 2 Gdańsk 1867. Prusko-polski kalendarz 1884 Osterode. Notatka bibliograficzna o dziele Brauna *Bilder aus Masuren*, Lyck 1888. Notatka z »Wędrowca« 1882 o Mazurach (nie etnograf.). Melodia piosnki od Serocka. Brulion sprawozdania o swej wycieczce do Prus i Poznania z dodaniem drobnych wypisów i notatek. Kilka n[umerów] »Gazety Leckiej« gotykiem drukowan. z r. 1875. Wypiski z Wójcickiego *Stare gawędy* o podaniach ludowych. *Reise Karte der Prov. Preußen*. [Dwie] książki drobne ludowe wydane w Hamburgu, jako wzór zepsute[go] języka i gotyckiego druku. Rozmaite notatki wypisane z »Wędrowca« o nazwach miejscowości itp. Wycinek drukowany

¹⁰ U góry pierwszej strony notatka Kopernickiego: „+ książki i brosz. drukowane” oraz Udzieli: „do tego jest rękopiśmienny zbiór pieśni Gizewiusza”.

felietonu »Dzien. Poznańsk.« z r. 1868 z art. Kętrzyńskiego *O Mazurach*. Powiastka dla ludu drukowana w Hamburgu nie gotykiem. Kętrzyński *O Mazurach*, Poznań 1872. Wypisy rozmaite o Mazowszu pruskim z artykułów Kętrzyńskiego w »Tygodn. Ilustr.« z r. 1881 nr 298 – wiadomości ogólne. Brulion początku przedmowy do dzieła o Mazowszu pruskim z notatkami bibliograficznymi. Wszystko to zużytkowane do następnego działu materiałów przygotowywanych do druku. 2) Materiały przysposobione już przez O.K. [tu szczegółowy spis zawartości rękopisu wydanego w tomie 40 *Dzieł wszystkich*, s. 3–470]; 3) Zbiory rękopiśmienne: pieśni Kętrzyńskiego z których poprzedni dział wyrobiony i bruliony do tegoż.”

W inwentarzu sporządzonym w 1934 r. przez Komisję Etnograficzną PAU obok nazwy tej teki jest niedatowana notatka, że została ona wypożyczona Bibliotece PAU.

Zawartość teki została rozproszona we wrześniu 1939 r., po wkroczeniu Niemców do Krakowa w uzasadnionej obawie przed zniszczeniem jej przez okupantów. Rękopis tomu *Mazury pruskie* schowano w Muzeum Przyrodniczym PAU bez karty tytułowej i wstępu Kolberga. Nie wszystkie wskazane przez Kopernickiego rękopisy i druki zostały odnalezione po wojnie, brak m.in. wstępu Kolberga do tomu *Mazury*, wielu notatek, brulionu sprawozdania z podróży, mapy itd. W zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie są obecnie następujące fragmenty dawnej teki mazurskiej: sygnatura 3208 – Kolbergowski rękopis tomu *Mazury pruskie*; sygn. 3891, 3892 i sygn. 2184 (dawniej 2183) k. 88–143 – pieśni w rękopisach W. Kętrzyńskiego i innych osób; sygn. 2559 II – rękopis *Pieśni ludu znad górnej Drwęcy* G. Gizewiusza. Teksty te zostały wykorzystane w T. 40 *Mazury pruskie*. W zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN zachowały się także dwie „książki drobne ludowe wydane w Hamburgu”. Książka *Aberglauben aus Masuren* M. Toeppena z glosami Kolberga znajduje się od roku 1945 w rękach prywatnych.

Teka 4. Łomża, Augustów, Tykocin, Bielsk

Sygn. Archiwum PTL: 1127–1135, ogółem kart 34.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Mazowsze nadnarewskie* (Łomża, Tykocin, Bielsk, Augustów, Suwałki), opis zawartości: „Pieśni, obrzędy, zwyczaje i varia. Notaty Osipowicza, Połujańskiego i innych. Publikacje Glogera. Wycinki i wypisy”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Wyczerpana zupełnie dla *Mazowsza* t. V. Pozostało nieco odpadków rozmaitych i szczegółów, które mogą być zużytkowane do czyjeś opracowania o tejsze okolicy. Same przez się zaś materiału żadnego nie stanowią”.

Obecnie w tece znajdują się rękopisy A. Osipowicza i Połujańskiego wykorzystane przez Kolberga w cz. V *Mazowsza* (T. 28) oraz przez późniejszych wydawców w tomach *Mazowsze* cz. VI i VII (T. 41–42), ponadto nieliczne Kolbergowskie zapisy terenowe pieśni i melodii opublikowane w cz. V *Mazowsza* oraz melodie taneczne z przyśpiewkami wydane w r. 1857 w *Pieśniach ludu polskiego* (T. 1). Nieliczne są zapisy terenowe z innych regionów, te zamieszczono w *Kaliskiem i Sieradzkim* (T. 46) i w *Łęczycykiem* (T. 22 i 78). Nie ma dziś w tej tece ani w innym miejscu archiwum Kolberga wspomnianych przez niego publikacji Z. Glogera.

Teka 5. Płock, Dobrzyń, Pułtusk, Kurpie

Sygn. Archiwum PTL: 1136–1140, ogółem kart 236.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Mazowsze stare (Płock, Dobrzyń, Lipno, Mława, Pułtusk, Ostrołęka)*, opis zawartości: „Kurpie; znaczne do ich opisu materiały; notatki Jahońkowskiego i moje. [...] Zaliczam tu i monografię Ziemi Dobrzyńskiej publikowaną już przez Akademię (mieści się w »Zbiorze Wiadomości do Antropologii [Krajowej]« tom VI”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Spory zbiór pieśni szlacheckich, miejskich i dworskich, nie uporządkowany, z melodiami; b) podobnyż zbiór tańców z przyśpiewkami (między nimi zamieszły się pieśni z melodiami); c) osobno niewielka ilość tańców z Płockiego; wszystko to po przejrzeniu przez muzyka i uporządkowaniu, gdy się sprawdzi z wydanymi już melodiami i tańcami, że jest coś nieznanego dotąd a godnego pamięci, może być wydane osobno jako dodatek do *Mazowsza*; d) nazwy wsi i rodowe z Płockiego i Kurpiów; e) wycinki i odpadki rozmaite w niewielkiej ilości.”

Materiały znajdujące się obecnie w tej tece w większości dotyczą *Mazowsza* i zostały wydane przez Kolberga w cz. IV monografii tego regionu (T. 27) lub przez późniejszych wydawców w cz. VI i VII (T. 41–42) i w suplementie do *Mazowsza* (T. 80). Wiele zapisów pieśni pochodzi z innych regionów, z Mazur, Radomskiego, Kaliskiego, Łęczyckiego, Lubelskiego, Chełmskiego, Pokucia, Podola oraz z Krakowskiego i Podhala, zostały one wydane przez Kolberga w odpowiednich tomach lub obecnie w suplementach do nich

i w nowych monografiach. Zapisy, których pochodzenia regionalnego nie udało się ustalić, przeznaczono do tomu *Miscellanea*.

Teka 6. Prusy zachodnie, Kaszuby, Połaby z dopisanym później: Łużyce
Sygn. Archiwum PTL: 1141–1155, ogółem kart 231.

W spisie Kolberga z r. 1886 jako zawartość tej teki wymienione są trzy zespoły o odrębnych tytułach: „[1] *Prusy zachodnie*: pieśni, wesela, zwyczaje itd. od Torunia, Gdańska, Malborka, Elbląga, z Warmii. Notatki i wypisy. [2] *Kaszuby*: rozprawa Hilferdinga (w tłumaczeniu z ros.), dodatki moje i innych, jak np. Cejnowy. Publikacje tegoż (aneks). Wycinki. [3] *Połaby i Łużyce*: rozmaite wyciągi i wypisy z dzieł.”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Prusy zachodnie, wypisy z rozmaitych dzieł i pism, przeważnie z »Przyjaciela Ludu«, liczne notatki bibliograficzne z cennymi wskazówkami przy opracowaniu tej części kraju. Dużo własnych spostrzeżeń i zapisków z Waplewa, Nawry i innych okolic w brulionach ołówkiem lub piórem. Wszystko to po przepisaniu na czysto i uporządkowaniu będzie uzupełnieniem bardzo ważnym teki 3-ciej i razem z tym złożony się na 2 tomy lub jeden ogromny; b) Kaszuby, połowę stanowi przełożona przez O.K. rozprawa Hilferdinga o Słowianach przybałtyckich, resztę stanowią wypiski, wyciągi, notatki i wskazówki z innych dzieł. Dopełnieniem tego są własne zapiski odnoszące się do Kętrz[ynskiego]¹¹, zwyczajów i muzyki ludowej Kaszub; starczy na rozprawkę osobną do »Zb[ioru] Wiad[omości]«; c) Łużyce, notatki i wypisy przeważnie językowe (ze Schleichera), pieśni (z Haupta i Szmamera) i trochę własnych zapisków, przyda się komuś jako garstka materiałów dodatkowych.”

Obecnie teka zawiera głównie zapisy terenowe Kolberga z Pomorza sporządzone w czasie podróży w r. 1875 oraz wypisy z literatury i tłumaczenia prac na temat tego regionu. Nie ma dziś w spuściźnie Kolberga wspomnianych przez niego publikacji Cejnowy. Większość tekstów i melodii z tej teki, także Kolbergowski przekład rozprawy A. Hilferdinga i słownik gwarowy oparty na opracowaniach A. Hilferdinga, G. Poblóckiego i własnych zapisach Kolberga, została wydana w monografii *Pomorze* (T. 39). Ponadto w tece 6 przechowywana jest niewielka liczba zapisów terenowych pieśni i melodii z Mazowsza, Kujaw i Poznańskiego wydanych w suplementach do

¹¹ Prawdopodobnie chodzi o pracę W. Kętrzyńskiego *O ludności polskiej w Prusiech niegdys krzyżackich*, Lwów 1882.

odpowiednich monografii (T. 41–42, 72, 74), oraz notatki i odpisy z literatury na temat Łużyczan. Te ostatnie, m.in. pieśni przepisane ze zbioru J. E. Smolerja *Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow* (Grymi 1841–1842), razem z pieśniami z innych rękopisów opublikowano w T. 59/I *Materiały do etnografii Słowian zachodnich. Łużyce*. Pominięto natomiast w *Dzieltach wszystkich* niewielkie objętościowo wyciągi słownikowe z pracy A. Schleichera *Laut- und Formenlehre der Polabischen Sprache* (St. Petersburg 1871).

Teka 7. Kujawy, Gostynin, Łęczyca

Sygn. Archiwum PTL: 1156–1158, ogółem kart 64.

W spisie Kolberga z r. 1886 na zawartość teki składają się z dwie części z odrębnymi tytułami: „Łęczyckie i Gostyńskie. Pieśni, wesela, varia. Publikacje W. A. Maciejowskiego i notaty z Mazewa. Wyciągi i druki” oraz: „*Kujawy*. Odpadki od wydanej w r. 1867–1869 z własnych funduszków monografii w 2 tomach pt. *Lud*, seria 3 i 4.”

W opisie Kopernickiego z r. 1890 tytuł: *Kujawy, Łęczyckie, Gostynin*, zawartość: „Wszystko wyczerpane w serii III–IV *Kujawy* i XXII *Łęczyckie*. Zostały odpadki muzyczne; melodie pieśni i tańców, nie przekreślone przez O.K., więc mogące się przydać komuś, o ile podobne lub takie same nie zostały już podane przez O.K. w innych seriach”. Na obwolucie dla zespołu o sygn. 1156 (k. 43) notatka Kopernickiego zbliżona w treści do przytoczonej wyżej: „Melodie pieśni i tańców nie poprzekreślane p[rzez] O.K., prawdopodobnie nie były drukowane bądź z tej przyczyny, że podobne lub takie same pieśni podał już z innych okolic, bądź jako podrzędniejsze opuścił przez oszczędność przy wydawaniu *Kujaw* i *Łęczyckiego*. Znawca może tu znaleźć coś godnego uwagi, dlatego wszystko złożonywszy razem zachowuję do szczęśliwego użytku czyjegoś. K.”

Obecnie teka zawiera zapisy z Kujaw i graniczących z nimi powiatów Mazowsza oraz z Łęczyckiego, w dużej części wydane przez Kolberga w cz. I i II *Kujaw* (T. 3–4), w *Mazowszu* (T. 24–26 i później w T. 41–42), w *Łęczyckiem* (T. 22) oraz w *Pieśniach ludu polskiego* (T. 1). Materiały niedrukowane przez Kolberga zamieszczone zostały w suplementach do tych monografii (T. 72, 78 i 80). Nie ma w tece publikacji W. A. Maciejowskiego wymienionych przez Kolberga, nie ma ich także w innych zespołach spuścizny Kolberga.

Teka 8. Kalisz, Sieradz, Piotrków, Wieluń

Sygn. Archiwum PTL: 1159–1165, ogółem kart 379.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Kaliskie (Kalisz, Konin, Sieradz, Piotrków, Wieluń, Częstochowa)*, opis zawartości: „Wyciągi z akt, odpisy. Pieśni, tańce, bajki, zwyczaje, przysłowia, przesady i varia. Monografia w połowie dokończona.”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Materiały o ile możności uporządkowane i przysposobione do druku w działach następujących: 1. Czary, przesady, leki, wróżby, przepowiednie, a. – wypiski z notat Pstrokońskiego o b. woj. sieradzkim wyd. p[rzez] Szaniańskiego w »Bibl. Warsz.« 1851; b. – nieco własnych notat; c. – wypisy z innych pism i dzieł; d. – o jędzach w Polsce, o wiałach i zmorze (rękop[isy] po Kucharskim); e. – demonologia (o strachach itp.), własne notatki, wypisy i rękopisma po Kucharskim; 2. Opowieści. Przysłowia. Gry i zabawy. Bajek sporo zapisał sam, niektóre jednak bodaj czy nie wypisane bez wskazania miejsca, warto poszukać, czy nie były drukowane? Jedna, *Meteor zbożowy*, skrócone z drukowanej w »Zorzy« Grajnerta. Przysłów nie ma, gier 2 (wypisane z notat o woj. sieradzk.); 3. Pieśni, paczka spora z melodiami (przed oddaniem do druku przejrzeć należy i uporządkować); 4. Tańce, bez ładu zebrane wiele rzeczy rozmaitych, piosnki bez melodii, opis sobótki, pieśni weselne; 5. ditto – mnóstwo melodii po większej części z krótkimi śpiewkami, wiele jest z Kieleckiego i innych miejsc, lecz nie z Kaliskiego.”

Obecnie zawartość teki stanowią głównie zapisy Kolberga z regionu wskazanego tytułem i skrótowo scharakteryzowane przez Kopernickiego. Są to przede wszystkim rękopisy przygotowywany przez Kolberga do wydania jako druga część *Kaliskiego* i opublikowane później w tomie *Kaliskie i Sieradzkie* (T. 46). Ponadto znajdują się w tece 8 dość liczne zapisy pieśni z innych regionów wydane przez Kolberga w tomach: *Sandomierskie, Kujawy, Poznańskie, Radomskie, Łęczyckie i Mazowsze* (T. 2, 3–4, 9–13, 20–21, 22, 24–25), pozostałe spoza Kaliskiego opublikowano obecnie w suplementach do tych monografii (T. 71–74, 77–80).

Teka 9. Poznańskie

Sygn. Archiwum PTL: 1166–1169, ogółem kart 34.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Poznańskie*, opis zawartości: „Odpadki od materiałów z Wielkopolski, użytych w latach 1875–1882 przy wydawnictwie z pomocą Akademii 7 tomów dzieła *Lud*, seria IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV.

Spis nazw. W »Zbiorze Wiadomości do Antropologii [Krajowej]« tom 1, umieszczono rzecz o gwarze wielkopolskiej”.

W opisie Kopernickiego z r. 1890: „Doszczętnie wyczerpana. Zostawione tylko długie spisy nazw wsi, miejscowości i rodowe i na okaz 1 egz. zapisanego szematyzmu Tow. Przyjaciół Nauk dla wiadomości, jakie tam miał źródła etnograficzne O.K. przy opracowaniu *Poznańskiego*.”

Obecny stan teki zgadza się z charakterystyką Kolberga i Kopernickiego. Rękopisy wykorzystane w monografii Wielkopolski usunął już Kolberg. Pozostawione w tece niedrukowane przez Kolberga zapisy, m.in. oracje weselne, spisy nazwisk, wykorzystane zostały w suplementie do *Poznańskiego* (T. 74). Zachowany w tece fragment ankiety Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk pt. *Szematy W. Ks. Poznańskiego* z r. 1858 wypełniony był w Nowym Mieście (wówczas pow. Pleszew).

Teka 10. Śląsk

Sygn. Archiwum PTL: 1170–1174, ogółem kart 92 oraz nadbitka artykułu S. Udzieli z 1906 r. licząca 74 strony.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Szląsk pruski i austriacki* i krótki spis zawartości: „Wypisy i notaty z pism różnych. Bajki (własnego zbioru) i trochę pieśni”.

Opis Kopernickiego z r. 1890 zachowany¹² w tece 10: „Z własnych materiałów jest kilkanaście ciekawych bajek dosłownie z ust ludu spisanych, nieco pieśni z melodyjami i szkice ubioru męskiego (stanie na artykuł do »Zbioru Wiadom.«). Reszta luźne wypisy, wycinki, notatki i wskazówki.”

Obecnie teka zawiera rękopisy Kolberga wydane w tomie Śląsk (T. 43) oraz nadbitkę artykułu S. Udzieli, który w r. 1906 zamieścił znaczną część zawartości tej teki w artykule pt. Śląsk Górny w „Materiałach Antropologiczno-Archeologicznych i Etnograficznych”. Poza materiałami ze Śląska w tece znajdują się pojedyncze zapisy z Kaliskiego, Kieleckiego, Krakowskiego, Radomskiego i Mazowsza wydane w T. 5, 18, 21, 24, 27, 41 i 46.

Teka 11. Górale. Nowy Targ, Nowy Sącz, Jasło, Spisz

Sygn. Archiwum PTL: 1175–1177, ogółem kart 256.

W spisie Kolberga z r. 1886 dwa tytuły i opis zawartości również podzielony na dwie części: „*Górale tatrzańscy i nowotarscy*. Wycinki i wypisy.

¹² Rkp. w tece 10 Śląsk, Arch. PTL sygn. 1170, k. 42.

Pieśni, tańce, muzyka, notaty bibliograficzne i varia” oraz „Spisz. Trochę pieśni, nut i notaty.”

Opis Kopernickiego nie zachował się.

Według Karola Hławiczki¹³, który oglądał tekę 11 w roku 1936, znajdował się w niej wtedy przygotowany przez Zdziarskiego w roku 1905 rękopis pt. *Sądef[c]czyzna i Podhale*, który obecnie przechowywany jest w Muzeum Etnograficznym w Krakowie. Zdziarski, przygotowując materiały Kolberga do druku, uporządkował rękopisy zawarte w tece według swoich potrzeb, zmieniając układ nadany przez Kolberga, i włączył do swego rękopisu jedną kartę z Kolbergowskimi zapisami ośmiu melodii wyjętą z teki 11.

Przechowywane w tece 11 zapisy zostały opublikowane w tomach *Góry i Podgórze* (T. 44 i 45), stanowiąc tam podstawowy zasób źródeł dotyczących Górali. Zamieszczono tam także melodie z karty znajdującej się obecnie w rękopisie Zdziarskiego w Muzeum Etnograficznym (nr inw. I/369/Rkp MEK, k. 229). Zapisy folkloru słowackiego opublikowano w T. 59/III *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych. Czechy, Słowacja*. Nieliczne notatki i zapisy folkloru z innych regionów są zamieszczone w tomach: *Krakowskie* (T. 6 i 73), *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51), *Pokucie* (T. 29–30), *Kieleckie* (T. 76), *Mazowsze* (T. 24–25, 28, i 41–42) oraz w tomie *Miscellanea*.

Teka 12. Podgórze, Myślenice, Wadowice

Sygn. Archiwum PTL: 1178–1184, ogółem kart 109.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Podgórze krakowskie po Myślenice (Mogilany, Kalwaria, Wadowice, Oświęcim)*, opis zawartości: „Monografia w pełni materiałów w większej części oryginalnych (z muzyką) przygotowana, czeka układu i wykończenia”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „A. Materiały własne (w zupełnym nieładzie). Spory zbiór rozmaitego rodzaju, przeważnie pieśni i muzyki, inne wszelkie szczegóły na niezliczonych świstkach. Materiał ciekawy, na monografię nie wystarczy, lecz dużo wiadomości dorywczych a autentycznych zasługuje na uporządkowanie i wydanie. B. Wypiski i wycinki z rozmaitych źródeł. Wskazówki do opracowania etnograficznego Podgórza. C. Rękopism – inwentarz gospodarski wsi Głogoczowa z r. 1815.”

¹³ K. Hławiczka *Niewydane zbiory Oskara Kolberga*, „Pion” 1936, nr 17 (164).

Obecnie teka zawiera materiały z terenu wskazanego tytułem, są to przeważnie czystopisy Kolberga, w części przygotowywane do monografii Podgórze. Ponadto znajdują się tam kopie rękopisów Kolberga wykonywane przez W. Kosińskiego (teksty) i osoby nieznane (nuty oraz część tekstów). Kosiński przed rokiem 1914 przygotowywał do druku materiały Kolbergowskie z tej teki i jego rękopisy są śladem tej pracy. Zapisy przechowywane w tece 12 zostały częściowo opublikowane przez Kolberga w cz. I *Krakowskiego* (T. 5), a pozostałe wydano w tomach *Góry i Podgórze* (T. 44–45), w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73 cz. I–III), a także w *Tarnowskiem–Rzeszowskiem* (T. 48). Inwentarz Głogoczowa nie zachował się w spuściźnie Kolberga, jego notatki z tego dokumentu zamieszczono w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73/I).

Niektóre rękopisy z teki 12 i ich kopie przeniesione zostały przed rokiem 1953 do nowej teki 12a, zob. niżej s. 0000.

Teka 13. Kraków

Sygn. Archiwum PTL: 1191–1194, ogółem kart 282.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Kraków i okolica*, opis zawartości: „Pieśni, podania, wycinki z gazet i wypisy, suplementa. Odpadki od drukowanych już rzeczy w 4 tomach dzieła *Lud*, seria V, VI, VII i VIII, wydanego z pomocą Akademii w latach 1870–1875”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Odpadki, bardzo niewiele lub nic niewarte od rzeczy wydanych w *Krakowskiem*. Składają się w połowie z wycinków i wypisów najrozmaitszych z innych dzieł, a połowie z notatek własnych, przeważnie muzycznych”.

Na obecną zawartość teki 13 składają się rękopisy i nieliczne wycinki i druki, przeważnie związane z regionem krakowskim i większości opublikowane w T. 5. Przeważają rękopisy Kolberga – zapisy terenowe pieśni i melodii, a także czystopisy pieśni pochodzących z jego badań i ze źródeł drukowanych oraz notatki na tematy poruszane w monografiach regionalnych. Ponadto znajdują się tu rękopisy Antoniny Konopczanki: dwa zbiorki przyśpiewek, każdy liczący kilkadziesiąt tekstów, oraz dwa zeszyty ze zredagowanymi przez nią bajkami, podaniami i materiałami wierzeniowymi, te rękopisy oparte są na bezpośrednich zapisach zawartych w tzw. raptularzu, znajdującym się dziś w tece 45 *Miscellanea*.

W tece 13 znajduje się także obszerny zbiór przyśpiewek do krakowiaków z całej Polski, liczący ponad 2800 tekstów. Razem z podobnym zbiorem

przyśpiewek do kujawiaków, oberków i mazurów z teki 16 stanowi on tekstowe uzupełnienie do przechowywanego dziś w tece 33 *Miscellanea* rękopisu kilku tysięcy melodii tanecznych.

Wyraźnie wyodrębnionym zespołem są liczące 44 karty notatki pt. *Nazwy rodowe mieszkańców miast i wsi*, zapisane tam nazwiska pochodzą prawdopodobnie ze źródeł drukowanych (prasa, spisy klasyfikacyjne uczniów itp.), a zasięg geograficzny zbioru obejmuje Galicję zachodnią i znaczną część wschodniej.

Niedrukowane przez Kolberga materiały znalazły się przede wszystkim w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73 cz. I–III), a także w uzupełnieniach do innych monografii, tj. w tomach 71–72 i 74–80 *Dzieł wszystkich*, zgodnie ze swym regionalnym pochodzeniem.

Teka 14. Kielce

Sygn. Archiwum PTL: 1195–1203, ogółem kart 111.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Kieleckie (Kielce, Stopnica, Miechów, Olkusz)*, opis zawartości: „Wycinki z gazet i wypisy. Wesela, notaty i druki. Monografia stanowiąca dopełnienie wiadomości podanych przez ks. Siarkowskiego do »Zbioru Wiadomości do Antropologii Krajowej« (tomy 2, 3, 5 i 7). Wydana z pomocą Akademii w r. 1885–1886 jako *Lud*, seria XVIII i XIX.”

Opis Kopernickiego z r. 1890 zanotowany bezpośrednio po informacjach o tece 13: „Podobneż odpadki dwojakiego rodzaju: n[umer]a »Gazety Kieleckiej«, »Ogniska Domowego« itp. Wypisy i wycinki z rozmaitych pism. Materiały drobne, nie użyte do *Kieleckiego*, przeważnie muzyczne. Z obu tych tek [tj. 13 i 14] żadnej osobnej pracy, nawet drobnej zlepić nie można, lecz jako materiały cząstkowe do czyjejś pracy dodatkowo przydać się mogą.”

Obecnie w tece znajdują się przede wszystkim Kolbergowskie czystopisy pieśni i melodii (ponad 800), pochodzących z jego badań terenowych w Kieleckiem, ponadto Kolbergowskie zapisy bajek, zagadek i przysłów z Kieleckiego, rękopisy Władysława Siarkowskiego (przysłowia i *Mapka etnograficzna okolicy kieleckiej*) oraz opis zwyczajów sobótkowych zanotowany na prośbę W. Siarkowskiego przez jednego z alumnów seminarium duchownego z Kielc. Poza rękopisami w tece znajdują się liczne egzemplarze czasopism, w tym „Gazety Kieleckiej” z roku 1874 i „Ogniska Domowego” z roku 1876 z artykułami W. Siarkowskiego. Część materiałów z tej teki wykorzystał Kolberg w monografii Kieleckiego (T. 18–19), znaczna część opublikowana została w suplemencie do niej (T. 76), nieliczne zapisy

pochodzące z innych regionów (Krakowskie, Przemyskie) zamieszczono w odpowiednich tomach zgodnie z ich pochodzeniem regionalnym (T. 73 i 83).

Teka 15. Tarnów, Rzeszów

Sygn. Archiwum PTL: 1204–1207, ogółem kart 208.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Tarnów. Rzeszów*, opis zawartości: „Część Jasielskiego i Sandeckiego. Pieśni z nutą, trochę szczegółów z życia ludu i varia. Odpisy (np. o kuligu itd.)”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Spory zbiór pieśni z melodiami z dodatkiem drobnych notatek etnograf. wszelkiego rodzaju na świstkach; b) wypisy z rozmaitych źródeł – niewiele; c) wycinki z gazet – kilku”.

Obecnie w tece, zgodnie ze skrótownym wyliczeniem Kolberga i Kopernickiego, znajdują się rękopisy i wycinki z prasy w większości dotyczące regionu określonego tytułem, wśród nich są zapisy terenowe pieśni i melodii także z Sanockiego, z Rusi Czerwonej, z Przemyskiego, Krakowskiego, Lubelskiego i Mazowsza zamieszczone w odpowiednich monografiach i suplementach (T. 49–50, 56–57, 73, 75, 80 i 83). W tece znajdują się także nieliczne kopie wykonane przez S. Udzięłę, który znaczną część tekstów i melodii wydał drukiem pt. *Tarnów–Rzeszów* w „Materiałach Antropologiczno-Archeologicznych i Etnograficznych” w r. 1910. Ponadto przechowywany jest tu obszerny rękopis nieznanego autora pt. *Lud nasz, jego wiara, podania, zwyczaje etc.* liczący 55 kart. Notatki w nim zawarte w większości zamieszczone zostały w tomie *Tarnowskie-Rzeszowskie* (T. 49).

Teka 16. Radom, Opatów, Sandomierz

Sygn. Archiwum PTL: 1208–1213, ogółem kart 148.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Sandomierskie (Radom, Końskie, Opoczno, Opatów, Sandomierz)*, opis zawartości: „Pieśni z nutą, wesela, zwyczaje, powieści, przesady itp. Wypisy. Z części materiałów wydane zostało w r. 1865 z własnych funduszków dzieło *Lud*, seria II (*Sandomierskie*).”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Resztki od *Radomskiego* i *Sandomierskiego*, składają się z: a) materiały oryginalne (opis 1–2 wesel, dość sporo pieśni, tańce, po największej części przekreślone, więc już drukowane), rozmaite notatki drobne, b) wypisy i wycinki małej wagi i niewiele; c) trochę wycinków i numer[al]a gazet. NB. Korzystać taka jak z teki 14 (*Kieleckie*)”.

Obecnie w tece znajdują się materiały opublikowane przez Kolberga w tomach *Sandomierskie* (T. 2) i *Radomskie* (T. 20–21). Są to zapisy terenowe pieśni, melodii i bajek, a także opisy wesel, ponadto pieśni zredagowane już do druku i duży zespół melodii tanecznych. Zapisy nie wydane przez Kolberga zostały zamieszczone głównie w suplementie do *Radomskiego* (T. 77).

W tece tej przechowywany jest także obszerny zespół tekstów przyśpiewek pt. *Obertasy i mazurki*, nie wymieniony przez Kolberga ani przez Kopernickiego. Jest on skorelowany z rękopisem melodii tanecznych znajdującym się w tece 33 *Miscellanea*. Na 24 kartach spisanych jest ponad 1800 przyśpiewek pochodzących w większości z badań terenowych Kolberga na terenie Królestwa Polskiego, tj. z Mazowsza, Lubelskiego, Radomskiego, Sandomierskiego, Kieleckiego, Kaliskiego i Kujaw, nieliczne pochodzą z Wielkopolski. Są one zamieszczone razem z melodiami w odpowiednich monografiach lub w suplementach do nich (T. 71–80).

Teka 17. Lublin, Biłgoraj

Sygn. Archiwum PTL: 1214–1222, ogółem kart 106.

W spisie Kolberga z r. 1886 tytuł: *Lubelskie (Lublin, Lubartów, Krasny-staw, Zamość, Janów)*, opis zawartości: „Odpadki nieliczne od monografii, której dwa tomy wyszły z druku z pomocą Akademii w latach 1883 i 1884 jako *Lud*, seria XVI i XVII”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Same odpadki bez żadnej wartości, poprzekreślane przez samego O.K., więc albo drukowane w *Lubelskiem*, albo przez niegoż odrzucone”.

Obecnie w tece 17 znajdują się rękopisy terenowe i czystopisy Kolberga związane z Lubelskiem, rękopisy W. Ciesielskiego i jego rysunki dotyczące również tego regionu oraz nieliczne zapisy folkloru pochodzące z Chełmskiego. Znaczną część materiałów z teki 17 wykorzystał Kolberg w monografii *Lubelskie* (T. 16–17), pozostałe są opublikowane w suplementie do tej monografii (T. 75) i w suplementie do *Chełmskiego* (T. 82). W suplementie do *Lubelskiego* zamieszczono także 26 rycin Ciesielskiego wraz z ich opisem autorskim i krytycznymi komentarzami Wilhelma Kolberga. W tece 17 przechowywane były listy Ciesielskiego do Kolberga, które w r. 1963 zostały przekazane do Biblioteki PAN w Krakowie i tam włączone do teki z korespondencją Kolberga (sygn. 2185/1, k. 99–108).

Teka 18. Ruś Czerwona, Jasło, Sanok, Sambor, Przemyśl

Sygn. Archiwum PTL: 1223–1229, ogółem kart 93.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Ruś Czerwona I (Jasło, Sanok, Sambor, Przemyśl)*, opis zawartości: „Wycinki i wypisy (głównie z czasopisma ros[ujskiego] »Cztienia«). Pieśni, tańce, zwyczaje, wesela, przesady, baśni itp., Łemki, Górale nadgraniczni (opis Torońskiego). Materiały w znacznej ilości do kilkotomowej monografii nagromadzone.”

Opis Kopernickiego z r. 1890 nie zachował się, obecnej zawartości teki 18 dotyczyć mogą w części notatki Kopernickiego znajdujące się w tece 38 i przytoczone tu jako opis rękopisów z teki 34 (zob. niżej). Część rękopisów znajdujących się pierwotnie w tece 18, a później w tece 34, obecnie przechowywana jest w tekach *Podkarpacie ukraińskie* (sygn. 3195–3201 w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN).

Jan Biela opracowujący do druku zapisy z teki 18 w swoim wstępie¹⁴ datowanym „Lwów, we wrześniu 1911” wymienia poza rękopisami Kolberga i innych osób także druk: „*Kazki* zobraw Ignatij z Nikołowicz (Karpiński w Samborskiem – [dopisek Kolberga]) nakładem Jakoba Sawczyńskoho, Lwow 1861, stron 98, 8°. Mieści się tutaj 26 podań ludowych, drukowanych cyrylicą. Tytuł zbiorku i nagłówki poszczególnych kasek przepisał Kolberg ołówkiem w alfabecie łańcisko-polskim i dodał po prze[d]mowie spis rzeczy.” Następnie Biela wymienia jeszcze: „Rękopis z r. 1745 obejmujący 17 kart *in folio*. Z tych trzy niezapisane, reszta zawiera *Pretensje dóbr wsi Olszanicy i Srednicy na groncie spisane anno 1745*, tudzież *Kontrakt trzyletni browarni Olszanicy in a[nno] 1745*”.

Obecnie w tece 18 znajdują się pieśni z Krynicy w zapisach terenowych Kolberga, jego odpisy tekstów ze zbiorów: Ż. Paulego *Pieśni ludu ruskiego w Galicji* i J. F. Hołowackiego *Narodnyja pieśni Galickoj i Ugorskoj Rusi* („Cztienia” 1863–1867 i 1870), opis wesela z okolic Dubiecka w rkp. nieznanego autora, przekład pracy *Ruskoje wesile* J. Łozińskiego (Przemyśl 1835) wykonany przez Kolberga oraz nieco wycinków z prasy i notatek. Nie ma natomiast w spuściźnie Kolberga wymienionych przez J. Bielę dokumentów z połowy XVIII wieku dotyczących Olszanicy i Srednicy oraz drukowanego zbioru *Kazki* (Lwów 1861) Ihnatija z Nikołowicz (Karpińskiego). Wymieniony przez Kolberga „opis Torońskiego”, tj. odpis artykułu A.J. Torońskiego *Rusiny–Lemki z Zorji halickiej*, znajduje się w tece o sygnaturze 3201

¹⁴ Rkp. wstępu J. Bieli znajduje się w tece 18a, sygn. Arch. PTL 1230, k. 1-3.

(zob. niżej). Przechowywane w tece 18. materiały opublikowane zostały w tomach: *Góry i Podgórze* (T. 44–45), *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–50), *Ruś Czerwona* (T. 56) i w suplemencie do *Przemyskiego* (T. 83) – tam przekład opisu wesela J. Łozińskiego. Zapisy w języku ukraińskim pozbawione not lokalizacyjnych zamieszczono w *Materiałach do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

Teka 19. Ruś Czerwona

Sygn. Archiwum PTL: 1238–1244, ogółem kart 476.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Ruś Czerwona II (Lwów, Żółkiew, Bełż, Złoczów)*, opis zawartości: „Wycinki i wypisy (z różnych pism lwowskich i »Cztienii« rosyjskich). Pieśni z nutą, tańce, zwyczaje. Materiał najobficiej z Złoczowskiego (mianowicie z Zadwórze, Jaryczewa, Oleska itd.) zebrany”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Materiały ogólnie tyżące się R. Czerwonej, składają się: 1. z małej ilości oryginalnych, przeważnie pieśni, wartość niewielka, 2. wypisy z rozmaitych źródeł, przeważnie pieśni z Hołowackiego »Cztenija«; b) Ze Lwowa i okolic odrobina oryginalnych bardzo małej wartości, przeważnie piosnki z melodiami, trochę wypisów z rozm. miejsc, również niewiele warte; c) z p[owia]tu żółkiewskiego oryginalnych materiałów garstka, przeważnie piosnki z melodiami, moc pieśni wypisanych z Hołowackiego, Waclawa z Oleska i Ż. Paulego; d) z p[owia]tu złoczowskiego bardzo bogaty zbiór pieśni spisanych przez siebie we wsiach Zadwórze i Ubiniu, z dodatkiem innych zapisków etnograficznych, wypisy pieśni z Hołowackiego, W. z Ol[eska] i Ż. Paulego.”

Materiały z teki 19 przygotowywał do druku W. Grzegorzewicz w r. 1902 i wśród rękopisów Kolberga znajdują się liczne sporządzone przez niego kopie, opracowania tego jednak wtedy nie wydano. W nielicznych przypadkach, gdy nie zachowały się oryginały, tj. rękopisy Kolberga, kopie Grzegorzewicza traktowane były jako źródło w czasie przygotowywania do druku odpowiednich tomów *Dzieł wszystkich*. Rękopisy w tece Grzegorzewicz ułożył według powiatów, posługując się notami lokalizacyjnymi Kolberga, a w obrębie materiałów z jednego powiatu rzeczowo zgodnie z planem tomów *Ludu*.

Obecnie w tece znajdują się wskazane przez Kopernickiego rękopisy dotyczące Rusi Czerwonej, są to zapisy terenowe tekstów i melodii wykonane przez Kolberga przede wszystkim w Zadwórze, Ubiniu i Lubszy, oraz odpisy ze zbiorów pieśni J. F. Hołowackiego i Ż. Paulego. Są też tam nieliczne

notatki Kolberga z czasopism i innych publikacji dotyczące Rusi Czerwonej. Wszystkie materiały z tytułowego regionu zostały opublikowane w tomach *Ruś Czerwona* (T. 56–57). Ponadto w tece 19 znajdują się materiały z innych regionów zamieszczone w tomach *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51), *Chełmskie* (T. 34), *Ruś Karpacka* (T. 54–55) oraz pojedyncze zapisy z Pokucia i z Wołynia (T. 30, 36 i 84).

Teka 20. Ruś Czerwona III, Stryj, Brzeżany, Stanisławów, Tarnopol, Czortków, Bukowina, Pokucie, Ruś Węgierska

Sygn. Archiwum PTL: 1245–1257, ogółem kart 693.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Ruś Czerwona III (Stryj, Brzeżany, Podole galicyjskie)*, opis zawartości: „Wypisy i notaty. Pieśni z nutami, wesela, tańce (z Barysza, Buczacza). Bojki, ich zwyczaje. A nadto: część Bukowiny i Rusi węgierskiej (z »Cztieni«).” Na oryginalnej okładce teki nad tytułem zapisanym przez Kolberga dwie notatki dwu różnych nieznanymi osób: „Kolberg” i „Grzegorzewicz”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „1. Stryj (Bojki) – Orygin[alnych] mater[iałów] bardzo mało i niewielkiej wartości, wypisy, moc z Hołowackiego i innych; 2. Brzeżany – orygin[alnych] prawie nic, wypisy ciekawe; 3. Stanisławów – orygin[alne] materiały bardzo dobre (pieśni, wesele, rozmaite drobne wiadomości spisane w Baryszu), wypisów niewiele z Hołow[ackiego]; 4. Tarnopol – same wypisy! z Hołowack. [i z] »Zorzy« 1860 złą fonetyką; 5. Czortków – same wypisy, parę piosenek oryg[inalnych] licho zapisanych przez kogoś i przysłanych; 6. Bukowina – same wypisy z Hołow[ackiego], i tego bardzo niewiele, wycinki o rabinie Sadogórskim; 7. Ruś Węgierska – same wypisy z Hołowackiego, do nich zamieszały się widocznie pieśni z Pokucia, poprzekreślane, więc zapewne już drukowane. Ergo: tylko materiały z Barysza utworzą całość dość pokąźną i cenną, jako cząstkowy materiał do artykułu w »Zbiorze Wiadom.« lub rozdziału w *Materiałach drobniejszych* O.K. osobno wydanych.”

Obecnie w tece 20 znajdują się rękopisy terenowe Kolberga, głównie z Barysza, oraz jego odpisy z różnych druków, m.in. transkrypcja artykułu J. Łozińskiego *Hałahiwki* drukowanego w pracy zbiorowej *Zorja halicka jako album na hod 1860*, większość stanowią odpisy pieśni ze zbiorów W. Zaleskiego, Ż. Paulego i J. F. Hołowackiego. W rękopisach terenowych Kolberga liczne są szkice zbudowań, sprzętów i ubiorów. Przeważającą część stanowią materiały dotyczące Rusi Czerwonej i Podola (T. 56–57 i T. 47),

ale są także pochodzące z Wołynia (T. 36) i z Białorusi (T. 52). Znaczna część odpisów z drukowanych zbiorów pieśni nie ma not lokalizacyjnych, te zamieszczono w *Materiałach do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58). Ponadto w tece 20 znajdują się rękopisy ze zbiorów A. Kucharskiego z zapisami pieśni słowackich opublikowane w *Materiałach do etnografii Słowian zachodnich* (T. 59/II) oraz dotyczące Bojków, które zamieszczono w *Rusi Karpackiej* (T. 54).

Materiały z teki 20 przygotowywał do druku w latach 1901–1902 Wojciech Grzegorzewicz, jednak jego opracowania wówczas nie wydano. Podobnie jak w tece 19 również i w tej ułożył materiały według powiatów, których dotyczyły zawarte w tece rękopisy, a następnie rzeczowo. W tece 20 znajdują się wykonane przez niego liczne kopie rękopisów Kolberga. W niewielu przypadkach, gdy nie zachowały się oryginały, kopie Grzegorzewicza traktowane były jako źródło w czasie przygotowywania do druku odpowiednich tomów *Dzieł wszystkich*.

Teka 21/22. Pokucie

Sygn. Archiwum PTL: 1258–1260, ogółem kart 175.

W spisie Kolberga z r. 1886 były to dwie osobne teki z tytułami *Pokucie I* i *Pokucie II*. Opis zawartości pierwszej: „Notaty, wypisy i odpadki materiałów z Kołomyi, Horodenki, Czortowca, Jasienowa itd. użytych do monografii, którą z własnych funduszków wydałem w latach 1882 i 1883 pt. *Pokucie* tom 1 i 2.” Opis drugiej: „Wypisy i wycinki. Przesady, czary, podania i kazki. Obejmuje wraz z tańcami obfity materiał do tomu 3 *Pokucia*¹⁵.”

W opisie Kopernickiego z r. 1890 teki są połączone: „Same odpadki od *Pokucia*, zupełnie nie do użycia, chyba jako dodatkowy niby materiał do prac innych, np. kilka piosenek huculskich w rękopismie nauczyciela z Ispasa; oryginal[ne:] a) rękopism z Ispasa, b) notatki i bruliony O. K. o wystawie kołomyjskiej, c) kilka piosenek i innych drobnych rzeczy, podobno zużytkowanych już w *Pokuciu*; wypisy, nic ważnego, ciekawy przekład z czeskiego Wagilewicza rozprawy o Bojkach i Hucułach i Biłousa z ruskiego o kupałach.” Na obwolucie dodatkowa notatka Kopernickiego o rękopisie Jurczenki z Ispasa: „Miedzy nimi nie użyte pieśni huculskie z Kosmacza i Brustur”.

¹⁵ W latach 1888 i 1889, już po sporządzeniu przytaczanego tu spisu, Kolberg wydał III i IV część *Pokucia* (T.31-32),

Obecnie w tece znajdują się dwa rękopisy Bazylego Jurczeński, nauczyciela z Ispasa, prezentowane na wystawie etnograficznej w Kołomyi i przekazane Kolbergowi przez jej komitet organizacyjny: obszerny rękopis *Pieśni* (62 karty) i początek rękopisu bajek. Zachowały się także wymienione przez Kopernickiego Kolbergowskie przekłady rozpraw J. Wagilewicza o Bojkach, o Hucułach i o wierzeniach drukowane w „Časopisie Českého Museum” w latach 1838–1841 i przekład (w znacznej części transkrypcja) rozprawy o obchodach kupały wydanej we Lwowie w 1861 r. (prawdopodobnie autorstwa F. Biłousa). Ponadto w tece tej przechowywane są obszerne odpisy przyśpiewek ze zbiorów Ž. Paulego i J. F. Hołowackiego. Te materiały zostały wykorzystane przez Kolberga przede wszystkim w *Pokuciu* (T. 30–32), a w *Dzielałach wszystkich* w tomach *Podole* (T. 47), *Ruś Karpacka* (T. 54–55), *Białoruś* (T. 52), a także w suplementach do *Pokucia* (T. 81), *Przemyskiego* (T. 83) i *Wołynia* (T. 84). Teksty ukraińskie nie mające not lokalizacyjnych zamieszczono w *Materiałach do etnografii Słowian Wschodnich* (T. 58). Z redagowaniem *Pokucia* związane są znajdujące się tu trzy listy pytań dotyczące różnych problemów etnograficznych, opublikowano je w aneksach w suplementie do *Pokucia* (T. 81) jako przykłady metod pracy Kolberga. W tece 21/22 znajduje się też rękopis W. Dundera z pieśniami ukraińskimi i czeskimi, wydanymi odpowiednio do swego pochodzenia w tomie *Materiały do etnografii Słowian zachodnich. Czechy* (T. 59/II) i *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

W r. 1904 pieśni z rkp. B. Jurczeński pochodzące z Huculszczyzny, wydał S. Zdziarski pt. *Pokucie* w tomie VII rocznika Akademii Umiejętności „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”. W *Dzielałach wszystkich* teksty te na podstawie rękopisów Kolberga zamieszczono w *Rusi Karpackiej* (T. 54–55).

Teka 23. Huculi

Sygn. Archiwum PTL: 1261–1280, ogółem kart 356.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Pokucie III. Hucuły*, opis zawartości: „Wycinki i odpisy (z Witwickiego, Wagilewicza, Ilkiewicza itd.) Kraj, pieśni, zwyczaje, skazki. Opryszki. Monografia znacznie już posunięta naprzód.”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) luźne notatki i materiały własne na kartkach, ilość niewielka; b) luźne wypisy i wycinki, również niewiele; c) materiały uporządkowane i przygotowane do wydania, składają się po większej części z wyciągów i wypisów ze źródeł rozmaitych, obok tego jest

sporo rzeczy oryginalnych przez O. Kolberga zapisanych w Żabiu i Kołomyi i nieco przysłanych mu przez osoby miejscowe.”

Obecnie w tece znajdują się materiały Kolberga z Huculszczyzny, na które składają się jego zapisy terenowe, głównie z Żabiego, rękopisy kilku innych osób, oraz liczne wyciągi i wypisy z druków na temat grup etnicznych zasiedlających Karpaty. Kolberg wykorzystał tu prace wydawane w ciągu blisko stu lat – od opisu podróży B. Hacqueta z r. 1790 do zbioru pieśni z r. 1887. Przechowywane są w tej tece także niektóre rękopisy należące do dokumentacji Wystawy Etnograficznej zorganizowanej w Kołomyi w 1880 r. Do nich należy m.in. spis 54 okazów z Kosmacza, w którym poza nazwami przedmiotów podane są nazwiska wytwórców, ceny i nazwiska właścicieli. Kolberg planował wydanie zapisów z Huculszczyzny w ostatniej, piątej części *Pokucia* i w pewnej części notatki w tece 23. są uporządkowane według planu monografii regionalnej i opatrzone tytułami, np.: „Kraj”, „Lud” (tu m.in. „Chata”, „Rola”, „Pasterstwo”), „Zwyczaj przy uroczystościach”. Większość zgromadzonych materiałów została zamieszczona w tomach *Ruś Karpacka* (T. 54–55), ponadto w tomach *Ruś Czerwona* (T. 56–57) i w suplemencie do *Przemyskiego* (T. 83). Kilka pieśni wydrukował Kolberg wcześniej w monografii *Pokucia* (T. 30 i 31).

Teka 24. Podole

Sygn. Archiwum PTL: 1281–1284, ogółem kart 75.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Podole rosyjskie*, opis zawartości: „Kilkadziesiąt pieśni z nutami. Wycinki, wypisy (z Rollego itd.) i wskazówki bibliograficzne.”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Zupełnie do niczego. Zawiera trochę wypisów i wycinków o Podolu i garstkę materiałów, tj. pieśni z melodiami i innych drobnych zapisków, które już użyte do artykułu drukowanego w »Zbiorze Wiadomości«, do nich należą i piosnki z Pobereża przez dra Szopowicza przysłane. W dodatku jest rękopism niewielki jakiejś rozprawki niby historycznej o Podolu przez Jaroszewicza. Można to oddać do Bibl. Jagiellońskiej.”

Obecnie w tece znajdują się rękopisy pieśni (teksty i melodie) z Podola zapisane przez Kolberga ze słuchu i wydane przez niego w r. 1888 w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej”, jego notatki z literatury oraz egzemplarze gazet z artykułami na temat regionu. Materiały te opublikowano w tomie *Podole* (T. 47). Ponadto w tece przechowywany jest wspomniany

przez Kopernickiego rękopis J. Jaroszewicza *Pogląd etnograficzno-historyczny na Podole*, pominięty w tomie 47 *Dzieł*, ponieważ nie ma wartości jako źródło etnograficzne lub historyczne. Rękopis Z. Moszyńskiej z pieśniami z Pobereża i jego kopia wykonana przez H. Szopowicza, które wymienia Kopernicki, zostały przeniesione do teki 25 *Ukraina*, ale nie wiadomo przez kogo i kiedy. Nieliczne zapisy pieśni z Mazowsza zamieścił Kolberg w monografii tego regionu (T. 28), pozostałe spoza Podola drukowane są w tomach *Mazury pruskie* (T. 40) i *Mazowsze cz. VII* (T. 42), a ukraińskie pozbawione not lokalizacyjnych w T. 58 *Materiały do etnografii Słowian wschodnich*.

Teka 25. Ukraina

Sygn. Archiwum PTL: 1285-1289, ogółem kart 184.

Tytuł Kolberga z r. 1886 także: *Ukraina*, opis zawartości: „Wypisy i notaty. Nieco pieśni z nutami. Drobiazgi. Rękopis po śp. Nowosielskim (Marcinkowskim) pozostały jako tom 3 jego *Ukrainy* (dwa pierwsze tomy wyszły z druku w Wilnie) obejmujący pieśni i opis wesela (aneks)”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Materiały oryginalne składają się jedynie ze zbioru melodii i pieśni spisanych przez samego O.K. w Warszawie od służby dworskiej mieszkających tam panów ukraińskich. Przydadzą się jako uzupełnienie zbioru p. Zimmerowej w »Zbiorze Wiadom.«, albo do innej podobnej pracy; b) wypisy, wycinki i notatki z najrozmaitszych źródeł, ostatnie niezmiernie cenne dla każdego, kto pracuje nad etnografią Ukrainy. Nb. Te rzeczy warto wybrać i oddać do użytku p. Z. Wolskiego dla zamierzonej przez niego bibliografii etnograficznej polskiej.”

Na obwołucie podteczki o sygn. 1285 notatki Kopernickiego: „Melodie i pieśni ukraińskie po największej części spisane przez samego O. K. w Warszawie od służby dworskiej panów ukraińskich tam mieszkających, np. podobno p. Tytusa Piotrowskiego z Rozalówki w pow. kijowskim (mylnie zaznaczono: w owruckiem gub. mińskiej!). Nieco piosenek przysłanych mu przez inne osoby. NB. Nie ma zeszytu spisanego przez p. Leokadię Kopernicką, bratową moją, który posłałem Kolb. z Kijowa w r. 1858 czy 59.”

Obecnie w tece znajdują się materiały wymienione przez Kolberga oraz druk: *Pieśni ludu ukraińskiego. Dumki na fortepian*, w opracowaniu P. Leonarda (Warszawa 1856), zawierający 35 utworów. Nie ma dziś w spuściźnie Kolberga rękopisu A. Marcinkowskiego wymienionego wyżej w opisie zawartości teki 25. W roku 1883 obok informacji o tym rękopisie Kolberg

odnotował: „w rękę dra Kopernickiego” (notatka w spisie tek z 7 maja 1883, rkp. w BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 72), jednak w późniejszych spisach tek z lat 1886 i 1887 rękopis Marcinkowskiego jest odnotowany. Ponieważ notatki Kopernickiego na temat zawartości teki 25 są niepełne, dotyczą tylko jej części, nie wiadomo czy rękopis ten znajdował się w tece w czasie, gdy opiekował się nim Kopernicki, czy został z teki wyjęty jeszcze przez Kolberga, czy później przez inne osoby. Brak również informacji o rękopisie L. Kopernickiej, wspomnianym przez I. Kopernickiego.

Pieśni i melodie ukraińskie zapisane przez Kolberga zostały zamieszczone w kilku tomach: *Wołyń* (T. 36 i 84), *Podole* (T. 47), *Białoruś-Polesie* (T. 52) oraz *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58). Również w tych tomach zostały wydane nieliczne w tej tece odpisy pieśni ze zbiorów innych osób (m.in. M. Łysenki) i rękopisy innych autorów, np. pieśni z Podola zapisane przez Z. Moszyńską.

Teka 26.

Teka nr 26 podzielona jest obecnie na dwie jednostki archiwalne znajdujące się w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN (sygn. 3206 i 3207).

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Wołyń*, opis zawartości: „Wycinki, wypisy i notaty. Wesela, pieśni, zwyczaje, tańce i muzyka od Kowla, Łucka, Żytomierza i Zwiahla”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Moc wielka pieśni z melodiami spisanych przez samego O.K. w okolicach Kowla (najwięcej), Lubomli, Dubna i Żytomierza, między nimi jest parę opisów wesel, tańce, trochę innych materiałów i notatek. Nb. można złożyć z tego cały tom niezbyt szczupły; b) Wypisy, wycinki i notatki z rozmaitych źródeł, stosunkowo do oryginalnych w liczbie niewielkiej; c) Rękopism oprawny Prusinowskiego, bajki wołyńskie, spisane przez niego w r. 1835 i opowiedziane przez niego, bardzo ciekawe i warte rychłego wydania w »Zbiorze Wiadom.«.”

W inwentarzu sporządzonym w 1934 r. przez Komisję Etnograficzną PAU odnotowano brak tej teki, być może była już wówczas przekazana do Biblioteki PAU.

Zachowane rękopisy z dawnej teki 26 znajdują się obecnie w dwu zespołach wymienionych wyżej, zob. s. 0000–0000.

Teka 27.

Teka nr 27 podzielona jest obecnie na cztery jednostki archiwalne znajdujące się w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN (sygn. 3202–3205), zaś materiały ikonograficzne znajdują się w tece rycin w Archiwum PTL (teka 47, sygn. 1354/III).

W spisie Kolberga z r. 1886 tytuł: *Ruś Chełmska i Podlaska*, opis zawartości: „Wypisy i bibliografia. Materiały wzięte z Gołębiowskiego, Kunickiego itd. Inne zebrane i dostarczone na miejscu w obfitości wraz z notatami dotyczącymi języka. Monografia uporządkowana i przygotowana do druku”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Kupa odpadków wszelkich od tomu I-go [tj. *Chełmskiego* cz. I, T. 33], b) pieśni i tańce z grubsza uporządkowane, materiały na tom II, c) wierzenia, czary, wróżby, przysłowia, bajki, materiały na tom III.”

Zachowane rękopisy z tej teki znajdują się w czterech zespołach wymienionych wyżej oraz w tece 47, zob. s. 0000 i 0000 - 0000.

Teka 28. Polesie

Sygn. Archiwum PTL: 1290–1291, ogółem kart 97.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Polesie wołyńskie i Pińszczyzna*, opis zawartości: „Wypisy różne (przeważnie z Zienkiewicza). Nieco oryginalnych pieśni i nut. Wycinki i wskazówki bibliograficzne”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „1) 3–4 melodie z Mozyrskiego i Owruckiego, które znalazłem zabłąkane w tece Wołynia i tu przełożyłem; 2) jakaś bajeczka o Żydzie (z Kobryńskiego) zapisana przez samego O.K. Reszta są to tylko wypisane z dzieła R. Zienkiewicza (wszystkie podobno) pieśni zwyczajne i obrzędowe, bez żadnej melodii, w dodatku wypisy i notatki z rozmaitych źródeł. Na koniec niewielka paczka pieśni przez kogoś spisana w Borowej w Pińszczyźnie. Nie wiadomo czy dobrze, bo językiem wołyńskim, lecz nie poleskim, białoruskim, zupełnie odmiennym od Zienkiewicza. Te pieśni wszystkie były już drukowane w XIII tomie »Zbioru Wiadomości« i na rękopisie poprzekreślane. Wszystkie wyrzuciłem. Ostatecznie w tej tece nic nie ma oprócz przepisane Zienkiewicza, i to podobno z błędami fonetycznymi.”

Obecnie znajdują się w tece Kolbergowskie odpisy ze zbioru R. Zienkiewicza *Piosenki gminne ludu pińskiego* (Kowno 1851), nieliczne zapisy melodii wykonane przez Kolberga, odpisane przez niego fragmenty artykułów z prasy i noty bibliograficzne prac odnoszących się do Polesia. Materiały te zostały wydane w tomie *Białoruś-Polesie* (T. 52) razem z innymi

związanymi z Białorusią, tylko dwie pieśni zamieszczono w suplemencie do Wołynia (T. 84).

Teka 29. Białoruś, Grodno

Sygn. Archiwum PTL: 1291–1297, ogółem kart 155.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Białoruś (Grodno, Mińsk, Witebsk)*, opis zawartości: „Zwyczaj, obrzędy, pieśni, notaty, wypisy (przeważnie z ros. *Statisticheskije opisanie guberni grodzieńskiej*).”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Jest kilkadziesiąt melodyj pieśni z rozmaitych stron jako materiał oryginalny. Reszta same wypisy i notatki. NB. jedna kołęda łotewska, którą można będzie dołączyć do pracy p. Ulanowskiej.”

Obecnie w tece przechowywane są rękopisy Kolberga dotyczące głównie Białorusi i Litwy, a nieliczne także Mazowsza i Radomskiego. M.in. znajduje się tu zeszyt z zapisami pieśni weselnych z Białorusi z okolic Witebska i z pieśniami z Radomskiego oraz z innych regionów (sygn. 1195). Są to prawdopodobnie najwcześniejsze Kolbergowskie zapisy folkloru. W tece są także noty bibliograficzne, wypisy i notatki z artykułów w czasopiśmie i z prac zwartych, m.in. z *Ludu Gołębiowskiego* i z publikacji E. Orzeszkowej oraz wycinki z gazet. Spośród nielicznych rękopisów innych osób wymienić trzeba obszerny artykuł F. Staszica *Wycieczka nad brzegi Berezyny* (drukowany w „Tygodniku Ilustrowanym” w r. 1863). Rękopis Kolbergowskiego tłumaczenia pracy P. Bobrowskiego *Grodnenszkaja gubernija ...* (wspomnianego przez Kolberga jako *Statisticheskije opisanie...*), z szerszym komentarzem na temat rozważań Bobrowskiego o dialektach białoruskich, znajduje się obecnie w tece *Miscellanea* sygn. 2184 (dawniej 2183) w Bibliotece Naukowej PAU i PAN. Opublikowany został w T. 52 *Białoruś-Polesie*. Nieliczne zapisy pieśni wydał Kolberg w *Pieśniach ludu polskiego* (T. 1) w 1857 r. Materiały zawarte w tece 29 zostały wykorzystane w T. 52 *Białoruś-Polesie* i w T. 53 *Litwa* oraz w suplemencie do *Radomskiego* (T. 77) i do *Mazowsza* (T. 80), zapisy pozbawione not lokalizacyjnych przeznaczone są do druku w *tomie Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

Teka 30. Litwa

Sygn. Archiwum PTL: 1298–1302, ogółem kart 312.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Litwa etnograficzna*, opis zawartości: „Wycinki i odpisy. Bibliografia dotycząca Litwy i Żmudzi. Spis miejscowości.

Zwyczaj, podania i legendy litewskie i żmudzkie. Trochę pieśni, przysłów i zagadek. Odpadki od artykułu *Pieśni litewskie* drukowanego [w r. 1879] w tomie 4 »Zbioru Wiadomości do Antropologii [Krajowej]«.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „1) Materiały oryginalne dostarczone przez rozmaite osoby, niewiele, lecz są rzeczy ciekawe, z których da się ułożyć przyczynek niezły do »Zb. Wiad.«; 2) Rękopisy: a) Akielewicz *Dajnes žamajtiu*, odpis, nie wiadomo czy cały? b) Jaroszewicz *Zarysy z czasów pogańskiej Litwy*; c) O. Kolberga spis bibliograficzny dzieł itd. o Litwie jako uzupełnienie pracy Karłowicza; d) jakiś *stary* rękopis sądowy z Litwy z r. 1741 (oddałem do Bibl. Jagiell.); 3) Wypisy, notatki i wycinki z rozm[a-itych] źródeł: a) o Litwinach z Augustowskiego i Pruskich; b) o Litwie naszej i Żmudzi.” Na obwolucie kart o sygn. 1298 notatka Kopernickiego taka sama jak wyżej w punkcie 1, z dopiskiem J. Karłowicza: „Trzeba bardzo ostrożnie korzystać z tych przyczynków, J.K.”.

Obecnie w tece przechowywane są wymienione przez Kopernickiego materiały dotyczące Litwy, oprócz „starego rękopisu sądowego” z 1741 r. oddanego przez niego do Biblioteki Jagiellońskiej. M.in. są to rękopisy M. Akielewicza, J. Jaroszewicza i T. Narbutta, oraz bibliografia opracowana przez Kolberga. Wszystkie dotyczące Litwy są wydane w T. 53. Ponadto są w tece 30 wycinki z prasy, m.in. z artykułem Kolberga *Pieśni ludu polskiego i litewskiego* zamieszczonym w „Kalendarzu” J. Jaworskiego na rok 1857 oraz pojedyncze zapisy z Krakowskiego i Mazowsza. Te ostatnie wydane w uzupełnieniach do odpowiednich monografii regionalnych (T. 73 i 80).

Teka 31. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1303–1304, ogółem kart 62.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea I*, opis zawartości: „Bibliografia. Notatki.” Na tece tytuł ręką Kolberga „*Miscellanea. Ukaz o włościanach*”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „ 2 arkusze: Spis rzeczy z »Przyjaciela Ludu« od r. 1834–1849 jako materiał do literatury etnograficznej; 6 arkuszy i kilka kartek z podobną notatką z »Bibl. Warsz.«, »Tygodn. Ilustr.« i innych pism oraz o rozmaitych dziełach; na kartkach notatki bibliograficzne o muzyce w ogóln. i ludowej w szczególności; kopia podania do Akademii Umiejętności dn. 10 II 1873 o stałą subwencję na wydawnictwa po 1000 złr. na tom; wewnątrz rozmaite listy i dokumenty dotyczące się prenumeraty na *Lud Wielkopolski* i inne notatki i wiadomości. Druki rozmaite mogące

przydać się Bibl. Jagielloń[skiej] i osobom prywatnym.” Ostatnie zdanie skreślone i zastąpione notatką: „Odniosłem do Bibl. Jagiell.”.

Obecnie w tece tej przechowywane są noty bibliograficzne artykułów etnograficznych, folklorystycznych i krajoznawczych, a także rycin z wielu roczników prasy polskiej z XIX w. i z prac zwartych, m.in. kompletna kwerenda w tym zakresie całości „Przyjaciela Ludu” i wielu wczesnych roczników „Kłósów” i „Tygodnika Ilustrowanego” oraz zapisy bibliograficzne artykułów z innych czasopism polskich głównie z lat 1804–1865. Not bibliograficznych jest około 1800, są one zamieszczane w spisach „Literatura cytowana i odnotowana przez Kolberga” w tomach 39–84 *Dzieł wszystkich*, odpowiednio do regionu lub tematu publikacji, której dotyczą. Ponadto w tece 31 znajduje się kilka notatek o muzykach polskich i francuskich, spisy kompozytorów polskich – twórców mazurków (zamieszczone w cz. II *Pism muzycznych*) oraz zapiski na temat subskrypcji *Poznańskiego*. Nie ma natomiast wspomnianej przez Kopernickiego kopii pisma w sprawie dotacji na druk *Ludu*. Prawdopodobnie był to dokument znajdujący się teraz w zbiorach Biblioteki PAU I PAN i wydany z tą samą datą (10 II 1873) w *Korespondencji ...* (T. 64). Nie ma też w tece żadnych druków, m.in. wymienionego przez Kolberga „Ukazu o włościanach”.

Teka 32. Teki nr 32 nie ma dziś w spuściźnie Kolberga.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 2*, opis zawartości: „Wycinki, odpisy i druki odnoszące się do Górali i Podgórze”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Zawierała »Czasu« z r. 1873 nr 119, 121, 132, 134, 137, 139, 237 i 245, a w nich artykuły ekonomiczne o ludzie naszym i wiadomości o »Banasiu«, maniaku religijnym, który wystrzelił w Tarnowie do księdza przy ołtarzu. O tymże »Kraj« krakow[ski] z r. 1873 nr 119. Oprócz tego nr 97 »Czasu« z r. 1875 z artykułem wstępnym czysto ekonomicznej [treści]. Ponieważ tedy teka ta nie zawierała zgoła żadnych materiałów etnograficznych, więc wszystko z niej zostało wyrzucone, a teka ta ze spisu wykreślona.”

W zachowanych materiałach Kolberga nie ma obecnie druków wymienionych przez Kopernickiego.

Teka 33. *Miscellanea*

Sygn. Archiwum PTL: 1305–1310, ogółem kart 178.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 3*, opis zawartości: „Muzykalia, odpadki od serii I (*Pieśni ludu polskiego*). P[ieśni] żniwiarskie.”

Opis Kopernickiego z r. 1890: „*Muzykalia. Obertasy, pieśni* itd. Zawiera poprzekreślane, a więc wydane już melodie i pieśni w brulionach najpiewotniejszych, tak jak były zapisywane. Nie tykając ich, zachowałem jako autografy i okazy dające wyobrażenie o tym w jaki sposób śp. Oskar Kolberg spisywał te rzeczy z ust ludu.”

Obecna zawartość teki nie odpowiada notatce Kolberga, a opis Kopernickiego odnieść można raczej do rękopisów z teki 43 *Miscellanea*, gdzie dziś znajdują się właśnie „bruliony najpiewotniejsze”, czyli zapisy terenowe Kolberga. W tece 33 teraz również przechowywane są muzykalia, ale są to dwa zespoły czystopisów zestawionych według dwu różnych zasad. Jeden, liczący 82 karty, zawiera ponad 3200 melodii. Sądzić można, że jest to rodzaj kartoteki, czy „magazynu” melodii tanecznych, do którego Kolberg wpisywał utwory zanotowane w terenie przed rokiem 1857 (zob. s. 000-000 w tym tomie). Drugi to karty, na których wpisywał warianty pieśni wybierane według wątków tekstowych, z melodiami i notami lokalizacyjnymi. Niektóre z nich mają opracowany akompaniament, co świadczy również o wczesnym okresie ich powstania. „Odpadki od serii I” wymienione przez Kolberga to tylko jedna karta z charakterystyką niektórych wątków balladowych, notatki te wykorzystano w przypisach źródłowych do: *Pieśni ludu polskiego* (T. 80).

Nie ma dziś w tece zespołu pieśni żniwiarskich wymienionego przez Kolberga, nie ma go również jako osobnego rękopisu lub zespołu rękopisów w innych tekach.

Pieśni opracowane na głos z towarzyszeniem fortepianu zostały wydane w tomie 67/I i II, pozostałe w odpowiednich monografiach regionalnych.

Teka 34. Teki nr 34 nie ma dziś w spuściźnie Kolberga.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 4*, opis zawartości: „Gry, zabawy, tańce”. We wcześniejszym spisie, wykonanym przez Kolberga w 1883 r. (rkp. BN PAU i PAN sygn. 2183, k. 72), teka 34 ma tytuł taki sam, ale inną zawartość: „Pieśni żniwiarskie (ogólno polskie). Odpadki z *Poznańskiego*, spis nazw”. Obok widnieje notatka Kopernickiego: „Sam Kolberg wypróżnił, włożywszy natomiast materiały do *Sanockiego*”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Materiały oryginalne: 1. Podgórze polskie (Rymanów, Wzdów, Iwonicz, Dynów), materiały na tomik niewielki. 2. Podgórze ruskie od górnego Sanu i Dniestru (Ustrzyki D., Czaszyn, Leszczowate, Boberka), piękne materiały na duży tom lub 2 mniejsze. 3. Górale ruscy (Połonińcy) od Procisnego i Baligrodu, włączy się do mojej monografii o Góralach ruskich. 4. Wypisy i notatki rozmaite.”

Nieco odmienny spis zawartości teki 34 wykonany przez Kopernickiego zachował się w innej tece *Micellanea* (Arch. PTL, teka 38, sygn. 1335, k. 6), włożony do niej zapewne przypadkiem (w tym rkp. błędny numer teki: 31 zamiast 34). Kopernicki zapisał tam: „T. 3[4] *Sanockie*. Jeden egz. druk[u] Turowskiego *Dodatek do zb. pieśni*. Szkice ołówkiem ubiorów ze Szczandrówki koło Procisnego i rozmaite notatki. Szkice sprzętów i 2 chaty z Procisnego, piec. Ubiorzy z Procisnego. Wypisy z »Cztienii«, »Tygodn. Il.« i inne [z] druk[ów]. Melodie łemkowskie od Szlachtowy, własne czy wypisane? Wypisy z »Wędrowca« r. 1882 nr 12 i 14 pt. *Lud u źródeł Sanu i Dniestru* p. P. Wandę (pseud. Adnaw). 1 egzemplarz Kop[ernickiego] o Góralach ruskich. Na kartkach rozmaite notatki i melodie łemkowskie. Recenzja I. Franko o Kolbergu i moich *Góralach*. Melodie i pieśni z Wołtuszuwy, Procisnego, Soliny, mnóstwo melodyj z Sanoczan od pn. Józefy Wunsch – pieśni polskie. Obrzędy, chrzciny i pogrzeb. Weselne – Leszcz[owate], Czaszyn, Procisne, Chrewt.”

Przytoczonemu spisowi Kopernickiego odpowiada w znacznej części obecna zawartość zespołu rękopisów znajdujących się w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN pt.: *Podkarpacie polskie*, sygn. 3194, i *Podkarpacie ukraińskie*, sygn. 3195–3201 (zob. niżej s. 0000-0000). Nie ma jednak ani tam, ani w innych tekach wskazanych przez Kopernickiego druków: J. K. Turowskiego *Dodatek do zbiorów pieśni...* z r. 1846, *Górali ruskich* Kopernickiego i dwu recenzji I. Franki zamieszczonych w „Kwartalniku Historycznym” w 1889 r., natomiast rkp. Józefy Wunsch z Sanoczan jest obecnie w tece 35 *Miscellanea*.

W inwentarzu sporządzonym w 1934 r. przez Komisję Etnograficzną PAU zawartość teki 34 określona jest krótko: „Gry, zabawy i tańce”, tak jak w spisie Kolberga z 1886 r. Nota ta odnosi się do rękopisu przechowywanego teraz w tece *Miscellanea* sygn. 2184 w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN. Jest to odpis dużych fragmentów opracowania Ł. Gołębiowskiego *Gry i zabawy różnych stanów...* (Warszawa 1831).

Wymienione przez Kolberga spisy nazw miejscowości z Poznańskiego są obecnie w tece 9 *Poznańskie*. Rękopis pieśni żniwiarskich jako osobny zespół nie zachował się w archiwum Kolberga.

Teka 35 Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1311–1315, ogółem kart 77.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 5*, opis zawartości: „Rękopisy z druków starych. Wiersze różne.” W spisie tek z roku 1883 (BN PAU i PAN, sygn. 2183, k. 74) wymieniona jest jeszcze „Gwara złodziejska”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „Rozmaite utwory wierszokleckie osób znajomych (R. K[onopki]), n[umery] gazet z drobnymi wiadomościami, zapomniane bruliony własne, poprzekreślane. Wszystko bez żadnej wartości – wyrzucone.”

Obecnie w tece tej znajdują się materiały bardzo zróżnicowane: najliczniejsze to zapisy terenowe Kolberga, głównie z Pokucia, Krakowskiego, Lubelskiego i Poznańskiego, ponadto zaniechane redakcje wstępów do *Pieśni ludu polskiego* (1857) i do *Pokucia cz. II* (1883), zapisy przysłów nieznanego autora, druki związane z subskrypcją *Poznańskiego*, a także kartki z 26 przyspiewkami ukraińskimi, bez not lokalizacyjnych, w obwolucie z wpisaniem przez Kopernickiego tytułem *Kryptadia*. Być może są to w części rękopisy określone przez Kopernickiego jako „zapomniane bruliony własne”. Utworów R. Konopki i innych autorów nie ma dziś w tej tece. Również wymienionych w 1883 r. notatek o gwarze złodziejskiej jako osobnego zespołu materiałów nie ma dziś ani w tej tece, ani w innych. Zapisy folkloru znajdujące się w tece 35 zostały opublikowane w odpowiednich monografiach regionalnych i suplementach do nich oraz w tomach *Przysłowia* (T. 60), pozbawione not lokalizacyjnych przeznaczono do tomu *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

W zespole o sygn. 1311 znajdowało się 60 listów w obwolucie z notą: „Listy wyłączone z tek Kolbergowskich przez prof. dr Tadeusza Seweryna”. W latach 1959–1961 dołączono do nich jeszcze 40 listów i innych dokumentów wyjętych z tek regionalnych przed rokiem 1961 w trakcie prac nad rękopisami w Pracowni Kolbergowskiej we Wrocławiu. Listy i dokumenty przekazano w sierpniu 1963 r. Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, gdzie zostały włączone do *Korespondencji* (sygn. 2185) i *Papierów osobistych* (sygn. 2183).

Teka 36. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1317–1325, ogółem kart 300.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 6*, opis zawartości: „Pieśni patriotyczne i szlacheckie”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „a) Moc wielka melodyj i pieśni patriotycznych z rozmaitych miejsc i czasów, b) tyleż pieśni towarzyskich i innych z melodiami. Jedne i drugie po największej części w brulionach i zupełnym nieładzie. Zostawione wszystko w takim stanie, jako materiał dla tego, kto się studiowaniem utworów tego rodzaju zająć zechce.”

Obecnie w tece 36 znajduje się zbiór blisko tysiąca pieśni patriotycznych, historycznych i wojskowych, ale także o innej tematyce, wykonywanych przez mieszkańców miast i dworów. Wśród nich liczne są pieśni i melodie pochodzące z utworów scenicznych. Te ostatnie gromadził Kolberg jako dokumentację muzyki teatralnej, a po części także jako utwory popularne. Przechowywane w tej tece melodie i teksty to przede wszystkim zapisy ze słuchu wykonane przez Kolberga w czasie badań terenowych, dlatego często na tych samych kartach znajdują się także zapisy pieśni i melodii ludowych, m.in. z Lubelskiego, Krakowskiego, Radomskiego i z Wielkopolski. Pieśni patriotyczne miewają w rękopisach podane autorstwo melodii i tekstu, a niekiedy także datę powstania. Utworów tych Kolberg nie mógł drukować w wydawanych w Krakowie tomach *Ludu*, ponieważ cenzura rosyjska nie dopuściłaby wtedy do przewiezienia książek przez granicę do Królestwa Polskiego, gdzie miały licznych odbiorców.

Jeżeli pieśni opatrzone były notami lokalizacyjnymi, zostały opublikowane w odpowiednich tomach regionalnych lub w suplementach do tomów wydanych przez Kolberga. Zapisy pozbawione takiej informacji znajdują się w tomie *Miscellanea*. Notacje melodii do zapomnianych dziś i nigdy nie drukowanych utworów scenicznych mogą być materiałem przydatnym do badań nad XIX-wiecznym teatrem polskim, zwłaszcza z pierwszej połowy wieku.

Teka 37. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1326–1332, ogółem kart 259.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 7*, opis zawartości: „Czary. Wierzenia. Przysłowia i zdania”. W spisie tek z roku 1883 (BN PAU i PAN, sygn.

2183, k. 74) w informacjach o zawartości dodatkowa notatka: „Zwyczajy i wesela w ogóle (z Pierera *Lexiconu*¹⁶)”.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „1. Rozmaite wypisy, wycinki i notatki o wierzeniach, czarach, gusłach itp. z całego świata. W tej liczbie jest spory i ciekawy rękopism rozprawy T. Klepaczewskiego *Pogląd historyczny na zabobony w Polsce*. 2. Trochę przysłów z Poznańskiego (wypisane z »Przyjaciela Ludu« i innych. Mogą się przydać Adalbergowi). 3. Trochę zagadek (wypisane, mogą się przydać Z. Wolskiemu). 4. Odpadki materiałów od *Poznańskiego*, już zużyte, [jeden] okaz schematyzmu Tow[arzystwa] Przyjaciół Nauk, z którego wiadom[ości] etnograficzne i topograficzne o Poznańskim były przez O. K. czerpane.”

Obecnie w tece 37 znajdują się notatki Kolberga z prasy i z druków zwartych dotyczące wierzeń, czarów, lecznictwa w dawnych wiekach itp., wspomniany przez Kopernickiego rękopis T. Klepaczewskiego (60 stron), niewielki rękopis E. Kierskiego *Cośkolwiek o czarownicach, osobliwie w Wielkopolsce*, liczne notatki Kolberga z Poznańskiego dotyczące przesądów, wierzeń i praktyk magicznych oraz jego rękopisy przysłów i zagadek z Poznańskiego. W tece 37 przechowywany jest także fragment *Szematów W. Ks. Poznańskiego* – ankiety Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, wypełniony we Wronczynie w r. 1858. Ponadto znajdują się tu wycinki z prasy i druki, m.in. *Powiastrki i opowiadania majstra od „Przyjaciela Ludu”* (z. 2: Chełmno 1865) wydane nakładem Ignacego Danielewskiego. Nie ma obecnie w materiałach Kolberga notatek z leksykonu H. A. Pierera.

Znaczną część materiałów wykorzystał Kolberg w tomach *Poznańskiego* (głównie w T. 9 i 15), a także w cz. II *Mazowska* (T. 25), w *Kieleckiem* (T. 18), *Radomskim* (T. 20-21), niedrukowane przez Kolberga zamieszczono w *Litwie* (T. 53), w cz. VII *Mazowska* (T. 42), w *Przysłowia* (T. 60) oraz w suplemencie do *Poznańskiego* (T. 74).

Teka 38. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1333–1336, ogółem kart 141.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea* 8, opis zawartości: „Rozmaitości, teksta operetek i śpiewów.”

¹⁶ *Universal Lexicon* Heinricha Augusta Pierera (1794-1850) wydany w latach 1835-1838 był wielokrotnie wznawiany, nie wiadomo, z którego wydania korzystał Kolberg. Nie odnotował on tej encyklopedii w innych rękopisach.

Opis Kopernickiego z r. 1890: „1. Bardzo ciekawy rękopism z końca XVIII w., zawierający odpisy: a) o porwaniu króla przez konfederatów barskich, b) rozmaite dokumenta tyżące się 1-go rozbioru Polski. Mocno uszkodzony. 2. Gazety z r. 1855 i 1859 oraz rozmaite bruliony O. K. jako materiał o jego pierwszej działalności w badaniach muzyki ludowej i o nieświatnym wystąpieniu jako kompozytor z operetką *Król pasterzy*. NB. Bardzo ważny artykuł J. Gregorowicza w »Gazecie Codziennej« 1855 o muzyce ludowej i o Kolbergu jako nieznanym jeszcze badaczu tej muzyki”.

Obecnie w tece znajdują się rękopisy terenowe Kolberga z Łęczyckiego, Kaliskiego i Kujaw (pieśni i melodie), czystopisy pieśni i melodii z tych regionów (zamieszczone w T. 22, 23 i 3-4 oraz w suplementach), rękopis W. Siarkowskiego *Pieśni i opowieści ludowe z okolic Pińczowa* (262 teksty pieśni i 22 bajki) wykorzystany w większości przez Kolberga w monografii *Kieleckie* (T. 18–19), a później w suplementie do niej (T. 76). Są tam także notatki terenowe i wypisy z literatury dotyczące wierzeń i dialektów z Pokucia i Chełmskiego zamieszczone przez Kolberga w T. 31 i 33 lub wykorzystane w suplementach do tych tomów (T. 81 i 82) oraz przytaczane tu notatki Kopernickiego na temat niektórych materiałów w innych tekach (18, 19, 34, 39).

Egzemplarze paru druków znajdujących się w tej tece nie są związane bezpośrednio z pracami nad *Ludem*. Część z nich znalazła się tam zapewne przypadkowo, np. polemiczny tekst nieznanego autora z 1867 r. dotyczący pisowni ukraińskiej, który być może zainteresował Kolberga z racji notowania przez niego folkloru ukraińskiego.

Nie ma w tece rękopisów z XVIII wieku, przekazanych prawdopodobnie przez Kopernickiego Bibliotece Jagiellońskiej, nie ma też wymienionych przez Kolberga tekstów operetek i śpiewów – te zapewne znalazły się, przynajmniej częściowo, w tece 36 *Miscellanea*. Wycinki druków z lat 1855–1856 z recenzjami *Króla pasterzy* i z artykułem Gregorowicza w »Gazecie Codziennej» są obecnie w tece *Miscellanea*, sygn. 2184, w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU-PAN.

Teka 38 zawierała także korespondencję związaną z drukiem *Ludu* i szkic autobiografii Kolberga. Dokumenty te zostały wyjęte z teki 38 w latach 1959–1960 i przełożone najpierw do teki 35 *Miscellanea*, a w r. 1963 przekazane Bibliotece Naukowej PAU i PAN i tam włączone do porządkowanej wówczas korespondencji Kolberga (sygn. 2185) i teki z jego dokumentami osobistymi (sygn. 2183).

Materiały folklorystyczne wykorzystane zostały w odpowiednich monografiach regionalnych lub w suplementach do nich.

Teka 39. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1337–1344, ogółem kart 199.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 9*, opis zawartości: „Łużyce, Słowaki, Czechy, Moskwa. Drobne varia”.

Opis Kopernickiego z r. 1890 nie zachował się.

Teka zawiera obecnie materiały bardzo zróżnicowane: bruliony artykułów Kolberga pisanych dla *Encyklopedii Orgelbranda* i do warszawskiej prasy muzycznej, przekłady i wypisy dotyczące muzyki węgierskiej i rumuńskiej, a także muzyki Azji południowo-wschodniej i Oceanii, zapisy folkloru łużyckiego, czeskiego, słowackiego i południowo-słowiańskiego, m.in. notatki A. Kucharskiego z badań prowadzonych w latach 1826–1829, rękopisy pieśni łużyckich nieznanymi autorami, wczesne, bo sprzed r. 1830, pochodzące też ze zbiorów A. Kucharskiego, Kolbergowski przekład dużego fragmentu opracowania A. Smolerja o weselu łużyckim oraz zapisy pieśni czeskich i słowackich wędrownych rzemieślników sporządzone w Warszawie i wydane przez Kolberga w r. 1846. Ponadto znajdują się tutaj zapisy terenowe i czystopisy folkloru pochodzące z Mazowsza, Białorusi, Przemyskiego, Wołynia i Podkarpacia.

Materiały te, zależnie od treści i ich lokalizacji geograficznej, opublikowane zostały w tomach *Pisma muzyczne cz. I i II* (T. 61–62), *Studia, rozprawy i artykuły* (T. 63), czeskie, słowackie, łużyckie, słoweńskie i chorwackie znalazły się tomie *Materiały do etnografii Słowian zachodnich i południowych* (T. 59 cz. I–III). Pieśni i melodie pochodzące z terenów Polski, Białorusi i Ukrainy wykorzystane zostały w odpowiednich monografiach regionalnych lub w suplementach do nich oraz w tomie *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

Teka 40. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1345–1346, ogółem kart 42.

Tytuł Kolberga z r. 1886: *Miscellanea 10*, opis zawartości: „Illyria, Dalmacja, Krocja. Drobne varia.”

Opis Kopernickiego z r. 1890 nie zachował się. Do obecnej zawartości teki 40 odnoszą się notatki Kopernickiego z r. 1890 o tece 42: „Teka 42. *Ilyria, Dalmacja, Sławonia*. 1. Melodie serbskie 232 n[umery], wypisane

z dzieła Aloisa Kalauza, przy tym jest parę oryginalnych melodij i pieśni słoweńskich przez kogoś ofiarowanych i ze 20 melodij ołówkiem zapisanych prawdopodobnie przez samego O.K. 2. »Illustr. Extrablatt« wiedeński. z r. 1875 – kilka n[umerów] z felietonami o Dalmacji z okazji podróży cesarskiej. 3. Siedem n[umerów] »Gazety Codziennej« z r. 1871/72 z felietonem O.K. z Dalmacji (podobno przeważnie wyciąg z podróży Hacqueta!). 4. Jakiś zapisek O. K. o Czyczach, Krażaucach i Piuczenach (skądś wypisane, przygotowane jako artykulik do jakiegoś pisma).»

W innej tece (Arch. PTL, teka 38, sygn. 1335, k. 2) znajduje się notatka Kopernickiego odnosząca się do druków znajdujących się niegdys w tece 40: „Muzyczne: Hašnik *Dobrovoljke*, Ljubljana 1851; Dolinar *Napevi za [Mnoge] svete pesmi*, 2 zes.; M. Vilharia *Jamska Ivanka*, Ljubl.; *Slovenska gerlica*, zes. 1, 2, 4, Lubl.; *Cvek Napevi za svete pesmi*.»

Obecnie w tece 40 mieszczą się zapisy terenowe melodii, m.in. słoweńskich i chorwackich wykonane przez Kolberga w roku 1857, sporządzony przez Kolberga odpis melodii ze zbioru A. Kalauza, dwie karty z zapisami pieśni nieznanymi autorów, ulotny druczek zawierający pięć pieśni ze zbiorów W. Dundera oraz rękopis fragmentu artykułu Kolberga *Obrazy Słowiańszczyzny południowej* odnotowany przez Kopernickiego jako punkt 4: ”zapisek o Czyczach, Krażaucach i Piuczenach”. Przechowywane są tam także egz. „Gazety Polskiej” z 1871 r. (nr 2–7), w których drukowane były *Obrazy Słowiańszczyzny południowej* (w tych numerach cz. II artykułu pt. *Dalmacja*). Cały artykuł przedrukowany został w *Studiach, rozprawach i artykułach* (T. 63). Ponadto w tece kilka numerów gazety „Illustriertes Wiener Extrablatt” z 1875 r. (nr 91, 99, 103, 104, 109, 126, 129) z artykułami o Dalmacji.

Wymienionych w osobnej notatce Kopernickiego czasopism i innych druków muzycznych, prawdopodobnie zakupionych przez Kolberga w Lublanie w 1857 r., w jego tekach teraz nie ma.

**Teki utworzone po śmierci Kolberga tj. po roku 1890
oraz inne zespoły rękopisów znajdujące się w Archiwum Naukowym
PTL**

Teka 12a. Podgórze

Sygn. Archiwum PTL: 1185–1190, ogółem kart 155, numer i tytuł nadano prawdopodobnie w Muzeum Etnograficznym w Krakowie przed r. 1953. Teki tej nie odnotowano w inwentarzu Komisji Etnograficznej PAU w 1934

r., pojawia się ona z numerem 12a i tytułem *Podgórze* dopiero w roku 1953 w protokole przekazania rękopisów Kolberga jako depozytu do Archiwum PTL.

Materiały znajdujące się w tece pochodzą w większości z tego samego regionu, co przechowywane w tece 12. Są to przede wszystkim opisy wesel, pieśni i melodie w cystopisach Kolberga oraz kopie znacznej ich części wykonane przez W. Kosińskiego (teksty), albo dla niego przez osoby nieznanne (nuty). Znajduje się tu także rękopis pieśni i bajek zapisanych przez M. Szczurka, wydany w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73/II). Niektóre teksty i melodie zamieścił już Kolberg w cz. I i II *Krakowskiego* (T. 5–6), pozostałe zostały obecnie opublikowane w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73 cz. I–III), w tomach *Góry i Podgórze* (T. 44–45) i w *Tarnowskim–Rzeszowskim* (T. 48). Podstawą druku były rękopisy Kolberga, w bardzo nielicznych przypadkach¹⁷, jeżeli nie zachowały się oryginały Kolberga, posłużono się kopiami W. Kosińskiego.

Teka 18a. Ruś Czerwona

Sygn. Archiwum PTL: 1230–1237, ogółem kart 296, numer i tytuł pojawiają się w inwentarzu zbiorów Komisji Etnograficznej PAU z 1934 r., tam: „18a Ruś Czerwona I, przygotowane do druku przez J. Bieli”.

Teka utworzona dla pomieszczenia rękopisu Jana Bieli, który w r. 1911 opracował do druku materiały Kolbergowskie znajdujące się w tece 18. Na okładce tytuł: „18 teka Kolberga przygotowana do druku”. Teeka zawiera wstęp J. Bieli z datą „Lwów, we wrześniu 1911” i jego kopie rękopisów z teki 18, niezależnie od lokalizacji zawartych tam zapisów pochodzących czasem z innych regionów. Kopie są uporządkowane w sposób zbliżony do układu przyjętego przez Kolberga w monografiach regionalnych. Opracowanie J. Bieli nie zostało wydane, nieliczne fragmenty były wykorzystane w trakcie przygotowywania do druku materiałów do tomów *Ruś Czerwona* (T. 56 i 57), jeżeli nie zachowały się oryginały Kolberga.

¹⁷ Kosiński kilkakrotnie wyciął nożyczkami z rękopisu terenowego Kolberga zapisy nutowe lub drobne rysunki, przykleił je na nowej kartce i zamieścił pod nimi przepisany przez siebie tekst pieśni lub objaśnienie z rękopisu Kolberga, a niepotrzebne już jego zdaniem fragmenty oryginału usunął (zob. m.in. rękopisy w Arch. PTL, teka 12a, sygn. 1185, k. 9, 10, 19, 24–28). Dlatego niekiedy w suplementach do *Krakowskiego* (tom 73 DWOK) źródłem melodii był zapis Kolberga, a tekst wydano z konieczności według kopii Kosińskiego.

Teka 41. Materiały do pracy o śpiewach religijnych ludowych

Sygn. Archiwum PTL: 1347, ogółem kart 135.

Teki tej nie wymienia ani Kolberg w spisie tek z 1886 r., ani później Kopernicki. W inwentarzu Komisji Etnograficznej PAU z 1936 r. rękopis ma numer 41 i tytuł: *Pieśni ludowe religijne z uwagą „Przygotowane do druku”*. Obecny tytuł nadany w Archiwum PTL.

Na zawartość teki składa się rękopis Kolberga – zbiór pieśni religijnych (k. 1–131), sporządzony prawdopodobnie około roku 1888 w oparciu o śpiewniki M. M. Mioduszeńskiego, m.in. na k. 125–131 „Pieśni cerkiewne w diecezji chełmskiej obrządku greckokatolickiego używane”, ponadto cztery karty z Kolbergowskimi zapisami terenowymi kolęd, pastorałek i pieśni religijnych z Ruszkowa na Kujawach, pochodzące z r. 1865 (k. 132–135). Nie wiadomo, czy te ostatnie, tj. zapisy ze słuchu zostały dołączone do odpisów ze śpiewników M. M. Mioduszeńskiego przez Kolberga, raczej sądzić można, że zostały one włożone tam później, przez kogoś kierującego się gatunkami i treścią pieśni, a nie ich pochodzeniem regionalnym. Kopernicki nie opisał rękopisu pieśni religijnych jako osobnej teki z numerem 41, na obwołucie jest tylko jego notatka: „Materiały p[rzys]posobione do jakiejś pracy osobnej o śpiewach religijnych ludowych”. W protokole potwierdzającym przyjęcie przez Towarzystwo Ludoznawcze rękopisów Kolberga w 1953 r. opis: „koperta z nutami i notatkami” również bez numeru teki.

Pieśni przepisane ze śpiewników M. M. Mioduszeńskiego w większości opatrzone są przez Kolberga odsyłaczami do tomów *Ludu* i *Obrazów etnograficznych*, w których wydrukował albo te same utwory, albo ich warianty. Niedrukowane zamieszczono w odpowiednich tomach regionalnych bądź w suplementach do monografii wydanych przez Kolberga, m.in. w suplementcie do *Kaliskiego* (T. 79) i *Chełmskiego* (T. 82), o ile opatrzył je notami lokalizacyjnymi, lub w tomie *Miscellanea*. Kolędy i inne pieśni z Ruszkowa zapisane przez niego ze słuchu są opublikowane w suplementcie do *Kujaw* (T. 72/II).

Teka 42. *Miscellanea*¹⁸

Sygn. Archiwum PTL: 1348–1351, ogółem kart 136.

¹⁸ Etykiety na tekach o numerach 42–45 noszą ślady zmian i poprawek, z których wynika, że ich numery były w Archiwum PTL kilkakrotnie zmieniane, m.in. teka 42 miała przez pewien czas numer 43 i odwrotnie,

Teki o takim numerze nie ma w wykazie Kolberga z 1886 r. Notatki Kopernickiego odnoszące się do teki 42 charakteryzują materiały znajdujące się według wykazu Kolberga z 1886 r., a także obecnie, w tece 40 *Miscellanea*, dlatego przytoczono je wyżej w informacjach o tej tece. Czy tekę 42 utworzył jeszcze Kolberg, czy Kopernicki nie udało się ustalić.

W inwentarzu sporządzonym w Komisji Etnograficznej PAU w 1936 r. teka 42 jest odnotowana z tytułem *Miscellanea*, tam jako zawartość podano tylko: „Pieśni”.

Obecnie w tece 42 znajdują się wykonane przez Kolberga czystopisy i zapisy terenowe pieśni i melodii oraz kilka wycinków i druków nie związanych z jego pracami. Zapisy terenowe pochodzą z różnych regionów Królestwa, czystopisy przygotowywane były przez Kolberga do kilku publikacji: przechowywany jest tu m.in. rękopis pt. *Zbiór mazurów i obertasów gminnych*, obejmujący 72 melodie wokalne z akompaniamentem fortepianu; liczne są karty z czystopisami kilku wariantów danego wątku z różnych regionów, przygotowywanymi do druku w tomach planowanych jako następne po *Pieśniach ludu polskiego* z 1857 r., tj. w monograficznych gatunkowo lub tematycznie zbiorach pieśni; ponadto znajduje się tu rękopis *Chodzone, kujawiaki, obertasy, mazury* obejmujący ponad 700 tańców składających się z dwu lub więcej melodii, przygotowywany jako trzecia część monografii *Kujawy*, na której druk zabrakło Kolbergowi pieniędzy. *Zbiór mazurów i obertasów gminnych* opublikowano w tomie *Pieśni i melodie ludowe w opracowaniu fortepianowym* (T. 67/II). *Chodzone, kujawiaki, obertasy, mazury* zamieszczono w suplemencie do *Kujaw* (T. 72/I), pozostałe pieśni i melodie zależnie od ich lokalizacji w odpowiednich tomach regionalnych.

Teka 43. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1352, ogółem kart 129.

Teka nie wymieniona przez Kolberga, ani przez Kopernickiego. Numer i tytuł odnotowane dopiero w inwentarzu Komisji Etnograficznej z 1934 r., tam jako zawartość podano tylko: „Pieśni”. W protokole z r. 1953, potwierdzającym przyjęcie w depozyt przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze rękopisów Kolberga, ma nr 43, tytuł *Miscellanea* i opis: „Zawiera zbiór pieśni z nutami i bez oraz same nuty z różnych okolic Polski. Kart numerowanych 154”.

Obecnie znajdują się w niej Kolbergowskie zapisy terenowe pieśni i melodii z różnych regionów Polski, głównie z Królestwa Kongresowego, mniej

liczne z Krakowskiego i Podhala. Zapisy pochodzą sprzed r. 1871, część z nich jest prawdopodobnie dokumentacją najwcześniejszych badań terenowych Kolberga. Rękopisów innych osób, najczęściej nieznanych, jest zaledwie kilka. Do zespołu tego odnosi się zapewne opis Kopernickiego określający pierwotną zawartość teki 33: „*Muzykalia. Obertasy. Pieśni itd.* Zawiera poprzekreślane, a więc wydane już melodie i pieśni w brulionach najpierwotniejszych, tak jak były zapisywane”. Rękopisy przechowywane w tece 43 stanowią obecnie bezcenny materiał do analizy Kolbergowskich zapisów ze słuchu oraz do pracy nad suplementami i komentarzami źródłowymi do monografii wydanych przez Kolberga w XIX w.

Numeracja kart: 1–100 i 126–154 wskazuje, że w tece brak 25 kart, które znajdowały się tam w r. 1953, a zaginęły przed r. 1962.

Teka 44. Przysłowia. Z Archiwum Familii Nowina-Konopków

Sygn. Archiwum PTL: 1416, kart 305. Numer teki i tytuł nadane w Archiwum PTL.

Rękopisy zakupione w r. 1959 przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w antykwariacie w Warszawie¹⁹. Na pierwszej karcie każdego rękopisu znajdującego się w tej tece pieczęć owalna z napisem: „Archiwum Familii Nowina-Konopków”.

Teka zawiera głównie rękopis Józefa Konopki *Polskie przysłowia, przypowieści i różne wyrażenia przysłowiowe zebrał ...* (karty 51–290), ponadto są tu także rękopisy przysłów zanotowanych przez Kolberga i innych, m.in. przysłane Kolbergowi przez A. Jakubowskiego z okolic Lwowa. Kolberg po wydaniu *Krakowskiego* zamieszczał w monografiach nie liczne przysłowia specyficzne dla regionu, natomiast inne, zapisane przez siebie lub otrzymane od współpracowników przekazywał Konopce, który pracował nad wielkim zbiorem przysłów polskich. Obecna teka 44 jest świadectwem pracy Konopki, który nie zdołał jednak przygotować swego zbioru do druku, a duża część jego rękopisu to nieuporządkowane i czasem przypadkowe wypisy z druków obcojęzycznych. Przysłowia polskie zawarte w rękopisach różnych autorów, głównie J. Konopki, zostały wydane w T. 60 *Przysłowia*. Teksty ukraińskie, przeważnie przekazane Konopce przez Kolberga, zamieszczono w odpowiednich tomach regionalnych. Nie

¹⁹ Zakupiono wtedy trzynaście zespołów rękopisów, które podzielono między trzy nowo utworzone teki *Miscellanea*, nadając im numery 44–46.

opublikowane pozostały przysłowia łacińskie i inne obcojęzyczne wypisane przez Konopkę z dostępnych mu źródeł drukowanych, a stanowiące znaczną część tego zespołu rękopisów.

Teka 45. Miscellanea. Z Archiwum Familii Nowina-Konopków

Sygn. Archiwum PTL: 1417–1419, ogółem kart 213. Numer teki i tytuł nadane w Archiwum PTL.

Materiały zakupione przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w antykwariacie w Warszawie w r. 1959. Na pierwszej karcie pieczęć owalna z napisem: „Archiwum Familii Nowina-Konopków”.

Na zawartość teki składają się rękopisy bardzo zróżnicowane autorsko, formalnie i objętościowo. Znajdują się tam duże fragmenty Kolbergowskiego czystopisu I i II części *Krakowskiego* (T. 5–6) przeznaczone dla drukarni. Karty te przemieszane są z nielicznymi rękopisami innych osób, również dotyczącymi kultury ludowej okolic Krakowa. Ponadto znajduje się tam fragment rozprawy Kolberga *Rzecz o obchodach weselnych ...* (druk całości w T. 63 *Studia, rozprawy i artykuły*) oraz nieliczne zapisy Kolberga z Pokucia i z okolic Krakowa. Przechowywane są w tej tece także rękopisy innych osób: *Raptularz* Antoniny Konopczanki, czyli zapisane przez nią wywiady z mieszkańcami Modlnicy, rękopis liczący 23 karty i w całości wydany w suplemencie do *Krakowskiego* (T. 73/III), rękopis nieznanego autora zawierający ponad 120 kolęd i pastorałek przepisanych ze zbioru M. M. Mioduszeńskiego oraz rękopis Józefa Konopki z zapisami tekstów pieśni z okolic Czerska, pochodzący z roku 1841 – J. Konopka uczestniczył wtedy w badaniach O. Kolberga. Te ostatnie teksty opublikował Kolberg w monografii Mazowsza (T. 24 i 25). W tece znajduje się także kilka listów Kolberga do R. Konopki, J. Konopki i A. Męcińskiej (wydane w *Korespondencji ...*), wspomnienie poświęcone J. Konopce napisane przez Kolberga w 1880 r. i drukowane w „Tygodniku Ilustrowanym” (kopia nieznaney ręki), drobne druki okolicznościowe skierowane do Kolberga (program koncertu, zaproszenie) i fragmenty korekty cz. I *Krakowskiego*. Przechowywany jest tam także rkp. J. Konopki *Imienie wsi Modlnica Wielka* (kart 29).

Część zawartości tej teki to dokumenty i inne rękopisy ściśle związane z pracami i twórczością Józefa Konopki bądź członków jego rodziny. Większość należy do materiałów stanowiących niegdyś własność Kolberga, zapewne pozostawionych przez niego w Modlnicy, gdy przeprowadzał się do Krakowa jesienią 1884 r.

Teka 46. Miscellanea. Z Archiwum Familii Nowina-Konopków
Sygn. Archiwum PTL: 1359, ogółem kart 23, numer i tytuł teki nadane w Archiwum PTL.

Zespół rękopisów zakupiony przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze w antykwariacie w Warszawie w r. 1959. Na pierwszej karcie pieczęć owalna z napisem „Archiwum Familii Nowina-Konopków”.

W tece znajdują się głównie Kolbergowskie materiały związane z wystawą etnograficzną w Kołomyi zorganizowaną w 1880 r. Są to brulionowe wersje pism kierowanych przez Kolberga lub komitet organizacyjny do współpracowników, wstępna wersja katalogu wystawy, jego przekład na język niemiecki wykonany przez nieznaną osobę oraz rkp. B. Jurczeński ze spisem haftów prezentowanych na wystawie. Ponadto znajdują się tam: odezwa w sprawie subskrypcji *Ludu*, rękopis R. Konopki (wiersz jego autorstwa), rkp. E. Kierskiego z krytycznymi uwagami o pierwszej redakcji cz. I *Poznańskiego* i dwa druki – program koncertu na cześć Kolberga z r. 1889 i „bilet przedpłaty” na *Poznańskie*. Bruliony pism dotyczące wystawy etnograficznej w Kołomyi zostały opublikowane w tomie *Ruś Karpacka* cz. I (T. 54), spis haftów zamieścił Kolberg w cz. I *Pokucia* (T. 29), pozostałe materiały, poza rkp. Romana Konopki, wykorzystano w biografii O. Kolberga.

Większość rękopisów i druków pochodzi ze zbiorów Kolberga, należały one prawdopodobnie do zespołu pozostawionego przez niego w Modlnicy jesienią 1884 r. gdy przeprowadzał się do Krakowa. Różnorodność materiałów wskazuje, że podobnie jak obecna teka 45 są to rękopisy i druki przypadkowo zebrane razem i ujęte we wspólnej okładce.

Teka 47. Teka rycin

Sygn. Archiwum PTL: 1353–1354/I–III, ogółem kart 189, tytuł i numer teki nadane w Archiwum PTL.

W spisie z r. 1886 po wymienieniu tek o numerach 1–40 zanotował Kolberg: „A nadto: Zbiór fotografii, akwarel, rysunków, szkiców itp. przedstawiających przeważnie typy i ubiory włościan, objęty osobnym spisem. Ze zbioru tego korzystano już w pewnej części przy wydawnictwach”. Ten zbiór rycin i jego spis sporządzony przez Kolberga nie zachowały się.

Zespół materiałów ikonograficznych znajdujący się dziś w tece 47 nie jest kontynuacją Kolbergowskiej teki rycin z akwarelami i rysunkami ani

jego albumu z fotografiami. Są to karty wyjęte z tek regionalnych w latach 1945–1961, zawierające wykonane przez Kolberga szkice terenowe, m.in. z Wielkopolski, szkice i rysunki nieznanymi innymi osobami, fotografie i akwarele z różnych regionów, oraz próbne odbitki drzeworytów. Część rękopisów znajdujących się obecnie w tece 47 została przekazana Polskiemu Towarzystwu Ludoznawczemu przez Komisję Organizacyjną Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w r. 1953 r. w osobnej kopercie, ale bez spisu zawartości. Były one wyjęte z tek regionalnych w Muzeum Etnograficznym w Krakowie do sfotografowania przed przekazaniem rękopisów Kolberga do archiwum PTL. Zbiór ten został uzupełniony rękopisami wyjmowanymi z tek w Pracowni Kolbergowskiej we Wrocławiu w latach 1959–1961. Przeprowadzony wówczas wybór materiałów ikonograficznych nie był konsekwentny i wiele szkiców i fotografii pozostało w tekach regionalnych. Karty wyjmowane z tek umieszczono w nowej okładce razem z przekazanymi w 1953 r. i tak utworzonemu zespołowi w Archiwum PTL nadano numer, tytuł i sygnaturę.

We wrześniu 2014 r. dołączono do tego zbioru rysunki, szkice i fotografie (79 kart) pochodzące również z tek regionalnych, głównie z dawnej teki 27 *Ruś Chełmska* (54 karty), ale także z teki 6 *Pomorze*, odnalezione w r. 2013 w prywatnych materiałach po Józefie Gajku²⁰. Były one wyjęte z tek regionalnych w latach 1959–1961, tj. w okresie gdy J. Gajek był redaktorem *Dzieł* Kolberga.

Wszystkie akwarele, szkice i fotografie są reprodukowane w odpowiednich tomach regionalnych *Dzieł wszystkich* i w suplementach do monografii wydanych przez Kolberga. Duży zespół rycin dotyczących Chełmskiego odnaleziony w r. 2013, już po opublikowaniu suplementu (T. 82) do monografii tego regionu, wydano jako osobny aneks (T. 82 aneks).

Teka 48. Miscellanea

Sygn. Archiwum PTL: 1355, ogółem kart 87, rękopisy przekazane Redakcji *Dzieł Wszystkich* Oskara Kolberga w Poznaniu 26 lutego 1963 r.

²⁰ Ryciny te jako rękopisy należące do spuścizny O. Kolberga w zespole materiałów przekazanych do Archiwum PTL przez spadkobiercę J. Gajka rozpoznał w roku 2013 etnolog Filip Wiśniewski.

przez przedstawicielkę Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie²¹. Tytuł i numer teki nadano w Archiwum PTL.

Teka zawiera zapisy terenowe i czystopisy Kolberga oraz nieliczne rękopisy innych osób, tworzące przypadkowy zbiór materiałów pochodzących ze spuścizny Kolberga. W większości są to teksty pieśni z melodiami z różnych regionów, publikowane w *Krakowskiem* (T. 5–6), *Kieleckiem* (T. 18–19), *Mazowszu* (T. 26), oraz w suplementach do tych monografii, a także w *Górach i Podgórzu* (T. 44–45), *Kaliskiem i Sieradzkim* (T. 46), *Rusi Czerwonej* (T. 56) oraz przewidziane do druku w tomach *Miscellanea*.

Teka 50. *Miscellanea*²²

Sygn. Archiwum PTL: 1357, ogółem kart 487, rękopisy przekazane Redakcji Dzieł Wszystkich Oskara Kolberga w Poznaniu 26 lutego 1963 r. przez przedstawicielkę Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie. Tytuł i numer teki nadano w Archiwum PTL.

Na zawartość tego zespołu składa się czterdzieści jeden składek z numeracją kart osobną dla każdej z nich i z różnymi materiałami. Największą grupę stanowią rękopisy Kolberga i pochodzące z jego zbiorów rękopisy współpracowników, m.in. Bazylego Jurczeńki z Ispasa na Pokuciu, Marii Hemplówny z Tarnowa w Chełmskiem oraz innych, nie zawsze znanych osób. Bardzo liczne są włożone obok oryginałów kopie wykonane przez W. Kosińskiego i sygnowane jego inicjałami. Kosiński przed r. 1914 opracowywał materiały Kolberga z teki 12, jednak przygotowany przez niego tom *Podgórze Zachodniej Galicji* nie został oddany do druku. Znajdujące się dziś w tece 50 odpisy Kosińskiego były częścią tego tomu, uzupełniając materiały zawarte dziś w tece 12a.

²¹ Prawdopodobnie ten zespół i dwa następne (tj. teki 48, 50 i 51 o sygn. Arch. PTL 1355, 1357 i 1358) to część materiałów przywiezionych do Warszawy w 1953 r. z Muzeum Etnograficznego w Krakowie i przekazanych Komitetowi Organizacyjnemu IHKM, działającemu w Warszawie pod kierunkiem prof. Dynowskiego. Zapewne przez przypadek nie zostały one oddane bezpośrednio w 1953 r. do Archiwum PTL razem z innymi tekami Kolberga, a jako należące do jego spuścizny rękopiśmiennej rozpoznane zostały dopiero dziesięć lat później i przywiezione do Redakcji Dzieł Kolberga działającej w Poznaniu. Przekazana wówczas została także koperta, która otrzymała nr 49 i sygn. 1356, zawiera ona rękopis *Wesela* H. Biegeleisena wydany we Lwowie w 1928 r.

²² Zob. przypis na s. 0000. [obecnie przypis 18]

Materiały znajdujące się w tej tece są bardzo zróżnicowane, zarówno jeżeli chodzi o regiony, których dotyczą, jak i ich tematykę i autorstwo. Częściowo wynika to stąd, że Kolberg z oszczędności, zwłaszcza pod koniec życia, używał odwrotnych stron czystopisów tomów już wydanych do redagowania nowych opracowań i do takich należy znaczna część kart w tej tece. Część zapisów wydał Kolberg w *Krakowskim* (T. 5–8), *Poznańskim* (T. 10), *Lubelskim* (T. 17), *Kieleckim* (T. 18–19), *Łęczyckim* (T. 22), *Kaliskim* (T. 23) i *Mazowszu* (T. 25 i 27–28), niektóre zamieszczone zostały w *Przemyskim* (T. 35) przez I. Kopernickiego, pozostałe wydano później w tomach *Mazowsze* (T. 42), *Góry i Podgórze* (T. 44–45), *Kaliskie i Sieradzkie* (T. 46), *Podole* (T. 47), *Tarnów–Rzeszów* (T. 48), *Ruś Czerwona* (T. 57/I), oraz w suplementach do wszystkich monografii drukowanych w XIX w. przez Kolberga (T. 71–84), a także w tomach z kompozycjami Kolberga (T. 68) i z jego korespondencją (T. 64–66).

Ponadto znajduje tu kopia poloneza Ges-dur F. Chopina (sygn. 1357/3, k. 1-2), mającego w tym rękopisie tytuł *Les Adieux*, teksty Seweryny Pruszkowej do których Kolberg komponował pieśni, przekład na język niemiecki *Wiesława* Kazimierza Brodzińskiego w rękopisie Juliusza Kolberga, a także piosenka litewska *Wesele wilcze* „dla zabawy chorego O.K.” przełożona przez Kopernickiego.

Znaczna część rękopisów prawdopodobnie znajdowała się pierwotnie w tekach regionalnych, ale nie wiadomo, kto i kiedy je wyjął i utworzył tak zróżnicowany zespół.

Teka 51. Miscellanea²³

Sygn. Archiwum PTL: 1358, ogółem kart 233, rękopisy przekazane Redakcji Dzieł Wszystkich Oskara Kolberga w Poznaniu 26 lutego 1963 r. przez przedstawicielkę Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie. Tytuł i numer teki nadano w Archiwum PTL.

Na zawartość teki składają się dwa zespoły o całkowicie różnym charakterze. Pierwszy, obejmujący karty 1–40, to dwie redakcje tańców z Kujaw, przygotowywane przez Kolberga jako trzecia część monografii tego regionu. Zawierają one w sumie ponad 700 tańców składających się z dwu lub trzech melodii i zostały wydane w tomie *Kujawy. Suplement do t. 3–4* (T.

²³ Zob. przypis na s. 0000. [obecnie przypis 18]

72/I) według najpełniejszej ich redakcji zachowanej w tece 42. Rękopisy z teki 50 były materiałem pomocniczym w tej edycji.

Drugi zespół, obejmujący pozostałe karty, to rękopisy kompozycji Kolberga: jego utwory instrumentalne i wokalne, nie wszystkie ukończone, w tym fragmenty kompozycji scenicznych: *Król pasterzy*, *Scena w karczmie* i *Pielgrzymka do Częstochowy*. Większość znajdujących się w tece utworów została wydana w tomach *Kompozycje wokalne-instrumentalne* (T. 68) i *Kompozycje fortepianowe* (T. 69). Utwory Kolberga w tej edycji publikowano zwykle według XIX-wiecznych pierwodruków, wtedy rękopisy były wykorzystane w komentarzach źródłowych, jednak dla znacznej części pieśni i innych utworów rękopisy były podstawą druku. Poza kompozycjami Kolberga w tece 50 znajduje się tekst libretta do *Sceny w karczmie* napisany przez J. K. Gregorowicza z poprawkami Kolberga i fragment libretta *Pielgrzymki do Częstochowy* napisany przez Kolberga według tekstu S. Pruszkowej.

Nieliczne są karty z innymi materiałami, czasem zapisanymi przez nieznanymi autorów: rękopisy terenowe melodii i pieśni ludowych z Wielkopolski, kilka pieśni rumuńskich przepisanych ze źródła drukowanego, pieśń węgierska, kopia rękopisu *Pieśń rokoszan Zebrzydowskiego z 1606 r.* oraz drukowana pieśń powstańcza z 1863 r.: *Nasza tysiącletnia rocznica* wydana w Lipsku u Breikopfa i Härtla.

Materiały do biografii etnografów polskich Adama Fischera

Obecnie sygn. Arch. PTL 99, dawniej 323. Tytuł nadany w Archiwum PTL.

Poza maszynopisami biogramów, m.in. O. Kolberga, w zespole tym znajdują się rękopisy z pieczęcią „Ze zbiorów śp. A. Fischera” pochodzące ze spuścizny Kolberga, wyjęte z jego tek 21/22 *Pokucie* i 23 *Huculi*. Są to trzy rękopisy Bazylego Jurczeński: *Piosnki huculskie* (kart 15), *Przysłowia i gadki* (1 karta) i *Przyzwoitsze huculskie przekleństwa* (1 karta) oraz rękopis nieznanego autora ze wsi Żabie, prawdopodobnie Sofrona Witwickego – odpowiedź na listę pytań Kolberga na temat wypasu owiec i bydła na połoninach, wierzeń, ubiorów, zwyczajów itp. (9 kart). Na wszystkich rękopisach widać ślady pracy Kolberga, tj. jego drobne dopiski, poprawki i wyjaśnienia. Teksty z rkp. B. Jurczeński opublikowane zostały w tomach *Ruś Karpacka* (T. 54–55). Informacje zawarte w rkp. nieznanego autora z Żabiego wykorzystał Kolberg wcześniej we własnych opracowaniach na

te tematy i teksty te zachowane w rękopisach zostały zamieszczone w *Rusi Karpackiej* (T. 54). Nie udało się ustalić kiedy rękopisy przechowywane dziś w Archiwum Naukowym PTL w zespole „ze zbiorów śp. A. Fischera” zostały wyjęte przez tego etnografa z tek Kolberga.

II. Rękopisy w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie²⁴:

Niemieckie pieśni ludowe z Karyntii, sygn. BN PAU i PAN 716 (tom II zbioru autografów C. Walewskiego), karty 193-194.

Rękopis recenzji drukowanej w „Bibliotece Warszawskiej” 1871, T. 3, s. 464–465, przedrukowanej w: *Pisma muzyczne cz. II. Dzieła wszystkie* T. 62, s. 593–595, tekst nr 1032.

Rękopis melodii litewskich zebranych przez księdza Antoniego Juskiewicza, przepisanych, transponowanych i opracowanych przez Oskara Kolberga, Izidora Kopernickiego, Jana Baudouin’a de Courtenay i Zygmunta Noskowskiego ... , sygn. BN PAU i PAN 1438, karty 1–24.

Kolberg wiosną 1889 r. na prośbę J. Karłowicza podjął się opracowania do druku melodii pieśni litewskich zanotowanych przez A. Juskiewicza. Zdażył uporządkować zapisy, które były pierwotnie ułożone chronologicznie według daty ich pozyskania i zredagować 119 melodii z tego rękopisu, obejmującego około 2000 zapisów nutowych. Karty z melodiami zredagowanymi przez Kolberga są współoprawne z pozostałymi. Zbiór *Melodie ludowe litewskie zebrane przez śp. księdza Antoniego Juskiewicza ...* wydany został w Krakowie w r. 1900.

²⁴ Wymienione niżej rękopisy odnotowane są w następujących katalogach rękopisów Biblioteki PAU-PAN w Krakowie: J. Czubek *Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie* [sygn. 1-1588], Kraków 1906; *Katalog rękopisów biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie: sygnatury 2149–2298*, opracowali Z. Jabłoński, A. Preissner i B. Schnaydrowa, Wrocław 1965; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Sygn. 2299-2630*, opracowali Z. Jabłoński, A. Preissner i B. Schnaydrowa, Kraków 1967; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie: sygnatury 2907–3606*, opracowali J. Dużyk i B. Schnaydrowa pod red. Z. Jabłońskiego, Wrocław 1973; *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Sygnatury 3607–4003*, opracowali B. Schnaydrowa i J. Staszal pod red. Z. Jabłońskiego, Wrocław 1976.

Papiery osobiste, sygn. BN PAU i PAN: 2183 (do roku 1965 sygn. 2184²⁵), kart 141. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Papiery osobiste Oskara Kolberga*, z notą: „Zapis Oskara Kolberga”.

Materiały zawarte w tym zespole podzielone są na trzy grupy: świadectwa (k. 1–63), dokumenty sporządzone przez Kolberga (k. 64–84) oraz rachunki i kwity (k. 85–141). Wśród świadectw znajdują się dokumenty osobiste: metryka, paszporty, zaświadczenia o pracy i dyplomy członkowskie różnych towarzystw. W dziale drugim są dokumenty, z których najbardziej istotne dla poznania biografii Kolberga są: itinerarium, czyli wykaz podróży z lat 1836–1885 sporządzony prawdopodobnie w roku 1889, szkic autobiografii pochodzący zapewne również z tego roku, wykazy tek z rękopisami z roku 1886 i 1887, dwa egzemplarze konceptu testamentu (z r. 1883), przekazującego Akademii Umiejętności zebrane przez Kolberga materiały etnograficzne. Dział trzeci to pokwitowania i rachunki, a także rozliczenia i inne notatki finansowe Kolberga związane przede wszystkim z drukiem *Ludu* lub prac wcześniejszych. Znaczna część dokumentów zawartych w tym zbiorze została wykorzystana, odnotowana lub w całości opublikowana w *Korespondencji ...* (T. 64–66), a także we wstępach do innych tomów *Dzieł wszystkich* O. Kolberga i w jego biografii.

Miscellanea, sygn. BN PAU i PAN: 2184 (do r. 1965 sygn. 2183), kart 389. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Miscellanea z rękopisów Oskara Kolberga*, z notą: „Zapis Oskara Kolberga”.

Przechowywane obecnie w tej tece materiały są bardzo zróżnicowane, znajdują się w niej głównie rękopisy Kolberga, m.in.: zapisy folkloru z Kieleckiego, Mazowsza, Podola i innych regionów Rzeczypospolitej, fragmenty czystopisów jego artykułów i innych publikacji (m.in. *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego*, *Indianie amerykańscy*, recenzja zbioru mazurów Kratzera), bruliony odpowiedzi na recenzję H. Biegeleisena, kilka stron odbitek korektorskich *Pokucia* cz. II, bruliony pism dotyczących wystawy etnograficznej w Moskwie w 1867 r., kompozycje Kolberga (pieśni i mazur), spisy odbiorców i subskrybentów *Ludu*, spisy osób z Mazur i z Pomorza, które chciał polecić Sekcji Etnograficznej Akademii Umiejętności jako współpracowników, notatki do biografii kilku osób, m.in. Juliusza i Antoniego

²⁵ W r. 1964 w Bibliotece PAN zespołowi rękopisów o sygnaturze 2183 nadano nową sygnaturę 2184 i odwrótnie. Zob. przypis 0000 na s. 0000.

Kolbergów i Józefa Konopki, spisy rycin „typów ludowych” znajdujących się w Muzeum Ossolińskich we Lwowie i in. Dość liczne są rękopisy innych osób: pieśni z Mazur w zapisach Kossobudzkiego z Margrabowa, Mrocza, Burego z Jełgunia i W. Kętrzyńskiego, zapisy M. Hemplówny z Chełmskiego, formularz *Szematu W. Ks. Poznańskiego* wypełniony we Włoszakowicach. Osobną grupę stanowią druki: m.in. egzemplarze czasopism z recenzjami *Króla pasterzy* i z innymi artykułami o Kolbergu, statut Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, *Instrukcja do badania właściwości ludowych* Sekcji Etnologicznej akademickiej Komisji Antropologicznej (Kraków 1874).

Teka liczy blisko 400 kart, jest więc bardzo obszerna i opis jej zawartości jest tu z konieczności skrótowy. Wskazuje jednak, że zebrano w niej rękopisy i druki różnych autorów, na różne tematy i związane z różnymi okresami działalności Kolberga. Jest to więc zbiór dokumentów dosyć przypadkowy. Były one prawdopodobnie wyjmowane z różnych tek lub znalezione poza założonymi przez Kolberga tekami, a następnie złożone razem w jednym zespole archiwalnym, którego układ nie oddaje treści ani autorstwa znajdujących się tam materiałów.

Korespondencja Oskara Kolberga, sygn. BN PAU i PAN: 2185, t. 1-4, łącznie kart 1400 (t. 1 – kart 301, t. 2 – kart 324, t. 3 – kart 377, t. 4 – kart 398). W katalogu rękopisów BN PAU i PAN z notą: „Zapis Oskara Kolberga”

Zespół zawiera listy otrzymane przez Kolberga i bruliony listów pisanych przez niego, ponadto pokwitowania drukarni itp. dokumenty. W tomach 1–3 listy otrzymane przez Kolberga ułożone są alfabetycznie według nazwisk autorów i nazw instytucji, listy każdego autora ułożone chronologicznie. W tomie 4 znajdują się bruliony listów Kolberga, również uporządkowane alfabetycznie według nazwisk i nazw adresatów, a w tych grupach chronologicznie. Zespół ten zawiera blisko 900 jednostek epistolograficznych, a także pokwitowania itp. Dwa listy zachowały się w kopiach I. Kopernickiego, który był zapewne zbieraczem autografów i otrzymał oryginały od Kolberga, sporządzając w zamian kopie. Większość listów dotyczy badań naukowych, spraw wydawniczych i podróży Kolberga. Do niektórych dołączone były notatki etnograficzne bądź zapisy folkloru na osobnych kartach, lub bezpośrednio w liście. Materiały te w znacznej części opublikował Kolberg w odpowiednich tomach *Ludu*, pozostałe są zamieszczone w nowych monografiach lub w tomach suplementowych. Wszystkie

listy zostały wydane w tomach *Korespondencja Oskara Kolberga cz. I–III* (T. 64–66).

G.G. [Gustaw Gizewiusz] *Pieśni ludu znad górnej Drwęcy w parafiach ostródzkiej i kraplewskiej zbierane w 1836 do 1840-go roku przez [...]*. Sygn. BN PAU i PAN 2559, stron 612.

Do roku 1939 rękopis Gustawa Gizewiusza (1819-1848) znajdował się w tece 3 *Mazury pruskie* O. Kolberga (zob. s. 0000)²⁶. Manuskrypt swój G. Gizewiusz powierzył około roku 1844 K. W. Wójcickiemu, który przekazał go Kolbergowi. Rękopis zawiera ponad 400 tekstów pieśni i do niektórych z nich melodie (32 zapisy nutowe). Część pieśni Kolberg zamieścił w tomie *Pieśni ludu polskiego* w 1857 r., większość w rękopisie monografii *Mazury pruskie* wydanej jako T. 40 *Dzieł*, pozostałe dołączone zostały do tej monografii w aneksie (s. 486-581 tomu 40).

Podkarpacie polskie, sygn. BN PAU i PAN: 3194, kart 84. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Góry i Podgórze. Materiały etnograficzne zebrane z okolic Pogórza Karpackiego*, z notą „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Ten zespół rękopisów był prawdopodobnie przechowywany pierwotnie w tece 34 *Miscellanea 4* — jego zawartość odpowiada punktowi pierwszemu opisu Kopernickiego odnoszącego się do teki 34: „Podgórze polskie (Rymanów, Wzdów, Iwonicz, Dynów)” (zob. wyżej informacje o tece 34). Obecnie znajdują się w tej tece głównie zapisy terenowe Kolberga z lat 1883–1885, tj. z jego ostatniego okresu badań, a dotyczą wszystkich aspektów kultury ludowej wskazanych okolic. Zapisy Kolberga pochodzą w większości ze Wzdowa, Rymanowa, Iwonicza i Czaszyna. Tylko dwie karty to rękopisy innych osób. Ponadto znajdują się tu rysunki i akwarele. Prawie wszystkie materiały z tej teki wydane zostały w monografii *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51). Nieliczne pozostałe zamieszczone są w suplemencie do *Przemyskiego* (T. 83), w *Podolu* (T. 47) i w *Rusi Czerwonej* (T. 56–57).

²⁶ W *Katalogu rękopisów* błędna informacja: „dar Gustawa Giżyckiego” (*Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, oprac. Z. Jabłoński, A. Preissner i B. Schnaydrowa, Kraków 1967, s. 149). W zbiorach biblioteki PAU manuskrypt Gizewiusza znalazł się jako część spuścizny rękopiśmiennej Kolberga.

Podkarpacie ukraińskie, sygn. BN PAU i PAN: 3195–3201, łącznie kart 436. W katalogu BN PAU i PAN zespoły rękopisów o sygn. 3195–3199 mają tytuł: *Góry i Podgórze. Materiały etnograficzne zebrane z okolic Beskidu Wschodniego*, rękopisy o sygn. 3200 tytuł *Góry i Podgórze. Materiały etnograficzne zebrane z okolic Beskidu Wschodniego (Bieszczady)*, rękopisy o sygn. 3201: *Wypisy źródłowe, notaty i zapiski Oskara Kolberga dotyczące ludności ruskiej (Łemków) zamieszkującej Beskid Wschodni (Bieszczady)*. W katalogu zespoły te mają noty „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Obecnie siedem osobnych zespołów archiwalnych, stanowiących w roku 1886 część teki 18, a następnie teki 34 (zob. wyżej informacje o tej tece). Rękopisów tych dotyczy fragment wykonanego przez Kopernickiego opisu dawnej teki 34: „2. Podgórze ruskie od górnego Sanu i Dniestru (Ustrzyki D., Czaszyn, Leszczowate, Boberka). Piękne materiały na duży tom lub 2 mniejsze. 3. Górale ruscy (Połonińcy) od Procisnego i Baligrodu, włączy się do mojej monografii o Góralach ruskich. 4. Wypisy i notatki rozmaite.”

W zespołach tych przeważają zapisy Kolberga powstałe w czasie badań terenowych w latach 1883–1885. Większość wykonana została w Bóbrce, Leszczowatem, Solinie, Procisnem, Czaszynie, Wzdowie, Wołtuszonej, Rymanowie i w miejscowościach sąsiednich. Nieliczne są zapisy innych osób, wśród nich Pelagii i Józefa Blizińskich, przyjaciół Kolberga, do których należała do r. 1888 Bóbrka, oraz Aleksandry Zduniowej z Procisnego, gdzie Kolberg prowadził badania w r. 1884, a także dwu osób nieznanych. Podział materiału na odrębne zespoły o sygn. 3195–3200 oddaje w części Kolbergowski podział na „podteczki” w pierwotnej tece regionalnej, który odpowiadał zaplanowanemu porządkowi treści w monografii. Pomędzy zapisami z Sanockiego, które są najliczniejsze, znajdują się także notatki terenowe z Przemyskiego oraz nieliczne zapisy z innych regionów, m.in. z Wielkopolski. Wszystkie materiały zostały wydane drukiem, większość w monografii *Sanockie–Krośnieńskie* (T. 49–51), pozostałe w odpowiednich tomach regionalnych, lub w suplementach do tomów wydanych przez Kolberga. Obecna zawartość tych zespołów archiwalnych przedstawia się następująco:

— sygn. 3195, kart 54. Rękopisy terenowe Kolberga dotyczą obrzędów i zwyczajów dorocznych, inne zagadnienia (obrzędy rodzinne, pieśni, wierzenia) pojawiają się wtedy, gdy w czasie wywiadów zapisane były na jednej karcie z informacjami o obrzędach dorocznych. Prawie wszystkie

notatki w tej tece pochodzą z Sanockiego i zostały zamieszczone w monografii tego regionu (T. 49–51). Nieliczne pochodzą z Przemyskiego (rysunki pisanek z Iskani) oraz z okolic Stanisławowa, Bełża i innych miejscowości. Te zamieszczono w suplemencie do *Przemyskiego* (T. 83) i w tomie *Ruś Czerwona* (T. 57/II).

— sygn. 3196, kart 41. Przeważają zapisy pieśni powszechnych, niezwiązane z obrzędami, w większości zapisane z melodiami. Pochodzą z badań terenowych Kolberga w Bóbrce, Leszczowatem, Czaszynie, Ustrzykach, Myczkowcach, a także w Rymanowie i Klimkówce oraz w Sanoku. Zostały opublikowane w monografii *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51), nieliczne pieśni z Przemyskiego zamieszczono w suplemencie do monografii tego regionu (T. 83).

— sygn. 3197, kart 37. Znajdują się tu prawie wyłącznie rękopisy terenowe Kolberga z opisami obrzędów rodzinnych, głównie wesel, oraz niewielka ilość pieśni i melodii powszechnych, niezwiązanych z obrzędami. W większości zapisane były w Leszczowatem, Czaszynie, Bóbrce, Solinie i Chrewcie. Ponadto jest tu opis wesela w Tarnawie w rękopisie nieznanego autora. Wszystkie materiały zostały zamieszczone w monografii *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51), jedna melodia z Sambora została włączona do suplementu do *Przemyskiego* (T. 83).

— sygn. 3198, kart 74. Teką zawiera zanotowane przez Kolberga w terenie teksty bajek, legend, podań i anegdot, a także zagadki, innych zagadnień dotyczą nieliczne notatki. Najwięcej tekstów pochodzi z Bóbrki, Soliny i Leszczowatego. Wszystkie zostały opublikowane w cz. III monografii *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 51).

— sygn. 3199, kart 65. Teką zawiera pochodzące z Sanockiego notatki terenowe na temat kultury materialnej oraz obrzędów i zwyczajów, a także pieśni, bajki i zapiski o wierzeniach. Na dwu kartach są zapisy pieśni i melodii ze Szlachtowej, a przypadkowo znajdują się w tece czystopisy pieśni z Wielkopolski, ponieważ ich odwrótnych, niezapisanych stron, użył Kolberg w czasie badań w Sanockiem. Na kilkunastu kartach znajdują się szkice sprzętów i chat oraz strojów weselnych i codziennych wykonane przez Kolberga i przez osoby nieznanne. Zapisy z Poznańskiego i Kaliskiego opublikował Kolberg w cz. V *Poznańskiego* (T. 13) i w cz. I *Kaliskiego* (T. 23), pozostałe dotyczące tych regionów zamieszczono w suplementach (T. 74 i 79), ponad dwadzieścia pieśni i melodii instrumentalnych ze Szlachtowej opublikowano w monografii *Góry i Podgórze* (T. 44–45). Materiały

z regionu Sanockiego, stanowiące większość w tece, zostały zamieszczone w *Sanockiem-Krośnieńskim* (T. 49–51).

— sygn. 3200, kart 68. Większość notatek dotyczy wierzeń, wróżb, przesądów, medycyny ludowej itp., ponadto znajdują się tu opisy chat, sprzętów, strojów i ich szkice wykonane przez Kolberga i osoby nieznane. Przeważają rękopisy terenowe Kolberga, są tu także rękopisy Józefa i Pelagii Blizińskich, oraz karty, na których do ich zapisów dodał Kolberg własne notatki. Zapisy pochodzą głównie z Bóbrki, poza tym z Czaszyna, Leszczowatego, Procisnego, Wzdowa oraz pojedyncze z innych miejscowości regionu. Wszystkie zostały zamieszczone w monografii *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51).

— sygn. 3201, kart 97. Znajdują się tu odpisy, wyciągi i notatki Kolberga z artykułów na temat kultury ludowej Sanockiego zamieszczanych w pracach zwartych bądź w prasie warszawskiej, krakowskiej, lwowskiej i wielkopolskiej z lat 1830–1886. M.in. jest tu transkrypcja obszernej rozprawy A. J. Torońskiego *Rusiny-Lemki* drukowanej w *Zorii halickiej* (Lwów [1859]), odpis artykułu *Lud u źródeł Sanu i Dniestru* zamieszczonego w „Wędrowcu” w 1882 r. pod pseudonimem Adnaw, oraz duża liczba tekstów pieśni odpisanych ze zbioru J. F. Hołowackiego *Narodnyja piesni...* (1863–1870). Materiały związane z regionem sanockim zostały wydrukowane w tomach *Sanockie-Krośnieńskie* (T. 49–51). Znajdujące się tu także odpisy z prac dotyczących innych regionów zostały zamieszczone w suplemencie do *Przemyskiego* (T. 83), *Rusi Czerwonej* (T. 56–57), *Rusi Karpackiej* (T. 54), słowackie w *Materiałach do etnografii Słowian zachodnich* (T.59/II). Pieśni ukraińskie pozbawione not lokalizacyjnych przeznaczono do tomu *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

Chełmskie, sygn. BN PAU i PAN: 3202 – 3205, łącznie kart 416, obecnie cztery osobne zespoły archiwalne stanowiące w r. 1886 tekę 27 *Ruś chełmska i podlaska* (zob. s. 0000). W katalogu rękopisów BN PAU i PAN dla rękopisów o sygn. 3202 tytuł: *Materiały zebrane przez Oskara Kolberga dotyczące Chełmszczyzny oraz dawnych guberni lubelskiej i siedleckiej*, dla rękopisów o sygnaturach 3203–3205 tytuły *Chełmszczyzna*. W katalogu zespoły te mają noty: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Materiały te wydane zostały w znacznej części drukiem przez Kolberga i Kopernickiego w monografii *Chełmskie* cz. I i II (T. 33–34), pozostałe w suplemencie do niej (T. 82).

Obecna zawartość i układ kart w tych czterech zespołach odbiega od stanu pozostawionego przez Kolberga, ponieważ najpierw zmienił je Kopernicki, przygotowując do druku cz. II *Chełmskiego* w latach 1890–1891. Później, w latach 1959–1961 na polecenie J. Gajka wyjęto z nich karty ze szkicami i fotografie (zob. wyżej opis zawartości teki 47), a w r. 1972 w trakcie archiwalnych prac porządkowych w Bibliotece PAN usunięto z nich niektóre druki, m.in. odbitkę pracy M. Hemplówny *Spis roślin jawnokwiatowych dziko rosnących ...* („Pamiętnik Fizjograficzny” R. 5: 1885, s. 135–153), przemieszczono część kart między tymi zespołami, a także ułożono karty w innej kolejności. Dziś zawartość tych czterech zespołów przedstawia się następująco:

— sygn. 3202, kart 210. Znajduje się tu niewielka liczba rękopisów Kolberga, większość to rękopisy Marii Hemplówny i innych osób, ponadto wycinki z prasy i inne druki oraz dwie mapy Juliusza Kolberga z jego *Atlasu Królestwa Polskiego* (wyd. 1825–1827) – województwo podlaskie i województwo lubelskie, z notatkami Oskara. Przeważająca część materiałów dotyczy Chełmskiego, nieliczne Lubelskiego. Wśród materiałów otrzymanych przez Kolberga od M. Hemplówny jest opracowany przez nią obszerny słownik gwarowy wraz z rozprawą o języku okolic Chełma znanych autorce. Ponadto przechowywany jest tam rękopis Pauliny Charłampowiczówny z notatkami etnograficznymi z okolic Puchaczowa i rękopis nieznanego księdza unickiego z Podlasia. Materiały te zostały wykorzystane przez Kolberga i Kopernickiego w monografii *Chełmskie* (T. 33–34), część w *Lubelskiem* (T. 16–17), a później w suplementach do tych tomów (T. 75 i 82).

— sygn. 3203, kart 64. Znajduje się tu głównie dokumentacja folkloru muzycznego z Chełmskiego, a częściowo także z Lubelskiego, są to zapisy Kolberga, Marii Hemplówny i osób nieznanych. Ponadto jest tu zbiorek pieśni bez melodii spisanych w r. 1870 przez Andrzeja Wojtasa, służącego w Podhorcach. Materiały te wydane zostały zgodnie z odnotowanymi lokalizacjami w tomach *Chełmskie* (T. 33–34), *Lubelskie* (T. 16–17) i w suplementach do nich (T. 75 i 82).

— sygn. 3204, kart 51. Materiały znajdujące się obecnie w tym zespole to rękopisy Kolberga i M. Hemplówny dotyczące wierzeń, przesądów i praktyk leczniczych i magicznych oraz rękopisy Kopernickiego, który po śmierci Kolberga przygotowywał do druku drugą część *Chełmskiego* i przepisywał fragmenty pierwotnych zapisów, aby nadać im porządek konieczny

w publikacji. Materiały te wydane zostały w monografii *Chełmskie* cz. II (T. 34) i suplementie do niej (T. 82).

— sygn. 3205, kart 91. Materiały znajdujące się obecnie w tym zespole to w większości rękopisy M. Hemplówny, z zapisami na temat dialektu (przyczynki leksykalne) i świata wierzeń. Mniej liczne są rękopisy Kolberga dotyczące wierzeń i słownika. Tak jak w zespole o sygn. 3204, tak i tutaj znajdują się rękopisy Kopernickiego, tj. jego kopie zapisów Hemplówny i Kolberga, wykonane w trakcie przygotowywania materiałów z tej teczki do druku w cz. II *Chełmskiego* (t. 34). Teksty pominięte w tej edycji wydano w suplementie do *Chełmskiego* (T. 82).

Wołyń, sygn. BN PAU i PAN: 3206 i 3207, łącznie kart 342, dziś dwa osobne zespoły archiwalne stanowiące w r. 1886 tekę 26 o takim samym tytule (zob. s. 0000). W katalogu rękopisów BN PAU i PAN obydwie zespoły mają również tytuł *Wołyń* i noty: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Zawartość dawnej teki 26 i jej układ zostały zmienione przez J. Tretiaka w trakcie przygotowywania do druku tomu *Wołyń* (wyd. 1907), a następnie podczas porządkowania rękopisów przed drukiem katalogu przez Bibliotekę PAN. Obecnie przedstawia się ona następująco:

— sygn. 3206, kart 193. Tu znajduje się część rękopisów terenowych Kolberga powstałych w czasie badań prowadzonych przez niego na Wołyniu w roku 1862. Są to pieśni, opisy wesel z tekstami pieśni i melodiami oraz sporządzone przez Kolberga czystopisy części tych materiałów. Ponadto jest tu obszerny rękopis pt. *Ukraińskie śpiewy i tańce* nieznanego autora, wykonany w okolicy Kowla (117 tekstów i 74 melodii). Poza rękopisami terenowymi znajdują się w tej tece notatki Kolberga z prasy i z prac zwartych na temat Polesia wołyńskiego i Wołynia i wycinki z prasy. Większość materiałów została wydana przez J. Tretiaka w r. 1907 w tomie *Wołyń* (T. 36), a pochodzące z tego regionu, ale nie uwzględnione przez niego wydano w suplementie (T. 84). Część na podstawie czystopisów Kolberga zachowanych w innych tekach zamieszczona została w tomie *Białoruś-Polesie* (T. 52), a nieliczne zapisane w okolicy Kamieńca Podolskiego w tomie *Podole* (T. 47). Pieśni i inne materiały pozbawione not lokalizacyjnych, a zanotowane w języku ukraińskim przeznaczono do tomu *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

— sygn. 3207, kart 149. W tym zespole znajdują się pozostałe Kolbergowskie zapisy terenowe z Wołynia i ich czystopisy oraz nieliczne pochodzące

z Podola i z Chełmskiego, ponadto kilka rękopisów o niewielkiej objętości nieznanymi autorami z Wołynia. Większość materiałów z tej teki została wydana przez J. Tretiaka w r. 1907 w tomie *Wołyń* (T.36), a niewydane przez niego zamieszczono w suplementach do *Wołynia* (T. 84), pozostałe w *Podolu* (T. 47), w suplementach do *Chełmskiego* (T. 82), a zapisy w języku ukraińskim bez not lokalizacyjnych przeznaczono do tomu *Materiały do etnografii Słowian wschodnich* (T. 58).

W spuściznie Kolberga nie ma obecnie rękopisu bajek Prusinowskiego wydanych przez Tretiaka w T. 36, wymienia go Kopernicki w opisie teki wołyńskiej (zob. wyżej s. 0000).

Mazury pruskie, sygn. BN PAU i PAN: 3208, kart 270. Fragment dawnej Kolbergowskiej teki 3 o takim samym tytule. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *O życiu i zwyczajach Mazurów pruskich*, z notą: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Jest to rękopis monografii regionu przygotowany do druku przez Kolberga, do września roku 1939 znajdował się on w tece 3 *Mazury* (zob. wyżej informacje o tej tece (s. 0000); odnaleziony i rozpoznany dopiero kilka lat po wojnie stał się podstawą tomu *Mazury Pruskie*, gdzie został opublikowany w całości (T. 40, s. 3–470). Rękopis pozbawiony jest karty tytułowej i kilkunastostrońnicowego wstępu Kolberga, zaginionych lub dla zabezpieczenia całego rękopisu zniszczonych na początku okupacji niemieckiej w roku 1939. Na odwrotach kart z tej teki znajdują się pojedyncze pieśni wydane wcześniej w *Kujawach* (T. 4), *Krakowskiem* (T. 6), *Lubelskiem* (T. 17), *Łęczyckiem* (T. 22), *Radomskiem* (T. 21) i w *Mazowszu* (T. 25, 27 i 28) ponieważ Kolberg, przygotowując do druku materiały z Mazur, posługiwał się niekiedy dla oszczędności kartami użytymi pierwotnie do innych czystopisów i zapełnionymi tylko jednostronnie.

Papiery osobiste, sygn. BN PAU i PAN: 3209, kart 21. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Fragment papierów osobistych Oskara Kolberga* z notą: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Jest to niewielki zbiór dokumentów pochodzących z różnych okresów życia Kolberga i mających zróżnicowany charakter: listy gratulacyjne związane z jubileuszem pięćdziesięciolecia jego pracy w r. 1889, dokumenty dotyczące międzynarodowych kontaktów etnografa, a także paru spraw rodzinnych. Jest to zbiór raczej przypadkowy, prawdopodobnie zgromadzono

w nim dokumenty odnalezione lub rozpoznane już po zinwentaryzowaniu wcześniej wyodrębnionych zespołów papierów osobistych i korespondencji. Część dokumentów (listy) została opublikowana w *Korespondencji ...* (T. 64–66), pozostałe wykorzystane są w biografii Kolberga.

Papiery osobiste, sygn. BN PAU i PAN: 3210, kart 24. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Notatnik zawierający rachunki osobistych wydatków Oskara Kolberga za lata 1859-1869* z notą: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Zawartość teki stanowi zeszyt, w którym Kolberg w latach 1859–1869 notował swe wydatki i dochody. Między kartki zeszytu włożona jest luźna karteczka ze szczegółowymi notatkami Kolberga z podróży odbytych latem 1859 i 1860 r. Notatki zawarte w zeszycie są ważnym źródłem do poznania sytuacji materialnej Kolberga, informacje o honorariach pomagają ustalić, jakie teksty dawał do druku w tym okresie, a zapiski o wydatkach m.in. uściślają daty i miejsca badań terenowych z lat ujętych w zeszycie oraz podają koszty druku *Sandomierskiego* i *Kujaw*. Wszystkie są istotnym źródłem do biografii Kolberga, wykorzystywane też były przez autorów wstępów do monografii regionalnych i tomów suplementowych wydawanych na podstawie rękopisów.

Listy różne, sygn. BN PAU i PAN: 3211, kart 11.

W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł: *Listy różnych osób do różnych adresatów ze zbioru Oskara Kolberga* z notą: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Zespół ten obejmuje pięć listów osób związanych z Kolbergiem (A. Bohdanowej, L. Jenikego, L. Oehmigke, F. Streita i J. Wernerowej), ale nie do niego kierowanych. Zawierają one przyczynkarskie informacje dotyczące wyrobów rzemiosła ludowego przysyłanych z Zadwórze przez A. Bohdanową na ręce Kolberga dla muzeum Akademii oraz planowanego druku rycin do *Pokucia* w Wiedniu. Część poświęcona jest sprawom rodzinnym.

Potęgi nadprzyrodzone w wyobraźni Mazurów Pruskich. *Studium mytologiczne według Toeppena skreślił O. Kolberg*, sygn. BN PAU i PAN 3572, kart 19. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN z notą: „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Rękopis jest przekładem fragmentu pracy M. Toeppena *Abergalubenaus Masuren ...* (Danzig 1867). Kolberg planował go jako osobny artykuł, tekst został ostatecznie w niewielkim stopniu przez niego przeredagowany i włączony do rękopisu monografii *Mazury pruskie*, stanowiąc jego osobny rozdział (w T. 40 s. 52–82). Na odwrocie końcowych kart czystopisy pięciu pieśni mazurskich wydanych również w T. 40.

Mazury pruskie, sygn. BN PAU i PAN 3891, kart 82. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł *Mazurskie pieśni ludowe (Materiały zebrane przez Wojciecha Kętrzyńskiego i przekazane Oskarowi Kolbergowi)* z notą „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Rękopisy te stanowiły część dawnej teki 3 (zob. s. 0000). Karty 1–65 to wykonane przez Wojciecha Kętrzyńskiego zapisy pieśni mazurskich pochodzące z Orłowa pod Lecem (tj. Giżyckiem) i ze Sztynortu pod Węgorzewem. Drugi zespół to 14 kart z przemowami weselnymi zapisanymi prawdopodobnie przez nieznanego z imienia p. Bercio. Ponadto jest tam karta z rękopisem nieznanego autora i bilet wizytowy W. Kętrzyńskiego, dołączony do rękopisów przysłanych przez niego Kolbergowi w r. 1890. Pieśni i mowy weselne zamieścił Kolberg w swej monografii *Mazur* (T. 40). Notatka z biletu Kętrzyńskiego zamieszczona jest w *Korespondencji ...* cz. III (T. 66) s. 673.

Mazury pruskie. Sygn. 3892, kart 9. W katalogu rękopisów BN PAU i PAN tytuł *Mazurskie pieśni ludowe zebrane przez Oskara Kolberga*, z notą „Dar Komisji Etnograficznej PAU”.

Na zawartość składa się rkp. Jana Karola Sembrzyckiego (1856–1919) lub jego ojca, Karola, pt. *Pieśni gminne z Mazur*. Rękopis ten przekazał Kolbergowi prawdopodobnie W. Kętrzyński w roku 1890. Zapisanych jest tam dziesięć pieśni z melodiami i oracja weselna. Kolberg nie zdążył włączyć tego materiału do swej monografii poświęconej Mazurom, ponieważ zmarł krótko po otrzymaniu przesyłki. Rękopis stanowił część dawnej teki 3 (zob. s. 000). Pieśni i oracja zostały wydrukowane w T. 40 *Mazury pruskie*.

III. Rękopisy w zbiorach innych bibliotek i muzeów:

Biblioteka Jagiellońska:

Rzecz o obchodach weselnych, sygn. 4497, zes. 18, druga część rękopisu rozprawy Kolberga *Rzecz o obchodach weselnych ...*, tekst całości został

opublikowany w *Studiach, rozprawach i artykułach* (T. 63) według pierwodruku zamieszczonego w „Na Dziś” w r. 1872.

Sygn. 7891, k. 107-108, rkp. Kolberga, czystopis dwu pieśni z Wołynia przechowywany w zbiorze autografów M. Ciechanowskiej. Pieśni opublikowane w T. 36.

Sygn. 7892, k. 41, rkp. Kolberga, notatki i melodia z Poznańskiego przechowywane w zbiorze autografów Dynowskiej; opublikowane przez Kolberga w T. 9 i 11.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie:

Przemyskie, sygn. 465 (dawniej TNW 150) – rękopis tomu *Przemyskie* (T. 35) redagowanego przez Kolberga w r. 1890 i dokończonego w r. 1891 przez Kopernickiego (wyd.: Kraków 1891). W *Katalogu rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, opracowanym przez H. Kozerską i W. Stummer, Warszawa 1973, s. 177, opis następujący: „*Przemyskie*. Materiały do studium etnograficznego okolic Przemysła oraz fragmenty dotyczące innych okolic, zebrane przez Oskara Kolberga. Kraj i lud, zwyczaje i obrzędy, pieśni i tańce (teksty i nuty), bajki i wierzenia, k. 1–352 [...]. Ze zb. M. Federowskiego”.

Jest to kompletny rękopis tomu 35 *Przemyskie*. Do sporządzenia rękopisu przeznaczonego dla drukarni wykorzystał Kolberg często karty służące pierwotnie do innych tomów, dlatego na odwrotach są fragmenty wcześniejszych czystopisów różnych monografii, m.in. *Kujaw, Poznańskiego, Radomskiego* i *Łęczyckiego*. Wszystkie materiały z Przemyskiego zostały wydane drukiem w tomach *Przemyskie* (T. 35) oraz *Przemyskie. Suplement do t. 35* (T. 83 cz. I i II). Poza rękopisem przeznaczonym do druku znajdują się w tej tece liczne zapisy terenowe Kolberga, głównie z Przemyskiego, ale także z Kujaw i Poznańskiego. Zapisy z innych regionów albo wydał Kolberg wcześniej w odpowiednich monografiach, albo wykorzystane zostały w suplementach do nich, zgodnie ze swym regionalnym pochodzeniem. Do zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego manuskrypt *Przemyskiego* przyjęty został razem z innymi archiwaliami Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i stanowi tam wieczysty depozyt. Pierwotnie miał sygnaturę TNW 150 i tak określano początkowo w *Dzielnach wszystkich* Kolberga rękopisy z tej teki. Towarzystwo otrzymało *Przemyskie* razem ze zbiorami Michała Federowskiego po jego śmierci w r. 1923, ale nie udało się ustalić, kiedy i dlaczego Kolbergowski manuskrypt dostał się do

rąk tego zasłużonego badacza folkloru białoruskiego i kolekcjonera dokumentów i rękopisów.

Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego:

W zbiorach Biblioteki Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego przechowywany jest duży zespół rękopisów kompozycji Kolberga, sygn. 1208, 1209¹⁻³, 1210, 1213–1216, 1218, 1219¹⁻³. Składają się nań utwory skończone i wydane drukiem przez kompozytora, a także utwory nie drukowane w XIX w., szkice i fragmenty kompozycji nieukończonych, rękopisy z okresu nauki w Warszawie i Berlinie oraz kompozycje innych autorów. M.in. zachował się w tym zespole autograf partytury orkiestrowej *Króla pasterzy* z głosami solowymi i chórem. Rękopisy te i druki stanowią prawdopodobnie część materiałów pozostawionych w r. 1871 na przechowaniu w firmie Gebethnera lub u W. Wierzbowskiego przed przeprowadzką Kolberga z Warszawy do zaboru austriackiego. W. Wierzbowski w r. 1876 pytał o zgodę na przekazanie do zbiorów WTM zdeponowanych u niego nut i Kolberg zaprobował tę decyzję. Część mogą stanowić nuty przekazane później przez I. Kopernickiego, wykonawcę testamentu Kolberga, który zamiar taki konsultował z J. Karłowiczem, nie wiadomo jednak, czy darowiznę tę zrealizował. Utwory Kolberga zachowane w zbiorach Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego wydane zostały w T. 68 *Kompozycje wokalnie-instrumentalne* i w T. 69 *Kompozycje fortepianowe*.

Muzeum Etnograficzne w Krakowie:

— Zespół rękopisów Kolberga i I. Kopernickiego (archiwum MEK, sygn. II/155, nr inw. I/191/RKP), składają się nań: dwa bruliony listu Kolberga z 10 II 1883 r. do nieznanego adresata w sprawie subwencji na druk *Ludu* oraz fragmenty jego spisu tek pochodzące z okresu późniejszego, ponadto karty w obwolucie z tytułem: *Kopernickiego charakterystyka tek Kolberga*. Te ostatnie to rękopisy I. Kopernickiego, który po śmierci Kolberga sporządził na osobnych kartkach krótki opis zawartości większości tek z uwagami o możliwości wykorzystania znajdujących się w nich rękopisów. Notatki Kopernickiego z tek Kolbergowskich wyjął S. Udziela, pierwszy dyrektor Muzeum Etnograficznego. Zgromadził je razem zapewne w okresie, gdy rękopisy Kolberga znajdowały się pod jego opieką najpierw jako sekretarza Komisji Antropologicznej AU, później wiceprzewodniczącego Komisji Etnograficznej PAU, tj. przed rokiem 1935. Prawdopodobnie on też nadał

notatkom Kopernickiego obecny tytuł i pod nim zapisał: „Wydać 1, 6, 12, 15, 34, 37, użyć 38”. Wymienione tu rękopisy Kolberga i Kopernickiego potraktowane zostały w zbiorach Muzeum Etnograficznego jako część spuścizny S. Udzieli.

— Rkp. Kolberga: *Spis akwarel ubiorów ludowych w Muzeum hr. Dzieduszyckich we Lwowie* oraz sprawozdanie z podróży badawczej w roku 1876 i uwagi na temat zbierania okazów etnograficznych (archiwum MEK sygn. II/226, nr inw. I/3051/RKP). Obydwa pisma były skierowane przez Kolberga do Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności, w zbiorach Muzeum Etnograficznego znalazły się prawdopodobnie, podobnie jak wymienione wyżej, przed rokiem 1935, w czasie, gdy wiceprzewodniczącym Komisji Etnograficznej PAU był Seweryn Udziela, równocześnie dyrektor Muzeum. Tytuł rękopisu Kolberga nadany został w Muzeum Etnograficznym.

— Rękopis *Sąde[c]czyzna i Podhale, z rękopisów pozgonnych wydał dr St. Zdziarski, Kraków 1905* (archiwum MEK nr inw. I/369/RKP), przygotowany do druku przez S. Zdziarskiego na podstawie materiałów Kolberga z teki 11. W zespole tym, poza kopiami rękopisów, jest jedna karta z oryginalnymi zapisami nutowymi Kolberga wyjęta z teki 11 przez Zdziarskiego i włączona przez niego do własnego opracowania (tam k. 229). Rękopis Zdziarskiego, nie drukowany, został po jego śmierci (1928 r.) przekazany przez rodzinę do zbiorów muzeum wraz z pozostałą jego spuścizną naukową. Kopie Zdziarskiego nie były wykorzystane w druku w tomach *Góry i Podgórze* (T. 44–45), ponieważ poza wspomniana wyżej kartą z melodiami tańców zachowały się oryginały Kolberga — czystopisy lub zapisy terenowe wszystkich materiałów przepisanych przez Zdziarskiego. Zapisy melodii z karty włączonej przez Zdziarskiego do jego *Sąde[c]czyzny i Podhala* zostały wydane w cz. II *Gór i Podgórze* (T. 45).

Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie:

— Kolekcja 25 rysunków piórkami barwionych akwarelami i akwarel, których autorem jest Wojciech Gerson, nr. inwentarza MR 25–49. Akwarele i rysunki muzeum zakupiło krótko po wojnie od nieznanego dziś osoby. Jest to fragment kolekcji ikonograficznej Kolberga, prawdopodobnie część zbiorów pozostawionych przez niego w Modlnicy w r. 1884, po przeniesieniu się do Krakowa. Większość rycin została opublikowana przez Kolberga w tomach wydanych w latach 1857–1884: *Pieśni ludu polskiego* (T. 1),

Sandomierskie (T. 2), *Kujawy* (T. 3–4), *Krakowskie* (T. 7), *Lubelskie* (T. 17) i *Mazowsze* (T. 24 i 26), pozostałe znalazły się w suplementach do tych monografii (T. 70, 72/II i 80).

Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze:

W zbiorach Muzeum znajdują się obecnie następujące rękopisy Kolberga oraz dokumenty bezpośrednio z nim związane:

– Rkp. Kolberga: dwie karty czystopisu części pierwszej *Krakowskiego* zawierające teksty i melodie drukowane przez niego w monografii tego regionu (T. 5), fragmenty korekty tego tomu oraz dwa listy Oskara Kolberga: do Romana Konopki i do Marii Eleonory Kolberg, córki Wilhelma, z 23 VIII 1877, nr inw. MWR/MOK 4-8 i 171.

– Materiały Marii Turczynowiczowej do *Korespondencji* Oskara Kolberga 1937–1976, nr inw. MWR/MOK/171. W tym zbiorze: wykonane przez M. Turczynowiczową w latach 1937–1939 kopie brulionów listów Kolberga i listów kierowanych do niego. Oryginały listów w Bibliotece PAU miały sygn. 2030, zostały w r. 1937 wypożyczone do Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i jesienią 1939 r. razem z wieloma innymi archiwaliami naukowymi Towarzystwa spalone przez Niemców. Ten zbiór korespondencji Kolberga składał się z 624 listów. Na podstawie odpisów M. Turczynowiczowej opublikowano je razem z innymi w *Korespondencji ...* (T. 64–66). W Bibliotece PAU w zespole o sygnaturze 2030 listy otrzymane przez Kolberga od jednej osoby i bruliony jego odpowiedzi do niej zebrane były razem i ułożone chronologicznie, a następnie całości takie uporządkowano alfabetycznie według nazwisk lub nazw autorów i adresatów. Znaczna część tych listów to korespondencja rodzinna. M. Turczynowiczowa starała się o maksymalną wierność kopii, zachowywała układ wierszy, skreślenia, poprawki, dopiski itd., a także błędy ortograficzne i składniowe. Kopie wykonane przez M. Turczynowiczową, staranne i dokładne, stanowią około dwu piątych znanej korespondencji Kolberga. W zespole tym znajdowały się także rachunki, spisy odbiorców *Ludu*, rozliczenia z księgarzami i drukarniami, a także inne dokumenty. Niektóre z nich zostały wydane jako aneksy w tomach korespondencji, pozostałe wykorzystano w biografii.

Poza kopiami listów w materiałach Marii Turczynowiczowej znajdują się także: wspomnienia o Oskarze Kolbergu spisane w r. 1937 przez jego bratanicę, Antoninę Brzozowską i Walentynę Szalitową, córki Antoniego Kolberga (maszynopisy) oraz rękopisy wspomnień o Oskarze Kolbergu

spisane w latach 1902-1903 przez Antoninę Konopczankę i w roku 1937 przez córki Józefa Konopki, Justynę Konopczankę (1862–1957) i Michalinę z Konopków Paszkiewiczową (ur. 1860). Teksty te zostały opublikowane przez K. Markiewicz w: „Wieś Radomska” tom 11, Radom 2018, s. 89-120.

– Ponadto w zbiorach Muzeum znajdują się dokumenty i kopie dokumentów dotyczące rodziny Oskara Kolberga, depozyt złożony w Muzeum przez potomków Antoniego Kolberga, brata Oskara.

* * *